

ज्ञान भक्ति वैराग निरुपण ग्रंथ

तिथि ग्रंथ ज्ञान शिरोमणि

ब्रह्ममाया निरुपण (रेकता) ग्रंथ

(सटीक)

ज्ञान संप्रदाय आधस्थापक
केवलवेत्ता परमगुरु श्रीमत् करुणासागर रचित

॥ श्री परमगुरवे नमः ॥

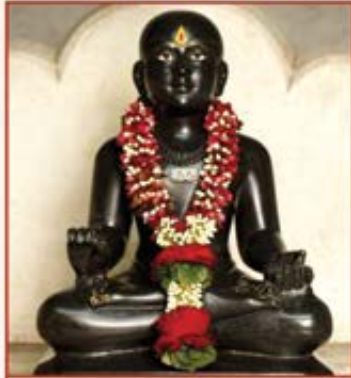
ज्ञान भक्ति वैराग निरुपाण ग्रंथ

तिथि ग्रंथ ज्ञान शिरोमणि

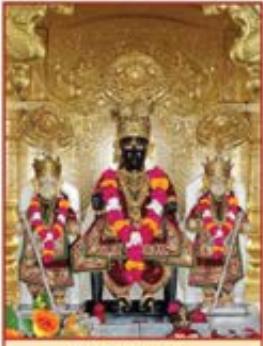
ब्रह्ममाया निरुपाण (रेक्ता) ग्रंथ
(सटीक)

ज्ञान संप्रदाय आधरस्थापक
दुपेरस्वामी परमगुरु श्रीमत् ङरुणासागर रचित

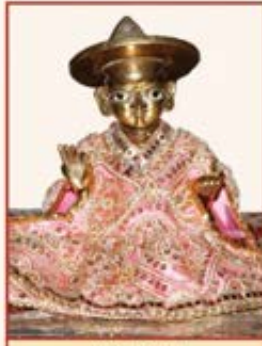
कुवेरस्वामी (परमगुरु श्रीमत् करुणासागर)ना
विविध स्वरूपो

नाल स्वरूप

धनश्याम स्वरूप

रत्न स्वरूप

सिन्धु स्वरूप

ज्ञान स्वरूप

ग्रन्थ स्वरूप

प्रतिमा स्वरूप

ज्ञान संप्रदाय आद्य स्थापक परमगुरु श्रीमत् करुणासागर

॥ श्री परमगुरवे नमः ॥

ज्ञान भक्ति वैराग निरूपण ग्रंथ
तिथि ग्रंथ ज्ञान शिरोमणि
ब्रह्ममाया निरूपण (रेक्ता) ग्रंथ
(सटीक)

ज्ञान संप्रदाय आद्यस्थापक
कुवेरस्वामी परमगुरु श्रीमत् ऋषाभागर रचित

प्रेरणामूर्ति :

कुवेरस्वामी परमगुरु श्रीमत् ऋषाभागर

मार्गदर्शक :

साप्तम कुवेराराय श्री अपिचणदासल गुरुश्री शितलदासल
ज्ञान संप्रदाय गुरुगाटी, सारसापुरी

संकलन-अनुवाद

श्री जीपीन आर. शाह

२, ड्यन वाटीडा, वडील वाडी, मणीनगर, अमदावाद

website: www.kaivalgyan.org

प्रकाशक

भजनानंद पब्लिकेशन

विश्व सर्वजनमंगल येरिटी ट्रस्ट

८-१० सत्यम अपार्टमेंट, वडीलवाडी, मणीनगर,

अमदावाद, गुजरात, ३८०००८

જ્ઞાન ભક્તિ વૈરાગ નિરૂપણ ગ્રંથ (સટીક)
તિથિ ગ્રંથ જ્ઞાન શિરોમણિ (સટીક)
બ્રહ્મમાયા નિરૂપણ (રેક્તા) ગ્રંથ (સટીક)

પુસ્તક પ્રાપ્તિ સ્થાન

કૈવલ જ્ઞાનપીઠ ગુરુગાદી સારસાપુરી

મુ.પો. સારસા, તા.જી. આણંદ-૩૮૮૩૬૫

ગુજરાત, ઈન્ડિયા

ફોન: (૦૨૬૯૨) ૨૭૨૦૬૬, ૨૭૨૭૨૭

E-mail: gurugadi@gmail.com, gurugadi@hotmail.com

શ્રી બીપીન આર. શાહ

૨, કંચન વાટીકા, વકીલ વાડી,

મણીનગર, અમદાવાદ

M: 001 4438510051 (USA), 9879966409 (India)

bshah6900@gmail.com

1st Edition: March 2016

Price: Rs. 100/- (\$ 5 + S.H.)

ISBN: 978-81-921648-6-1

કોપીરાઈટ : © વિશ્વ સર્વજનમંગલ ચેરિટી ટ્રસ્ટ

મુદ્રણ સ્થાન

કાવ્ય પ્રિન્ટર્સ, અમદાવાદ

M: +91 9825679796

website: www.kaivalgyan.org

Disclaimer

આ ગ્રંથના રચયિતા જ્ઞાન સંપ્રદાયના આદ્ય સ્થાપક કુવેરસ્વામી (પરમગુરુ શ્રીમત્ કરુણાસાગર) છે. આ રચના હસ્તલિખિત ગ્રંથોમાં ઉપલબ્ધ છે. આ ગ્રંથમાં વ્યક્ત કરવામાં આવેલ સૈધ્ધાંતિક વિચારધારા અને ઉદાહરણ દ્વારા રજૂ કરેલ આધ્યાત્મિક દ્રષ્ટિકોણ મૂળ રચયિતાના છે. આ ગ્રંથની ચોપાઈઓનો શબ્દાર્થ, અનુવાદ અને ભાવાર્થ અમે અમારી સમજ મુજબ આ પુસ્તકમાં કર્યો છે. આ પુસ્તકમાં ચોપાઈના અર્થઘટન દર્શાવતા લખાણમાં રહી ગયેલ ક્ષતિ અંગે પ્રકાશક કોઈ પણ રીતે જવાબદાર નથી. અંતિમ સમજ માટે હસ્તલિખિત ગ્રંથને આધારભૂત માનવા.

સમર્પણ

સાદર સમર્પણ
જ્ઞાન સંપ્રદાય આદ્ય સ્થાપક
કેવલ ધર્મધૂરંધર
કુવેરસ્વામી પરમગુરુ
શ્રીમત્ ક્રુણાસાગરના પવિત્ર ચરણોમાં
સમર્પણ કરીએ છીએ.

આપના ચરણચરજના અભિલાષી
શાહ પરિવાર

Shah Family

5 Blackridge Ct. Catonsville MD - 21228, USA

M: 001-443-851-0051

email: bshah6900@gmail.com

અનુક્રમણિકા

નિવેદન	vii
પૂ. ગુરુજીની શુભેચ્છા	x
પ્રકાશકના બે બોલ	xiv
૧. જ્ઞાન ભક્તિ વૈરાગ નિરૂપણ ગ્રંથ (સટીક)	૧
ચોપાઈ અનુસૂચી	૭૪
૨. તિથિ ગ્રંથ જ્ઞાન શિરોમણિ (સટીક).....	૮૧
ચોપાઈ અનુસૂચી	૧૮૧
૩. બ્રહ્મમાયા નિરૂપણ (રેકતા) ગ્રંથ (સટીક).....	૧૮૭
ચોપાઈ અનુસૂચી	૨૩૮

॥ सन् केवल साहेब ॥

समम् कुवेराचार्य प.पू.अविश्वदासॐ गुरुश्री शिवनदासॐ
ज्ञान सम्प्रदाय गुरुगाढी सारसापुरी

નિવેદન

પ્રિય આત્મબંધુઓ,

કૈવલ કર્તાના પરમવિશેષ પાટવી અંશ, સકર્તા સિદ્ધાંતના પ્રણેતા, જ્ઞાન સંપ્રદાયના આદ્ય સ્થાપક, કૈવલવેત્તા, પંચમ સ્વસમ વેદ પ્રકાશક, કૈવલ ધર્મ ધુરંધર, નવ બુદ્ધિ અને સોળ વિભૂતિથી વિભૂષિત પ્રગટ ઘનશ્યામ સ્વરૂપ કુવેરસ્વામીનાં ચરણકમળમાં નમસ્કાર કરી નિવેદન પ્રસ્તુત કરું છું.

દિવ્ય પરમગુરુ સંવત ૧૯૩૪માં કૈવલ ધામ ગયા. આજકાલ ૧૩૯ વર્ષ થવાં આવશે. પરંતુ મારા અહોભાગ્ય કે મને આ ગ્રંથોનું વિવેચન કરવાની પ્રેરણા આપીને કૃપા કરી કે હું આવા કાર્યનો પ્રારંભ કરી શક્યો. જેથી આ પુસ્તકને પુષ્પરૂપે પરમગુરુનાં ચરણોમાં સમર્પિત કરું છું.

આજથી ચૌદ વર્ષ પહેલાં મને વિચાર આવ્યો કે પરમગુરુ શ્રીમત્ કરુણાસાગર દ્વારા રચિત ધર્મગ્રંથોનો શબ્દાર્થ, અનુવાદ અને ભાવાર્થ કરીને તૈયાર કરવાં જોઈએ. જેથી જિજ્ઞાસુ જીવોને ગૂઢાર્થભરેલા કૈવલજ્ઞાનને સમજવામાં સરળતા રહે. પરમગુરુની પ્રેરણા થકી આ ભગીરથ કાર્યને આગળ ધપાવવા પૂ. ગુરુજીના આશીર્વાદ મેળવી પ્રારંભ કર્યો. અને બે વર્ષના વિચાર-વિમર્શ બાદ સૌ પ્રથમ “નિત્ય નિયમ ઉપાસના પાઠ” (સટીક) ગુજરાતી આવૃત્તિ પ્રકાશિત કરી. બાદ હિન્દી આવૃત્તિ પણ પ્રકાશિત કરી છે. ગયા વર્ષે પરમગુરુ રચિત છ ગ્રંથો પ્રકાશિત કર્યા છે જેનો વાંચક વર્ગ દ્વારા ખૂબ સારો પ્રતિસાદ મળ્યો છે.

હાલ ત્રણ ગ્રંથો ભેગા કરી એક પુસ્તકના રૂપે પ્રકાશિત કરીએ છીએ, જેમાં — ૧૧૦ ચોપાઈવાળા “જ્ઞાન ભક્તિ વૈરાગ નિરૂપણ ગ્રંથ”માં પરમગુરુ શ્રીમત્ કરુણાસાગરે જ્ઞાનનો લક્ષ સર્વમાં શ્રેષ્ઠ, ત્યાગનો લક્ષ મધ્યમ અને ભક્તિની ક્રિયા કનિષ્ઠ તરીકે દર્શાવી છે. તેમ છતાં મુમુક્ષુ માટે આ ત્રણેય મહત્વનાં અંગ છે. જ્ઞાન મસ્તક રૂપે અને જમણા તથા ડાબા હાથ રૂપે ભક્તિ તથા ત્યાગ છે તેમ દર્શાવ્યું છે. દ્વૈતપણું ટાળવા માટે કરવામાં આવતા પુરુષાર્થમાં અનિન ભક્તિ અનિવાર્ય છે, જે મોક્ષના અંકુરનો ઉદય કરે છે. જેથી ભક્તિને ચિંતામણિ,

કલ્પતરુ અને કરુણામય કામધેનું સમાન દર્શાવી છે. ભક્તિ અને વૈરાગના પોષણ થકી જ જ્ઞાન રૂપ અંકુરની વૃદ્ધિ થાય છે તેમ જણાવીને અનીન ભક્તિ કરનાર ભક્તોનાં આ ગ્રંથમાં વખાણ કર્યા છે.

૧૩૨ ચોપાઈવાળા “તિથિ ગ્રંથ જ્ઞાન શિરોમણિ”માં પરમગુરુ શ્રીમત્ કરુણાસાગરે પંદર તિથિઓ દ્વારા વેદાંતને આધારે બ્રહ્મ સિદ્ધાંતની માન્યતાને દર્શાવી છે અને સકર્તા સિદ્ધાંતની સમજ આપવા પણ પ્રયત્ન કર્યો છે. અને અંતમાં સાખીઓ દ્વારા જણાવ્યું છે કે બ્રહ્મરૂપ પ્રકાશના પ્રકાશકની કોઈએ શોધ કરી નથી. પોતે સર્જનહારની આજ્ઞાથી અચાનક વીજળી અને ગર્જનાની જેમ પ્રગટ થયા છે તેમ દર્શાવીને, પરમપદ પ્રાપ્ત કરવા માટે તેમના શરણમાં તલ્લીન બનીને રહેવા જણાવ્યું છે. જે ભાગ્યશાળી અંશ હશે તેમને જ કેવલ કર્તા પોતાના ધામમાં બોલાવી લે છે તેમ જણાવીને કર્તા સાથે સ્નેહપૂર્વક સંબંધ રાખવા આદેશ આપ્યો છે.

૫૭ ચોપાઈવાળા “બ્રહ્મમાયા નિરૂપણ રેક્તા” ગ્રંથમાં પરમગુરુ શ્રીમત્ કરુણાસાગરે બ્રહ્મભૂમિકામાં પ્રકૃતિ દ્વારા વિસ્તાર પામેલ રચનાનો ક્રમ દર્શાવીને મહાપ્રલય કાળે કયા કયા તત્ત્વો ક્યારે એક બીજામાં વિલીન થાય છે, તે બાબત ખુબ સુંદર અને સરળ સમજાવી છે. કર્મ ધર્મની ઓથ રાખી સંસારને કર્મકાંડી બનાવનાર પંડિતોને આત્મજ્ઞાન માટે સાચા સદગુરુને શરણે જવા જણાવ્યું છે. પોતાની વિદ્વતામાં ન ખૂંપાઈ રહેવા જણાવી અંશ અંશીની સાચી સમજ આપી અખંડ મુક્તિનો માર્ગ દર્શાવ્યો છે.

આ ગ્રંથનું વિવેચન કરતાં પહેલાં મેં ઉપલબ્ધ નકલ (કોપી) કરેલા હસ્તલિખિત ગ્રંથ સાથે દરેક ચોપાઈના શબ્દે શબ્દની મેળવણી કરેલી છે. જૂના ગ્રંથોની સરખામણીમાં કોઈ શાબ્દિક ફેરફાર થયેલો જણાય તો તે હસ્તલિખિતના આધારે હશે તેમ સમજવું. અગાઉના મહાપુરુષોએ અથાગ મહેનતના અંતે કરેલી ટીકા શબ્દાર્થ, અનુવાદ અને ભાવાર્થ લખવામાં મને ખૂબ જ સહાયભૂત થઈ છે. પરમગુરુએ જ અગાધબોધ ગ્રંથ અંગ ૮૫માં જણાવ્યું છે કે “વિવિધ વિકત કરી અરથ વિકાસો” એટલે કે, એક જ ચોપાઈના અતિ ગૂઢાર્થ એવા સકર્તા સિદ્ધાંતના પ્રાકૃત ભાષાની ચોપાઈના શબ્દોનું જેટલું મંથન થાય તેટલું તેમાંથી અર્થઘટન થઈ શકે તે સ્વાભાવિક છે. શબ્દકોશમાં

પણ ઘણા શબ્દોનો ખુલાસો મળતો નથી. એટલે મેં જે લખ્યું છે તેવું જ પરમગુરુ કહેવા માગે છે તેમ નથી. નવ બુદ્ધિથી વિભૂષિત કેવલવેત્તા પુરુષનાં વચનો સામાન્ય અંશ અને અલ્પ બુદ્ધિના જીવો પરિપૂર્ણ રીતે કેમ કરીને સમજી શકવાના ? એમ હું પણ એક અલ્પ સામાન્ય અંશ છું તેમ છતાં મને નિમિત્ત બનાવી પરમગુરુએ જે પ્રમાણે પ્રેરણા કરી તે મુજબ આ લખાણ રજૂ કરેલ છે.

આ ત્રણેય ગ્રંથોનું લખાણ ગુરુગાદી સારસાપુરીમાં પૂ. ગુરુજી સાથે બેસી તેમના માર્ગદર્શન હેઠળ તૈયાર કરવામાં આવ્યું છે. જેથી મારા કરેલા મુળ શબ્દાર્થ, અનુવાદ અને ભાવાર્થમાં ફેરફાર થયા છે. પરંતુ મારા હિતેચ્છુઓની સલાહને માન આપી ગ્રંથના પ્રકાશનને મેં પ્રાધાન્યતા આપી છે.

ગ્રંથનું વાંચન માત્ર ઉપલક દષ્ટિએ નહીં, પરંતુ એક અભ્યાસી તરીકે ચિત્તની એકાગ્રતાથી વાંચીને સમજવા પ્રયત્ન કરવામાં આવશે તો ગૂઢાર્થ ભરેલું કેવલજ્ઞાન સરળતાથી સમજવામાં વાંધો આવશે નહીં.

અન્ય સંપ્રદાયની સરખામણીમાં સાહિત્ય ક્ષેત્રે થવો જોઈએ તેવો પુરુષાર્થ થયો નથી તે હકીકત છે. કેવલજ્ઞાનને ચકવર્તી કરવાના આ ભગીરથ કાર્યમાં શુદ્ધ અને હકારાત્મક ભાવથી કાર્યને વધાવશો તો ભવિષ્યમાં અમો આ અંગે સવિશેષ કાર્ય કરી હિન્દી અને અંગ્રેજીમાં ગ્રંથો આપની સમક્ષ મૂકવા કટિબદ્ધ છીએ.

લખાણમાં કોઈ ક્ષતિ પણ હોઈ શકે, ગ્રંથના ઊંડા અભ્યાસીને કોઈ સૈદ્ધાંતિક ભૂલ જણાય તો જરૂર મને લેખિતમાં (bshah6900@gmail.com) જણ કરવા વિનંતી, જેથી હવે પછીની આવૃત્તિમાં યોગ્ય સુધારો-વધારો કરી શકાય.

- બીપીન આર. શાહના હૃદયપૂર્વક

સંત પુરુષોને સત્ કેવલસાહેબ

ભક્તજનોને સત્ કેવલ પરમાત્મ

પૂ. ગુરુજીની શુભેચ્છા

પરમગુરુ શ્રીમત્ કરુણાસાગર રચિત કેવલ જ્ઞાન ધર્મગ્રંથો ચોપાઈ અને સાખી સ્વરૂપમાં છે. જે પ્રાકૃત ભાષામાં દેવનાગરી લિપિમાં હસ્તલિખિત પ્રતોમાં ઉપલબ્ધ છે. પ્રાકૃત ભાષા એટલે હિન્દી અને સ્થાનિક ભાષાનું મિશ્રણ કહી શકાય. જેમાં વ્યાકરણને મહત્ત્વ અપાયેલું નથી હોતું. તથા જેમાં પ્રાસ પ્રમાણે એકાદ અક્ષર ઓછો વત્તો કે કાનો માત્ર ઓછો કે વધારીને શબ્દનો ઉપયોગ કરવાની પ્રથા જોવા મળે છે. આવી સ્થિતિમાં પ્રાકૃતભાષામાં લખાયેલી ચોપાઈ-સાખીઓનો અનુવાદ પૂર્વાપર સબંધનો વિચાર કરી સમજી વિચારીને કરવાનો હોય છે. એટલે અલગ અલગ અભ્યાસુ લોકોના અર્થઘટનમાં પોત પોતાની સમજ પ્રમાણે ફેરફાર થાય તે સ્વાભાવિક છે.

જ્ઞાન સમ્પ્રદાયના આ ગ્રંથોનો અનુવાદ પરમહંસ સુખાનંદજીએ તથા નેમી ટીકા નામથી જ્ઞાન સમ્પ્રદાય ષષ્ઠમ કુવેરાચાર્ય પરમ પૂજ્ય નેમી મહારાજશ્રીએ કર્યો. ષષ્ઠમ કુવેરાચાર્ય પ.પૂ. નેમી મહારાજશ્રી તો ઉદાર દિલથી કહેતા જ હતા કે, ‘મારી કરેલી આ નેમી ટીકા તે આ ગ્રંથોનો છેલ્લો અને સચોટ અનુવાદ છે તેવો મારો દાવો નથી, પણ ભવિષ્યમાં કોઈને આ ગ્રંથોના અર્થમાં કોઈ વિકાસ કરવો હશે તો મારી ટીકા તેના માટે ચોક્કસ સહાયરૂપ પૂરવાર થશે.’

છેલ્લે પ.પૂ. નેમી મહારાજશ્રીએ કરેલા અનુવાદ પછી પરમગુરુ રચિત આ ગ્રંથોનો ઉડાણપૂર્વક અભ્યાસ કરી થઈ ગયેલી ટીકામાં કંઈ સંશોધન કરવાની કોઈએ હિંમત દર્શાવી નથી. શ્રી બીપીનભાઈ શાહે આ દિશામાં ડગલું ભર્યું છે. તેમણે પરમગુરુના ગ્રંથોને તથા કેવલજ્ઞાનને વિશ્વમાં જાહેર કરવું તેવો તેમનો સંકલ્પ ખૂબ ધન્યવાદને પાત્ર છે. તેમના આ પુરૂષાર્થને મારી શુભેચ્છા છે.

પરમગુરુ શ્રીમત્ કરુણાસાગર કેવલ લક્ષ લઈ દેવી ધામોમાં ભ્રમણ કરતા કરતા ભુમંડળમાં સપ્તદ્વિપોમાં પધાર્યા. આ દ્વિપોના વિચરણ દરમિયાન કેટલાક દ્વિપોમાં આપશ્રી દ્વારા સ્થાપેલ સર્કર્તા સિદ્ધાત યુક્ત પરંપરા સુલ્યવસ્થિત અને સુચારુ રૂપે ચાલે તે માટે ગાદીની સ્થાપના કરી, તેના ઉપર પોતાનો યોગ્ય

ઉત્તરાધિકારી સ્થાપિત કર્યો. જંબુદ્વિપમાં પણ આ પરંપરા વિધ્યમાન છે જ. જે આપણે જોઈ રહ્યા છીએ. પરમગુરુ સ્થાપિત આ પરંપરામાં હું હાલ સપ્તમ કુવેરાચાર્ય તરીકે જવાબદારી વહન કરી રહ્યો છું. સમ્પ્રદાયના સંરક્ષણ અને સંવર્ધનની મારી જવાબદારી છે. એટલે પરમગુરુની આધ્યાત્મિક કે ભૌતિક સંપત્તિનો હું સ્વામી નથી પણ રક્ષક જરૂર છું. જેથી સમ્પ્રદાયના સાહિત્યમાં શુદ્ધતા સચવાય તે જોવું મારું કર્તવ્ય છે. હાલ તો ગુરુમુખી કરતાં મનમુખી લોકોનું પ્રમાણ વધી રહ્યું છે. કાયદાકીય રીતે આપણે આ મનમુખી લોકોની પ્રવૃત્તિને રોકી ના શકીએ પણ સમ્પ્રદાયમાં જે ગુરુમુખી લોકો છે તેમને મનમુખી લોકોની માયા જાળથી અળગા રાખી, બની શકે તેટલી સમ્પ્રદાયની પરંપરાને સુરક્ષિત રાખી શકીએ.

ઉપર જણાવેલી જવાબદારી નિભાવવા શ્રી બીપીનભાઈ શાહે તૈયાર કરેલ શબ્દાર્થ, અનુવાદ અને ભાવાર્થ જોઈ લેવા મને વિનંતી કરી. મે ગ્રંથોના અભ્યાસી સાધુ જનકદાસજી, શ્રી મનુભાઈ, શ્રી હરગોવિંદભાઈ તથા શ્રી ભરતભાઈ લોટવાળાને સાથે રાખી આ તૈયાર થયેલ સાહિત્યમાં જરૂરી સંશોધન અને સુધારા વધારા કરી આપ્યા છે. અને તેથી આ ગ્રંથના પ્રકાશનને હું અનુમોદન આપુ છું અને મારી શુભેચ્છા પાઠવું છું. ભવિષ્યમાં પ્રકાશિત થનાર ગ્રંથોમાં આ પરંપરા સચવાશે તો ચોક્કસ મારૂ અનુમોદન રહેશે.

આ અનુવાદમાં મેં જે કોઈ સુધારા કર્યા છે, તે બિલકુલ સચોટ અને સાચા જ છે તેવો મારો દાવો નથી. આવો દાવો કોઈ કરી પણ ના શકે. અને કોઈ કહે કે ‘પરમગુરુના ગ્રંથોના અર્થ હું જ બરાબર સમજું છું કે જાણું છું’ તો તેના જેવો કોઈ મહા મુર્ખ નથી.

ગુરુગાદીની સલાહ અને સહમતિથી જે રીતે આ ગ્રંથો શ્રી બીપીનભાઈ દ્વારા તૈયાર થઈ રહ્યા છે તે મુમુક્ષુ જનો માટે ખૂબ ઉપયોગી થશે. ચોપાઈમાં આવતા દરેક શબ્દનો શબ્દાર્થ મુકવામાં આવ્યો છે. શબ્દાર્થમાં બધા શબ્દો શબ્દકોષમાં મળતાં નથી. કેટલાક શબ્દના અર્થ પૂર્વાપર સંબંધના આધારે કરવામાં આવ્યા છે. છતાં પણ લગભગ યોગ્ય છે તેમ કહેવાય. શબ્દાર્થ પછી ચોપાઈનો અનુવાદ મુક્યો છે જે ઘણો ચોક્કસાઈ પૂર્વક કરવામાં આવ્યો છે. પછી ભાવાર્થ મુક્યો છે. ભાવાર્થમાં બધી જગ્યાએ મને સંતોષ નથી. ક્યાંક વિષયાંતર થયું છે. ક્યાંક

બીનજરૂરી અને વધારાનું પણ લખાયું છે. પરંતુ સમયના અભાવે મેં તેમાં કોઈ ખાસ ફેરફાર કર્યો નથી. ભવિષ્યમાં પરમગુરુની ઈચ્છા હશે તો થશે.

આગળ કહ્યું તેમ આ પ્રકાશનના સહયોગથી અભ્યાસુ માટે ગ્રંથ અભ્યાસ ખૂબ સરળ થશે. પરમગુરુના ગુહ્ય અને જટિલ તત્ત્વજ્ઞાનને સમજવામાં ખૂબ મદદ મળશે. પણ આ તબક્કે મને એક ચેતવણી આપવાનું મન થાય છે. ગ્રંથોના અભ્યાસથી અભ્યાસુ પરમગુરુથી ખૂબ નજીક આવે, ખુબ વિનમ્ર બને, દાસાતનભાવ વધે અને મનમાંથી પક્ષપાત દૂર થાય, સકારાત્મક ભાવ આવે. પરંતુ કેટલાક કહેવાતા અભ્યાસુમાં આ બધુ ઓછું દેખાય અને સિદ્ધાંતની પક્કડ જડતા પૂર્વક વધે. તેઓના ચિત્તમાં સકારાત્મકતાની જગ્યાએ નકારાત્મકતા વધે. ‘પરમગુરુને આમ ના કહેવાય ? કેવલ કર્તા માટે આવું ના બોલાય. આ શ્લોક ગુરુ પુજામાં ના ગવાય. પરમગુરુનું સ્વરૂપ આવું ના હોય...’ વિગેરે વિગેરે... આવા અવ્યવહારુ મહાજ્ઞાનીઓ માટે મને એક ઉદાહરણ યાદ આવે છે જે અત્રે મુકીશ તો અસ્થાને નહીં ગણાય.

એક સન્નારી પોતાના ૬-૭ મહિનાના બાળકને લઈ બસમાં મુસાફરી કરતી હતી. કોઈ કારણવસાત આ બાળક ખુબ રડવા માંડ્યુ. માતા તેને છાનું રાખવા ખુબ પ્રયત્ન કરે છે. ખોળામાં ઉંધો સુવડાવી પીઠ થબથબાવે છે; બંને હાથમાં પકડી આમથી તેમ હલાવે છે, પણ આ બાળ રાજ ગાંઠે જ નહી, પણ મા ધીરજ છોડતી નથી. વહાલ કરતાં કરતાં વાતો કરે છે. ‘બાળકને ઉદ્દેશીને કહે છે મારો બાપલીયો બહું ડાહ્યો, મારો બાપલીયો ના રડ, મારો બાપ હે મારા બાપ તું છાનો રહે. હમણાં આપણું ઘર આવી જશે...’ વિગેરે વિગેરે

આ સન્નારીની બાજુમાં એક મહા વિદ્વાન માણસ બેઠેલા હતા. તેમણે આ મહિલાને ઠપકાના સ્વરૂપમાં શિખામણ આપવાની શરૂ કરી. ‘બહેન, તમને શરમ આવવી જોઈએ, સૈદ્ધાંતિક રીતે તમે તમારા બાળકને બાપલીયો...બાપ આવા સંબોધન ન કરી શકો. તમને ખબર છે ? આ બાળક જે તમારો દિકરો છે. તેને તમે બાપ કહો તો કેવડી મોટી ગાળ બને છે ? આ બાળક તમારી માતાનો પતિ બની ગયો. તમને કોઈ ભાન જ નથી.’ સૈધાન્તીક રીતે આ મહાન હાનિ કહેવાય.

આ મહિલા કહે છે કે ‘હે પંડિત, તમને કોઈ ભાન નથી. હું મારા બાળકને વાત્સલ્યભાવથી બાપ કહું કે બેટો કહું તેનાથી તેને કે મને કશો ફેર પડતો નથી.

તમારા જેવા પંડિતો પોતાના જ્ઞાનના અહંકારમાં શ્રદ્ધા, ભાવના કે પ્રેમને શું સમજો ?'

બસ, બધા અભ્યાસુ અને મુમુક્ષુને એટલું જ કહીશ કે જ્ઞાન સાથે શ્રદ્ધા, ભક્તિ અને સેવા ઓછા ના થાય. સિદ્ધાંતની આડમાં કોઈ નકારાત્મક ભાવના ન આવે તેવી પરમગુરુને પ્રાર્થના અને સૌ જ્ઞાસુ મુમુક્ષુને શુભેચ્છા.

- સપ્તમ કુવેરાચાર્ય
આચાર્ય શ્રી અવિચળદાસજી
ગુરુશ્રી શિતળદાસજી,
કેવલ જ્ઞાનપીઠ ગુરુગાદી સારસાપુરી

પ્રકાશકતા બે બોલ

જ્ઞાન સંપ્રદાયના આઘ સ્થાપક પરમગુરુ શ્રીમત્ કરુણાસાગર, અનંત બ્રહ્માંડાધીશ કૈવલકર્તાની આજ્ઞાથી આજથી ૨૪૪ વર્ષ પૂર્વે પ્રગટ થયા હતા અને સકર્તા સિદ્ધાંતની સમજ આ જગતને આપી છે.

દેવોને પણ દુર્લભ એવું મનુષ્ય જીવન આપણને પ્રાપ્ત થયું છે. પ્રત્યેક મનુષ્યનું લક્ષ્ય શાશ્વત સુખની પ્રાપ્તિ છે. આ ભવ સાથે પરભવમાં પણ સુખની અભિલાષા સંતોષવા મનુષ્યો આધ્યાત્મિક જીવન જીવવા તત્પર બને છે અને વિભિન્ન ધર્મના શરણે જઈ ધર્મગુરુઓ દ્વારા ચીંધાયેલા ટૂંકા માર્ગે પ્રભુ પ્રાપ્તિના માર્ગે ગમન કરવા છતાં, અંતે હતાશ થાય છે. આવા સમયે દિવ્ય પરમગુરુનું માર્ગદર્શન અને પ્રેરણા ખૂબ જ ઉપયોગી છે.

સગુણ-નિર્ગુણથી તીત સકર્તા સિદ્ધાંતના શ્રેષ્ઠ જ્ઞાનનો પ્રચાર કરતાં અમોને આનંદ થાય છે. ટ્રસ્ટના બંધારણની વિવિધ પરોપકારી પ્રવૃત્તિના આધારે માનવ કલ્યાણ અર્થે કૈવલ જ્ઞાન પ્રકાશિત કરવાનું જરૂરી લાગ્યું. આ જ્ઞાન કોઈ સંસ્થા, વ્યક્તિ અને ધર્મની સંપત્તિ નથી કે કોઈ જ્ઞાતિ, જાતિ કે દેશ માટે સીમિત નથી. સર્જનહારે વિશ્વના કલ્યાણ માટે અંશ-અંશીનો લક્ષ આપવા દિવ્ય પરમગુરુને બ્રહ્માંડમાં મોકલ્યા છે. “વિશ્વ સર્વજનમંગલ ચેરિટી ટ્રસ્ટ” નો પણ ઉદ્દેશ સમગ્ર વિશ્વના માનવ કલ્યાણ માટે પરમગુરુના જ્ઞાનને દરેક ભાષામાં પ્રગટ કરી કૈવલજ્ઞાન ચક્રવર્તી કરવા માટેનો છે.

આ પુસ્તક સારા કાગળ, બે કલરમાં છપામણી, સિલાઈ બાઈન્ડિંગ કરી ગ્રંથની શ્રેષ્ઠતા મુજબ ટાઈટલ પણ યોગ્ય વિચારી, ખર્ચની ગણતરી ન કરતાં સારું પુસ્તક તૈયાર કરવાના પ્રયત્નો કર્યા છે. હાલની દૃષ્ટિએ તેની પડતર કિંમત ઘણી છે. પરંતુ ધાર્મિક સંસ્થા, મંદિર કે અન્ય ચેરિટેબલ ટ્રસ્ટને આ પુસ્તક વિનામૂલ્યે આપવામાં આવશે. અમારો ઉદ્દેશ પરમગુરુના જ્ઞાનને મુમુક્ષુજનો સુધી પહોંચાડવાનો અને કૈવલ જ્ઞાનને ચક્રવર્તી કરવાના કાર્યમાં સહાયભૂત થવાનો છે.

આ ગ્રંથને વાંચી, વિચારી તેનું મનન કરીને દિવ્ય પરમગુરુના ગૂઢ જ્ઞાનને ગ્રહણ કરવામાં આવશે તો જ અમારો પ્રયત્ન સફળ થયેલો માની શકાય.

॥ श्री परमगुरवे नमः ॥

ज्ञान भक्ति वैराग
निरूपण ग्रंथ
(सटीक)

ज्ञान संप्रदाय आधरथापड
दुवेररुवामी परमगुरु श्रीमत् ङुरुणासुगर ररथित

(રાગ - દોહા)

પ્રથમ ગ્રંથ પ્રારંભવુ, જય કેવલ પતિ ઈશ;
જ્ઞાન ભક્તિ વૈરાગ પદ, ભાખહુ સમલ સરેશ. ૧

શબ્દાર્થ

પ્રથમ = આરંભમાં, પહેલાં ગ્રંથ = ધર્મ પુસ્તક, પોથી પ્રારંભવુ = શરૂ કરવું, માંડવું જય = ઉત્કર્ષ, પરાભવ, અભિનંદન સૂચક શબ્દ કેવલ પતિ = વળથી રહિત સ્વામી, સકર્તા પતિ, વિશ્વનિયંતા, સર્જનહાર ઈશ = માલિક, ધણી જ્ઞાન = જાણ, સમજણ, સાચો ખ્યાલ અજ્ઞાનને નાશ કરનાર ભક્તિ = ભજવું તે, સ્તવન, પ્રેમ, આદર (નવ પ્રકાર - શ્રવણ, કીર્તન, સ્મરણ, પાદસેવન, અર્ચન, વંદન, દાસ્ય, સખ્ય અને આત્મનિવેદન) વૈરાગ = વાસનાનો ક્ષય, વિરક્તિ, આસક્તિ ઊઠી જવી એ, સંયમવૃત્તિ પદ = વસ્તુ, સ્વરૂપ, દરજજો ભાખહુ = જણાવવું, દર્શાવવું, કહેવું સમલ = ભળેલું, પારસ્પરિક સંબંધ ધરાવતું, અન્યોન્ય, મેળાપી સરેશ = શ્રેષ્ઠ, ઉત્તમ, સર્વથી સારું.

અનુવાદ

ગ્રંથના પ્રારંભે કેવલપતિ માલિકની જય પોકારીને પારસ્પરિક સંબંધ ધરાવતા જ્ઞાન, ભક્તિ અને વૈરાગ્યના પદમાં સર્વથી શ્રેષ્ઠ શું છે? તે દર્શાવું છું.

ભાવાર્થ

જ્ઞાન સંપ્રદાય આઘ સ્થાપક પરમગુરુ શ્રીમત્ કરુણાસાગર “જ્ઞાન ભક્તિ વૈરાગ નિરૂપણ” ગ્રંથનો પ્રારંભ કરતાં શરૂઆતમાં સર્વના માલિક સકર્તાપતિ કેવલકર્તાની જય પોકારે છે (સ્તુતિ કરે છે). મોક્ષના માટે માધ્યમ રૂપે રહેલા પારસ્પરિક સંબંધ ધરાવતા પદરૂપ જ્ઞાન, ભક્તિ અને વૈરાગ્યમાં સર્વથી શ્રેષ્ઠ શું છે? તે આપણને દર્શાવે છે.

જેસેહી પત્ર ઉદીત વ્રખ, જુગલ ભક્તિ વૈરાગ;
મધ્ય ડીર અંકુર વિત્ત, સો નિજ જ્ઞાન વિભાગ. ૨

શબ્દાર્થ

જેસેહી = જેમ, જે રીતે પત્ર = પાન, પાંદડું ઉદિત = ઊગવું, સ્ફુરવું,

ઉદ્ભવવું, બીજમાંથી ફૂટવું **વૃક્ષ** = વૃક્ષ, ઝાડ, તરુ **જુગલ** = બે, જોડકું, બેલકું
ભક્તિ = ભક્તિ **વૈરાગ્ય** = વૈરાગ્ય **મધ્ય** = વચ્ચે **ડીર** = ફણગો **અંકુર** = ફાંટો, બીજ, ફણગો
વિત્ત = હીર, સત્ત્વ, સાર **સો** = તે **નિજ** = મૂળ, આદિ **જ્ઞાન** = જ્ઞાન **વિભાગ** = કાર્યક્ષેત્ર,
ભાગ, હિસ્સો, પેટા ભાગ.

અનુવાદ

જેવી રીતે વૃક્ષ ઊગે ત્યારે તેના બે પાંદડાની વચ્ચે ડીર રૂપ અંકુર રહેલું હોય છે. તે રીતે ભક્તિ અને વૈરાગ્ય આ બંનેની વચ્ચે (અંકુર) નિજ જ્ઞાનનો વિભાગ છે.

ભાવાર્થ

જેવી રીતે વૃક્ષનું અંકુર(બીજ) જ્યારે ઊગે છે ત્યારે તેનાં બે પાંદડાં ફૂટે છે અને મધ્યમાં અંકુર રૂપ ડીર રહેલું હોય છે. તેવી જ રીતે ભક્તિ અને વૈરાગ્ય બે પાંદડાં રૂપે છે અને મધ્યમાં વિત્તરૂપે રહેલ અંકુર(ફણગો) તે નિજ જ્ઞાન વિભાગ છે.

**સંજમ ત્રિયે એકતા રસ, બઢત વૃક્ષ અદ્ભુત;
સહિત ભક્તિ વૈરાગ્ય તીમુ, જ્ઞાન સરલ અનુસુત. ૩**

શબ્દાર્થ

સંજમ = જોડાણ, સંયોગ, મિશ્રણ **ત્રિયે** = ત્રણેય **એકતા** = એકાકાર, જોડાણ, મેળવણી, સમાગમ **રસ** = રસ, વનસ્પતિનું પ્રવાહિત તત્ત્વ **બઢત** = વધે, વૃદ્ધિ પામે **વૃક્ષ** = ઝાડ, તરુ **અદ્ભુત** = અચરજ પમાડે તેવું, નવાઈ ઉપજાવનારું, અલૌકિક, આશ્ચર્યકારક, અજબ **સહિત** = સાથે, સુદ્ધાં જોડે **ભક્તિ** = ભક્તિ **વૈરાગ્ય** = વૈરાગ્ય **તીમુ** = તેમાં **જ્ઞાન** = જ્ઞાન **સરલ** = સરળ **અનુસુત** = ની સાથે સંકળાયેલું, સૂત્રવત્, ગૂંથાયેલું.

અનુવાદ

ત્રણેયના જોડાણની એકરસતા થવાથી વૃક્ષની અદ્ભુત વૃદ્ધિ થાય છે. તેમ ભક્તિ અને વૈરાગ્ય સહિત તેમાં જ્ઞાન સરળતાપૂર્વક એકાકાર થાય છે.

ભાવાર્થ

બે પાન અને ડીરરૂપ અંકુર એમ ત્રણેયની એકરસતા થવાથી અદ્ભુત રીતે વૃક્ષ વૃદ્ધિ પામે છે. તેવી જ રીતે આધ્યાત્મિક માર્ગમાં ગમન કરનાર મુમુક્ષુમાં ભક્તિ અને વૈરાગ્યની સાથે સરળતાપૂર્વક જ્ઞાન ભળે તો નિશ્ચિંત પણે તે જ્ઞાની પુરુષની ઉર્ધ્વગતિ થાય છે.

**વૃક્ષ પત્ર વસ્તરવત્, તજે સજે અનુરાગ;
ત્યૌનિજ જ્ઞાનપુરુષસત્, ભૂક્ષણભક્તિવૈરાગ. ૪**

શબ્દાર્થ

વૃક્ષ = ઝાડ, તરુ પત્ર = પાન વસ્તરવત્ = વસ્ત્ર સમાન તજે = ત્યાગે, છોડે સજે = ધારણ કરે અનુરાગ = આસક્તિ, ગાઢ સ્નેહ, પ્રેમાશક્તિ ત્યૌ = તેમ નિજ જ્ઞાન = મૂળ જ્ઞાન, આદિ સ્વનું, પોતાનું જ્ઞાન પુરુષ = પુરુષ સત્ = સાચા, સાચું ભૂક્ષણ = આભૂષણ ભક્તિ = ભક્તિ વૈરાગ = વૈરાગ્ય.

અનુવાદ

પાંદડા સાથે વૃક્ષને વસ્ત્રના જેવો ગાઢ સ્નેહ રહેલો હોઈ તેને ત્યાગે છે અને ધારણ કરે છે. તેમ ભક્તિ અને વૈરાગ્ય, નિજ જ્ઞાની પુરુષનું સાચું આભૂષણ છે.

ભાવાર્થ

વૃક્ષ, પાંદડાં સાથે વસ્ત્રની માફક અનુરાગ ધારણ કરીને રહેલું છે. પાનખર ઋતુમાં પાનનો ત્યાગ કરે છે જ્યારે વસંતઋતુમાં નવાં પાંદડાં પુનઃ ધારણ કરે છે. તેવી જ રીતે નિજ જ્ઞાની પુરુષના સાચા આભૂષણ રૂપે ભક્તિ અને વૈરાગ્ય છે. જેમ જેમ જ્ઞાનમાં વૃદ્ધિ થાય તેમ તેમ તેઓ પ્રાથમિક ભૂમિકાવાળી ભક્તિ અને વૈરાગ્ય ત્યજીને વિશેષ ભૂમિકાવાળી ભક્તિ અને ત્યાગ ધારણ કરે છે. અને જ્ઞાનદશામાં મગ્ન રહે છે.

**પહેલ ઉદીત ત્રીયે મહી જેહી, સો નિજ કહહું અનાદ;
સૂનહો સંત મમ શુદ્ધ ચિત્તે, ધરી મન મોહ હુલાદ. ૫**

શબ્દાર્થ

પહેલ = પ્રથમ, પ્રારંભ **ઉદીત** = ઊગે, ફૂટે, સ્ફુરણા પામે **ત્રીયે** = ત્રણ **મહી** = મોં **જેહી** = જે **સો** = તે **નિજ** = મૂળ, આદિ, સ્વનું, પોતાના સ્વરૂપનું **કહહું** = હું કહું છું **અનાદ** = અનાદિ, પુરાણું **સૂનહો** = સાંભળો **સંત** = જ્ઞાનના ઉપાસક, સંત દશાને પ્રાપ્ત કરનાર **મમ** = મારા **શુદ્ધ ચિત્તે** = ચિત્તને શુદ્ધ કરીને, નિર્મળ ચિત્તે **ધરી** = ધારણ કરી **મન** = મન અંતઃકરણમાં **મોહ** = આનંદ, ખુશી, હર્ષ **હુલાદ** = હર્ષ, પ્રસન્નતા, ખુશાલી, આનંદ, ઉમંગ.

અનુવાદ

ત્રણેયમાં જે પહેલાં ઊગે છે તે અનાદિ નિજ (જ્ઞાન) વિષે હું કહું છું. જેને હે મારા સંતો ! મનમાં આનંદ અને ઉમંગ ધારણ કરીને શુદ્ધ ચિત્તથી શ્રવણ કરો.

ભાવાર્થ

નિજ પરમપદને પ્રાપ્ત કરવા માટે જરૂરી એવા જ્ઞાન, ભક્તિ અને વૈરાગ્ય એ ત્રણમાં જે પ્રથમ નિજ જ્ઞાન સ્ફુરાયમાન થાય છે. પરમગુરુ શ્રીમત્ કરુણાસાગર સંતજનોને મનમાં આનંદ અને ઉમંગ ધારણ કરીને શુદ્ધ ચિત્તથી શ્રવણ કરવાનું કહે છે.

પૂરવ આઘ બીજગ થકી, ઉદીત ભઈત અંકુર;
પૃષ્ટિ કરન પીછુ તે લીયે, જુગલ સો પત્ર સકુર. ૬

શબ્દાર્થ

પૂરવ = પહેલાં, પ્રથમ **આઘ** = આદિમાં, શરૂઆતમાં **બીજગ** = બીજ **થકી** = થી, વડે **ઉદીત** = ઊગે, અંકુરિત થવું **ભઈત** = ઉત્પન્ન થવું **અંકુર** = ફણગો **પૃષ્ટિ** = પોષણ, ઉછેર, વિકાસ, વૃદ્ધિ **કરન** = કરવા **પીછુ** = પાછળથી, પછી **તે** = તે **લીયે** = થી, થકી **જુગલ** = બે **સો** = તે **પત્ર** = પાન **સકુર** = સ્ફુરણા, સ્ફુરી આવવું, પ્રસારો.

અનુવાદ

સૌ પ્રથમ બીજગથી અંકુરનો ઉદય થાય છે. તેને પુષ્ટિ કરવા પાછળથી બે પાન ફૂટે છે.

ભાવાર્થ

સૌ પ્રથમ અનાદિમાં બીજગ થકી અંકુરનો ઉદય થાય છે. તે ઉદય થયેલા અંકુરને પોષણ આપવા માટે આજુબાજુ બે પાન સ્ફુરાયમાન થાય છે. આ પાન થકી જ પોષણ પામીને અંકુરની વૃદ્ધિ થતી હોય છે.

તેસેહી જ્ઞાન આગમ થકી, અશુભ તજે શુભ રાગ;
રાગ અંગ ભક્તિ પદ, ત્યાગ સોહી વૈરાગ. ૭

શબ્દાર્થ

તેસેહી = તેવી જ રીતે જ્ઞાન = જ્ઞાન આગમ = આવવાથી થકી = થી અશુભ = અમંગળ, અહિત, ખરાબ તજે = ત્યાગી, છોડી શુભ = મંગળ, કલ્યાણકારી, હિત, ભલું રાગ = સ્નેહ, પ્રીતિ, આસક્તિ રાગ = પ્રીતિ, સ્નેહ આસક્તિ, ભાવ, પ્રીતિ, પ્રેમ અંગ = આધાર, ભાગ, સહાયકારી, અવયવ ભક્તિ = ભક્તિ પદ = પદ, સ્થાન, દરજજો ત્યાગ = ત્યાગ સોહી = તે વૈરાગ = વાસનાનો ક્ષય, અનાસક્તિ, વૈરાગ્ય.

અનુવાદ

તે જ પ્રમાણે જ્ઞાન આવવાથી અશુભ પ્રત્યે ત્યાગ અને શુભ પ્રત્યે પ્રીતિ થાય છે. પ્રેમના અંગરૂપ ભક્તિપદ છે અને ત્યાગ તે વૈરાગ છે.

ભાવાર્થ

તેવી જ રીતે મુમુક્ષુને પ્રથમ જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ થતાં સંસારના અશુભ કર્મો પ્રત્યે ત્યાગની ભાવના અને શુભ કર્મો પ્રત્યે સ્નેહની ભાવના જાગ્રત થાય છે. શુભકર્મો પ્રત્યેનો સ્નેહ એ ભક્તિનું અંગ છે એટલે કે જે શુભકર્મો તરફ વાળે તે ભક્તિ અને અશુભનો ત્યાગ કરાવે તે વૈરાગ્ય છે.

જ્યૌ બીજગ અંકુરસે, પ્રગટે પત્ર પરાગ;
ત્યૌ નિજ જ્ઞાન સમજ થકી, ઉપજે ભક્તિ વૈરાગ. ૮

શબ્દાર્થ

જ્યૌ = જેમ, જેવી રીતે બીજગ = બીજક અંકુરસે = અંકુરથી, ફણગાથી પ્રગટે = પેદા થાય, સ્ફુરણા પામે, ઉદિત થાય પત્ર = પાન પરાગ = રજ, પરાગરજ

ત્યૌ = તેવી જ રીતે, તેમ નિજ = મૂળ, આદિ જ્ઞાન = જ્ઞાન સમજ = સમજણ થકી = થી, વડે ઉપજે = ઉત્પન્ન થાય ભક્તિ = ભક્તિ વૈરાગ્ય = વૈરાગ્ય.

અનુવાદ

જેમ બીજગના અંકુરથી પાન અને પરાગ આદી ઊગે છે તેમ નિજ જ્ઞાનની સમજણથી ભક્તિ અને વૈરાગ્ય ઊપજે છે.

ભાવાર્થ

જેમ બીજગનો ઉદય થતાં પ્રથમ અંકુર ઊગી નીકળે છે અને પછી અંકુરથી પાનની કૂંપળ ફૂટે છે. તેવી જ રીતે સંસારમાં મુમુક્ષુજનોને નિજ જ્ઞાનની સાચી સમજણથી તેમનામાં ભક્તિ કરવા પ્રત્યેની ભાવના અને ત્યાગની વૃત્તિ પેદા થાય છે.

તેહુત્યે જ્ઞાન સો આગહુ, ત્યાગ ભક્તિ સોહુ પીછ;
સર્વજ્ઞે સોહી સમજહી, જીનું અનુભવ ગત્ય પ્રીછ. ૯

શબ્દાર્થ

તેહુત્યે = તેથી, તેટલા માટે જ્ઞાન = જ્ઞાન સો = તે, એ આગહુ = સૌથી આગળ, ઉચ્ચ સ્થાને, મોખરે ત્યાગ = ત્યાગ, વૈરાગ્ય ભક્તિ = ભક્તિ સોહુ = તે પીછ = પાછળ, પછી સર્વજ્ઞે = સંપૂર્ણ જ્ઞાતા સોહી = તે સમજહી = સમજણથી જીનું = જેનો અનુભવ = પ્રત્યક્ષ જ્ઞાન, કરવાથી જોવાથી, અભ્યાસથી, અવલોકનથી અથવા પરિચય થવાથી થયેલું જ્ઞાન ગત્ય = સમજ, ગતિ પ્રીછ = ઓળખાણ, પિછાન, સમજ, જ્ઞાન.

અનુવાદ

તેથી જ જ્ઞાન એ સૌથી આગળ છે અને ભક્તિ અને વૈરાગ્ય તેની પાછળ છે. સર્વજ્ઞ રીતે તે જ સમજી શકે છે કે જેને અનુભવ યુક્ત ગતિની ઓળખ હોય.

ભાવાર્થ

આ ત્રણેય પદની તુલના કરવામાં આવે તો જ્ઞાન એ સૌથી મોખરે છે અને ભક્તિ અને વૈરાગ્યનું સ્થાન તેની પાછળ છે. જેની અનુભવયુક્ત ગતિ હોય

તેવા આત્મજ્ઞાની પુરુષો જ આ જ્ઞાન, ભક્તિ અને વૈરાગ્યના ગૂઢાર્થને પૂર્ણ રીતે સમજી શકે છે.

**ત્રીયે લક્ષ શુભ દક્ષકે, જીને જેહુકે અધિકાર;
ઉત્તમ મધ્યમ કનિષ્ઠકે, એ તિનુકે ત્રિયે સાર. ૧૦**

શબ્દાર્થ

ત્રીયે = ત્રણેયનો, ત્રણેય લક્ષ = મર્મ, સિદ્ધાંત, સમજ, જ્ઞાન શુભ = મંગળ, કલ્યાણકારી દક્ષકે = યોગ્ય, લાયક જીને = જેના જેહુકે = જેવો, જે પ્રમાણે અધિકાર = લાયકાત, પાત્રતા, પદવી, હુકૂમત ઉત્તમ = શ્રેષ્ઠ મધ્યમ = સામાન્ય કનિષ્ઠકે = નિમ્ન કક્ષાનું, ઉતરતું, હલકું, ઉતરતી કોટિનું, વચલો ગાળો એ = આ તિનુકે = તેનો, ત્રણેનો ત્રિયે = ત્રણ સાર = સારાંશ, રહસ્ય, મૂળ, અર્થ, સત્ત્વ, તાત્પર્ય, પરિણામ.

અનુવાદ

આ ત્રણેયનો શુભ લક્ષ છે, પરંતુ જેને જેવો અધિકાર તે પ્રમાણે આ ત્રણેયનો ઉત્તમ, મધ્યમ અને કનિષ્ઠ એમ ત્રણ તાત્પર્ય છે.

ભાવાર્થ

જ્ઞાન, ભક્તિ અને વૈરાગ્ય એ ત્રણેયનો લક્ષ કલ્યાણકારી છે, પરંતુ જેણે જેવી સમજ પ્રાપ્ત કરી હોય અને જ્ઞાનદશાના અધિકારી બન્યા હોય તેવી વ્યક્તિ માટે તે તે પદ ઉત્તમ છે.

તેમ છતાં આધ્યાત્મમાર્ગમાં આ ત્રણેયને ઉત્તમ, મધ્યમ અને કનિષ્ઠ સ્વરૂપે કહેવાયાં છે.

**ઉત્તમકુ લક્ષ જ્ઞાન હે, મધ્યમકુ સર્વ ત્યાગ;
કનિષ્ઠકુ ક્રિયા ભક્તિ હે, નામ રૂપ ગુણ ગ્રાજ્ય. ૧૧**

શબ્દાર્થ

ઉત્તમકુ = શ્રેષ્ઠને, ઊંચી કક્ષાના ને માટે લક્ષ = લક્ષ, સમજ, ઉદ્દેશ જ્ઞાનહે = જ્ઞાનનો છે મધ્યમકુ = મધ્યમ માટે, સામાન્ય માટે સર્વ = બધો, તમામ

ત્યાગ = વૈરાગ્ય, અનાસક્તિ કનિષ્ઠકુ = નિમ્ન કક્ષા માટે, ઉતરતી કોટિના માટે
 ક્રિયા = અનુષ્ઠાન, કામ, આચાર ભક્તિ હે = ભક્તિ છે નામ = નામ રૂપ = રૂપ, આકાર,
 સ્વરૂપ ગુણ = ત્રિગુણાત્મક લક્ષણ - રજો, તમો, અને સતો ગ્રાજ્ય = ગ્રહણ કરવું,
 સ્વીકારવું, મેળવવું.

અનુવાદ

જ્ઞાનનો લક્ષ ઉત્તમ, ત્યાગનો લક્ષ મધ્યમ અને નામ, રૂપ અને ગુણને
 ગ્રહણ કરવાવાળી ભક્તિની ક્રિયા કનિષ્ઠ છે.

ભાવાર્થ

આધ્યાત્મિક ક્ષેત્રમાં જણાવેલ ત્રણ વિભાગોમાં જ્ઞાનને ઉત્તમ ગણવામાં
 આવ્યું છે જ્યારે ત્યાગનું આચરણ મધ્યમ વિભાગ એટલે કે જ્ઞાનથી બીજા
 ક્રમે ગણાય છે. નામ રૂપ અને ગુણને ગ્રહણ કરીને કરવામાં આવતી સગુણ
 ભક્તિનો માર્ગ જ્ઞાન અને ત્યાગની સરખામણીમાં ત્રીજા ક્રમે ગણાય છે.

તેથી કહી શકાય કે જ્ઞાનનો લક્ષ સર્વમાં ઉત્તમ, ત્યાગનો લક્ષ મધ્યમ અને
 નામ, રૂપ, ગુણવાળી ત્રિગુણાત્મક ભક્તિની ક્રિયાનો લક્ષ કનિષ્ઠ છે.

વૃક્ષપત્ર હૃદય ગાંઠ લ્યૌ, ડીર ગત્ય ગગન નિહાલ;
 ત્યૌ નિજ ભક્તિ વૈરાગ્ય પર, જ્ઞાન સો ઉરધ વિશાલ. ૧૨

શબ્દાર્થ

વૃક્ષપત્ર = ઝાડના પાન હૃદય = હૃદય, અવધિ, મર્યાદા, સીમા ગાંઠ = ગ્રંથિ, ગાંઠ,
 બંધન, દડબ, ગૂંચ, ઝાડને જ્યાંથી પાન ફૂટે તે ભાગ લ્યૌ = સુધી ડીર = અંકુર, ફણગો
 ગત્ય = ગતિ ગગન નિહાલ = આકાશની તરફ ઊર્ધ્વગામી ત્યૌ = તેમ નિજ = મૂળ
 ભક્તિ = ભક્તિ વૈરાગ્ય = વૈરાગ્ય પર = પર, ઉપર, થી પરે જ્ઞાન = જ્ઞાન સો = તે
 ઉરધ = ઊર્ધ્વ વિશાલ = વિશાળ, શ્રેષ્ઠ, ઉત્તમ, મહાન.

અનુવાદ

વૃક્ષના પાનની અવધિ ગાંઠ સુધી, જ્યારે ડીરની ગતિ આકાશ તરફ
 ઊર્ધ્વગામી હોય છે, જ્યારે નિજભક્તિ અને વૈરાગ્યની પરે રહેલા જ્ઞાનની
 ગતિ મહાન અને ઊર્ધ્વ સ્વરૂપે છે.

ભાવાર્થ

જેમ બીજકમાંથી ઊગેલા વૃક્ષના પાનની હદ તેની ગાંઠ સુધી અર્થાત્ ડાળી સુધી હોય છે જ્યારે તેના અંકુરની ગતિ તો આકાશની તરફ ઊર્ધ્વગામી હોય છે. તેવી જ રીતે પાંદડાં સમાન ભક્તિ અને વૈરાગ્યની પરે રહેલા અંકુર રૂપ જ્ઞાનની ગતિ મહાન અને ઊર્ધ્વ છે.

**આરથ મતિ ગત્ય ભક્તિકી, સહિત વૈરાગ સમેત;
દીરઘ ગતિ દિવ્ય જ્ઞાન હૈ, ચિનહી સો બ્રહ્મવેત્તા. ૧૩**

શબ્દાર્થ

આરથ = ટૂંકી, અલ્પ મતિ = બુદ્ધિ ગત્ય = ગતિ, સમજ ભક્તિકી = ભક્તિની સહિત = સાથે, મળીને વૈરાગ = વૈરાગ્ય સમેત = સહિત, સાથે દીરઘ = દીર્ઘ, મોટી, લાંબી, મહાન ગતિ = સમજ દિવ્ય જ્ઞાન = શ્રેષ્ઠ જ્ઞાન, મહાન જ્ઞાન, અલૌકિક જ્ઞાન હૈ = છે ચિનહી = જાણો, ઓળખો સો = તે બ્રહ્મવેત્તા = બ્રહ્મવેત્તા.

અનુવાદ

ભક્તિ સહિત વૈરાગની ગતિ અલ્પ બુદ્ધિવાળી છે. જ્યારે દિવ્ય જ્ઞાનની ગતિ મહાન છે. તેથી હૈ બ્રહ્મવેત્તા ! તેને ઓળખો.

ભાવાર્થ

અલ્પ બુદ્ધિ ધરાવનાર માનવો ભક્તિ અને વૈરાગ્યને પ્રાધાન્ય આપી પોતાની સમજ દૃઢ કરતા હોય છે. જ્યારે વિશેષ ગતિવાળા પોતાની ગતિ દિવ્યજ્ઞાનમાં પરોવીને મહાન બન્યા છે. આ હકીકતને સમજવા માટે બ્રહ્મવેત્તા પુરુષોને પરમગુરુ શ્રીમત્ કરુણાસાગર કહે છે. અર્થાત્ આ સમજને જે જાણે તે બ્રહ્મવેત્તા પુરુષો કહેવાય.

**જ્ઞાન ભક્તિ વૈરાગકે, અંગ એક ત્રિયે નામ;
જ્ઞાન શિર ભક્તિ ભૂજ, ત્યાગ દાહન ઓર વામ. ૧૪**

શબ્દાર્થ

જ્ઞાન = જ્ઞાન ભક્તિ = ભક્તિ વૈરાગકે = વૈરાગ્યના અંગ = શરીર, અવયવ,

ભાગ, જાત એક = એક ત્રિયે = ત્રણ નામ = નામ, સંજ્ઞા જ્ઞાન = જ્ઞાન શિર = મસ્તક, માથુ ભક્તિ = ભક્તિ ભૂજ = હાથ ત્યાગ = વૈરાગ્ય દાહન = જમણો ઓર = અને વામ = ડાબો.

અનુવાદ

જ્ઞાન, ભક્તિ અને વૈરાગ્ય એક જ શરીરના અંગ છે જેના ત્રણ નામ છે. જેમાં જ્ઞાન મસ્તક છે અને ડાબો તથા જમણો હાથ એ ભક્તિ અને વૈરાગ્ય છે.

ભાવાર્થ

શરીરના અવયવ તરીકે જ્ઞાન, ભક્તિ અને વૈરાગ્ય છે. કાર્યની સમજ માટે તેનાં અલગઅલગ ત્રણ નામ પડેલાં છે. જેમાં શ્રેષ્ઠ સ્થાન ધરાવતા મસ્તક રૂપે જ્ઞાન છે અને ડાબા અને જમણા હાથ રૂપે ભક્તિ અને વૈરાગ્ય છે.

**બરનહુ પૂજ્ય પ્રતાપ પુનિ, ત્રિયે લક્ષકે દક્ષ સાર;
જ્ઞાન ભક્તિ વૈરાગકે, વિવિધ વિમલ વિસ્તાર. ૧૫**

શબ્દાર્થ

બરનહુ = વર્ણવવું, વિગતે કહેવું પૂજ્ય = આદરણીય, પૂજવા યોગ્ય, માનનીય પ્રતાપ = પ્રભાવ, પ્રભુત્વ, દૈવત્વ, સામર્થ્ય પુનિ = વળી, અને ત્રિયે = ત્રણેયના લક્ષકે = એકાગ્રતા, લક્ષ્ય, હેતુ, ઉદ્દેશ, એક ચિત્તતા દક્ષ = નિપુણ, પ્રવીણ, ચાલાક સાર = સારાંશ, હેતુ, સત્વ, તાત્પર્ય જ્ઞાન = જ્ઞાન ભક્તિ = ભક્તિ વૈરાગકે = વૈરાગ્યના વિવિધ = જુદા જુદા, અલગઅલગ વિમલ = નિર્મળ, નિર્વિકારી, પવિત્ર, શુદ્ધ વિસ્તાર = વિસ્તારપૂર્વક, પ્રમાણ આપીને, વિગતવાર વર્ણન, ફેલાવો, બહોળો પરિવાર.

અનુવાદ

જ્ઞાન, ભક્તિ અને વૈરાગ્યના પ્રતાપથી આદરણીય અને નિપુણ બનેલાઓનું વર્ણન અને ત્રણેયના લક્ષના નિર્મળ સારાંશનું, વિગતવાર વર્ણન કરું છું.

ભાવાર્થ

પરમગુરુ શ્રીમત્ કરુણાસાગર જ્ઞાન, ભક્તિ અને વૈરાગ્યના પ્રતાપથી

સંસારમાં જે પૂજનીય બનેલા છે, તેવા દેવોની આઘ લઈ સંતો અને ભક્તોનું વર્ણન કરે છે. તેમજ ત્રણેય પદના લક્ષનો સારાંશ આપીને જેમણે નિપુણતા પ્રાપ્ત કરી છે તેનું પ્રમાણ દર્શાવી જુદી-જુદી રીતે વિગતવાર સમજ હવે પછી આપણને જણાવે છે.

**મુખક લક્ષ કહુ ભક્તિ કે, સૂણહો સંત ધરી કાન;
બિચ બરનન કરૂ ત્યાગકે, પીછે કહેહુ શુધ્ધ જ્ઞાન. ૧૬**

શબ્દાર્થ

મુખક = પ્રથમ, પહેલા મુખ્ય લક્ષ = સમજ, લક્ષ્ય, ઉદ્દેશ, સાર કહુ = કહું છું
ભક્તિ કે = ભક્તિનો સૂણહો = સાંભળો સંત = સંત દશા પ્રાપ્ત કરેલ, નિર્મળ જ્ઞાની
પુરુષો ધરી = ધરીને કાન = કાન બિચ = વચ્ચે, મધ્યમાં બરનન = વર્ણન કરૂ = કરુ
ત્યાગકે = વૈરાગ્યનાં, ત્યાગનાં પીછે = છેલ્લે, છેવટે, અંતમાં કહેહુ = કહું છું
શુધ્ધ = નિર્મળ જ્ઞાન = જ્ઞાન.

અનુવાદ

પ્રથમ ભક્તિનો લક્ષ કહું છું, વચ્ચે ત્યાગનું વર્ણન કરી છેલ્લે શુદ્ધ જ્ઞાન વિષે કહું છું, જેને હે સંતો ! કાન ધરીને સાંભળો.

ભાવાર્થ

પરમગુરુ શ્રીમત્ કરુણાસાગર સંત ભક્તજનોને એક ચિત્તે કાન ધરીને શ્રવણ કરવા અનુરોધ કરતાં જણાવે છે કે તેઓએ આ ગ્રંથમાં પ્રથમ ભક્તિના લક્ષ વિષે વર્ણન કર્યું છે. ત્યારપછી મધ્યમાં વૈરાગ્ય અંગેનું વર્ણન અને છેલ્લે શુદ્ધ જ્ઞાન વિષે કહ્યું છે.

**ભક્તિ અનિન શુભ સલિલ, મલિન ભવ રજકભયે ગુરુદેવ;
સાબુ વૈરાગ્ય શલ્યા સત્, પટક લીયે પટ એવ. ૧૭**

શબ્દાર્થ

ભક્તિ = ભક્તિ અનિન = નિર્મળ, નમ્રતાવાળી, દાસાતનવાળી શુભ = પવિત્ર, મંગલકારી, સુખકારક સલિલ = પાણી, જળ, નીર, વારિ મલિન = દૂષિત, મેલું, ગંદુ, અસ્વચ્છ ભવ = સંસાર, જગત, દુનિયા રજક = ધોબી ભયે = થયા, બન્યા

ગુરુદેવ = ગુરુદેવ સાબુ = મેલ કાપનાર પદાર્થ, સાબુ વૈરાગ્ય = વૈરાગ્ય શલ્યા = પથ્થરની છાટ, શિલા સત્ = સત્ય, સાચુ, ખરું, વાસ્તવિક પટક = પટકીને, ઝાપટીને લીયે = કરે, લઈને પટ = વસ્ત્ર, લુગડુ, કપડુ એવ = પેઠે, જેમ, નિશ્ચિતપણે, માંડીને.

અનુવાદ

સંસારમાં ગુરુદેવ ધોબીરૂપ બની, વૈરાગ્ય રૂપ સાબુ વડે સત્યની શલ્યા ઉપર કપડાની જેમ પટકીને જળરૂપ નિર્મળ ભક્તિથી જીવોના અજ્ઞાનરૂપ મેલને દૂર કરે છે.

ભાવાર્થ

ગુરુદેવ પોતાના સદ્ઉપદેશ દ્વારા મનુષ્યોમાં વ્યાપેલા અજ્ઞાનને નિર્મળ કરી દોષ મુક્ત બનાવે છે. પરમગુરુ શ્રીમત્ કરુણાસાગરે અહીંયાં ધોબીનાં રૂપક દ્વારા આ વાતને યથાર્થ સમજાવ્યું છે. કપડાના મેલને દૂર કરવા નિર્મળ પાણી, સાબુ અને કપડાં પટકવા શલ્યાની જરૂર પડે છે. અહીંયાં ભક્તિને નિર્મળ પાણી, શુદ્ધ વૈરાગ્યને સાબુ અને સત્યને કપડાં પટકવા માટે શલ્યાની ઉપમા આપી છે.

(રાગ - ભુજંગી છંદ)

બિનું નિજ ભક્તિ સે, મુક્તિ ન પાયં;
ત્રવેધં તાપં બુઝં ન કદાયં. ૧

શબ્દાર્થ

બિનું = સિવાય, વિના નિજ = સ્વ, પોતે, મૂળ, આદિ ભક્તિ સે = ભક્તિથી મુક્તિ = મોક્ષ ન = નહીં પાયં = પ્રાપ્ત થાય, મળે ત્રવેધં તાપં = ત્રિવિધિ તાપ - અધિદેવ્ય તાપ, અધિભૂત તાપ, અને અધ્યાતમ તાપ બુઝં = બૂઝાવું, દૂર થાય, નાશ પામે, શાંત પામવું, હોલવાઈ જવું નં = નહીં કદાયં = કદિપણ, ક્યારેય પણ.

અનુવાદ

નિજ ભક્તિ વિના મુક્તિ પ્રાપ્ત થતી નથી અને ત્રિવિધિના તાપ કદાપિ બુઝાતા નથી.

ભાવાર્થ

ગુરુ પ્રતાપે પોતાના સ્વ-ચૈતન્ય અંશ સ્વરૂપને ઓળખી અંશ સ્વરૂપે કરવામાં આવતી સર્જનહારની ભક્તિ સિવાય પંચમી અખંડ કેવલ મુક્તિ મળતી નથી. અને શરીર સંબંધી દેહના ત્રિવિધિના (ત્રણ પ્રકારના) તાપ પણ કદાપિ શાંત પામતા નથી.

બિનુ તપ્ત બુઝં, ચીતં સ્વાંતી નાયં;
બિનુ ચિત્ત સ્વાંતં, નચિ નં રહાયં. ૨

શબ્દાર્થ

બિનુ = સિવાય, વિના તપ્ત = તપેલું, તપી ગયેલું તાપ બુઝં = બુઝાય, શાંત પામે ચીતં = ચિત્ત અંતઃકરણ સ્વાંતી = શાંત નાયં = ન થાય, થાય નહીં બિનુ = સિવાય, વિના સ્વાંતં = શાંતિ નચિ = નિશ્ચિંતપણે નં = નહીં રહાયં = રહાય, રહી શકાય.

અનુવાદ

તાપ શાંત થયા સિવાય ચિત્ત શાંત થતું નથી અને ચિત્ત શાંત થાય નહીં તો નિશ્ચિંતપણે રહી શકાય નહીં.

ભાવાર્થ

શરીર સંબંધી ત્રિવિધિ તાપ શાંત પામે નહીં તો ચિત્ત શાંત થાય નહીં. જો ચિત્ત શાંત થાય નહીં તો નિશ્ચિંતપણે રહી શકાય નહીં. અર્થાત્ નિશ્ચિંતપણું પ્રાપ્ત થાય નહીં.

બિનુ ચિત્ત નચિનં, મલીનં મન મનાયં;
જયૌ લ્યૌ મન મલીનં, નૈનં મોક્ષ દાયં. ૩

શબ્દાર્થ

બિનુ = સિવાય. વિના ચિત્ત = ચિત્ત અંતઃકરણ નચિનં = નિશ્ચિંતપણું મલીનં = મલિન, અપવિત્ર, મેલું મન = મન અંતઃકરણ મનાયં = મનાય છે, રહે છે જયૌ = જ્યાં સુધી લ્યૌ = ત્યાં સુધી મન = મન અંતઃકરણ મલીનં = મલીન, ઉદાસ નૈનં = નહીં, નથી મોક્ષ = મુક્તિ, મોક્ષ દાયં = દે, આપે, બક્ષે, થાય.

અનુવાદ

ચિત્ત નિચિંત (નિશ્ચિંત) થયા સિવાય મન મલિન દશામાં રહે છે. અને જ્યાં સુધી મન મલિન રહે ત્યાં સુધી મોક્ષ થાય નહીં.

ભાવાર્થ

ચિત્ત અંતઃકરણ શાંત ન થવાથી, મન અંતઃકરણ સંકલ્પો-વિકલ્પોનું ચિંતવન કર્યા કરે છે, જેથી મન અંતઃકરણ પણ મલિન દશામાં રહે છે. મન જ્યાં સુધી મલીનદશામાં રહે ત્યાં સુધી પવિત્રભાવવાળી શુભ પ્રવૃત્તિ કરી ન શકાય. જેથી જીવને મોક્ષની પ્રાપ્તિ થાય નહીં.

બિનુ મોક્ષદાયં અકામં સકાયં;
મનુષ્યા જનમ વ્રથાયં વહાયં. ૪

શબ્દાર્થ

બિનુ = સિવાય, વિના મોક્ષદાયં = મુક્તિદાયી અકામં = નકામું ઉપયોગ વગરનું સકાયં = સર્વોત્તમ કાયા, શ્રેષ્ઠ શરીર મનુષ્યા = મનુષ્યનો જનમં = જન્મ વ્રથાયં = વૃથા, નિરર્થક, મિથ્યા, ફોગટ વહાયં = વહી જાય, વહ્યા જાય, પસાર થાય વેડફાય.

અનુવાદ

મોક્ષની પ્રાપ્તિ સિવાય સર્વશ્રેષ્ઠ દેહ નકામો છે અને મનુષ્ય જન્મ વ્યર્થ વહી જાય છે.

ભાવાર્થ

મોક્ષની પ્રાપ્તિ ન થાય તો સ્થાવર-જંગમ જાતિના ચોરાસી લાખ પ્રકારના ઘાટોમાં સર્વશ્રેષ્ઠ કહેવાતા માનવ શરીરનો કોઈ અર્થ નથી અને મળેલો મોંઘો માનવ જન્મ નિરર્થક વહી જાય છે. મુક્તિ ન મળવાથી તે જીવને ફરી પાછા ચોરાસીના ફેરામાં ફરવું પડે છે.

ફાંસુ માત તાતં સંતાપં સહાયં;
ભારંતં મારંતં ગમારં ધરાયં. ૫

શબ્દાર્થ

ફાંસુ = પાશ, બંધન, જાળ માત = માતા તાતં = પિતા સંતાપં = કલેશ, દુઃખ, ઉદ્વેગ, પશ્ચાત્તાપ, પીડા સહાયં = સહન કરવું ભારંતં = ભાર, વજન, બોજ, ભારણ મારંતં = મારે, પડે, ફરે ગમારં = મૂર્ખ, બુદ્ધિહીન, અણસમજી ધરાયં = ધરતીને, ભૂમિને, પૃથ્વીને.

અનુવાદ

આવા મુખાં માનવો ધરતીને ભારરૂપ થઈ ફરે છે. તેમને જન્મ આપનાર માતા પિતા પણ બંધન વશ થઈ સંતાપ સહન કરે છે.

ભાવાર્થ

આવા ધર્મ વિમુખ બુદ્ધિહીન મનુષ્યો પૃથ્વી ઉપર ભારરૂપ બની ફરે છે. તેમને જન્મ આપી બંધનવશ બનેલા તેમના માતાપિતા પણ મનથી સંતાપ અનુભવે છે.

ધિકંગં ધિકંગં દેહંત્વં ધરાયં;
સ્વચિદાસોનંદં હુદંનં સરાયં. ૬

શબ્દાર્થ

ધિકંગં = ધિક્કાર ધિકંગં = ધિક્કાર દેહંત્વં = શરીર, દેહ ધરાયં = ધારણ કરેલ સ્વચિદાસોનંદં = સત્ ચિત્ અને આનંદ, બ્રહ્મ હુદં = હૃદયથી નં = નહીં સરાયં = સરાહના, પ્રશંસા.

અનુવાદ

માનવદેહ ધારણ કરવા છતાં આવા લોકો ધિક્કારને પાત્ર છે. કારણ કે સત્ ચિદ્ અને આનંદ બ્રહ્મની હૃદયપૂર્વક સરાહના કરતા નથી.

ભાવાર્થ

પરમગુરુ શ્રીમત્ કરુણાસાગર કહે છે કે માનવદેહ ધારણ કરવા છતાં હૃદયપૂર્વક સત્ ચિત્ અને આનંદ બ્રહ્મનો અનુભવ કરતા નથી તેવા મુખાં લોકો અનેકવાર ધિક્કારને પાત્ર છે.

(સાખી)

એતેહી કાજ અકાજહી, હોત ભક્તિ બિનુ સોય;
તેહુતે સમજ સકલ ગ્રહો, ભક્તિ અનિન સર્વ કોય. ૧

શબ્દાર્થ

એતેહી = એટલા કાજ = કાર્ય, કામ, ઉદ્દેશ અકાજહી = ગેરલાભ, નુકસાન, નકામાપણું હોત = હોય, થાય ભક્તિ = ભક્તિ બિનું = સિવાય સોય = તે તેહુતે = તે અંગે, તેની, તે માટેની સમજ = સમજણ, ખ્યાલ, વિગત સકલ = બધા ગ્રહો = મેળવો, પ્રાપ્ત કરો ભક્તિ = ભક્તિ અનિન = નમ્રતાવાળી, વિનમ્ર, નિર્મળ, દાસાતનવાળી સર્વ કોય = બધા, તમામ, સર્વે, સૌ કોઈએ.

અનુવાદ

ભક્તિ સિવાય એટલા (અગાઉ દર્શાવ્યા મૂજબના) કાર્યો અકાર્ય રહે છે. તેથી બધી સમજ પ્રાપ્ત કરી સર્વે કોઈ અનિન ભક્તિ ગ્રહણ કરો.

ભાવાર્થ

અગાઉ દર્શાવ્યા મુજબનાં અનિન ભક્તિના ફાયદા છે અને ભક્તિ ન કરવામાં આવે તો મનુષ્ય જન્મની સાર્થકતા રૂપી મોક્ષનું કાર્ય ફળીભૂત થતું નથી. તેથી ભક્તિના સારા-સાર અંગેની વિગતવાર સમજ પ્રાપ્ત કરીને સર્વ કોઈએ અનિન ભક્તિને ગ્રહણ કરવી જોઈએ અર્થાત્ અપનાવવી જોઈએ.

સુણહો સંત શ્રુતિ સાખ્યહી, વિશ્વ વદિત જશ જેહ;
અનંત કોટ ભવ તરી ગયે, અનિન ભક્તિ કરી નેહ. ૨

શબ્દાર્થ

સુણહો = સાંભળો, શ્રવણ કરો સંત = સંત ગતિને પામેલા શ્રુતિ = વેદ સાખ્યહી = સાક્ષી, પુરાવો, સાબિતી, સાખ વિશ્વ = જગત, સંસાર, દુનિયા વદિત = બોલેલ, વદેલ, કહેલ જશ = યશ, કીર્તિ જેહ = જે અનંત કોટ = અનંતકોટિ, કરોડો, ઘણા ભવ = સંસાર, ભવસાગર તરી ગયે = તરી ગયા, પાર થઈ ગયા અનિન = નિર્મળ, દાસાતનવાળી, નમ્રતાવાળી ભક્તિ = ભક્તિ કરી = કરીને નેહ = પ્રેમપૂર્વક, ભાવપૂર્વક.

અનુવાદ

હે સંતો ! સાંભળો કે, વિશ્વમાં આજે પણ જેમનો યશ ગવાય છે એવા અનંતકોટિ ભક્તો અનિન ભક્તિના પ્રતાપે ભવસાગર તરી ગયા છે, જેની વેદો પણ સાક્ષી પૂરે છે.

ભાવાર્થ

પરમગુરુ શ્રીમત્ કરુણાસાગર સંત જનોને ઉદ્દેશીને કહે છે કે અનિન ભક્તિના પ્રતાપે અનંતકોટિ અંશો ભવસાગર તરી ગયા છે. જેના શ્રુતિમાં પુરાવા જોવા મળે છે. તેવા ભક્તોના યશ દુનિયામાં આજે પણ ગવાય છે.

(રાગ - સોરઠા)

ધ્રુવ અમરીષ પ્રહલાદ, નારદ ભ્રથ વિભીષણ જે;
રુખમાંગદ અંગદ, અનિન ભક્તિ હનુમંત ભજે. ૧

શબ્દાર્થ

ધ્રુવ = ઉત્તાનપાદ રાજાને તેની રાણી સુનીતિને પેટે જન્મેલો એ નામનો પુત્ર
અમરીષ = અયોધ્યામાં સૂર્યવંશી રાજાની ૨૮મી પેઢીએ થયેલો દાનશૂર તેમજ ભગવદ્ભક્ત રાજા. પ્રહલાદ = અસુર રાજા હિરણ્યકશ્યપુનો પુત્ર અને વિષ્ણુનો પરમભક્ત
નારદ = એક પરમ વિષ્ણુભક્ત ધારે ત્યારે ત્રિલોકમાં આવાગમન કરી શકતા દેવર્ષિ
ભ્રથ = ભરત, સૂર્યવંશી ઈક્વાકુ કુળના દશરથ રાજાને કેકયીથી જન્મેલ પુત્ર. શ્રી રામના લઘુ બંધુ વિભીષણ = વિશ્રવા, નામના ઋષિની કેકસી નામની સ્ત્રીને પેટે થયેલ પુત્રોમાં વિભીષણ સૌથી નાનો અને મોટાભાઈ લંકેશ રાવણનો ભાઈ જે = જે રુખમાંગદ = એ નામનો એક પ્રાચીન ભગવદ્ભક્ત રાજા, જે એક વિષ્ણુભક્ત અંગદ = કિષ્કિંધાના વાનર રાજા વાલીનો પુત્ર અનિન = નમ્રતાવાળી, નિર્મળ, દાસાતનવાળી ભક્તિ = ભક્તિ હનુમંત = શ્રી રામચંદ્રનો એક બળવાન વાનર ભક્ત, મારૂતી નંદન, રક્ષક દેવ ભજે = સ્મરણ કરવું, ભજવું.

અનુવાદ

ધ્રુવ, અમરિષ, પ્રહલાદ, નારદ, ભરત, વિભીષણ, રુખમાંગદ, અંગદ અને હનુમાને અનિન ભક્તિ કરી હતી.

ભાવાર્થ

બાળભક્ત ધ્રુવ, અમરિષ રાજા, ભક્ત પ્રહલાદ, દેવર્ષિ નારદમુનિ, અયોધ્યા નરેશ ભરત, વિભીષણ, રૂપમાંગદ, અંગદ અને પવનપુત્ર હનુમાનજી વગેરે ભક્તોએ અનીન ભક્તિ કરીને પોતાના ઈષ્ટને સમર્પિત થઈ જીવન જીવ્યા હતા.

વાલ્મિકી મુનિ વ્યાસ, જાસ ઉગ્ર બુદ્ધિ નિગમ વદે;
શંભુ ધરન ધર શેષ, અનિન ભક્તિ દેહ ચતુર રુદે. ૨

શબ્દાર્થ

વાલ્મિકી = આદ્ય કવિ મુનિ વ્યાસ = વ્યાસમુનિ બુદ્ધિ = બુદ્ધિ, સમજશક્તિ
નિગમ = વેદ વદે = વદ્યા જાસ = જેની, જેમની ઉગ્ર = ઉમદા, તીવ્ર, વિચક્ષણ
શંભુ = શંકર ધરન = ધરતી, પૃથ્વી ધર = ધર-ધારણ શેષ = શેષજી, શેષનારાયણ
અનિન = નિર્મળ, નમ્રતાવાળી, દાસાતનવાળી ભક્તિ = ભક્તિ દેહ = દેહતાપૂર્વક,
અડગ ચતુર = બુદ્ધીમન ચારે જણ રુદે = હૃદયમાં.

અનુવાદ

વાલ્મિકિ, વ્યાસમુનિ, ઉગ્રબુદ્ધિથી જેમણે વેદ વદ્યા છે તેવા બ્રહ્મા શંકર અને ધરને ધારણ કરનાર શેષજી એમ બધા બુદ્ધિમાનોએ હૃદયથી દેહતાપૂર્વક અનિન ભક્તિ કરી હતી.

ભાવાર્થ

આદ્ય કવિ અને રામાયણના રચયિતા વાલ્મિકિ ઋષિ. જેમણે ચાર વેદનું ઉચ્ચારણ કર્યું છે તેવા બ્રહ્મા, અઢાર પુરાણની રચના કરનાર વેદ વ્યાસમુનિ. મહાદેવો પૈકીના શંકર અને પોતાના શરીર ઉપર પૃથ્વી ધારણ કરીને રહ્યા છે એવા શેષનારાયણ એમ બધા બુદ્ધિમાનો એ હૃદયમાં દેહતાપૂર્વકની અનિન ભક્તિને આદરી હતી.

તુલસીદાસ, જયદેવ, ભેવ સુર અતિ ઉચરે;
અનિન ભક્તિ અહંમેવ, ભેવ સિર સકલ ધરે. ૩

શબ્દાર્થ

તુલસીદાસ = રામચરિતમાનસના રચયિતા **જયદેવ** = બંગાળના શ્રીકૃષ્ણનો પરમભક્ત અને વૈષ્ણવ કવિ એટલે જયદેવ **ભેવ** = ભેદ, મર્મ, રહસ્ય, ગુપ્ત ભાવ, શુદ્ધતાત્પર્ય **સુર** = દેવ **અતિ** = વિશેષ, અતિશય, ઘણું **ઉચરે** = બોલવું, ઉચ્ચારવું, વદવું **અનિન** = નમ્રતાવાળી, નિર્મળ, દાસાતનવાળી **ભક્તિ** = ભક્તિ **અહંભેવ** = આત્મજ્ઞાન, સૂક્ષ્મભાવ **ભેવ** = ભેદ, મર્મ, ગુપ્તભાવ **સિર** = માથું, મસ્તક **સકલ** = સર્વે, તમામ, બધા **ધરે** = ધારણ કરવું.

અનુવાદ

તુલસીદાસ અને જયદેવે દેવોની ગતિનો અપાર વાણી દ્વારા ઉચ્ચાર કરી અનિન ભક્તિના ભેદનો સૂક્ષ્મભાવ શિર પર સર્વ રીતે ધારણ કર્યો છે.

ભાવાર્થ

તુલસીદાસે વિષ્ણુના અવતાર શ્રીરામચંદ્રની ભક્તિ અને જયદેવમુનિએ શ્રીકૃષ્ણની ભક્તિ કરી છે અને તે દેવોના ગુહ્ય તાત્પર્યને પોતાની અલગઅલગ રચનાઓ રચીને અપાર વાણીનો ઉચ્ચાર કર્યો છે. વળી સૂક્ષ્મભાવે અનિન ભક્તિના ભેદને સમજી પોતાના શિર ઉપર સર્વ રીતે ધારણ કરીને રહ્યા, જેથી તેઓ એક આદર્શ ભક્ત તરીકે જગતમાં પ્રસિદ્ધ પામ્યા છે.

**રામાનંદ નિમાનંદ, વિષ્ણુશ્યામ માધવાચાર્ય સખે;
પ્રગટ કલી માંહી વંદ, અનિન ભક્તિ જશ સકલ વિખે. ૪**

શબ્દાર્થ

રામાનંદ = એ નામના એક પ્રસિદ્ધ વૈષ્ણવ ધર્માચાર્ય અને રામાનંદી સંપ્રદાયના સ્થાપક **નિમાનંદ** = નિંબાકાર્યાર્ય - વૈષ્ણવ સંપ્રદાયના દ્વૈતા-દ્વૈત મતના પ્રવર્તક **વિષ્ણુશ્યામ** = વિષ્ણુસ્વામી તરીકે પ્રસિદ્ધ એક વૈષ્ણવાચાર્ય અને રુદ્ર સંપ્રદાયના સ્થાપક **માધવાચાર્ય** = મધ્વ સંપ્રદાયના સ્થાપક **સખે** = સમાન પણે **પ્રગટ** = જાહેર, પ્રત્યક્ષ, પ્રસિદ્ધ, બધા જાણે એ રીતે **કલી માંહી** = કળીયુગ કાળમાં **વંદ** = વંદનીય, પૂજનીય **અનિન** = નમ્રતાવાળો, વિનમ્ર, નિર્મળ, દાસાતનવાળી **ભક્તિ** = ભક્તિ **જશ** = યશ, કીર્તિ **સકલ** = સર્વે, બધા **વિખે** = માં, વિશે.

અનુવાદ

કળિયુગના સમકાલીન સમયમાં પ્રસિદ્ધ રામાનંદ, નિમાનંદ, વિષ્ણુશ્યામ તથા માધવાચાર્ય થયા. અનિન ભક્તિને લીધે તેઓ સર્વેમાં વંદનીય અને કીર્તિવાન બન્યા.

ભાવાર્થ

રામાનંદ, નિમાનંદ, વિષ્ણુશ્યામ અને મધ્વાચાર્ય એમ ચારેય વૈષ્ણવાચાર્યો કળિયુગના સમકાલીન સમયમાં થઈ ગયા. દરેકે પોતપોતાની અંગત માન્યતા મુજબ અલગઅલગ સંપ્રદાયની સ્થાપના કરી છે અને વૈષ્ણવાચાર્ય તરીકે પ્રસિદ્ધિ પામ્યા છે. અનિન ભક્તિના પ્રતાપે તેઓ જગતમાં કીર્તિવાન બન્યા અને વંદનીય પદ પ્રાપ્ત કર્યું.

(દોહા)

એહી સબ સંત શિરોમણિ, સરલ રતા રસરીત;
તન મન ધન હરિ શરણપે, ભક્તિ અનિન પરતીત. ૧

શબ્દાર્થ

એહી = આ સબ = બધા, તમામ સંત = સંતગતિના મહાપુરુષો
શિરોમણિ = અગ્રેસર, આગેવાન, મુખ્ય, શ્રેષ્ઠ સરલ = ઉદાર, ખુલ્લા દિલનું,
નિખાલસ, નિષ્કપટી રતા = પ્રેમાળ, પ્રીતિ ધરાવતા, આનંદી, તલ્લીન, પરાયણ, મગ્ન
રસ = અનુરાગ, પ્રેમ, હેત, રીત = વર્તન, આચરણ, વૃત્તિ, રીતિ, તરફ, પૂર્વક
તન = શરીર, દેહ મન = મન ધન = સંપત્તિ, વૈભવ, મિલકત, દોલત હરિ = પ્રભુ,
ઈષ્ટદેવ શરણપે = શરણમાં ભક્તિ = ભક્તિ અનિન = નમ્રતાવાળી, નિર્મળ, વિનમ્ર,
દાસાતનવાળી પરતીત = વિશ્વાસ, પ્રતીતિ, ભરોસો.

અનુવાદ

આ સર્વે શિરોમણિ સંત સરળ અને પ્રેમાળ આચરણવાળા હતા. તેઓ પ્રભુના શરણમાં તન, મન અને ધનથી સમર્પિત કરી વિશ્વાસપૂર્વક અનિન ભક્તિ કરતા હતા.

ભાવાર્થ

અગાઉ દશવિલા સર્વ શિરોમણિ સંતપુરુષો સરળ અને નિખાલસ સ્વભાવ ધરાવતા તેમજ પ્રેમપૂર્વક દ્રઢ આચરણ કરનારા ધર્મનિષ્ઠ હતા. તેમણે પોતાનું તન, મન અને ધન સર્વસ્વ પ્રભુનાં શરણમાં સમર્પિત કર્યું હતું અને પૂર્ણ શ્રદ્ધા તથા વિશ્વાસ રાખી અનિન ભક્તિ કરતા હતા.

**ઓર સંત અગણિત ઘણે, પ્રતીત પ્રેમ અનુરાગ;
અનિન ભક્તિ ઉર સબનકે, મનુ જશ ગવન ઉમાગ. ૨**

શબ્દાર્થ

ઓર = અને, વળી સંત = સંત પુરુષ અગણિત = અસંખ્ય, અપાર ઘણે = ઘણા પ્રતીત = વિશ્વાસ, ભરોસો પ્રેમ = પ્રીતિ, સ્નેહ અનુરાગ = દ્રઢ પ્રેમ, ગાઢ સ્નેહ અનિન = નિર્મળ, નમ્રતાવાળી, દાસાતનવાળી ભક્તિ = ભક્તિ ઉર = હૃદયમાં સબનકે = સર્વેના, બધાના મનુ = માનવદેહ, મનુષ્યોમાં જશ = કીર્તિ, યશ, પ્રતિષ્ઠા, ખ્યાતિ ગવન = ગાતા, ગીત ઉમાગ = ઉમંગપૂર્વક, ઉમંગભેર, હોંશથી, હર્ષભેર.

અનુવાદ

બીજા ઘણા અસંખ્ય સંતો ભક્તિ પ્રત્યે વિશ્વાસ રાખી પ્રેમ અને અનુરાગ ધરાવતા હતા. એ સર્વેના હૃદયમાં અનિન ભક્તિ હતી, જેથી (આજે પણ) મનુષ્યો ઉમંગભેર તેમનું યશગાન કરે છે.

ભાવાર્થ

કળિયુગના તે સમયગાળા દરમિયાન બીજા અસંખ્ય સંતપુરુષો થઈ ગયા છે. જેઓ અનીન ભક્તિમાં વિશ્વાસ રાખી પ્રેમ અને અનુરાગપૂર્વક જીવન જીવી ગયા છે. એ સર્વે સંતપુરુષોના હૃદયમાં દૃઢ અનિન ભક્તિ હોવાથી તેમની કીર્તિના યશગાન વિશ્વના માનવો આજે પણ ગાય છે.

(રાગ-રવેણી)

**ભક્તિ અનિન દીન, લીન મન સબકે;
ઉદીત પ્રકાશ ભાસ જ્યૌ, લ્યૌ તેજ રબકે. ૧**

શબ્દાર્થ

ભક્તિ = ભક્તિ **અનિન** = નમ્રતાવાળી, નિર્મળ, દાસાતનભાવવાળી
દીન = દીનતાપૂર્વકની, નમ્રતા નરમ સ્વભાવનું **લીન** = મગ્ન, તલ્લીન, પરોવાઈ ગયેલું,
 મશગૂલ, ગરકાવ થયેલું **મન** = મન **સબકે** = સર્વેના, દરેકના, તમામના **ઉદીત** = ઊગેલ,
 ઉદય પામેલ **પ્રકાશ** = પ્રકાશ, તેજ, જ્ઞાન **ભાસ** = કિરણ **જ્યૌ** = જેમ, પેઠે, માફક
લ્યૌ = રીતે **તેજ** = અજવાળુ, રોશની, પ્રભા, તેજ **રબકે** = સૂર્યના.

અનુવાદ

દરેકના મન દીનતાપૂર્વકની અનિન ભક્તિમાં લીન હતા. તેમનો (કીર્તિનો) પ્રકાશ ઉદિત સૂર્યના કિરણોની માફક ફેલાયેલો છે.

ભાવાર્થ

આગળ જણાવ્યા પ્રમાણે દરેક સંત પુરુષોનાં મન દીનતાપૂર્વકની દાસાતનવાળી પ્રભુ ભક્તિમાં તલ્લીન હતાં. તેમની અનિન ભક્તિની કીર્તિનો ફેલાવો પરોઢિયે ઊગેલા સૂર્યના કિરણોના તેજની માફક સમગ્ર વિશ્વમાં ચારે તરફ ફેલાયેલો છે.

સ્થાવર જંગમ જલ થલ જેતા;
 અચર ચરાચર જીવ જગ તેતા. ૨

શબ્દાર્થ

સ્થાવર = સ્થિર વનસ્પતિ જાતિ **જંગમ** = અસ્થિર ઘાટ, ચલ, હાલતાં, ચાલતાં ઘાટ
જલ = પાણી **થલ** = પૃથ્વી **જેતા** = જેટલા **અચર** = ન ખસી શકે તેવા, ચારો ન ચરી શકે તેવા **ચરાચર** = ચારો ચરી શકે તેવા અસ્થિર, ચાલે તેવું **જીવ** = જીવ, ઘાટ **જગ** = જગત,
 વિશ્વ **તેતા** = તેટલા.

અનુવાદ

પૃથ્વી અને પાણીમાં(નિવાસ કરતા) સ્થાવર જંગમના અચર-ચર ઘાટો જેટલા છે તેટલા...

ભાવાર્થ

પૃથ્વી ઉપર નિવાસ કરતા અને પાણીમાં રહેતા સ્થાવર તેમજ જંગમ

જાતીના ચરાચર ઘાટો આ વિશ્વમાં જેટલા છે તે બધા.

તિનુ સર્વ પ્રેમ પ્રિત્ય અનુરાગા;
જન જેહુસે એકતા પદ પાગા. ૩

શબ્દાર્થ

તિનુ = તેઓનું, તેઓના સર્વ = સર્વે, તમામ, બધાનો પ્રેમ = પ્રેમ, સ્નેહ પ્રિત્ય = પ્રીતિ, ચાહના અનુરાગા = અનુરાગપૂર્વક, આસક્ત થઈને, અનુરાગ ધારણ કરી જન = જેનો જેહુસે = જેનાથી, જેની એકતા = સંધાણ, ઐક્ય, મેળ પદ = સ્થાન, આશ્રય, પદાર્થ, અધિકાર પાગા = મેળવ્યો, પ્રાપ્ત કર્યો.

અનુવાદ

જેમણે જેની સાથે પ્રેમ અને પ્રીત કરી, તેમને તે પદ પ્રાપ્ત કર્યું અને તેની સાથે અનુરાગપૂર્વક એકતા સાધી છે.

ભાવાર્થ

વિશ્વના ચર-અચર સર્વે સ્થાવર-જંગમના ઘાટો પૈકી જેમણે જે પદ સાથે પ્રેમપૂર્વક પ્રીત રાખીને અધિકાર પ્રાપ્ત કર્યો છે, તેવા ઘાટો તે પદ સાથે અનુરાગ ધારણ કરીને ભક્તિ કરે છે.

સોહી એકતાહી ચાહી, ચિત્ત નિત્ય સર્વનાં;
વંછિત અન્ન જલ ભખત લ્યૌ પવનાં. ૪

શબ્દાર્થ

સોહી = તે એકતાહી = ઐક્યથી, જોડાણથી ચાહી = ચાહીને, પ્રીત કરીને, સ્નેહ રાખીને ચિત્ત = ચિત્ત નિત્ય = હંમેશા, સદાને સર્વનાં = દરેકનાં, બધાનાં, તમામનાં વંછિત = ઇચ્છેલું, ઇચ્છા મુજબનું અન્ન = ખોરાક જલ = પાણી ભખત = ભક્ષણ કરે છે લ્યૌ = સુધી, સહિત અને પવનાં = પવન.

અનુવાદ

તે એકતાથી ચાહીને સૌના ચિત્ત હંમેશને માટે અન્ન, જળ અને પવનનું

ઈચ્છા મુજબ ભક્ષણ કરે છે.

ભાવાર્થ

જગતના સર્વે ઘાટો જે પદમાં પ્રીતિ છે તેની સાથે એકતા સાધીને ચિત્તથી ચાહીને હંમેશને માટે સૌ પોતપોતાની રીતે આધિન થઈને ભક્તિ કરે છે અને હવા, પાણી અને ખોરાકનું પોતાની ઈચ્છા મુજબ ભક્ષણ કરે છે.

એહી પરકાર સાર સર્વ ચિન્યા;
વિવિધી ભાત્ય ભિન્ન ભિન્ન રંગ ભિન્યા. ૫

શબ્દાર્થ

એહી = એ પરકાર = પ્રકારે, મુજબ સાર = સત્વ, સમજ, જ્ઞાન, તાત્પર્ય
સર્વ = સર્વે, તમામ, બધા ચિન્યા = જાણ્યા, ઓળખ્યા, માહિતગાર થયા, કેળવી
વિવિધી = અનેક, બહુવિધ ભાત્ય = પ્રકાર, રીત, જાત ભિન્ન ભિન્ન = જુદા જુદા,
અલગઅલગ રંગ ભિન્યા = રંગાઈ ગયા, પ્રેમમાં તરબોળ, રંગથી ભીંજાયેલ, પ્રેમમાં
આસક્ત.

અનુવાદ

આ પ્રકારે સર્વ સાર જોતાં બહુવિધ પ્રકારે અલગઅલગ રીતે રંગમાં રંગાયા છે.

ભાવાર્થ

સંસારના સ્થાવર જંગમના સર્વે ઘાટો આ પ્રકારે સમજ કેળવીને બહુવિધ પ્રકારે પોતપોતાના માનેલા ઈષ્ટદેવ સાથે સુમેળ સાધી જુદાજુદા પદોના પ્રેમમાં આસક્ત થઈને ભક્તિમય જીવન જીવવા લાગ્યા.

યૌ સર્વ જીવ એક એકપે આધિનસે;
સોહુ નિજ પ્રેમ ભક્તિ તેહુ તિનસે. ૬

શબ્દાર્થ

યૌ = આ, આમ, આ રીતે સર્વ = સર્વે, તમામ, બધા જીવ = ઘાટો

એક એકપે = એકબીજા ઉપર આધિનસે = આધિન રહી, વશ થઈ, તાબે થઈ, આશ્રયી બની સોહુ = તે નિજ પ્રેમ = મૂળ પ્રેમ, અસલ સ્નેહ ભક્તિ = ભક્તિ તેહુ = તે, તેમની, તે તિનસે = તેમનાથી, તેમનો.

અનુવાદ

આ રીતે સર્વે જીવો એક બીજાને આધિન થયાં. જેનો જેની સાથે પ્રેમ તેઓ તેની ભક્તિ કરે છે.

ભાવાર્થ

ભિન્નતાને કારણે જગતના સર્વ જીવો એકબીજાને આધિન છે. નાના જીવો મોટાને આધિન થઈને રહે છે. જેમણે જેનામાં સામર્થ્યતા જોઈ તેમને વશ થઈને જીવન જીવે છે. વળી પોતાના ચિત્તમાં જે પદની ચાહના જાગી તેમની પ્રેમપૂર્વક ભક્તિ કરવા લાગ્યા છે. એટલે કે જેવી જેની આસક્તિ તેવી તેમની આધિનતાવાળી ભક્તિનું સ્વરૂપ છે. (જેમકે માતાપિતા પ્રત્યે પુત્રની ભક્તિ, પતિવ્રતા નારી માટે પતિની ભક્તિ, દેશભક્ત માટે રાષ્ટ્રભક્તિ, શિષ્ય માટે ગુરુ-ભક્તિ, સેવક માટે ઈષ્ટદેવની ભક્તિ, ભક્ત માટે ભગવંતની ભક્તિ વિગેરે આધિનતાના દૃષ્ટાંત કહી શકાય.)

તબ તેહુસે સર્વ રચિત સવાદુ;
અદ્વૈત દ્વૈત જબ ભયેહુ અનાદુ. ૭

શબ્દાર્થ

તબ = તેથી તેહુ સે = તેઓને, તેઓના સર્વ = સર્વે રચિત = ઈચ્છા મુજબના, રચતું, ગમતું, ભાવતું સવાદુ = સ્વાદ, આનંદ, મોહ, શોખ, મજા અદ્વૈત = એક્ય, એકપણું દ્વૈત = જુદાપણું, ભિન્ન, જુદા જબ = જ્યારે ભયેહુ = થયા અનાદુ = અનાદિ.

અનુવાદ

અનાદિમાં જ્યારે અદ્વૈતમાંથી દ્વૈત થયા ત્યારથી તે સર્વને ભાવતા સ્વાદ માણવાની રૂચિ થઈ.

ભાવાર્થ

અનાદિના પ્રારંભકાળમાં જ્યારે અદ્વૈત પદમાંથી છૂટા પડીને દ્વૈત થયા ત્યારથી સર્વે જીવાત્માઓને પોતાની ઈચ્છા મુજબના ભક્તિરૂપ સ્વાદ માણવાની રુચિ પેદા થઈ. અર્થાત્ પિંડના અનુસંધાનમાં સમજીએ તો જ્યારે પિંડ સ્વરૂપે દ્વૈત થયા પછી ઈંદ્રિયોના રસને પોતાની ઈચ્છા મુજબ સંતોષવાની ભાવના પેદા થઈ અને બ્રહ્માંડના સંદર્ભે સમજીએ તો કૈવલકર્તામાંથી અંશ સ્વરૂપે દ્વૈત થયા ત્યારથી ચૈતન અંશને ભક્તિ કરવાની આવશ્યકતા ઊભી થઈ.

પ્રસિધ્ધ સકલ સુખ જુગલ સમેતા;
અદ્વૈતપદ કોહો કુણ કીનુ હેતા. ૮

શબ્દાર્થ

પ્રસિધ્ધ = પ્રત્યક્ષ, જાહેર, જાણીતું સકલ = સર્વે, તમામ, બધા
સુખ = વૈભવ, આનંદ, મજા, સંતોષ જુગલ = બેપણું, જોડકું, જોડું સમેતા = સહિત, સમેત
અદ્વૈતપદ = એકલાપણાવાળી પદવી, એકપણાનો દરજ્જો કોહો = કહો કુણ = કોણે
કીનુ = કોના પ્રત્યે, કોનો હેતા = પ્રેમ, સ્નેહ, પ્રીતિ, હેત.

અનુવાદ

સર્વે પ્રસિદ્ધ સુખ યુગલપણાથી પ્રાપ્ત થાય છે, પરંતુ અદ્વૈતપદમાં કોણ કોને હેત કરે ? તે કહો !

ભાવાર્થ

જગતમાં જુદા-પણા સહિતના પ્રત્યક્ષ અને પ્રસિદ્ધ સર્વે સુખની અનુભૂતિ યુગલ-પણાથી જ થાય છે. અનાદિકાળથી જો જુદા-પણાની સ્થિતિ જ ઊભી ન થઈ હોત અને માત્ર અદ્વૈતપદ હોત તો કોણ કોને હેત કરત ? તેનો સવાલ સર્વ શ્રોતાજનોને પૂછવામાં આવે છે.

બ્રભ માત સંજુકત પયે નાંહી;
પ્રસવ દ્વૈત બાલક દૂધ પાંહી. ૯

શબ્દાર્થ

ગ્રભ = ઉદર, ગર્ભાશય, ગર્ભ, શિશુ માત = માતા સંજુક્ત = અભિન્ન, અવિભક્ત
પયે = પયપાન નાંહી = નહીં, નથી પ્રસવ = જન્મ, ગર્ભસ્થાનમાંથી બાળકનું બહાર આવવું
તે, પ્રસૂતિ દ્વૈત = જુદા, ભિન્ન બાલક = બાળક દૂધ = દૂધ પાંહી = પીવડાવે, પાય.

અનુવાદ

ગર્ભાશયમાં રહેલા અભિન્ન શિશુને માતા પયપાન કરાવતી નથી પરંતુ
પ્રસવ થતાં જ્યારે બાળક ભિન્ન થાય છે ત્યારે દૂધ પાય છે.

ભાવાર્થ

ગર્ભાશયમાં ગર્ભના વૃદ્ધિકાળ દરમિયાન અભિન્ન રહેલા શિશુને માતા
પયપાન કરાવતી નથી, કારણ કે માતા સાથે ગર્ભની એકતા હોઈ અદ્વૈતપણું
રહેલું હતું, પરંતુ તે શિશુનો પ્રસવ થતાં માતાથી જ્યારે તે બાળક અલગ થાય
ત્યારે માતા અને બાળક બે દ્વૈત સ્વરૂપ થાય પછી જ માતા પોતાના બાળકને
પોષણ માટે સ્તનપાન કરાવે છે.

ત્યૌ નિજ જન બિનું દ્વૈત સનેહુ;
ગુરુ સ્વચિદાનંદ હારદ ન દેહુ. ૧૦

શબ્દાર્થ

ત્યૌ = તેમ, તેવી જ રીતે નિજ = મૂળ, આદિ, પોતાનો જન = દાસ, અનુયાયી
બિનું = વગર, સિવાય દ્વૈત = ભિન્ન, અલગ, જુદા સનેહુ = સ્નેહ, પ્રેમ, પ્રીતિ, માયા
ગુરુ = ગુરુ સ્વચિદાનંદ = સદ્ ચિદ્ આનંદ, રૂપ, આપનપુ સ્વરૂપ હારદ = હાર્દ, મર્મ
ન = નહીં દેહુ = આપે.

અનુવાદ

નિજ જનના દ્વૈતપણાના સ્નેહ સિવાય ગુરુ સદ્ ચિદ્ આનંદનો હાર્દ
આપતા નથી.

ભાવાર્થ

દ્વૈતપણા વગર ગુરુ-શિષ્યનો સંબંધ બનતો નથી. જો નિજ જનરૂપ શિષ્યને

ગુરુ પ્રત્યે ગુરુભક્તિ જાગ્રત ન થાય ત્યાં સુધી શિષ્યને પણ ગુરુ બ્રહ્મના (સદ્ ચિદ્ આનંદના) મર્મનું જ્ઞાન આપતા નથી.

જ્યૌ નિધ છીપ સ્વાંતિ રત્ય નેહા;
પ્રતીત પ્રેમ પ્રગટ થત મેહા. ૧૧

શબ્દાર્થ

જ્યૌ = જેવી રીતે, જેમ, જ્યારે નિધ = સમુદ્ર, નિધ છીપ = છિપોલી, મોતી બનાવનારી માછલીનું કોટલું સ્વાંતિ = નક્ષત્રમાળાનું પંદરમું નક્ષત્ર રત્ય = પ્રેમ, ઋતુ, મોસમ નેહા = સ્નેહ, વાત્સલ્ય, પ્રેહ, અંતરનો કોમળ ચીવટભાવ પ્રતીત = વિશ્વાસ, શ્રદ્ધા પ્રગટ = હાજર, પ્રત્યક્ષ થત = થાય મેહા = મેઘ, વર્ષા, મેહુલિયો, વૃષ્ટિ.

અનુવાદ

જેમ સમુદ્રમાં રહેલી છીપનો સ્વાતિ નક્ષત્રમાં પ્રેમ પ્રગટે ત્યારે તેના સ્નેહની પ્રતીતિ થતાં મેહ પ્રગટ થાય છે.

ભાવાર્થ

જેમ સ્વાતિ નક્ષત્રના વરસાદની રાહ જોનાર સમુદ્રમાં રહેલ છીપલામાં સ્વાતિ નક્ષત્રના વરસાદી બિંદુ માટે પ્રેમપૂર્વકની આતુરતા હોય છે. છીપલાના પ્રેમથી પ્રસન્નતા પામીને મેઘ પણ હાજર થાય છે અને છીપલાના વિરહાગ્નિને ઠારે છે.

પ્રેમ અનંગ સકલ ઘટ સોઈ;
જુગલ રમણ બિનુ પ્રગટ ન હોઈ. ૧૨

શબ્દાર્થ

પ્રેમ = પ્રીતિ, સ્નેહ, ભાવના અનંગ = કામદેવ, કામવાસના, કામવૃત્તિ સકલ = સર્વે, તમામ, બધા ઘટ = શરીર, ઘાટ, પિંડ સોઈ = તે, માં, માંહે, અંદર જુગલ = યુગલ, બંને, જોડું રમણ = ક્રિડાનો આનંદ, કામુકભાવ, વિલાસ બિનુ = વિના, સિવાય પ્રગટ = ઉત્પન્ન, હાજર, પ્રત્યક્ષ ન = નહીં હોઈ = થાય.

અનુવાદ

કામવૃત્તિની ભાવના પ્રત્યેક ઘાટમાં હોય છે. તે યુગલની કામક્રિડા વિના પ્રગટ થતી નથી.

ભાવાર્થ

કામવૃત્તિની ભાવના પ્રત્યેક સ્ત્રીલિંગ અને પુલિંગ ઘાટમાં સમાયેલી હોય છે, પરંતુ તે કામુક્ત ભાવના દ્વૈતપણે રહેલા નર-માદાના વિલાસ સિવાય ઉત્તેજિત થઈ પ્રગટ થતી નથી.

કાષ્ટ પાંડાણ મધ્ય અજ્ઞ નિવાસુ;
દ્વૈત ગહન બિનુ નહિનાં પ્રકાસુ. ૧૩

શબ્દાર્થ

કાષ્ટ = લાકડું પાંડાણ = પથ્થર, પડાણ મધ્ય = માં, અંદર, મધ્યે અજ્ઞ = અગ્નિ નિવાસુ = વસવું, રહેવું દ્વૈત = બંને ગહન = ઘર્ષણ, બે વસ્તુનું એકબીજા સાથે ઘસાવું તે બિનુ = વિના, સિવાય નહિનાં = નહીં, નથી, કદી નહીં પ્રકાસુ = દૃશ્યમાન, પ્રગટ, ઉત્પત્તિ, પ્રસિદ્ધિ, દેખાવ.

અનુવાદ

લાકડા અને પથ્થરમાં અગ્નિ વસેલો છે (સમાયેલો છે), પરંતુ બંનેના ઘર્ષણ સિવાય પ્રકાશમાન થતો નથી.

ભાવાર્થ

લાકડા અને પથ્થરમાં અવ્યક્ત સ્વરૂપે અગ્નિ તત્ત્વ રહેલું છે, પરંતુ જો બે પદાર્થને એકબીજા સાથે ઘર્ષણ કરવામાં ન આવે તો તેમાં અવ્યક્ત સ્વરૂપે રહેલો અગ્નિ વ્યક્ત સ્વરૂપે પ્રકાશમાન થતો નથી.

તીમ નિજ ચૈહીતન સકલ સહાઈ;
બિનુ સત્ગુરુ સંઘ દરશ ન પાઈ. ૧૪

શબ્દાર્થ

તીમ = તેમ, તે મુજબ નિજ = મૂળ, આદિ, પોતે ચૈહીતન = ચૈતન અંશ સકલ = દરેકમાં, પ્રત્યેકમાં સહાઈ = સોહાવે છે, શોભે છે બિનુ = સિવાય, વિના સત્ગુરુ = સત્સંગ સંઘ = સંગ, મેળાપ, સત્સંગ દરશ = દશ્યમાન, ઓળખ ન = નહીં પાઈ = પ્રાપ્ત થાય, મળે.

અનુવાદ

તેમ નિજ ચૈતન સર્વમાં સોહાય છે, પરંતુ સત્ગુરુના સત્સંગ સિવાય તેની ઓળખાણ થતી નથી.

ભાવાર્થ

તેવી જ રીતે સ્થૂળ, સૂક્ષ્મ, કારણ, મહાકારણ અને પરમકારણ એમ પાંચેય દેહના તમામ ઘાટોમાં સર્જનહારના સજાતિય ચૈતન અંશ ઘાટના ચૈતનતાના કારણરૂપે રહેલો છે. અને જડતત્ત્વોના બંધારણથી બંધાયેલા ઘાટને ચૈતનતા પ્રદાન કરવામાં સહાયભૂત થાય છે, પરંતુ ચૈતન અંશની સાચી ઓળખ સત્ગુરુના સત્સંગ સિવાય (મેળાપ વગર) પ્રાપ્ત થઈ શકતી નથી.

તપ્ત તેજ હેજ અનુસુત તોઈ;
દ્વૈત આભ બિનુ વ્રખ્યા ન હોઈ. ૧૫

શબ્દાર્થ

તપ્ત = તપેલું, તપાવેલું તેજ = ગરમી, ઉષ્ણતા, તાપ હેજ = ભેજ, ભીનાશ, વરાળ અનુસુત = ની સાથે સંકળાયેલું, સૂત્રવત્, ગૂંથાયેલું તોઈ = પાણી, જળ દ્વૈત = જુદું, ભિન્ન, અલગ આભ = વાદળ, આભ બિનુ = વિના, સિવાય વ્રખ્યા = વર્ષા, વરસાદ ન = નહીં હોઈ = હોય, થાય.

અનુવાદ

ગરમીથી તપેલા પાણી સાથે વરાળ સંકળાયેલી છે (સમાયેલ છે). જે અલગ થઈ વાદળ બન્યા સિવાય વરસાદ થાય નહીં.

ભાવાર્થ

સૂર્યના અતિશય તાપમાનથી સમુદ્રના પાણીનું બાષ્પિભવન થાય છે. એટલે કે પાણી વરાળના રૂપે આકાશમાં ઊર્ધ્વગમન કરે છે. વરાળમાં ભેજરૂપે પાણી સમાયેલું છે, પરંતુ તાપમાન પાણીના સ્વરૂપને પરિવર્તન કરી ભિન્ન કરે છે. આમ દરિયાના પાણીથી વરાળ ભિન્ન થયા વિના વાદળો બંધાય નહીં અને વાદળ વિના વરસાદ વરસતો નથી.

કૈવલપદ તીમ તેજ નિજ સોહુ;
કરુણા નિર બિનું, ભક્તિ ન હોહુ. ૧૬

શબ્દાર્થ

કૈવલપદ = કૈવલકર્તાનું પરમપદ તીમ = તેમ, તેવી જ રીતે તેજ = પ્રકાશ, ઉજ્જ્વલતા, ગરમી નિજ = મૂળ, આદિ, પોતે સોહુ = તે સમાન કરુણા = કરુણાસાગરની કરુણા નિર = પાણી, જળ બિનું = સિવાય, વિના ભક્તિ = ભક્તિ ન = નહીં હોહુ = થાય, હોય, બને.

અનુવાદ

તેમ નિજ કૈવલપદ તેજ સમાન છે અને કરુણા રૂપ પાણી સિવાય ભક્તિ થઈ શકે નહીં.

ભાવાર્થ

સમગ્ર બ્રહ્માંડમાં કૈવલકર્તા નૂરી હોઈ તેમનો નૂર રૂપ બ્રહ્મપ્રકાશ સર્વત્ર પ્રસરેલો છે અને ઉજ્જ્વલરૂપે કૈવલપદ શોભે છે. કૈવલપદમાંથી અલગ થયેલ પાણીરૂપ કરુણાસાગરની કરુણા સિવાય અંશ પરમપદની ભક્તિ કરી શકતો નથી.

લોક ચતુર્દશ જશ વસ રંગી;
દ્વૈત આધીન પદ પ્રેમ ઉમંગી. ૧૭

શબ્દાર્થ

લોક ચતુર્દશ = ચૌદ લોક (વિષ્ણુલોક, સત્લોક, તપલોક, જનલોક, મહદલોક, તારાલોક, દેવલોક, ગાંધર્વલોક, કીન્દ્રલોક, ભૂરલોક, ચંદ્રલોક, સૂરલોક, મૃત્યુલોક અને

આતલ લોક) જશ = યશ, કિર્તિ, ગુણગાથા, વખાણ વસ = તાબે થવું, શરણે થવું, વશ રંગી = પ્રભાવિત થવું, અનુરાગી થવું, અસરમાં આવવું, નશો થવો દ્વૈત = જુદા, ભિન્ન, છૂટા, અલગ આધીન = વશ, વિવશ, આધીન, તાબે પદ = પદવી, સ્થાન પ્રેમ = પ્રીતિ, સ્નેહ, પ્યાર, હેત, વહાલ ઉમંગી = ઉત્સુક, આતુર, ઉમંગવાળું, આનંદી.

અનુવાદ

ચૌદલોક કીર્તિના રંગને વશ થયેલા છે. જે દ્વૈત પદો છે તેને આધિન થઈ પ્રીતિ ધારણ કરીને ઉમંગી બન્યા છે.

ભાવાર્થ

પરમગુરુને શરણે ગયા વગરના વિશ્વના સર્વ જીવો, અંતરિક્ષમાં રહેલા ચૌદ લોકના યશગાન ગાવામાં અનુરાગી બનીને ઐશ્વર્યવાન દેવી-દેવતાઓ અને અવતારાદિક પુરુષોના શરણે થયા છે. રચના પૈકીના દ્વૈત પદો છે તેને આધીન બનીને તેમાં જ પ્રીતિ ધારણ કરીને ઉમંગી બન્યા છે.

જુગલ જુગલ બિનુ સકલ અપંગા;
સૂક્ષ્મ સ્થૂલ તન કીટ પતંગા. ૧૮

શબ્દાર્થ

જુગલ = યુગલ, જોડું જુગલ = યુગલ, જોડું, જોડું બિનુ = સિવાય, વગર, વિના સકલ = સર્વે, તમામ, બધા અપંગા = અપંગ, પાંગળા સ્થૂલ = દૃશ્યદેહ, ઈન્દ્રિય ગ્રાહ્ય, પાંચ વ્યક્ત મહાતત્ત્વોના બંધારણથી બનેલો અને જે જોઈ શકાય તેવો દેહ સૂક્ષ્મ = અદૃશ્ય દેહ - પાંચ અવ્યક્ત મહાતત્ત્વોના બંધારણથી બનેલો દેહ તન = ઘાટ, દેહ, પિંડ કીટ = કીટાણું, જંતુ પતંગા = પતંગિયા, ફૂદાં.

અનુવાદ

કીટ પતંગની આઘ લઈ સ્થૂળ અને સૂક્ષ્મ શરીરવાળા સર્વ ઘાટો યુગલ જોડી વગર અપંગ છે.

ભાવાર્થ

વિશ્વમાં નાનામાં નાના કીટાણુ અને પતંગિયાની આઘ લઈ સ્થાવર અને

જંગમ જાતિના ચોયાસી લાખ પ્રકારના સર્વે ઘાટો ચાર પ્રકારની ઉત્પત્તિના ખાણોના સંદર્ભમાં જોઈએ તો નર-માદાના જોડાણ વગર પાંગળા છે. એટલે કે પ્રજોત્પતિનું કાર્ય એકલા કરી શકાતું નથી. જેથી એકબીજાના જોડાણ વગર સ્થૂળ અને સૂક્ષ્મ દેહના સર્વ ઘાટો અપંગ દશા ભોગવે છે.

જડ બિનુ ચૈતન કરત ના જ્ઞાંના;
બિનુ ચૈતન જડ શૂન્ય સમાંના. ૧૯

શબ્દાર્થ

જડ = નાશવંત, નિર્જીવ, અચેતન, ચૈતનના વિનાનું બિનુ = વિના, સિવાય
ચૈતન = ચૈતન, શાશ્વત કરત = કરે ના = નહીં જ્ઞાંના = જ્ઞાન બિનુ = વિના, સિવાય
ચૈતન = ચૈતન, શાશ્વત જડ = નિર્જીવ, અચેતન શૂન્ય = શૂન્યવત્, રદ, બાતલ,
અસાવપણું સમાંના = સમાન.

અનુવાદ

જડ વગર ચૈતન જ્ઞાન આપી શકતો નથી અને ચૈતન સિવાય જડ શૂન્ય સમાન છે.

ભાવાર્થ

પંચ ભૌતિક નાશવંત તત્ત્વોથી બનેલો જડ ઘાટ વગર ચૈતન અંશ કોઈને કશું જ જ્ઞાન આપી શકતો નથી. તેમજ ચૈતન અંશ સિવાય એકલો જડ દેહ પણ શૂન્યવત્ જ રહે છે. જ્ઞાનનો ઉપદેશ આપવા માટે ચૈતન અંશને જડ ઘાટની આવશ્યકતા રહેલી છે. એમ બંનેના જોડાણ સિવાય વ્યક્તિગત રીતે બંને પાંગળા છે. એટલે કે એકને બીજા ઉપર આધાર રાખી બંને એક બીજાના પુરક તરીકે થઈ કાર્યાન્વિત બને છે.

દ્વૈત બિના નહિ હાસ વિલાસા;
જુગલ મિલ્યે પદ પૂજ્ય પ્રકાશા. ૨૦

શબ્દાર્થ

દ્વૈત = જુદા, ભિન્ન, અલગ બિના = સિવાય નહિ = નહીં, નથી હાસ = આનંદ

વિલાસા = વિનોદ, મજા **જુગલ** = બંને, જોડું, જોડકું **મિલ્યે** = મળે **પદ** = પદવી, સ્થાન, વસ્તુ, મોભો, સ્થિતિ **પૂજ્ય** = આદરણીય, માનનીય **પ્રકાશા** = પ્રકાશમાન, ઉદ્ભવ, શોભતું, દીપતું.

અનુવાદ

દ્વૈત વિના હાસ્ય વિલાસ નથી અને બંને મળે ત્યારે મહાનતાનું પદ પ્રકાશમાન થાય છે.

ભાવાર્થ

દ્વૈત થયા સિવાય હાસ્ય વિનોદની અનુભૂતિ થઈ શકતી નથી. તેથી અંશ જ્યાં સુધી કર્તામાંથી દ્વૈત થતો નથી ત્યાં સુધી હાસ્ય-વિનોદ કરી શકતો નથી. જ્યારે દ્વૈત થયેલો અંશ બ્રહ્માંડમાં આવી નાશવંત તત્ત્વોના બંધારણથી બંધાયેલા જડ શરીર સાથે જોડાય ત્યારે અંશનું જે મહાન ચેતનતાનું લક્ષણ છે તે પ્રકાશમાન થાય છે અને દેહ ચૈતન થતાં અંશની હાજરી અનુભવાય છે. અર્થાત્ અંશની મહાનતાનું પદ પ્રકાશે છે.

પ્રકૃતિ પુરુષ તન મૂલ અનાદિ;
અદ્વૈત ઈત ભયે સકલ સવાદિ. ૨૧

શબ્દાર્થ

પ્રકૃતિ = પ્રકૃતિ તત્ત્વ, અવ્યાકૃત શક્તિ, માયા, આઘશક્તિ **પુરુષ** = નિરંજન પુરુષ, નિરંજન તત્ત્વ **તન** = દેહ, શરીર સ્વરૂપ **મૂલ** = મૂળભૂત રીતે, આદિ **અનાદિ** = પુરાણું, અનાદિનું, પ્રારંભનું **અદ્વૈત** = એક, છૂટા નહીં તેવું **ઈત** = અહીં **ભયે** = થયા, આવ્યા **સકલ** = સર્વ રીતે, સર્વે **સવાદિ** = રસનેન્દ્રિયથી થતો અનુભવ, આનંદ, મોજ.

અનુવાદ

પ્રકૃતિ અને પુરુષના મૂળ સ્વરૂપ અનાદિ છે, પરંતુ અદ્વૈતમાંથી અહીં આવતાં બધા (ભક્તિરસના) સ્વાદવાળા થયા.

ભાવાર્થ

સૃષ્ટિની શરૂઆતમાં પ્રકૃતિ (મહામાયા) અને પુરુષની (નિરંજન પુરુષ)

મૂળ આદિ અનાદિ ઉત્પત્તિ ગણાય છે. આ બંને દેહના જે મૂળ લક્ષણાત્મક તત્ત્વો છે તે સ્થૂળ, સૂક્ષ્મ, કારણ અને મહાકારણ દેહમાં દૃશ્યમાન થાય છે. તે તત્ત્વોના પ્રભાવને લીધે અહીંના (બ્રહ્માંડના) સર્વે ઘાટોની ઈન્દ્રિયો રસાસ્વાદવાળી બની છે, પરંતુ જો ઈન્દ્રિયોને ઊર્ધ્વગામી કરે તો જ ભક્તિ રસના સ્વાદનો અનુભવ સરળ રીતે થઈ શકે છે.

**સોહી નિજ સ્વાદ ભક્તિ રસ ભેદા;
કહત પોકાર ચારુ સત્ વેદા. ૨૨**

શબ્દાર્થ

સોહી = તે નિજ = મૂળ સ્વાદ = સ્વાદ ભક્તિ = ભક્તિ રસ = રસ ભેદા = રહસ્ય, ખુલ્લુ કરવું તે, ભરમ, તાત્પર્ય, જ્ઞાન કહત = કહે છે પોકાર = પોકાર કરીને ચારુ = ચાર સત્ = સાચું વેદા = વેદ, બ્રહ્માજી દ્વારા રચેલા મહા ગ્રંથ.

અનુવાદ

ચાર વેદ સત્ય પોકાર કરીને કહે છે કે ભક્તિના રહસ્યને જાણ્યા પછી જ નિજ(પદ)નો રસાસ્વાદ (અનુભવ) થઈ શકે છે.

ભાવાર્થ

બ્રહ્માજીએ તેમના રચેલા ચાર વેદમાં પણ મૂળ ભક્તિરસના રહસ્યને ખૂબ જ યથાર્થ રીતે દર્શાવ્યો છે. તેઓ જણાવે છે કે ભક્તિપદના રહસ્યને જાણ્ય પછી જ નિજ(પદ)નો રસાસ્વાદ પ્રાપ્ત થઈ શકે છે. માટે ભક્તિનું માધ્યમ અનિવાર્ય છે.

**નિગમ નિરુપ સ્વરૂપ સરાયે;
તાઈ વિમલ જશ સબ જન ગાયે. ૨૩**

શબ્દાર્થ

નિગમ = વેદ નિરુપ = નિરૂપણ, આલેખન સ્વરૂપ = સ્વરૂપ, આકાર, સાકાર સરાયે = ગુનગાન ગાવાં, દર્શાવ્યા, સરાહના કરી તાઈ = તેમની, તેમના વિમલ = નિર્મળ જશ = યશ, કીર્તિ જન = માનવો ગાયે = ગાય છે.

અનુવાદ

વેદમાં જે સ્વરૂપોનું નિરૂપણ કરીને સરાહના કરી છે તેના જ (નિર્મળ ભક્તિના) સર્વ માનવો યશ ગાય છે.

ભાવાર્થ

ચાર વેદમાં બ્રહ્માજીએ વિવિધ સ્વરૂપોનું નિરૂપણ(વર્ણન) કરીને સરાહના કરી છે. તેથી વિશ્વના સર્વ માનવો નિરાકાર બ્રહ્મ અને સાકાર દેવી-દેવતાઓની નિર્મળ ભક્તિ દ્વારા જ તેમના યશગાન ગાય છે.

ગાવત જશ જીનું મોક્ષહી પાવા;
તાતે સકલ સર્વ કરતહી ચહાવા. ૨૪

શબ્દાર્થ

ગાવત = ગાય છે જશ = યશ, કીર્તિ જીનું = જેઓને, જેમને મોક્ષહી = મુક્તિ પાવા = પ્રાપ્ત કરવી છે. તાતે = તેથી સકલ = પૂર્ણ રીતે સર્વે = તમામ, સઘર્ણું, સૌ કરતહી = કરે છે ચહાવા = ચાહના, અરજ, આતુરતા, ઈચ્છા, અનુરાગ.

અનુવાદ

જેમણે મોક્ષ પ્રાપ્ત કરવો છે તેઓ (નિર્મળ ભક્તિથી) યશ ગાય છે અને તેથી જ સૌ પૂર્ણ રીતે (નિર્મળ ભક્તિની) ચાહના કરે છે.

ભાવાર્થ

વેદોમાં દશવિલ સગુણ-નિર્ગુણ પદ તથા ચતુર પ્રકાર મોક્ષની પ્રાપ્તિ કરવી હોય તો નિર્મળ ભક્તિના રહસ્યને જાણવું પડશે. વિશ્વના માનવો આ સમજને આધારે જ રૂપ-ગુણવાળા સ્વરૂપોથી મોક્ષ મળશે તેવી ભાવના રાખીને ભક્તિ કરે છે અને તેવા પદોની ચાહના રાખે છે.

વ્યાકરણ ભાસ અભ્યાસ અનંતુ;
કથત બાંની સર્વ ઇાંન્યહી તંતુ. ૨૫

શબ્દાર્થ

વ્યાકરણ = કોઈપણ ભાષાને શુદ્ધ બોલવા, લખવા અને નિયમમાં રાખવા માટેનું શાસ્ત્ર જે ભાષાની અશુદ્ધિ દૂર કરી શુદ્ધ કરે છે **ભાસ** = ભાષા **અભ્યાસ** = ચિંતન, મનન, મહાવરો, પુનરાવૃત્તિ **અનંતુ** = અનંત, અપાર, ઘણો **કથત** = કહે છે, વદે છે, બોલે છે **બાંણી** = વાણી **સર્વ** = સર્વે, તમામ, બધું **છાંન્યહી** = છણાવટ કરી, વિવેચન કરી, બારિક રીતે તપાસીને, સાર કાઢવો, મુદ્દાવાર ચર્ચા કરવી **તંતુ** = તત્ત્વ, સાર, સિદ્ધાંત.

અનુવાદ

વ્યાકરણયુક્ત ભાષાના અનંત અભ્યાસ દ્વારા સર્વ સિદ્ધાંતોની છણાવટ કરીને વાણી ઉચ્ચારી છે.

ભાવાર્થ

આવા જ્ઞાનીજનો વ્યાકરણયુક્ત સંસ્કૃત ભાષાવાળા વેદનો ઊંડો (ઘણો જ) અભ્યાસ કરેલ છે અને અભ્યાસ દ્વારા વેદમાં દર્શાવેલા જ્ઞાનની છણાવટ કરીને પોતાના અંગત વિચારસરણીવાળા સિદ્ધાંતને દર્શાવતી વાણીનું ઉચ્ચારણ કરે છે. જેને શાસ્ત્રો કહેવામાં આવ્યા છે.

સાસ્તર ખટ ઘટ મઠ પટ સોધે;
વિધિ નખેદ ભેદ ભવ બોધે. ૨૬

શબ્દાર્થ

સાસ્તર ખટ = છ શાસ્ત્રો **ઘટ** = ઘટાકાશ, હૃદય, શરીર, મન, આકાર **મઠ** = મઠાકાશ, દેવાલય, મઠ-મંદિર **પટ** = પટાકાશ, અંતરપટ **સોધે** = ખોળે, શોધ કરે **વિધિ** = સંસ્કાર, કરવા યોગ્ય કાર્યો **નખેદ** = મનાર્થ, નહીં કરવા યોગ્ય કાર્યો, નિષેધ **ભેદ** = રહસ્ય, મર્મ **ભવ** = સંસાર, વિશ્વ, દુનિયા **બોધે** = બોધ કરે, જ્ઞાન આપે, સમજ દર્શાવે, ઉપદેશ કરે.

અનુવાદ

છ શાસ્ત્રો (ભક્તના ભેદને) ઘટ, મઠ અને પટમાં શોધે છે અને વિધિ નિષેધના ભેદ અંગે જગતને ઉપદેશ કરે છે.

ભાવાર્થ

છ શાસ્ત્રો ઘટાકાશમાં(આકારોમાં), મઠાકાશમાં(મંદિરોમાં) અને પટાકાશમાં(આવરણોમાં) ભક્તિના ભેદને શોધે છે. તેઓ ભક્તિમાર્ગમાં શું કરવા યોગ્ય છે તેવી ક્રિયાઓ અને ન કરવા યોગ્ય કર્મ દર્શાવતા જ્ઞાનનો જગતને ઉપદેશ કરે છે.

સર્વ મિલિ સાર સિદ્ધાન્ત નિકારે;
ભક્તિ અનિન પદ પ્રગટ પોકારે. ૨૭

શબ્દાર્થ

સર્વ = બધા, તમામ, સર્વે મિલિ = મળીને સાર = સત્વ, નિર્ણય, સારાંશ, તાત્પર્ય સિદ્ધાન્ત = સિદ્ધાંત, નિશ્ચય, છેવટનો નિર્ણય, સિદ્ધ કરેલ નિયમ નિકારે = પ્રસ્તુત કરે, અર્થ સમજાવે, નક્કી કરે, આંકે, સ્થાપે, તારવે, બતાવે ભક્તિ = ભક્તિ અનિન = નિર્મળ, દાસાતનવાળી, વિનમ્ર પદ = પદવી, પદ પ્રગટ = પ્રત્યક્ષ, જાહેરમાં પોકારે = પોકાર કરીને કહે, લલકાર કરીને કહે, મોટે અવાજે બોલે.

અનુવાદ

સર્વે મળીને સારાંશ રૂપ સિદ્ધાંત તારવે છે અને અનિન ભક્તિના પદને જાહેરમાં પોકારે છે.

ભાવાર્થ

ચાર વેદ અને છ શાસ્ત્રના રચયિતા જ્ઞાની પુરુષો એ સર્વેના સારાંશ રૂપે અંતિમ નિર્ણય કર્યો છે કે દાસાતનવાળી ભક્તિનું પદ જ શ્રેષ્ઠ છે અને તેથી અનિન ભક્તિ કરવા માટે તેઓ જાહેરમાં પોકાર કરીને જગતને જણાવે છે.

પુરાંણ અષ્ટાદશ જસ જેહી ભેદા;
વદીત સત્ ભક્તિ ઓર નખેદા. ૨૮

શબ્દાર્થ

પુરાંણ = વ્યાસજી દ્વારા બનાવેલી વાતઓ. અષ્ટાદશ = અઠાર જસ = યશ, કીર્તિ જેહી = જેણે ભેદા = રહસ્ય, મર્મ વદીત = બોલે, ઉચ્ચારે સત્ = સાચી, શ્રેષ્ઠ

ભક્તિ = ભક્તિ **ઓર** = અને **નખેદા** = નિષેધ, નહીં કરવાનું ફરમાન.

અનુવાદ

અઢાર પુરાણમાં તેના જ (ભક્તિના) રહસ્યની યશ ગાથા છે અને સાચી ભક્તિ અને નિષેધનું વર્ણન કર્યું છે.

ભાવાર્થ

અઢાર પુરાણના રચયિતા વ્યાસમુનિએ પણ પોતાની રચનામાં જે જે પાત્ર મહાન દર્શાવી તેમના રહસ્યને દર્શાવી યશ ગાથા છે તેવા પાત્રોની ભક્તિ જ શ્રેષ્ઠ છે તેમ વર્ણવ્યું છે. વળી માનવોને અનિન ભક્તિ સિવાય અન્ય શું નહીં કરવું તેવી નિષેધાત્મક બાબતોનો નિર્ણય કરીને પોતાની રચનામાં દર્શાવ્યું છે.

વિપ્ર સકલ મુનિજન ઋષિ રાયે;
ભક્તિ અનીન દીન હોઈ પ્રભુ જાયે. ૨૯

શબ્દાર્થ

વિપ્ર = બ્રાહ્મણો **સકલ** = સર્વે **મુનિજન** = મુનિજનો **ઋષિ** = ઋષિગણ **રાયે** = મગ્ન બન્યા, તલ્લીન બન્યા, રંગાયા, રાજી થયા **ભક્તિ** = ભક્તિ **અનીન** = નમ્રતાવાળી, વિનમ્ર **દીન** = ગરીબ, વિનમ્ર, આધિન **હોઈ** = થઈ, ભજી **પ્રભુ** = પ્રભુ, પરમેશ્વર **જાયે** = યાચના કરે, માંગણી કરે, માગે, સ્મરણ કરે છે, આરાધે.

અનુવાદ

સર્વે બ્રાહ્મણો, મુનિજનો અને ઋષિગણ મગ્ન બની દીનતાપૂર્વક અનિન ભક્તિથી જ પ્રભુની યાચના કરે છે.

ભાવાર્થ

ધાર્મિક માર્ગમાં વિશેષ સ્થાન ધરાવતા સર્વે બ્રાહ્મણો, મુનિજનો અને ઋષિગણ મગ્ન બનીને દીનતાપૂર્વક અનિન ભાવથી ભક્તિ કરી પોતે ઈષ્ટ માનેલા પ્રભુની આરાધના તેમજ યાચના કરે છે.

સંત અનંત કોટ ઉર આસે;
પ્રેમ ભક્તિરસ પ્રગટ પ્રકાશે. ૩૦

શબ્દાર્થ

સંત = સંતપુરુષો અનંત = અપાર, અનેક કોટ = પ્રકાર ઉર = હૃદય, દિલ
આસે = આશા, ઉત્કંઠા, ઈચ્છા, કામના પ્રેમ ભક્તિરસ = પ્રેમ લક્ષણા ભક્તિરસ
પ્રગટ = પ્રત્યક્ષ, જાહેર પ્રકાશે = દેખાય, જણાય, વિદ્યમાન થાય.

અનુવાદ

અનંતકોટિ સંતોના હૃદયમાં પણ, પ્રેમલક્ષણા ભક્તિનો રસ પ્રગટે
તેવી ઉત્કંઠા હતી.

ભાવાર્થ

સૃષ્ટિની શરૂઆતથી અત્યાર સુધી કરોડો યુગો વીતી ગયા હોઈ યુગ
પ્રમાણે જગતમાં અનંતકોટિ સંતપુરુષો થઈ ગયા, પરંતુ દરેકના નિર્મળ
હૃદયમાં પ્રભુ પ્રત્યે પ્રેમલક્ષણાવાળી ભક્તિનો રસ પ્રગટ થાય તેવી તેમની
ઉત્કંઠા હતી.

ચૌદેઈ લોક મોક્ષ સોહુ બરણે;
ભક્તિ સુભગ પદ સદ કરી નરણે. ૩૧

શબ્દાર્થ

ચૌદેઈ = ચૌદ લોક = લોક, ધામ મોક્ષ = મુક્તિ સોહુ = સૌ, સૌ કોઈ બરણે = વર્ણવે
ભક્તિ = ભક્તિ સુભગ = સારું, કલ્યાણમય, પવિત્ર પદ = પદવી, પદ, સ્થાન, મોભો
સદ = સાચું, સત્ય કરી = કરીને નરણે = નિર્ણય કરીને, ફેંસલો કરીને, નિવેડો કરી.

અનુવાદ

સૌ ચૌદલોકના મોક્ષનું વર્ણન કરી ભક્તિનું પદ સાચે જ કલ્યાણકારી છે
તેમ નિર્ણય કરે છે.

ભાવાર્થ

સર્વ સંતજનો, અંતરિક્ષના ચૌદલોકના મોક્ષનું વર્ણન કરે છે અને ચાર પ્રકારની મુક્તિ દર્શાવી છે. આ બધું અનિન ભક્તિ થકી જ પ્રાપ્ત થાય છે, તેથી ભક્તિનું પદ સદાય માટે સાચું અને કલ્યાણકારી છે તેવો નિર્ણય કરે છે.

સુણહો સંત મમ સુઘડ સચેતા;
અનિનદાસ હરિજનહી સમેતા. ૩૨

શબ્દાર્થ

સુણહો = સાંભળો, શ્રવણ કરો સંત = સંત પુરુષ મમ = મારા સુઘડ = ચતુર, પ્રવીણ, વિવેકી સચેતા = સચેત થયેલા, જ્ઞાનથી જાગ્રત થયેલા, સાવધ, સભાન અનિનદાસ = વિનમ્ર સેવક, દાસાતનવાળા શિષ્ય હરિજનહી = ભક્તજન, ભક્ત સમેતા = સહિત, વિગેરે.

અનુવાદ

હે મારા સુઘડ અને સચેત સંતો, વિનમ્ર સેવકો અને ભક્તો સમેત સૌ સાંભળો!

ભાવાર્થ

ભક્તિ વિષેનું વિશેષ વર્ણન વિવેકી અને કૈવલ જ્ઞાનથી જાગ્રત થયેલા સંતપુરુષો, દાસાતનવાળી ભક્તિ ભાવવાળા સેવકો અને સજ્જન નર-નારી ભક્તજનોને પ્રસન્ન ચિત્તે શ્રવણ કરવા માટે પરમગુરુ શ્રીમત્ કરુણાસાગર જણાવે છે.

એહી વિધિ સોજ ખોજ હમ કરહી;
બિનહુ ભક્તિ કોહુ નહી નિસ્તરહી. ૩૩

શબ્દાર્થ

એહી વિધિ = આ પ્રમાણે સોજ = વિચારી, સમજ ખોજ = શોધ ખોળ, તપાસ હમ = મેં અમે કરહી = કરી છે બિનહુ = સિવાય, વિના ભક્તિ = ભક્તિ કોહુ નહી = કોઈપણ નહીં નિસ્તરહી = મોક્ષ, નિવેડો, ઉદ્ધાર, પાર ઊતરવું.

અનુવાદ

આ પ્રમાણે વિચાર્યા બાદ મેં શોધ કરી છે કે ભક્તિ વગર કોઈ ભવપાર થઈ શકતું નથી.

ભાવાર્થ

પરમગુરુ શ્રીમત્ કરુણાસાગર કહે છે કે સર્જનહારની ભક્તિ કર્યા સિવાય કોઈપણ માનવી જન્મમરણની ઘટમાળમાંથી ભવપાર થઈ શકતા નથી. અર્થાત્ અનિન ભક્તિ સિવાય ચોર્યાસી લાખ પ્રકારના ઘાટોમાં ભ્રમણ કરવાનું ટળતું નથી.

તાતે સકલ જન ગ્રહી મમ ચરણાં;
હોઈ રહો દીન લીન અશરણ શરણાં. ૩૪

શબ્દાર્થ

તાકે = તેથી, તે માટે, તેટલા માટે સકલ = સર્વે, તમામ, સર્વ જન = માનવો
ગ્રહી = ગ્રહણ કરો મમ = મારા ચરણાં = પગ, ચરણક્રમણ હોઈ = થઈને રહો = રહો
દીન = વિનમ્ર લીન = તલ્લીન, મગ્ન, એકાગ્રચિત્ત, એકતાર અશરણ = નિરાધાર,
આશ્રયરહિત, અનાથ શરણાં = શરણું, આશ્રય, ઓથાર.

અનુવાદ

તેથી હે સર્વે માનવો ! વિનમ્રતાથી મારા ચરણ ગ્રહી (અન્યથી)
(અશરણ) થઈને (મારા) શરણમાં મગ્ન બનીને રહો.

ભાવાર્થ

તેથી દરેક માનવીએ મોક્ષની પ્રાપ્તિ અર્થે અન્યનું શરણ છોડી વિનમ્ર ભાવે શ્રીમત્ કરુણાસાગરના ચરણ ગ્રહણ કરી સદાને માટે તેમના શરણમાં એકાગ્ર ચિત્તે નિવાસ કરવો જોઈએ.

કરહુ સકલ હમ જબી ભવપારા;
દેવું પઠવાઈ નિજ ધામ હમારા. ૩૫

શબ્દાર્થ

કરહુ = કરીશ સકલ = સર્વને હમ = હું જબી = જ્યારે, ત્યારે ભવપારા = ભવપાર, મોક્ષ, ઉદ્ધાર દેવું = દર્શિશ, આપીશ, પઠવાઈ = મોકલી નિજધામ = મૂળધામ હમારા = આપણું, હમારું.

અનુવાદ

ત્યારે જ હું સર્વને ભવપાર કરીશ અને આપણા નિજ ધામે મોકલી આપીશ.

ભાવાર્થ

માનવી પરમગુરુ શ્રીમત્ કરુણાસાગરના ચરણોમાં સદાને માટે વિનમ્ર બનીને શરણું જ્યારે સ્વીકારશે ત્યારે જ શરણે આવેલા સર્વે મુમુક્ષુજનોને પરમગુરુ ભવપાર કરશે. અને અંશ જ્યાંથી આવ્યો છે એવા સર્વના મૂળ આદિ-અનાદિ કેવલધામમાં મોકલી આપશે. (પહોંચાડશે)

**જૈ નિજ ધામ પરમ સુખ પાવો;
ભવસંકટ વટ બહોરુ ન આવો. ૩૬**

શબ્દાર્થ

જૈ = જઈને નિજ ધામ = મૂળ ધામ, અંતિમ ઠેકાણે, અસલ રહેઠાણ પરમ સુખ = શ્રેષ્ઠ સુખ, અંતિમ સુખ, ઉત્કૃષ્ટ સુખ પાવો = પ્રાપ્ત કરો ભવસંકટ = જન્મમરણનું દુઃખ, જન્મમરણની પીડા વટ = આંટામાં, વ્યવહારમાં, ચકરાવામાં બહોરુ = ફરી ન = નહીં આવો = આવો.

અનુવાદ

નિજધામમાં જઈને પરમસુખ પ્રાપ્ત કરો જેથી જન્મમરણના દુઃખના આંટામાં પાછું આવવું પડશે નહીં.

ભાવાર્થ

શ્રીમત્ કરુણાસાગરની કૃપાથી અંશ પોતાના મૂળવતન રૂપ કેવલધામમાં જઈ સર્જનહારની સાંનિધ્યનું મોક્ષરૂપી શ્રેષ્ઠ શાશ્વત સુખ પ્રાપ્ત કરે છે. અંશને

કર્મનું બંધન રહેતું ન હોવાથી કર્મો ભોગવવા દેહ ધારણ કરી જન્મમરણના ક્રમમાં પાછું આવવું પડતું નથી.

તેહુતે અનિન નિજ ભક્તિ આરાધો;
ગુરુ મુખ વચન સંચન કરી સાધો. ૩૭

શબ્દાર્થ

તેહુતે = તેથી તેટલા માટે અનિન = દાસાતનવાળી, વિનમ્ર, નિર્મળ ભક્તિ = ભક્તિ આરાધો = આરાધના કરો ગુરુ = ગુરુ મુખ = મુખ, મુખારવિંદ વચન = વચન, વાણી સંચન = સાચવી, સંચય કરી = કરીને સાધો = સાધના કરો.

અનુવાદ

તેથી અનિન ભક્તિ દ્વારા આરાધના કરી ગુરુના મુખારવિંદમાંથી નીકળેલા વચનોને સંચય કરી તેની સાધના કરો.

ભાવાર્થ

તેટલા માટે પ્રત્યેક માનવીએ દાસાતનભાવવાળી નિર્મળ ભક્તિની આરાધના કરવી જોઈએ અને પરમગુરુ શ્રીમત્ કરુણાસાગરના મુખારવિંદમાંથી નીકળેલા કેવલજ્ઞાનથી ભરપૂર બોધાત્મક અને કલ્યાણકારી વચનોનો સંચય કરી તેમણે ગ્રંથોમાં જણાવ્યા મુજબની રહેલી-કરણી અને વૈરાગ્યની ચરી પાડી આજ્ઞાનો અમલ કરવો જોઈએ. સર્જનહારને પ્રાપ્ત કરવા પ્રગટ જાપ અને ગુપ્ત અમરમંત્રથી વિધિવત્ લક્ષ્મજનથી સાધના કરવી.

સંશે સકલ તજી તન મન અર્પો;
શીશ સહિત મમ ચરણ સમર્પો. ૩૮

શબ્દાર્થ

સંશે = સંશયો, ભ્રમણાઓ સકલ = સર્વે, તમામ તજી = ત્યજી તન = શરીર, દેહ, ઘાટ મન = મન અંતઃકરણ અર્પો = આપો, ધરો, અર્પણ કરો શીશ = મસ્તક, માથું સહિત = વિગેરે, સહિત, સુદ્ધા, સાથે મમ = મારા ચરણ =

ચરણોમાં **સમર્પો** = સમર્પિત કરો, સંપૂર્ણ રીતે અર્પણ કરી દેવું.

અનુવાદ

સર્વ પ્રકારની ભ્રમણાઓ ત્યજીને તન-મન અર્પણ કરી શીશ સહિત સર્વસ્વ મારાં ચરણોમાં સમર્પિત કરો.

ભાવાર્થ

મનુષ્યોએ સંસારમાં ચાલતી સર્વ ભ્રમણા યુક્ત કર્મકાંડી ઉપાસનાઓ ત્યજીને તન, મન અને ધન શ્રીમત્ કરુણાસાગરને અર્પણ કરી દેવાં અને પોતાના દેહનું અભિમાન ત્યજીને સર્વસ્વ તેઓશ્રીનાં ચરણોમાં સમર્પિત કરવું.

રહોહુ નચિન ફેરી કીનસે ન ડરહો;
હોઈ અલમસ્ત અસ્ત ઉદયે લ્યું ફરહો. ૩૯

શબ્દાર્થ

રહોહુ = રહેશો **નચિત** = ચિંતામુક્ત, નિશ્ચિતપણે **ફેરી** = ફરી, વળતાં **કીનસે** = કોઈનાથી **ન** = નહીં **ડરહો** = ડરશો, ભય પામશો નહીં **હોઈ** = થઈ **અલમસ્ત** = બેફિકર, ચિંતામુક્ત, મસ્તાના, રાગદ્વેષ વિનાનું **અસ્ત** = આથમવું, અસ્ત **ઉદયે** = ઊગવું, પ્રારંભ, ઉદ્ભવ **લ્યું** = સુધી **ફરહો** = ફરી શકશો, વિચરણ કરી શકશો.

અનુવાદ

કોઈનાથી ક્યારેય ડરશો નહીં અને નિશ્ચિતપણે રહી શકશો. તેમજ (દેહના) ઉદયથી અસ્ત સુધી મસ્તાના થઈ ફરી શકશો.

ભાવાર્થ

પરમગુરુના શરણમાં સંપૂર્ણ સમર્પિત થવાથી માનવીને કાળ-માયા કે અન્ય કોઈનો ડર રહેશે નહીં અને નિશ્ચિતપણે દુનિયામાં રહી શકશે. તેમજ શરણે આવ્યા ત્યારથી જીંદગીના છેલ્લા શ્વાસ સુધી ચિંતામુક્ત થઈ હરી-ફરી શકે છે.

હૃદયે કમલ મલ રહિત વિચરહી;
પ્રેમ પ્રિત્ય રસ રિત્ય સમરહી. ૪૦

શબ્દાર્થ

હૃદયે કમલ = હૃદયકમળમાં મલ = વિકાર, મળ રહિત = વિના, સિવાય
વિચરહી = વિચરણ કરી શકશો પ્રેમ = સ્નેહ, હેત પ્રિત્ય = પ્રીતિ, વહાલ રસ = આનંદ
રિત્ય = પૂર્વક, સહિત, પૂર્વક સમરહી = સ્મરણ કરે.

અનુવાદ

હૃદય કમળમાં વિકાર રહિત થઈને વિચરણ (ભ્રમણ) કરે છે અને
પ્રેમ અને પ્રિતથી રસ પૂર્વક સ્મરણ કરે છે.

ભાવાર્થ

પરમગુરુને સમર્પિત થઈને રહેનાર મુમુક્ષુજનો હંમેશને માટે પોતાના
હૃદયકમળમાં વિકાર રહિત શુદ્ધ નિર્મળ આચરણ કરી વિશ્વમાં વિચરણ કરે છે
અને હૃદયમાં પ્રેમ અને વહાલથી આનંદપૂર્વક સર્જનહારને મળવાની આરત
લાવી આઠે પહોર ધ્યાન-ભજન કરે છે.

ગદગદ કંઠ ગલિત તન સારું;
મમ ચરણ ચિત્ત પ્રેમ અપારું. ૪૧

શબ્દાર્થ

ગદગદ = ગદ્ગદિત, ગળગળું કંઠ = કંઠ ગલિત = એકરૂપ થઈ ગયેલું
તન = શરીર સારું = સમસ્ત, આખું, પૂર્ણ મમ = મારા ચરણ = ચરણ ચિત્ત = ચિત્ત
અંતઃકરણ પ્રેમ = પ્રેમ, સ્નેહ, પ્રીતિ અપારું = અપાર, અત્યંત.

અનુવાદ

ગદ્ગદિત કંઠે થઈ શરીરથી સંપૂર્ણ પણે એકરૂપ થઈ મારાં ચરણોમાં
ચિત્ત પરોવીને અપાર પ્રેમ રાખે છે.

ભાવાર્થ

આવા મુમુક્ષુજનો ગદ્ગદિત કંઠે થઈ પરમગુરુની સ્તુતિ વંદના કરે છે અને શરીરની દરેક ઈન્દ્રિયોને ઊર્ધ્વગામી કરી પરમગુરુની સેવામાં જોડીને રહે છે. તેમજ પ્રેમપૂર્વક ચિત્ત અંતઃકરણને એકાગ્ર કરી પરમગુરુનાં ચરણોમાં સ્થિર કરે છે.

રેહેન દિવસ અંશ અનુસુત નેહુ;
આપા રહિત ગ્રહીત અહંમેહુ. ૪૨

શબ્દાર્થ

રેહેન = રાત્રિ દિવસ = દિવસ અંશ = અંશ અનુસુત = જોડાઈને, એકતાર, સાધીને સૂત્રવત્ત થઈને નેહુ = સ્નેહ, પ્રેમ, પ્રીતિ આપા = પોતાનાથી રહિત = સિવાય, વિના, વગર ગ્રહીત = ગ્રહો, ગ્રહણ કરે અહંમેહુ = શુદ્ધ ભાવ.

અનુવાદ

પોતાનાથી રહિત થઈ હું પણાનો શુદ્ધભાવ ધારણ કરીને રાત-દિવસ અંશ પ્રેમપૂર્વક એકતા સાધીને રહે છે.

ભાવાર્થ

પોતે પ્રાપ્ત કરેલ નાશવંત દેહ સાથે જોડાયેલ બાહ્યવૃત્તિને ઉલટાવી આપાથી (દેહાભાવના) રહિત થઈ અંશ પોતાના ચૈતન સજાણજાણ પણાનું શુદ્ધભાવ ધારણ કરીને રાત-દિવસ પ્રેમપૂર્વક સકર્તાપિતિ સર્જનહાર સાથે ચૈતનભાવે હંગની એકતા સાધીને રહે છે.

ઈન્દ્રિ અનંગ ભંગ રસ રૂપા;
અંગ સકલ સંઘ પ્રેમ સ્વરૂપા. ૪૩

શબ્દાર્થ

ઈન્દ્રિ = ગાત્ર, અવયવ, અંગ, વિષયગ્રાહક અવયવ - જેમાં પાંચ જ્ઞાનેન્દ્રિય - આંખ, કાન, જીભ, નાક અને ત્વચા. પાંચ કર્મેન્દ્રિય - હાથ, પગ, ગુદા, ઉપસ્થ

અને મુખ મળી કુલ ૧૦ ઈન્દ્રિયો છે. **અંગ** = કામવૃત્તિ, વાસના **ભંગ** = નાશ **રસ** = પ્રેમભાવ, આનંદ, હેત, અનુરાગ **રૂપા** = સ્વરૂપ, રૂપ **અંગ** = અવયવ, અંગ **સકલ** = સર્વ **સંઘ** = સાથે, જોડાણ, સંબંધ, સંયોગ **પ્રેમ** = પ્રેમ, સ્નેહ, વહાલ **સ્વરૂપા** = સ્વરૂપ.

અનુવાદ

રસ અને રૂપ ભોગવવાવાળી ઈન્દ્રિયોની વાસનાનો ભંગ કરી પ્રત્યેક અંગનું જોડાણ પ્રેમપૂર્વક પોતાના સ્વરૂપ સાથે કરે છે.

ભાવાર્થ

સમર્પિત માનવો રસ અને રૂપ આદિ પાંચમાત્રાઓના આનંદને માણવાવાળી ઈન્દ્રિયોની વાસનાનો ભંગ (ત્યાગ) કરે છે અને પોતાનાં પ્રત્યેક ઈન્દ્રિયનું જોડાણ પ્રેમપૂર્વક પોતાના ચૈતન અંશ સ્વરૂપ સાથે જોડી તેના ઊર્ધ્વગમન માટે જ પ્રયત્નશીલ રહે છે અને આત્મબંધુત્વનો ભાવ ધારણ કરી સર્વને નિહાળે છે.

રોમ રોમ રગ રગ તન સારે;
બિનું નિજ પ્રેમ નેમ સબ ટારે. ૪૪

શબ્દાર્થ

રોમ રોમ = રોમ રોમ, સમગ્ર શરીરમાં, દરેક રુવાડે **રગ રગ** = રગે રગમાં, શરીરના તમામ ભાગમાં **તન** = શરીર **સારે** = સારું, આખું, સમસ્ત પૂર્ણ **બિનું** = સિવાય, વિના **નિજ પ્રેમ** = સ્વરૂપ સાથેનો, નિજ સાથેનો પ્રેમ **નેમ** = નિયમ, ટેક, પ્રતિજ્ઞા **સબ** = બધા, સર્વે **ટારે** = ટાળે, દૂર કરે, ત્યજી દે.

અનુવાદ

નિજ સ્વરૂપ સાથેના પ્રેમ સિવાય રોમે રોમ અને રગે રગ સહિત સારાયે શરીરના નિયમોને ત્યજે છે.

ભાવાર્થ

પરમગુરુના શરણમાં સમર્પિત થયેલ મુમુક્ષુ પોતાના ચૈતન સ્વ-સ્વરૂપ સાથેના શાશ્વત પ્રેમ સિવાય રોમે રોમ અને રગે રગ સહિત નાશવંત શરીર

સાથે જોડાયેલા દેહધર્મ સંબંધી વ્યવહારને (નિયમોને) ત્યજે છે અને વૈરાગપૂર્ણ જીવન જીવે છે.

**અનિન વચન અહોનિશ અનુરાગા;
મમ પદ પંકજ કમલ ચિત્ત લાગા. ૪૫**

શબ્દાર્થ

અનિન = વિનમ્ર, નિર્મળ, દાસાતનવાળી **વચન** = વચનો **અહોનિશ** = દિવસરાત, હંમેશને માટે **અનુરાગા** = અનુરાગ ધારણ કરી, એકતા સાધી, જોડાણ **મમ** = મારા **પદ પંકજ** = ચરણકમળ **કમલ** = કમળ **ચિત્ત** = ચિત્ત, હૃદય **લાગા** = લાગે, લાગ્યું, લગાવે.

અનુવાદ

મારા પદપંકજમાં જેનું હૃદય કમલ લાગેલું હોય તેઓ અનિનતાવાળી ભક્તિ કરી રાત-દિવસ મારા વચનોમાં અનુરાગ ધારણ કરીને રહે છે.

ભાવાર્થ

જે મુમુક્ષુનાં ચિત્ત અંતઃકરણ પરમગુરુ શ્રીમત્ કરુણાસાગરના ચરણ કમળમાં લાગેલા હોય છે તેઓ અગાઉ દર્શાવ્યા મુજબની સ્થિતિ અનુભવતા હોય છે. જેથી અનિન ભક્તિમાં તરબોળ બનીને પરમગુરુ દ્વારા ઉચ્ચારાયેલા વચનોમાં અનુરાગ ધારણ કરી રાત-દિવસ તેમાં જ તલ્લીન બનીને જીવન જીવતા હોય છે.

**એહુ નિજ લક્ષ ભક્તિ રસ ભાષે;
કહેહુ સજન જેહી રહુ તેહી પાષે. ૪૬**

શબ્દાર્થ

એહુ = તેવા, એવા **નિજ લક્ષ** = મૂળ ધ્યેયને, અંતિમ લક્ષને, પોતાના ઉદ્દેશને **ભક્તિ રસ** = ભક્તિનો રસ, ભક્તિનો આનંદ **ભાષે** = ભક્ષણ કરે, રસપાન **કહેહુ** = કહ્યા મુજબના **સજન** = સજ્જન નર-નારી **જેહી** = જેઓ, જે **રહુ** = રહુ છું **તેહી** = તેમની **પાષે** = પડાપે, પક્ષે, સહાયતા.

અનુવાદ

આ પ્રમાણે નિજ લક્ષના ભક્તિરસનું જે સજ્જનો રસપાન કરતા હોય, તેમની પડખે હું રહું છું.

ભાવાર્થ

આગળ દર્શાવ્યા મુજબ પરમગુરુને સમર્પિત થઈને જે માનવો નિજ લક્ષને પ્રાપ્ત કરવા માટેની ભક્તિરસનું રસપાન કરે, તેવા અધિકાર પ્રાપ્ત કરેલ સર્વ સજ્જન નર-નારીની પરમગુરુ સહાયતા કરે છે.

ભક્તિ અનિન એહી જેહી કોહુ કીજે;
અંતઃકરણ ભજન હમ રીઝે. ૪૭

શબ્દાર્થ

ભક્તિ = ભક્તિ અનિન = વિનમ્ર, નિર્મળ, દાસાતનપણાવાળી એહી = એ પ્રમાણે એવી જેહી = જે કોહુ = કોઈ કીજે = કરે અંતઃકરણ = અંતઃકરણ - મન, બુદ્ધિ, અહંકાર અને ચિત્ત ભજન = લક્ષ ભજન, સ્મરણ હમ = હું રીઝે = પ્રસન્ન થઉં છું.

અનુવાદ

આવી અંતઃકરણપૂર્વકની અનિનભક્તિ સાથે જે કોઈ લક્ષ ભજન કરે તેના પર હું પ્રસન્ન છું.

ભાવાર્થ

આ પ્રમાણેની અંતઃકરણપૂર્વક દાસાતનવાળી નિર્મળ ભક્તિ અને પરમગુરુએ દર્શાવેલ લક્ષ ભજનવિધિ જે કોઈ માનવી કરે તો તેવા ભક્ત ઉપર શ્રીમત્ કરુણાસાગર પ્રસન્ન થાય છે.

રીઝહુ ભક્તિ અનિન કરે જેહુ;
કૈવલ મોક્ષ પરમ હમ દેહુ. ૪૮

શબ્દાર્થ

રીઝડુ = પ્રસન્ન થવું ભક્તિ અનિન = અનિન ભક્તિ, દાસાતનપણાવાળી ભક્તિ કરે = કરે જેડુ = જે કેવલમોક્ષ = કેવલમોક્ષ, કેવલમુક્તિ પરમ = શ્રેષ્ઠ, મહાન, અંતિમ હમ = હું દેહુ = આપીશ, દર્શિશ.

અનુવાદ

જે અનિન ભક્તિ કરે છે તેના પર હું પ્રસન્ન થઈ તેમને પરમ કેવલ મોક્ષ આપું છું.

ભાવાર્થ

જે માનવો પરમગુરુ શ્રીમત્ કરુણાસાગરે દર્શાવ્યા મુજબની દાસાતનપણાવાળી નિર્મળ ભક્તિ કરે, તેવા અધિકારી અંશો ઉપર તેઓ પ્રસન્ન થાય છે અને અંશને આ દેહના અંતે શ્રેષ્ઠ પંચમી અખંડ કેવલમુક્તિ પ્રદાન કરે છે. જેથી કેવલધામમાં ગયેલા અંશને ફરી પાછું જન્મમરણનો ક્રમ ભોગવવા મૃત્યુલોકમાં આવવું પડતું નથી.

કહે કુવેર સૂણો મમ દાસા;
હમ અવતાર અકળ અવિનાસા. ૪૯

શબ્દાર્થ

કહે કુવેર = કુવેર સ્વામી કહે છે કે સૂણો = સાંભળો, શ્રવણ કરો મમ = મારા દાસા = દાસ સેવક હમ = હું અવતાર = પૃથ્વી પર અવતરણ કરનાર, દેહ ધારણ કરીને અવતરણ કરનાર અકળ = અકળ, અલૌકિક અવિનાસા = અવિનાશીનો.

અનુવાદ

પરમગુરુ શ્રીમત્ કરુણાસાગર કહે છે કે હે મારા દાસ ! તમે શ્રવણ કરો કે અકળ અને અવિનાશીના ધામમાંથી મારુ અવતરણ થયું છે.

ભાવાર્થ

પરમગુરુ શ્રીમત્ કરુણાસાગર તેમના સર્વ સંત અને સજ્જન સેવક સમાજને શ્રવણ કરવા અનુરોધ કરે છે કે - વિશ્વના સર્જનહાર, જે અકળ

અને અવિનાશી છે તેમના કેવલધામમાંથી તેઓ પૃથ્વી પર દેહ ધારણ કરીને પધારેલા છે. તેઓ પરમ વિશેષ પાટવી અંશ હોઈ સદાને માટે કેવલધામમાં કર્તાના સાન્નિધ્યમાં રહે છે. જ્યારે કર્તા આદેશ કરે ત્યારે તેઓ કલ્પમાં એક વખત અંશ-અંશીનો લક્ષ આપવા અવતાર ધારણ કરી બ્રહ્માંડમાં આવે છે.

(સાખી)

ચૌદ તબક દશુ દશ દસા, જલ થલ સપ્ત પાતાળ;
બિનું નિજ ભક્તિ અનિન મમ, ઓર સબ આળ પંપાળ. ૧

શબ્દાર્થ

ચૌદ તબક = ચૌદ દૈવીધામો, અંતરિક્ષના ચૌદ લોક દશુ દશ દસા = દશે દશ દિશાઓ - ઉત્તર દક્ષિણ, પૂર્વ, પશ્ચિમ, ઈશાન, અગ્નિ, નૈઋત્ય, વાયવ્ય, આકાશ અને પાતાળ જલ = પાણી થલ = પૃથ્વી સપ્ત પાતાળ = સાત પાતાળ - આતાલ, બીતલ, નીતલ, તલાતલ, તલ, રસાતલ અને પાતાલ બિનું = સિવાય, વિના નિજ ભક્તિ = મૂળ ભક્તિ, સર્જનહારની ભક્તિ અનિન = દાસાતનપણાવાળી, નિર્મળ, વિનમ્ર મમ = મારી ઓર = બીજી, અન્ય સબ = બધી આળ પંપાળ = આળપંપાળ, મિથ્યા પ્રયત્ન, ફાફાં, વલખાં.

અનુવાદ

મારી દર્શાવેલ અનિન ભક્તિ સિવાય ચૌદ તબક, દશે દશ દિશાઓ, જળ, પૃથ્વી, સાત પાતાળની આદ્ય લઈ અન્ય સર્વે આળપંપાળ છે.

ભાવાર્થ

અંતરિક્ષના ચૌદલોક, દશેય દિશાઓ, સાત પાતાળ, જળ, પૃથ્વી સહિતની અન્ય વિવિધ ભક્તિ સંસારમાં માનવો કરતા હોય છે, પરંતુ પરમગુરુ શ્રીમત્ કરુણાસાગર દ્વારા દર્શાવેલ આદિ-અનાદિ સકર્તા કેવલપતિની અનિન ભક્તિ સિવાયની બીજી સર્વે ભક્તિ માત્ર આળપંપાળ છે.

ભક્તિ અનંગ ત્રિયા તન તણો, ક્રિયા જીનુ નૈન નયાય;
મુસક બદન સો બોલાવણો, મીલહી પ્રતક્ષ પિયુ આય. ૨

શબ્દાર્થ

ભક્તિ = ભક્તિ **અનંગ** = કામનાયુક્ત, કામવૃત્તિ **ત્રિયા** = સ્ત્રી **તન** = શરીર **તણો** = ની **ક્રિયા** = આચરણ, કરણી **જીનુ** = જેનું **નૈન** = આંખો **નચાય** = નચાવવું, હાલક-ડોલક કરવું, આજ્ઞા પ્રમાણે વર્ત્યા કરવું **મુસક** = મુસ્કરાહટ, હાસ્ય **વદન** = મોં, મુખ **સો** = તે **બોલાવણો** = બોલાવવું, યાદ કરવું, આવકાર આપવો **મીલહી** = મળે **પ્રત્યક્ષ** = હાજરા હજૂર, રૂબરૂં **પિયુ** = પતિ **આય** = આવીને.

અનુવાદ

સ્ત્રીનાં શરીરની જે કામનાયુક્ત ભક્તિ તે તેની આંખોથી નચાવવાની ક્રિયા અને મુખની મુસ્કરાહટ એ બોલાવવાપણું છે, જેથી પ્રત્યક્ષ રૂપે પતિ આવીને મળે છે.

ભાવાર્થ

સંસારમાં સ્ત્રીમાં રહેલી પતિ પ્રત્યેની કામયુક્ત વૃત્તિ સ્ત્રીના આંખોના ઈશારા દ્વારા અને મુખનાં મુસ્કુરાહટ દ્વારા પ્રગટ થાય છે. અને કામી પુરુષને પોતાના તરફ આમંત્રિત કરે છે જેથી તે પતિ ખેંચાઈને પ્રત્યક્ષ આવીને કામાતુર સ્ત્રીને મળે છે.

નૈન નચાવન પ્રેમ હે, મુસક વદન ઉર ચાહ;
અનંગ અંગ નિજ ધ્યાન હે, મમ પદ પતિ સદ ગ્રાહ્ય. ૩

શબ્દાર્થ

નૈન = આંખો **નચાવન** = નચાવવાની ક્રિયા **પ્રેમ** = પ્રેમ, સ્નેહ **હે** = છે **મુસક** = મુસ્કુરાહટ, હાસ્ય **વદન** = મુખ **ઉર** = હૃદયની **ચાહ** = ચાહના **અનંગ** = કામવૃત્તિ **અંગ** = શરીર **નિજ** = મૂળ, આદિ **ધ્યાન હે** = ધ્યાન છે **મમ** = મારા **પદ** = પદવી, આશ્રય, શરણ **પતિ** = સ્વામી, પતિ, ધણી **સદ** = સાચા, સત્ય, શાશ્વત **ગ્રાહ્ય** = મેળવવું, મળવું, પ્રાપ્ત થવું.

અનુવાદ

નેત્રોનું નચાવવું તે પ્રેમ છે, મુખનું હાસ્ય એ હૃદયની ચાહના છે. શરીરની કામુક્ત વાસના તે ધ્યાન છે અને પતિના સ્વરૂપે મારા સાચા શરણની પ્રાપ્તિ છે.

ભાવાર્થ

અગાઉની ચોપાઈમાં આપેલા સાંસારિક દૃષ્ટાંતને અહીં આધ્યાત્મિક વ્યવહારમાં સરખાવતાં સમજવાનું છે કે નેત્રોનું નયાવવાપણું તે શુદ્ધ પ્રેમ સમજવો, મુખનું હાસ્ય તે હૃદયની નિર્મળ યાહના સમજવી અને શરીરની કામદેવ રૂપ વાસના તે ધ્યાન સમજવું. પતિ રૂપે પરમગુરુના સાચા શરણની પ્રાપ્તિ થતાં પ્રત્યક્ષ આવીને મળનાર (અંશ) શાશ્વત મોક્ષના અધિકારી બને છે.

આમ, સ્ત્રી રૂપ અંશ પોતે અંશભાવે પ્રેમપૂર્વક શુદ્ધ આરતથી પરમગુરુની નિર્મળ ભક્તિ કરે તો જરૂર પતિ રૂપ કેવલ ધણીને મળી શકે છે.

**ભક્તિ અનંગ ત્રિયે તન વિધિ, પ્રેમ યાહ કીયે ધ્યાન;
સૂણાહી સજન મમ શુદ્ધ ચિત્તે, કરહો તાઈ અવિલાંન. ૪**

શબ્દાર્થ

ભક્તિ = ભક્તિ **અનંગ** = કામદેવરૂપ, કામુક્ત, વાસના **ત્રિયે** = સ્ત્રી **તન** = શરીર **વિધિ** = રીત, પ્રણાલી, પદ્ધતિ, પ્રકાર **પ્રેમ** = પ્રેમ, સ્નેહ **યાહ** = યાહના **કીયે** = ક્રિયા, કરવું **ધ્યાન** = ધ્યાન **સૂણાહી** = સાંભળો, શ્રવણ કરો **સજન** = સજજન **મમ** = મારા **શુદ્ધ** = નિર્મળ, ચોખ્ખુ **ચિત્તે** = ચિત્તથી **કરહો** = કરો **તાઈ** = તેનું **અવિલાંન** = અવલોકન, પ્રત્યક્ષ જ્ઞાન, નિરીક્ષણ, સમીક્ષા.

અનુવાદ

સ્ત્રી શરીરમાં રહેલ અનંગ રૂપ ભક્તિ ત્રણ પ્રકારે છે. જેમાં તેના અંગરૂપે પ્રેમ, યાહના અને ધ્યાન છે. હે મારા સજજનો! તે અંગે શુદ્ધ ચિત્તે સાંભળો અને તેનું અવિલાન કરો.

ભાવાર્થ

સ્ત્રી શરીરમાં રહેલ અનંગ રૂપ ભક્તિ પ્રેમ, યાહના અને ધ્યાન આ ત્રણ સ્વરૂપે પ્રગટ થાય છે. જેમાં નેત્રો દ્વારા થતો પ્રેમ, મુખના હાસ્ય રૂપે થતો હૃદયની યાહના અને કામવૃત્તિ રૂપે રહેલી ધ્યાનની વૃત્તિ છે. પરમગુરુ શ્રીમત્ કરુણાસાગર પોતાના સજજન સંત નર-નારને તે બાબતોનું વર્ણન સાંભળવા અને અવલોકન કરવાનું કહે છે.

(ઇંદ, ભુજંગી)

એસી સજન ભક્તિ કીમં ન કરોતિ;
સદાસત્ સોહાગં પરમપદ પન્હોતિ. ૧

શબ્દાર્થ

એસી = એવી સજન = સજ્જનો ભક્તિ = ભક્તિ કીમં = કેમ ? ન = નથી કરોતિ = કરતા સદા = હંમેશ, સર્વદા, કાયમ સત્ = શાશ્વત સોહાગં = સોહાવતું, શોભતું, સોહાગી પરમપદ = પરમપદ, શ્રેષ્ઠ કૈવલપદ, અંતિમપદ પન્હોતિ = શુભ, માંગલિક, મંગલકારી, પનોતું, સુભગ, ભાગ્યશાળી.

અનુવાદ

જે પદ સદાને માટે શાશ્વત અને મંગલકારી શોભી રહ્યું છે. તેને પ્રાપ્ત કરવા માટે હે સજ્જનો ! એવી ભક્તિ કેમ કરતા નથી ?

ભાવાર્થ

સૃષ્ટિના પ્રારંભ પહેલાં પણ હતા, સૃષ્ટિના પ્રસારા દરમ્યાન પણ હયાત છે અને મહાપ્રલયકાળ પછી પણ હયાત રહેશે એવા સદા-સર્વદા છે તેવા અવિનાશી, શાશ્વત અને કલ્યાણકારી સર્જનહારનું પરમપદ બ્રહ્માંડની મધ્યે શોભી રહ્યું છે. શ્રીમત્ કરુણાસાગર સજ્જનોને પૂછે છે કે, એવા પરમપદની પ્રાપ્તિ કરવા માટે અગાઉ દર્શાવ્યા મુજબની અનિન ભક્તિ કેમ નથી કરતા ?

આલોકં પરલોકં જનું પદ પ્રીયેયં;
રટં શ્રી વિમુખં કાર્જનં શ્રીયેયં. ૨

શબ્દાર્થ

આલોકં = આલોક, મૃત્યુલોક પરલોકં = પરલોક, દેવલોક જનું = જેને પદ = પદ, પદવી, ધામ પ્રીયેયં = પ્રિય, હિતકર રટં = રટણ શ્રી = મંગલકારી સંકેત દર્શાવતો શબ્દ વિમુખં = વિરુદ્ધ, પ્રતિકુળ, વિપરીત કાર્જનં = કાર્ય, કામ શ્રીયેયં = કલ્યાણકારી, માંગલિક, શ્રેય કરે એવું.

અનુવાદ

આલોક અને પરલોકમાં, જેને તે પરમપદ પ્રિય હોય કે વિમુખ (નાસ્તિક) હોય તેવાને તેનું (પરમપદનું) રટણ કરવાથી તેમના કલ્યાણનું કાર્ય થાય છે.

ભાવાર્થ

મૃત્યુલોક અને દેવલોકમાં જેમને તે પરમપદ પ્રિય છે તેવા શ્રદ્ધાળુ અથવા તો વિમુખ (અશ્રદ્ધાળુ) એમ બંને તે કલ્યાણકારી પદ માટે રટણ કરે તો તે બંનેના માટે કલ્યાણકારી નીવડે છે.

જીવં સર્વ વિહારં, સંજમં આધારં;
સવ્યં શક્ત ભક્તિ સનેહં વધારં. ૩

શબ્દાર્થ

જીવં = જીવ સર્વ = સર્વે, બધા, તમામ વિહારં = વિહાર કરે, રમણ કરે, ભોગવે સંજમં = સંયમ, ઈન્દ્રિય નિગ્રહ, વૈરાગ્ય આધારં = આધારે, અવલંબિત, આશ્રયી સવ્યં = પોતાની, સચવાયેલી, સર્વ પ્રકારની શક્ત = શક્તિશાળી, શક્તિમાન, સમર્થ, સશક્ત, સનેહં = સ્નેહ, વાત્સલ્ય, અંતરનો ભાવ, અનુરાગ વધારં = વધારો કરે, વૃદ્ધિ કરે.

અનુવાદ

વિશ્વમાં વિહાર કરતા જીવોના સંયમને આધારે સચવાયેલ શક્તિથી ભક્તિના સ્નેહમાં વધારો થાય છે.

ભાવાર્થ

સંયમ વિનાના જીવનને કારણે અંશની સમૃદ્ધિ રૂપે રહેલ અક્કલ આરત અને સુરતાની હાનિ થતી હોય છે, પરંતુ જો જીવો સંયમ જાળવી, વૈરાગ્યપૂર્ણ જીવન જીવે તો સચવાયેલી અંશની સમૃદ્ધિ પરમપદ પામવા માટેની ભક્તિની શક્તિમાં વધારો કરે છે અને ભક્તિની એકાગ્રતામાં સરળતા રહે છે.

વિશ્વરં સ્વરૂપં સનેઃ સંઘ વિનોધં;
તિમંતે સ્વરૂપં ભર્ય ભક્તિ બોધં. ૪

શબ્દાર્થ

વિશ્વરં = વિશ્વરુચિક, વિશ્વરંગ, સંસારિક, જગમય સ્વરૂપં = સ્વરૂપ રૂપ, દેહ, ઘાટો સને = સ્નેહ સંઘ = સોબત, સંબંધ, સંયોગ, સહવાસ વિનોધં = વિનોદ, આનંદ, મોજ, ખુશી, કીડા નિમંતે = તેથી, તેના લીધે તેના થકી સ્વરૂપં = સ્વરૂપ, ઘાટ, દેહ ભર્ય = ભય, અજ્ઞાન, શોક, સંકટ, આપત્તિ, અનર્થ, શંકા, સંદેહ, સંશય, બીક, દહેશત ભક્તિ = ભક્તિ બોધં = બોધ, ઉપદેશ, જાગૃતિ, જ્ઞાન, સમજ, માહિતી.

અનુવાદ

જગતમાં શરીરના સ્નેહ અને સહવાસથી આનંદ પ્રાપ્ત થતો હોય છે, પરંતુ તેવા દેહનો સંબંધ ભક્તિના બોધને ભયરૂપ છે.

ભાવાર્થ

વિશ્વમાં સર્વ વ્યાપ એવા સાંસારિક દેહના સ્નેહ અને આસક્તિભર્યા સહવાસથી માનવોને ક્ષણિક આનંદની પ્રાપ્તિ જરૂર થતી હોય છે, પરંતુ તેવા દેહના સંબંધનો આનંદ ભક્તિના પથ ઉપર ચાલનાર અને જ્ઞાનાર્થીના જીવનમાં ભય રૂપ છે.

અનંતં પ્રકારં રસં ભક્તિ ભાવં;
પિંડ બ્રહ્માંડં સતત્રં સહાવં. ૫

શબ્દાર્થ

અનંતં = અનંત, અનેક પ્રકારં = પ્રકાર, રીત, તરેહ, જાત, વર્ગ, ભેદ રસં = રસ, મજા, આનંદ, સત્વ, રૂચિ ભક્તિ = ભક્તિ ભાવં = ભાવ, ભાવના, વૃત્તિ, આવૃત્તિ પિંડ = દેહ બ્રહ્માંડં = બ્રહ્માંડ સતત્રં = એકસુત્રતા, એકતાર, એકાકાર, સૂત્રવત્તત સહાવં = સહાયતા કરવી.

અનુવાદ

ભક્તિભાવમાં અનેક પ્રકારના રસ છે જે પિંડ અને બ્રહ્માંડની એકસુત્રતામાં સહાય કરે છે.

ભાવાર્થ

સંસારમાં અનેક પ્રકારના રસ છે જેમાં કાવ્યરસના — શૃંગાર, હાસ્ય, કરુણ, વીર, રૌદ્ર, ભયાનક, બીભત્સ, અદ્ભૂત અને શાંત. યોગશાસ્ત્રના — યમ, નિયમ, આસન, પ્રાણાયામ, પ્રત્યાહાર ધારણા ધ્યાન અને સમાધિ, ભક્તિશાસ્ત્રના મનન, કીર્તન, ધ્યાન, સ્મરણ, પાદસેવન, અર્ચન, વંદન હાસ્ય અને આત્મનિવેદન. વિષયીજનોના — પુષ્પ, ગંધ, સ્ત્રી, શખ્યા, વસ્ત્ર અને અલંકાર. વિદ્યા પ્રસ્થાનના — વેદ, શાસ્ત્ર, પુરાણ અને સ્મૃતિ. આ બધા ભક્તિરસ છે જે પિંડ અને બ્રહ્માંડની એકસૂત્રતા સાધવામાં સહાય રૂપ બને છે.

એવં ભક્તિ વ્યામં જાંહાં જેમ ફલાપ્તં;
ઉત્તમં ભજનં કેવલ્ય પદ પ્રાપ્તં. ૬

શબ્દાર્થ

એવં = એવી, એ પ્રમાણે ભક્તિ = ભક્તિ વ્યામં = વ્યાપ, વિસ્તાર જાંહાં = જ્યાં, જેવો જેમ = જેમ, જેવું ફલાપ્તં = ફલ પ્રાપ્ત થાય, ફલની પ્રાપ્તિ ઉત્તમં = ઉત્તમ, શ્રેષ્ઠ ભજનં = લક્ષ ભજન કેવલ્ય પદ = કેવલકર્તાનું પરમપદ પ્રાપ્તં = પ્રાપ્ત.

અનુવાદ

ભક્તિનો વિસ્તાર એવો છે કે જેમાં જેવી ભક્તિ તેવું તેનું ફળ પ્રાપ્ત થાય છે. ઉત્તમ લક્ષભજનથી કેવલપદ પ્રાપ્ત થાય છે.

ભાવાર્થ

અગાઉ દર્શાવ્યા મુજબનો સમગ્ર વિશ્વમાં ભક્તિનો પ્રભાવ વ્યાપક સ્વરૂપે પ્રસરેલો છે. ભક્તિ કદી વ્યર્થ જતી નથી, પરંતુ માનવી જેની ભક્તિ કરે તેને તેની ભક્તિનું ફળ પ્રાપ્ત થાય છે. ભક્તિ એક ખેતી રૂપ પુરુષાર્થ છે. જેવું વાવો તેવું લણવાનું હોય છે. તેમ જો ઉત્તમ ભક્તિ રૂપ પરમગુરુ શ્રીમત્ કરુણાસાગરના દર્શાવ્યા મુજબ લક્ષભજન કરવામાં આવે તો એવી ભક્તિના ફળરૂપે અંશ નિશ્ચંતપણે કેવલકર્તાનું પરમપદ પ્રાપ્ત કરે છે અર્થાત્ પંચમી અખંડ કેવલમુક્તિને વરે છે. બ્રહ્મક્ષેત્રમાં પૃષ્ઠિ પામેલા આદિ મહાદેવો,

સામાન્ય દેવી-દેવતાઓ અવતારાદિક મહાપુરુષોની ભક્તિથી પદાર્થ ફળ તેમજ ચાર પ્રકારની મુક્તિનું ફળ પ્રાપ્ત થાય છે જે મધ્યમ કે કનિષ્ઠ હોઈ નાશવંત.

(દોહા)

ભક્તિ સરલ સર્વ વ્યાપક, હેત વિભાગ જીનંગ;
જ્યાંહાં જમ જેવી ત્યાંહાં ત્યમ, ઉત્તમ મધ્યમ ઉમંગ. ૧

શબ્દાર્થ

ભક્તિ = ભક્તિ સરલ = સરળ, નિખાલસ, સહેલાઈથી સર્વ = સર્વત્ર વ્યાપક = પથરાયેલી, ફેલાયેલું, પ્રસરેલું હેત = પ્રીતિ, ભાવ, સ્નેહ વિભાગ = વિભાગ, કાર્યક્ષેત્ર જીનંગ = જેનું અંગ જ્યાંહાં = જ્યાં જમ = જેવો જેવી = જીવી રીતે ત્યાંહાં = ત્યાં ત્યમ = તેવો, તેવી રીતે, તેમ ઉત્તમ = શ્રેષ્ઠ, સહુથી ચડિયાતું, ઉત્કૃષ્ટ મધ્યમ = વચલા પ્રકારનું, મધ્યમ કોટિનું, સાધારણ ઉમંગ = ઉત્સાહ, આનંદ, ખુશી, હર્ષ, આતુરતા, ઉત્કંઠા, તાલાવેલી, પ્રેમ.

અનુવાદ

ભક્તિ સરળ રીતે સર્વવ્યાપક છે જેના અંગરૂપે હેતનો વિભાગ છે. જ્યાં જેને જેવો ઉમંગ (ભાવ) ત્યાં તેને તેવી ઉત્તમ, મધ્યમ ભક્તિ પ્રાપ્ત થાય છે.

ભાવાર્થ

ભક્તિ સર્વત્ર ભિન્ન ભિન્ન ક્રિયાના સ્વરૂપે પથરાયેલી છે. ભક્તિના અંગ રૂપે હેત પ્રેમ મહત્વનો છે. જ્યાં જેને જેવો જેટલા પ્રમાણમાં હેત પ્રેમ જોડાયેલો હોય ત્યાં તેને તેવી ઉત્તમ કે મધ્યમ ભક્તિનું સ્વરૂપ દશ્યમાન થાય અને તે મુજબ તેવો પુરુષાર્થ કરવાની ફરજ પાડે છે અને કર્મફળ પણ તેવું જ મળે છે.

મધ્યમ અલપ ઉપાસના, વિશયાનંદ સુખ જેહ;
ઉત્તમ ભજનાનંદ હે, કૈવલ મોક્ષ સનેહ. ૨

શબ્દાર્થ

મધ્યમ = વચલા પ્રકારનું, સાધારણ અલપ = અલ્પ, નિમ્ન પ્રકારનું, નીચલી જાતનું, ક્ષુદ્ર ઉપાસના = ઈષ્ટદેવનું સ્મરણ, સમીપ બેસી પ્રાર્થના કરવી તે, આરાધના

વિશયાનંદ સુખ = વિષયોના આનંદ ભોગવી પ્રાપ્ત થતું સુખ, ઈન્દ્રિયોના ભોગનું સુખ, વિષય વાસનાનો આનંદ **જેહ** = જે **ઉત્તમ** = શ્રેષ્ઠ ઉત્કૃષ્ટ **ભજનાનંદ** = લક્ષ ભજનનો આનંદ, ચૈતનભાવથી થતું ચિંતવન **હે** = છે **કેવલ મોક્ષ** = કેવલમુક્તિ, પંચમી અખંડ મુક્તિ, પાછું મૃત્યુલોકમાં ન આવવું પડે તેવી મુક્તિ **સ્નેહ** = સ્નેહ, સાચો પ્રેમ, અનુરાગ.

અનુવાદ

મધ્યમ પ્રકારની અને અલ્પ ઉપાસના કરવાથી વિષયાનંદનું સુખ પ્રાપ્ત થાય છે અને ઉત્તમ પ્રકારના ભજનાનંદથી કેવલ મોક્ષ માટેનો અનુરાગ થાય છે.

ભાવાર્થ

સંસારિક વિષયાનંદનું સુખ મેળવવાના ભાવથી કરવામાં આવતી ભક્તિ અલ્પ છે. મધ્યમ ભક્તિ એટલે કર્મકાંડી ઉપાસના અને દેવ-દેવતાનું સ્મરણ છે. જેવી ઉપાસના તેવી તેની ફળપ્રાપ્તિના સ્વરૂપે નિમ્ન અને મધ્યમકક્ષાનું ફળ પ્રાપ્ત થાય છે. જ્યારે લક્ષભજનના આનંદનું સ્વરૂપ એ ઉત્તમ ભક્તિ છે. જેના સ્નેહથી પંચમી અખંડ કેવલમુક્તિની પ્રાપ્તિ થાય છે.

સગુણ ઉપાસના કે જેના પ્રતાપે ઉપાસકને લૌકિક સુખ સમૃદ્ધિ અને સિદ્ધિઓ સહિત ચતુર પ્રકારના મોક્ષ સુધીનું સુખ પ્રાપ્ત થાય છે, પરંતુ જો અખંડ કેવલ મુક્તિ પ્રાપ્ત કરવી હોય તો ઉત્તમ ભજનાનંદ અર્થાત લક્ષભજનો આધાર લેવો પડશે.

(રાગ, સોરઠા)

ભક્તિ સઘન ઘન મેહ, કરન જીવન અંકુર ઉદયં;
વ્રખ્યા બિના બીજ જમી જેહ, ઉગહી ન અનેક ઉપાય કીયં. ૧

શબ્દાર્થ

ભક્તિ = ભક્તિ **સઘન** = ગાઢ, નક્કર **ઘન** = વાદળ **મેહ** = મેઘ, વરસાદ, વૃષ્ટિ **કરન** = કરે, કરવા **જીવન** = ખોરાક-પાણી, જીવિકા, જીવવું તે **અંકુર** = ફણગો, ફાંટો, મૂળ, બીજ **ઉદયં** = ઊગે, ઊગવું, વૃદ્ધિ **વ્રખ્યા** = વરસાદ **બિના** = વિના, સિવાય **બીજ** = બીજક **જમી** = જમીનમાં **જેહ** = જે **ઉગહી** = ઊગવું **ન** = નહીં **અનેક** = એકથી વિશેષ, બહુ, વિવિધ **ઉપાય** = પ્રયત્ન, ઉપાય **કીયં** = કર્યા, કરવા છતાં.

અનુવાદ

જમીનમાં રહેલા બીજ વરસાદ વિના અનેકો ઉપાય કરવા છતાં ઊગતા નથી, તેમ સઘન ઘન સમા વરસાદ રૂપી ભક્તિથી જ જીવનમાં અંકુર ઊગે છે.

ભાવાર્થ

વરસાદ વરસે નહીં તો અનેક ઉપાય કરવા છતાં જમીનમાં રહેલા બીજકો ઊગી શકતા નથી તેવી જ રીતે વરસાદ રૂપ ઉત્તમ ભક્તિથી જ માનવના જીવનમાં આધ્યાત્મિક અંકુરનો ઉદય થાય છે.

ઋતુ બિના નાંહીન ફલંત, ખગ મૃગ પશુ મનુષ તનુ;
તમ બિનું ભક્તિ અનંગ, પરમ મોક્ષ ફળ પાવે નાં જનુ. ૨

શબ્દાર્થ

ઋતુ = ઋતુ મોસમ, ઋતુકાળ બિના = વિના, સિવાય નાંહીનન = જરાપણ નહીં ફલંત = ફલીકરણ, પ્રજોત્પતિ ખગ = પક્ષી મૃગ = વનમાં રહેનાર ચોપગુ પ્રાણી પશુ = જાનવર, ઢોર મનુષ = માનવ, માણસ આદમી તનુ = ઘાટ, દેહ, પિંડ, શરીર તમ બિનું = તેના સિવાય, તેના વગર ભક્તિ = ભક્તિ અનંગ = કામદેવ, અનંગ પરમ મોક્ષ = પરમ મોક્ષ, શ્રેષ્ઠ મુક્તિ, અખંડ મુક્તિ ફળ = ફળ પાવેનાં = પ્રાપ્ત કરતા નથી જનુ = જીવો, દેહધારી.

અનુવાદ

ઋતુકાળ સિવાય પક્ષી, મૃગ, પશુ અને મનુષ્યના ઘાટોની પ્રજોત્પતિ થતી નથી. તેમ અનંગ રૂપ ભક્તિ વિના જીવો પરમમોક્ષનું ફળ પ્રાપ્ત કરી શકતા નથી.

ભાવાર્થ

ઋતુકાળ સિવાય પક્ષી, મૃગ, પશુ અને મનુષ્યના ઘાટોની પ્રજોત્પતિ કદાપિ થતી નથી, તેવી જ રીતે શ્રેષ્ઠ ભક્તિના સંયોગ વિના માનવીને સકર્તાપિતિ સર્જનહારના પરમ કૈવલપદની પ્રાપ્તિ થતી નથી.

સકલ સુખ દરસ એન, ભક્તિ ચિંતામણિ કલ્પતરુ;
કરુણામયે કામધેન, દિન દિન નવીન સરુ. ૩

શબ્દાર્થ

સકલ = તમામ, સર્વે સુખ = સુખ દરસ = દૃશ્યમાન થાય એન = ચેન, સ્થાન, જગ્યા, મૂળવતન, ઘર ભક્તિ = ભક્તિ ચિંતામણિ = ચિંતવન કરેલું પ્રાપ્ત થાય તેવો મણિ કલ્પતરુ = જેની નીચે બેસી જેવી કલ્પના કરીએ તેવું ફળ પ્રાપ્ત થાય તેવું વૃક્ષ કરુણામયે = કરુણામય, કરુણા કરનારું કામધેન = મનોકામના પૂરી કરનારી દેવી ગાય દિન દિન = દિવસે દિવસે, પ્રતિદિન નવીન = નવું, અનોખું, અપૂર્વ સરુ = સરે, મળે, અનુભવાય.

અનુવાદ

ભક્તિથી દિન-પ્રતિદિન નવીન (પરિણામ) મળે છે. કારણ કે ભક્તિ ચિંતામણિ, કલ્પતરુ અને કરુણામય કામધેનુ સમાન છે જે દરેક પ્રકારના સુખો સહિત મૂળધામને દર્શાવે છે.

ભાવાર્થ

સંસારમાં કોઈપણ માનવી ભક્તિનો પ્રારંભ કરે તો તેને દિન-પ્રતિદિન નવીન આધ્યાત્મિક અનુભૂતિ થતી હોય છે. કારણ કે ભક્તિનો મહિમા તો ચિંતામણિ, કલ્પતરુ અને કરુણામય દેવી કામધેનું સમાન છે. જેથી માનવી આ સંસારમાં સર્વ પ્રકારના નાશવંત પદાર્થોનું સુખ મળી શકે છે, પરંતુ ઉત્તમ ભક્તિના પ્રતાપે અંશ જ્યાંથી આવ્યો છે તેવા મૂળવતન રૂપ કૈવલધામમાં જઈ શાશ્વત સુખ પણ મેળવી શકે છે.

સો ન કરહો મતિમંદ, અંધ ક્યૌ નિરંધર નર;
જાસુ છૂટહી ભવ ફંદ, છંદ જીનું સમરે શ્વર. ૪

શબ્દાર્થ

સો = તેથી, તેમ છતાં ન = નહિ, નથી કરહો = કરો, કરતા મતિમંદ = મંદ બુદ્ધિના અંધ = અજ્ઞાની ક્યૌ = કેમ નિરંધર = નિર્મૂળથી, આંધળા, જન્મથી આંધળા નર = માનવો જાસુ = જેથી છૂટહી = છૂટશો, મુક્ત થશો ભવ ફંદ = ભવસંકટથી, ભવના ફેરામાંથી

છંદ = મંત્ર, શ્લોક, અક્ષરોની ચોક્કસ સંખ્યા કે માપમાં ગોઠવાયેલ જનું = જેને સમરે = સ્મરણ કરે શ્વર = પ્રાણાયામ, શ્વાસ, પ્રણવ.

અનુવાદ

તેથી હે મંદ બુદ્ધિના જન્મથી આંધળા અજ્ઞાની માનવો ! એવી ભક્તિ કેમ કરતા નથી ? જેનો પ્રણવ સાથે સંબંધ છે, તેવા મંત્રને જપો, જેથી ભવઈંદથી છૂટી શકશો.

ભાવાર્થ

પરમગુરુ શ્રીમત્ કરુણાસાગર પ્રશ્ન પૂછે છે કે મંદ બુદ્ધિના જન્મથી (નિર્મૂળ) આંધળા અને અજ્ઞાની માનવો ઉત્તમ ભક્તિ કેમ કરતા નથી ? અને જેનો પ્રણવની ગતિ સાથે જપવાનો સંબંધ છે એવા પૂર્ણ પ્રાણાયામ અમરમંત્રનું સ્મરણ કરવાનો આદેશ આપે છે. જેથી જન્મમરણ રૂપી ભવસંકટમાંથી અંશ સંપૂર્ણપણે મુક્ત થઈ શકે.

(દોહા)

અખિલ લોક અનુકરમની, ભક્તિ રસાયણ ધાત;
અષ્ટ સિધ્ધ નવ નિધ્ય તાંડાં, જા ઘેર ભક્તિ સરાધ. ૧

શબ્દાર્થ

અખિલ લોક = સમસ્ત સૃષ્ટિ, આખું જગત અનુકરણની = સ્વીકારની, માન્યતાની, સંમતિની, અનુકરણની ભક્તિ = ભક્તિ રસાયણ ધાત = જરા અને વ્યાધિ દૂર કરનાર ઔષધિ, પરિવર્તન પમાતી ઔષધિ અષ્ટ સિધ્ધ = આઠ સિદ્ધિઓ - યોગથી મળતી આઠ જાતની શક્તિ - અણિમા, મહિમા, ગરિમા, લધિમા, પ્રાપ્તિ, પ્રાકામ્ય, ઈશિત્વ અને વશિત્વ નવ નિધ્ય = નવ પ્રકારના કુવેર ભંડાર, કચ્છપ, મુકુંદ, નંદ અથવા કુંદ, વચ્ચ, મકર, નીલ, શંખ, પદ્મ અને મહાપદ્મ તાંડાં = ત્યાં જા = જે ઘેર = ઘરમાં, ધામમાં, ઠેકાણે ભક્તિ = ભક્તિ સરાધ = શ્રદ્ધાપૂર્વક, આરાધના, આસ્થા કે શક્તિથી કરવામાં આવતી આરાધના, સરાહના.

અનુવાદ

ભક્તિ રસાયણ ધાતુ (ઔષધ) હોઈ સમસ્ત જગતે તેને સ્વીકારી છે. જે

ઘરે આરાધના શ્રદ્ધાપૂર્વક થતી હોય ત્યાં અષ્ટ સિદ્ધિ અને નવ નિધિ હોય છે.

ભાવાર્થ

સમસ્ત જગતમાં બધાએ ભક્તિરૂપ રસાયણિક ઔષધિને ઓછા-વત્તા પ્રમાણમાં સ્વીકારી છે અને પોત-પોતાના પ્રારબ્ધના બળે પ્રાપ્ત કરેલ સમજ અને શ્રદ્ધાથી પુરુષાર્થ રૂપે ભક્તિ કરતા હોય છે, પરંતુ જેના ઘરમાં શ્રદ્ધાપૂર્વક ભક્તિ થતી હોય ત્યાં અષ્ટ સિદ્ધિ અને નવ નિધિ સહિતના સર્વ સુખની પ્રાપ્ત થતી હોય છે.

કોટિ કલ્પ જપ તપ કરે, દુર્લભ પાવહી બ્રહ્મ;
સો સત્ગુરુ નિજ ભક્તિસે, તુરત બતાવહુ મર્મ. ૨

શબ્દાર્થ

કોટિ = કરોડો કલ્પ = કલ્પ, આઘશક્તિના આયુષ્યનો સમયગાળો જપ = નામ, મંત્ર ઈત્યાદિનું રટણ, વારંવારનું સંસ્મરણ તપ = દેહકષ્ટ, આત્મસંયમ, તપશ્ચર્યા, ઈન્દ્રિયદમન કરે = કરે દુર્લભ = દુર્લભ, મળવું મુશ્કેલ, અઘરું પાવહી = પ્રાપ્ત કરે બ્રહ્મ = બ્રહ્મ - ઉત્પતિ જેમાં લીન થાય તે બ્રહ્મ ભૂમિકા સો = તે, તેઓ સત્ગુરુ = સદ્ગુરુ નિજ = મૂળ, આદિ ભક્તિસે = ભક્તિથી તુરત = તુર્ત, શિઘ્ર, જલદી, તત્ક્ષણ બતાવહુ = બતાવું, દર્શાવે, દેખાડે મર્મ = રહસ્ય, ઊંડી સમજ, ગૂઢાર્થ, તાત્પર્ય, ભેદ.

અનુવાદ

કરોડો કલ્પો સુધી જપ તપ કરવા છતાં બ્રહ્મપદને પ્રાપ્ત કરવું દુર્લભ છે, પરંતુ નિજ સત્ગુરુની ભક્તિ કરીએ તો તેઓ તુરંત જ મર્મ બતાવી દે છે.

ભાવાર્થ

કરોડો કલ્પો સુધી જપ અને તપ કરવા છતાં પણ બ્રહ્મપદને પ્રાપ્ત કરવું અતિ દુર્લભ છે, પરંતુ સંચિત પૂણ્ય કર્મોને આધારે જો સદ્ગુરુની ભક્તિ કરવાનો અવસર પ્રાપ્ત થાય તો તેમની ભક્તિ કરવાથી તેઓ બ્રહ્મપદથી પણ

પર રહેલા પરમપદનો મર્મ તુરંત જ બતાવી દે છે.

(રાગ-રવેણી)

ધન્ય સત્ગુરુ સોઈ ભક્તિ કે દાતા;
જાસુ પાવહી અવિન્યાસી વિધાતા. ૧

શબ્દાર્થ

ધન્ય = કૃતાર્થ, કૃતકૃત્ય, પુણ્યવાન, શ્રેષ્ઠ સત્ગુરુ = સદ્ગુરુ સોઈ = તે જેઓ ભક્તિ કે = ભક્તિના દાતા = દેનારા, દાન આપનારા, સખાવતી, બક્ષિસ કરનારા જાસુ = તેમનાથી, તેથી, તેઓ થકી પાવહી = પ્રાપ્ત કરી શકાય અવિન્યાસી = અવિનાશી, જેનો કદી નાશ થતો નથી તેવા વિધાતા = વિશ્વકર્તા, સર્જનહાર, ઉત્પન્ન કરનાર.

અનુવાદ

ભક્તિના દાતા એવા સત્ગુરુને ધન્ય છે. કારણ કે તેમના થકી અવિનાશી સર્જનહારને પ્રાપ્ત કરી શકાય છે.

ભાવાર્થ

સદ્ગુરુનું શરણું સ્વીકારનાર ભક્તને તેઓ એવું દાન દે છે કે જેના આધારે અંશ પોતાના શુદ્ધ સ્વરૂપે થઈ સર્વ ઉત્પત્તિના કારણરૂપે રહેલા અવિનાશી સર્જનહાર કેવલકર્તાના કેવલપદને પ્રાપ્ત કરી શકે છે. તેથી એવા મહાન અને કલ્યાણકારી સદ્ગુરુને ધન્ય છે.

પરમ કૃપાલ દયાલ સનેહુ;
ભવતારણ કારણ ધરે દેહુ. ૨

શબ્દાર્થ

પરમ = શ્રેષ્ઠ, પુનિત, સર્વોપરિ કૃપાલ = કૃપા વરસાવનાર દયાલ = દયા વરસાવનાર, દયાળુ સનેહુ = સ્નેહ, ભાવ, પ્રેમ ભવતારણ = ભવના જીવોને તારવાવાળા, જન્મમરણના ફેરામાંથી બચાવી લેનાર કારણ = કારણો ધરે = ધારણ કરે દેહુ = દેહ, ઘાટ-સ્વરૂપ શરીર.

અનુવાદ

પરમ કૃપાળુ અને દયાળુએ સ્નેહને કારણે ભવના જીવોને તારવા માટે દેહ ધારણ કર્યો છે.

ભાવાર્થ

પરમ કૃપાળુ અને પરમ દયાળુ એવા શ્રીમત્ કરુણાસાગરે આત્મબંધુત્વના સ્નેહને કારણે જગતના જીવોને જન્મમરણના ફેરામાંથી મુક્ત કરવા માટે દેહ ધારણ કર્યો છે.

અવિગત્ય પુરુષ અખંડિત આદુ;
મનુ તનસે ધરી કરહી સંવાદું. ૩

શબ્દાર્થ

અવિગત્ય = જેની વિગત મેળવી શકાય તેમ નથી તેવા. પુરુષ = પુરુષ
અખંડિત = જેનો કદી નાશ થતો નથી તેવા અવિનાશી આદુ = આદિ, અનાદિ
મનુ = મનુષ્ય તનસે = શરીર ધરી = ધારણ કરી કરહી = કરે છે સંવાદું = સંવાદ, વાર્તાલાપ, સત્સંગ, ધર્મોપદેશ.

અનુવાદ

મનુષ્યનો દેહ ધારણ કરીને અવિગત અને અવિનાશી છે એવા આદિ પુરુષનો ધર્મોપદેશ કરે છે.

ભાવાર્થ

શ્રીમત્ કરુણાસાગર આ વિશ્વમાં દેહ ધારણ કરીને અંશના કલ્યાણનાં કાર્ય માટે પધાર્યા છે અને જે અવિગત એટલે કે બ્રહ્માજીના પાંચમા મુખના છેદન બાદ લુપ્ત થયેલા અવિનાશી કૈવલકર્તાનું જ્ઞાન દર્શાવી અંશને તેમની સાથે મેળાપ કરાવતા કૈવલજ્ઞાનનો ઉપદેશ કરે છે.

ઔઠ હાથ તન સર્વ સરેખા;
ગતિ મતિ ભિન્ન અરુઠ અલેખા. ૪

શબ્દાર્થ

ઔઠ હાથ = સાડાત્રણ હાથનો **તન** = દેહ, શરીર **સર્વ** = દરેકના, બધાના **સરખા** = સરખો, સમાન, જેવો **ગતિ** = જ્ઞાનગતિ **મતિ** = બુદ્ધિ **ભિન્ન** = અલગ, જુદી **અરુઢ** = ગુપ્ત, ગુહ્ય, અપ્રસિદ્ધ, સમૃદ્ધિ **અલેખા** = જેનું લેખન થઈ શકે નહીં તેવું, અવર્ણનીય, બેશુમાર, લેખા વિનાનું.

અનુવાદ

દરેકનું સાડા ત્રણ હાથનું શરીર એકસરખું જ હોય છે, પરંતુ (સદ્ગુરુની) ગતિમતિ ભિન્ન છે અને અરૂઢ અને અલેખ છે.

ભાવાર્થ

સામાન્ય રીતે જોતાં દરેક માનવનો દેહ સાડાત્રણ હાથનો હોય છે તેમ શ્રીમત્ કરુણાસાગરનો દિવ્ય દેહ પણ સાડા ત્રણ હાથનો છે. સર્જનહારના પરમવિશેષ પાટવી અંશના નાતે તેમનો દિવ્ય દેહ વિશેષ ગુણો અને લાક્ષિકતા ધરાવતો છે. વળી સોળ વિભૂતિથી વિભૂષિત છે અને તેમને સર્જનહારે નવ બુદ્ધિ પ્રદાન કરેલી હોઈ તેમની ગતિ અરૂઢ અને અલેખ છે. વળી વિશ્વમાં બધા જ ઘાટો માતાની કૂખે જન્મેલા છે જ્યારે તેઓ પ્રગટ પુરુષ છે. જેથી તેમના મહાન ઐશ્વર્યવાન દિવ્ય દેહની સાથે અન્ય ઘાટોની સરખામણી થઈ શકે નહીં.

જાઈ વિમલ જશ દશુ અવતારા;
ગાવત ધરી ઉર વારમવારા. પ

શબ્દાર્થ

જાઈ = જેથી, તેના કારણે **વિમલ જશ** = નિર્મળ યશ, પવિત્ર કીર્તિ, શુદ્ધ ભાવે યશગાન **દશુ અવતારા** = વિષ્ણુના પૃથ્વી પર થયેલા દશેદશ અવતારો **ગાવત** = ગાય છે **ધરી** = ધારણ કરી **ઉર** = હૃદયમાં **વારમવારા** = વારંવાર, વારે ધડીયે, ફરીફરીને, વારંવારે.

અનુવાદ

તેના કારણે દશ અવતારો હૃદયમાં પ્રેમ ધારણ કરીને વારંવાર તેમના યશ ગાય છે.

ભાવાર્થ

સર્જનહાર દ્વારા પાલન પોષણની જેમને જવાબદારી સોંપવામાં આવી છે તેવા શ્રી વિષ્ણુના પૃથ્વી ઉપર દશ અવતારો થયા છે. તે સર્વે અવતારી પુરુષના હૃદયમાં પ્રેમ ધારણ કરીને વારંવાર તેમની કીર્તિના ગુણગાન ગાય છે.

શેષ મહેશ વિરંચી ગણેશું;
કરહી વંદન જનું સુર સુરેશુ. ૬

શબ્દાર્થ

શેષ = શેષ નારાયણ, શેષજી મહેશ = શંકર, શિવજી વિરંચી = બ્રહ્મા ગણેશું = ગણપતિ, ગણેશ કરહી = કરે છે વંદન = નમન, પ્રાર્થના, નમસ્કાર જનું = જેઓ જેમનાં સુર સુરેશુ = દેવોમાં આદ્ય, દેવોમાં મહાન ગણાતા સર્વોપરી.

અનુવાદ

દેવોમાં જેનું અગ્રસ્થાન છે એવા શેષજી, શિવજી, બ્રહ્મા અને ગણેશ વિગેરે તેમની વંદના કરે છે.

ભાવાર્થ

વિશ્વમાં સામાન્ય દેવ તનુમાં તેત્રીસ કરોડ દેવી પુરુષો અને નવ કરોડ દેવી શક્તિ છે અને મહાદેવમાં છ મહાદેવો છે એવા દેવોમાં મહાન ગણાતા શેષજી, શિવજી અને બ્રહ્મા તથા જેનું પ્રારંભિક પૂજન થાય છે તેવા ગણેશ સહિત બધા તેમની સ્તુતિ વંદના કરે છે.

એસી અનાદ્ય આદ્ય ગુરુ પદમી;
લહત ન જીવ મતિ મરમ અધરમી. ૭

શબ્દાર્થ

એસી = એવી અનાદ્ય આદ્ય = આદિ, અનાદિ, મૂળ પ્રારંભનું ગુરુ પદમી = ગુરુની પદવી, ગુરુનું સ્થાન, ગુરુનાં મહિમા લહત = જાણે ન = નહીં જીવ = જીવો મતિ = બુદ્ધિ મરમ = મર્મ, રહસ્ય અધરમી = અધર્મી, અજ્ઞાની, પાપી, દુરાચારી, ધર્મ વિરુદ્ધ વર્તનાર.

અનુવાદ

એવી આદિ-અનાદિ ગુરુની પદવી છે. છતાં અધર્મી જીવોની બુદ્ધિ તે મર્મને જાણતી નથી.

ભાવાર્થ

સૃષ્ટિના પ્રારંભથી ચાલતી આવતી ગુરુ પરંપરાની પદવી આદિ-અનાદિથી છે. તેમાં વળી મહાન દેવતાઓ જેની વંદના કરે છે, તેવા પરમગુરુનું સ્થાન તો સર્વોપરિ છે. તેમ છતાં જેની બુદ્ધિ મંદ છે એવા અધર્મી જીવો ગુરુપદના મર્મને જાણી શકતા નથી.

અકલ અમાપ વ્યાપ પખ જનકી;
ગ્રહે જેહી શરણ કરહી ગતિ તિનકી. ૮

શબ્દાર્થ

અકલ = અકળ, કળ્યામાં ન આવે તેવી અમાપ = જેનું કોઈ માપ કાઢી શકાય નહીં તેવું વ્યાપ = માપ સિવાયનું ફેલાવો, પ્રસારો, પસારો, વ્યાપ્તિ પખ = પક્ષ, બાજુ, તરફેણ, મત જનકી = જેમની, જેઓની ગ્રહે = ગ્રહણ કરે જેહી = જે, જેઓ શરણ = શરણું કરહી = કરે ગતિ = મોક્ષ, મુક્તિ, ભવપાર તિનકી = તેની, તેઓની.

અનુવાદ

જેમના પક્ષનો (ફેલાવો) પસારો અકળ અને અમાપ છે, તેવા ગુરુનું શરણ ગ્રહણ કરનારની તેઓ (મોક્ષ) ગતિ કરે છે.

ભાવાર્થ

તેમના પક્ષ (સકર્તા સિદ્ધાંત)નો પસારો સમસ્ત બ્રહ્માંડમાં વ્યાપ્ય છે. અંશ-અંશીના પરમલક્ષના પ્રસારાને કોઈ કળી શકે તેમ નથી તેવો અકળ અને અમાપ છે. એવા સમર્થ પરમગુરુનું શરણું જે અંશ આધીનતાપૂર્વક સમર્પિત થઈને ગ્રહણ કરે તેને તુરંત જ સદ્ગતિ અર્થાત કૈવલમુક્તિ બક્ષે છે.

પર ઉપગાર કરન નિજ કરતા;
ધરી સત્ગુરુ તત વિશ્વ વિચરતા. ૯

શબ્દાર્થ

પર ઉપગાર = પરોપકાર, અંશના ભલાઈનું કાર્ય, કૃપા, મહેરબાની
કરન = કરવા નિજ કરતા = મૂળ માલિક, અસલ ધણી, સર્જનાહાર, મૂળ ઉત્પન્ન કરનારા
ધરી = ધારણ કરી, ધારણ કરાવી સત્ગુરુ = સત્ગુરુ તન = શરીર વિશ્વ = વિશ્વમાં,
જગતમાં વિચરતા = વિચરણ કરતા, ફરતા.

અનુવાદ

નિજ કર્તાએ જ સત્ગુરુને અંશના કલ્યાણ માટે મોકલ્યા છે, તેથી તેઓ
શરીર ધારણ કરીને વિશ્વમાં વિચરણ કરે છે.

ભાવાર્થ

સર્વના કારણરૂપે રહેલા વિશ્વનિયંતા કૈવલકર્તાએ અંશો ઉપર કરુણા
કરીને પોતાના સાંનિધ્યમાં રહેલા પરમ વિશેષ પાટવી અંશને બ્રહ્માંડના સર્વ
અંશોના કલ્યાણ માટે જ મોકલ્યા છે. જેથી પરમગુરુ અંશોના કલ્યાણ કરવા
માટે જ દિવ્ય દેહ ધારણ કરીને વિશ્વમાં વિચરણ કરે છે.

સમજ અનંત અંત નહી જાકી;
બહુ વિધિ સાખ્ય ભાખ્ય રસનાકી. ૧૦

શબ્દાર્થ

સમજ = જ્ઞાન, સમજણ, જાણ અનંત = અંત રહિત અંત નહી = અંત વગરની,
અપાર જાકી = જેમની બહુ વિધિ = ઘણા પ્રકારની, વિધ વિધ ભાતની સાખ્ય = સાખી,
ચોપાઈ ભાખ્ય = રચના, વાણી, બોલી રસનાકી = રસનાથી જીહ્વા વડે, સ્વમુખે.

અનુવાદ

તેમની સમજ અંત રહિતની અનંત છે. તેઓએ બહુ વિધ સાખી સ્વમુખે
ઉચ્ચારી છે.

ભાવાર્થ

પરમગુરુ શ્રીમત કરુણાસાગરે જંબુદ્વિપમાં ૧૦૫ વર્ષ નિવાસ કરી કૈવલ જ્ઞાનનો ઉપદેશ કર્યો છે. તેમની સમજમાં અનંત કૈવલજ્ઞાનનો ભંડાર ભરેલો છે. જેના આધારે તેઓ આદ્ય, મધ્ય અને અંતની સર્વ હકીકતને પંચીકરણના માધ્યમથી સમજાવી છે. પ્રારંભકાળમાં થયેલી ઉત્પત્તિની અને પ્રસારાની વિગત દર્શાવી મહાપ્રલયકાળને અંતે તત્ત્વોની લીન થવાની પ્રક્રિયા દર્શાવી છે. બધી જ વૃત્તિઓને સમેટીને પોતે એકલા મહાશૂન્ય મધ્યે આવેલા કૈવલધામમાં અભિરામ કરતા કર્તાને ન્યાયપૂર્વક દર્શાવતા કૈવલ જ્ઞાનથી ભરપૂર ભજન, સાખી, છંદ, ધ્રોણ, ગોડીપદની આદ્ય લઈ વિવિધ ધર્મગ્રંથોની રચના કરી છે અને પોતાના સ્વમુખે ઉચ્ચારેલ છે.

બોધ અગાધ વાદ સર્વ વેધી;
પરસાવહી પદ પરમ અછેદી. ૧૧

શબ્દાર્થ

બોધ = ઉપદેશ અગાધ = મહાન, ગૂઢાર્થ ભરેલો વાદ = વાદ, વિવાદ સર્વ = બધું, તમામ, સર્વ વેધી = નિકંદન કરી, સર કરી, નષ્ટ કરી, નાબૂદ કરી, વેધીને, છેદીને પરસાવહી = સ્પર્શ કરાવે છે, મેળાપ કરાવે છે પદ = સ્થાન, ધામ પરમ = શ્રેષ્ઠ, અંતિમ અછેદી = અવિનાશી, શાશ્વત.

અનુવાદ

સર્વ પ્રકારના વાદ-વિવાદનું ખંડન કરી અગાધ બોધ આપે છે અને અવિનાશી પરમપદની સાથે મેળાપ કરાવે છે.

ભાવાર્થ

કૈવલવેત્તા પુરુષ બ્રહ્માંડમાં આવી દરેક પ્રકારના અંશોને પોતાના સાચા અંશ સ્વરૂપની અને કર્તાપદની ઓળખાણ કરાવે છે. તેમજ વિશ્વમાં ચાલી આવતી પરંપરાગત સગુણ-નિર્ગુણ સિદ્ધાંતના વાદ-વિવાદનું ખંડન

કરી એકમાત્ર સકર્તા સિદ્ધાંતની સ્થાપના કરે છે અને શરણે આવેલા પૈકી અધિકારી બનેલા તમામ અંશોને પરમ કૈવલપદ સાથે મેળાપ કરાવે છે, જેથી અંશ મૃત્યુલોકમાં પાછા આવ્યા સિવાય મહાપ્રલયકાળ પર્યંત કૈવલકર્તાના સાંનિધ્યમાં રહી અખંડ શાશ્વત સુખ ભોગવ્યા કરે.

પક્ષપાત વિનું જાત્ય સહેતુ;
સરવ સકલ ગત્ય મોક્ષકે ખેતુ. ૧૨

શબ્દાર્થ

પક્ષપાત = તરફદારી, વગ, તરફેણ વિનું = વગર, સિવાય જાત્ય = એક જ કુટુંબનું, સજાતીય, એક જ કુળના સહેતુ = પ્રેમાળ હેતુપૂર્વક સરવ = સર્વે, તમામ સકલ = દરેક, એકંદરે ગત્ય = ગતિ મોક્ષકે = મુક્તિ અંગેની ખેતુ = ખેત, પેદાશ, જાત, વંશ, ક્ષેત્ર, ખેતર.

અનુવાદ

પક્ષપાત સિવાયના સજાતીય હોવાથી હેતુપૂર્વક મોક્ષના ક્ષેત્રમાં બધાની ગતિ નિવાસ કરવાની હોય છે.

ભાવાર્થ

પરમગુરુના શરણે ગયેલ અંશોની એકંદરે ભાવના મોક્ષ પ્રાપ્તિ અર્થે કૈવલધામમાં જવાની અને અણિઅગ્ર અંકુરિત સ્વરૂપે પક્ષપાત સિવાય રહીને એક જ સજાતીય વંશના અંશભાવથી શાશ્વત સુખ ભોગવી કર્તાના સાંનિધ્યમાં રહેવાની હોય છે.

યોપાઈ અનુસૂચી

યોપાઈ	યોપાઈ નં.	પેજ નં.
અ		
અકલ અમાપ વ્યાપ પખ જીનકી...	૮	૭૧
અનંતં પ્રકારં રસં ભક્તિ ભાવં...	૫	૫૮
અખિલ લોક અનુકરમની...	૧	૬૫
અવિગત્ય પુરુષ અખંડિત આદુ...	૩	૬૮
અન્નિન વચન અહોનિશ અનુરાગા...	૪૫	૫૧
આ		
આલોકં પરલોકં જીનું પદ પ્રીયેયં...	૨	૫૭
આરથ મતિ ગત્ય ભક્તિકી...	૧૩	૧૧
ઈ		
ઈન્દ્રિ અનંગ ભંગ રસ રૂપા...	૪૩	૪૮
ઉ		
ઉત્તમકુ લક્ષ જ્ઞાન હે...	૧૧	૮
ઋ		
ઋતુ બિના નાંહીન ફલંત...	૨	૬૩
એ		
એવં ભક્તિ વ્યાપ્તં જાંહાં જેમ ફલાપ્તં...	૬	૬૦
એતેહી કાજ અકાજહી...	૧	૧૮
એસી સજન ભક્તિ કીમં ન કરોતિ...	૧	૫૭
એસી અનાઘ આઘ ગુરુ પદમી...	૭	૭૦
એહી પરકાર સાર સર્વ ચિન્યા...	૫	૨૬

એહી સબ સંત શિરોમણિ...	૧	૨૨
એહી વિધિ સોજ ખોજ હમ કરહી...	૩૩	૪૩
એહુ નિજ લક્ષ ભક્તિ રસ ભાખે...	૪૬	૫૧

ઓ

ઓર સંત અગણિત ઘણે...	૨	૨૩
ઔઢ હાથ તન સર્વ સરેખા...	૪	૬૮

ક

કરહુ સકલ હમ જબી ભવપારા...	૩૫	૪૪
કહે કુવેર સૂણો મમ દાસા...	૪૯	૫૩
કાષ્ટ પાંહાણ મધ્ય અજ્ઞ નિવાસુ...	૧૩	૩૧
કૈવલપદ તીમ તેજ નિજ સોહુ...	૧૬	૩૩
કોટિ કલપ જપ તપ કરે...	૨	૬૬

ગ

ગદગદ કંઠ ગલિત તન સારું...	૪૧	૪૮
ગાવત જશ જનું મોક્ષહી પાવા...	૨૪	૩૮
ગ્રભ માત સંજુક્ત પયે નાંહી...	૯	૨૮

ચ

ચૌદ તબક દશુ દશ દસા...	૧	૫૪
ચૌદેઈ લોક મોક્ષ સોહુ બરણે...	૩૧	૪૨

જ

જડ બિનુ ચૈતન કરત ના જ્ઞાંના...	૧૯	૩૫
જાઈ વિમલ જશ દશુ અવતારા...	૫	૬૯
જીવં સર્વ વિહારં, સંજમં આધારં...	૩	૫૮
જૈ નિજ ધામ પરમ સુખ પાવો...	૩૬	૪૫
જયૌ બીજગ અંકુરસે...	૮	૭
જયૌ નિધ છીપ સ્વાંતિ રત્ય નેહા...	૧૧	૩૦

જેસેહી પત્ર ઉદીત વ્રખ...	૨	૩
જુગલ જુગલ બિનુ સકલ અપંગા...	૧૮	૩૪

ત, ત્ર

તાત તેજ હેજ અનુસુત તોઈ...	૧૫	૩૨
તબ તેહુસે સર્વ રુચિત સવાદુ...	૭	૨૭
તાતે સકલ જન ગ્રહી મમ ચરણાં...	૩૪	૪૪
તેસેહી જ્ઞાન આગમ થકી...	૭	૭
તેહુતે અનિન નિજ ભક્તિ આરાધો...	૩૭	૪૬
તેહુત્યે જ્ઞાન સો આગહુ...	૮	૮
તુલસીદાસ, જયદેવ...	૩	૨૦
તીમ નિજ ચૈહીતન સકલ સહાઈ...	૧૪	૩૧
ત્યો નિજ જન બિનું દ્વૈત સનેહુ...	૧૦	૨૯
તિનુ સર્વ પ્રેમ પ્રિત્ય અનુરાગા...	૩	૨૫
ત્રીયે લક્ષ શુભ દક્ષકે...	૧૦	૮

દ

દ્વૈત બિના નહિ હાસ વિલાસા...	૨૦	૩૫

ધ

ધન્ય સતગુરુ સોઈ ભક્તિ કે દાતા...	૧	૬૭
ધ્રુવ અમરીષ પ્રેહલાદ...	૧	૧૮
ધિકંગં ધિકંગં દેહંત્વં ધરાયં...	૬	૧૭

ન

નૈન નચાવન પ્રેમ હે...	૩	૫૫
નિગમ નિરુપ સ્વરૂપ સરાયે...	૨૩	૩૭

પ

પર ઉપગાર કરન નિજ કરતા...	૮	૭૨
પરમ કૃપાલ દયાલ સનેહુ...	૨	૬૭
પહેલ ઉદીત ત્રીયે મહી જેહી...	૫	૫

પક્ષપાત વિનું જાત્ય સહેતુ...	૧૨	૭૪
પ્રકૃતિ પુરુષ તન મૂલ અનાદિ...	૨૧	૩૬
પ્રસિધ્ધ સકલ સુખ જુગલ સમેતા...	૮	૨૮
પ્રેમ અનંગ સકલ ઘટ સોઈ...	૧૨	૩૦
પ્રથમ ગ્રંથ પ્રારંભવુ...	૧	૩
પૂરવ આઘ બીજગ થકી...	૬	૬
પુરાંણ અષ્ટાદશ જસ જેહી ભેદા...	૨૮	૪૦

ફ

ફાંસુ માત તાતં સંતાપં સહાયં...	૫	૧૬

બ

બરનહુ પૂજ્ય પ્રતાપ પુનિ...	૧૫	૧૨
બોધ અગાધ વાદ સર્વ વેધી...	૧૧	૭૩
બિનુ મોક્ષદાયં અકાંમં સકાયં...	૪	૧૬
બિનુ તપ્ત બુઝં...	૨	૧૫
બિનુ ચિત્ત નચિનં...	૩	૧૫
બિનું નિજ ભક્તિ સે...	૧	૧૪

ભ

ભક્તિ સઘન ઘન મેહ...	૧	૬૨
ભક્તિ સરલ સર્વ વ્યાપક...	૧	૬૧
ભક્તિ અનંગ ત્રિયે તન વિધિ...	૪	૫૬
ભક્તિ અનિન શુભ સલિલ...	૧૭	૧૩
ભક્તિ અનિન એહી જેહી કોહુ કીજે...	૪૭	૫૨
ભક્તિ અનિન દીન...	૧	૨૩

મ

મધ્યમ અલપ ઉપાસના...	૨	૬૧
મુખક લક્ષ કહુ ભક્તિ કે...	૧૬	૧૩
મુસક બદન સો બોલાવણો...	૨	૫૪

	ય	
યૌ સર્વ જીવ એક એકપે આધિનસે...	૬	૨૬
	ર	
રીઝહુ ભક્તિ અનિન કરે જેહુ...	૪૮	૫૨
રામાનંદ નિમાનંદ...	૪	૨૧
રોમ રોમ રગ રગ તન સારે...	૪૪	૫૦
રહોહુ નચિન ફેરી કીનસે ન ડરહો...	૩૯	૪૭
રેહેન દિવસ અંશ અનુસુત નેહુ...	૪૨	૪૯
	લ	
લોક ચતુર્દશ જશ વસ રંગી...	૧૭	૩૩
	વ	
વૃક્ષ પત્ર વસ્તરવત્...	૪	૫
વૃક્ષપત્ર હઘ ગાંઠ લ્યૌ...	૧૨	૧૦
વાલ્મિકી મુનિ વ્યાસ...	૨	૨૦
વ્યાકરણ ભાસ અભ્યાસ અનંતુ...	૨૫	૩૮
વિપ્ર સકલ મુનિજન ઋષિ રાયે...	૨૯	૪૧
વિશ્વરં સ્વરૂપં સનેઃ સંઘ વિનોધં...	૪	૫૯
	શ, સ	
શેશ મહેશ વિરંચી ગણેશું...	૬	૭૦
સમજ અનંત અંત નહી જાકી...	૧૦	૭૨
સર્વ મિલિ સાર સિધ્યાન્ત નિકારે...	૨૭	૪૦
સકલ સુખ દરસ એન...	૩	૬૪
સાસ્તર ખટ ઘટ મઠ પટ સોધે...	૨૬	૩૯
સો ન કરહો મતિમંદ...	૪	૬૪
સોહી નિજ સ્વાદ ભક્તિ રસ ભેદા...	૨૨	૩૭
સોહી એકતાહી ચાહી...	૪	૨૫
સંત અનંત કોટ ઉર આસે...	૩૦	૪૨
સંજમ ત્રિયે એકતા રસ...	૩	૪

સંશે સકલ તજી તન મન અર્પો...	૩૮	૪૬
સુણહો સંત મમ સુઘડ સચેતા...	૩૨	૪૩
સુણહો સંત શ્રુતિ સાખ્યહી...	૨	૧૮
સ્થાવર જંગમ જલ થલ જેતા...	૨	૨૪

હ

હૃદયે કમલ મલ રહિત વિચરહી...	૪૦	૪૮

શ

જ્ઞાન ભક્તિ વૈરાગ્યે...	૧૪	૧૧

॥ श्री परमगुरवे नमः ॥

तिथि ग्रंथ ज्ञान शिरोमणि (सटीक)

ज्ञान संप्रदाय आधस्थापक
दुपेरस्वामी परमगुरु श्रीमत् ङरुषासागर रचित

અમાવસ્યા

અમાસે વાસો શૂન્યમે, આપ અવ્યક્ત અવાય;
પાદુ પાણ્ય ચક્ષુ બિના, સ્વે ચૈતનમાં સોહાય. ૧

શબ્દાર્થ

અમાસે = અમાવસ્યાનો દિવસ, હિંદુ પંચાંગ અનુસાર મહિનામાં પાછલા પખવાડિયા જે વદ, અંધારિયું કે કૃષ્ણપક્ષ કહે છે તેનો છેલ્લો દિવસ, જેની તિથિ ને અમાસ કહે છે, તે વખતે ચંદ્રની કળામાં સંપૂર્ણ અંધારું હોય છે. **વાસો** = વસવાટ, રોકાણ **શૂન્યમે** = શૂન્યમાં **આપ** = આપ, પોતે, આપ **અવ્યક્ત** = નિરાકાર, વ્યક્ત નથી તેવા, અગોચર, અદૃશ્ય **અવાય** = નિર્વાણ, વાણી જ્યાં પહોંચતી નથી તેવા **પાદુ** = પગ, ચરણ, **પાણ્ય** = હાથ **ચક્ષુ** = નેત્રો, નેત્ર, આંખ, નયન, લોચન **બિના** = વિના, વગર, સિવાય **સ્વે** = પોતે. પોતાના સ્વરૂપે **ચૈતનમાં** = ચૈતનમાં, ચૈતન સ્વરૂપમાં **સોહાય** = સોહાવે છે, શોભી રહ્યા છે.

અનુવાદ

અમાસે શૂન્યમાં વસતા આપ અવ્યક્ત અને નિર્વાણ છો. વળી ચરણ, હસ્ત, નેત્ર સિવાયના પોતે સ્વ-ચૈતન સ્વરૂપે શોભી રહ્યા છો.

ભાવાર્થ

પરમગુરુ શ્રીમત્ કરુણાસાગર તિથિ ગ્રંથ જ્ઞાન શિરોમણિ ગ્રંથના પ્રારંભમાં અમાસ તિથિની શરૂઆતમાં કેવલકર્તાની સ્તુતિ કરતાં જણાવે છે કે સદાને માટે મહાશૂન્યની મધ્યમાં આવેલા કેવલધામમાં નિવાસ કરતા કર્તા પોતે અવ્યક્ત અને વાણીથી રહિત છે. તેઓ ચરણ, હસ્ત અને નેત્ર સિવાયના એકલા પોતાના મહદ્ સ્વ-ચૈતન સ્વરૂપે કેવલધામમાં શોભી રહ્યા છે. એટલે કે તેઓ તત્વાતીત હોઈ સ્થૂળ તત્ત્વોવાળા દેહની જેમ અંગો-ઉપાંગોથી રહિત છે.

જાદિન જન્મ નહિ શક્તિ કો, બ્રહ્મા વિષ્ણુ મહાવેશ;
તેત્રીસ કોડ દેવ નહિ, ચંદા સૂર નહિ શેષ. ૨

શબ્દાર્થ

જા દિન = જે દિવસે જન્મ = જન્મ, ઉત્પત્તિ નહિ = ન હતી શક્તિ કો = આદ્યશક્તિ
મહામાયાની બ્રહ્મા = બ્રહ્મા વિષ્ણુ = વિષ્ણુ મહાવેશ = મહેશ, શિવ તેત્રીસ કોડ દેવ = તેત્રીસ
કરોડ દેવતાઓ નહિ = નહીં ચંદ્રા = ચંદ્ર સૂર = સૂર્ય નહિ = નહીં શેષ = શેષજી, શેષનારાયણ.

અનુવાદ

જે દિવસે આદ્યશક્તિ, બ્રહ્મા, વિષ્ણુ, મહેશની ઉત્પત્તિ થઈ ન હતી તેમજ
સૂર્ય, ચંદ્ર અને શેષજી સહિત તેત્રીસ કરોડ દેવો પણ ન હતા.

ભાવાર્થ

જ્યારે સર્જનહાર એકલા મહાશૂન્યમાં સ્વ-ચૈતન સ્વરૂપે અભિરામ કરતા હતા
ત્યારે આદ્યશક્તિ મહામાયા, બ્રહ્મા, વિષ્ણુ અને મહેશની ઉત્પત્તિ થઈ ન હતી તેમજ
સૂર્ય, ચંદ્ર અને શેષનારાયણની આદ્ય લઈ તેત્રીસ કરોડ દેવતાઓ પણ ન હતા.

આપ ઈચ્છાએ અરૂપથી, રૂપ ધર્યા ભગવંત;
તા ઈચ્છાકી શક્તિ હે, શક્તિ સે પંચુ તંત. ૩

શબ્દાર્થ

આપ = પોતે, સ્વયં ઈચ્છાએ = ઈચ્છાથી, સંકલ્પથી, પ્રેરણા, ઉપજણથી
અરૂપથી = અવ્યક્ત સ્વરૂપથી રૂપ = સ્વરૂપ ધર્યા = ધારણ કર્યું ભગવંત = પ્રભુ, ધણી,
કર્તા, પરમેશ્વર, ભગવાન તા = તે ઈચ્છાકી = ઈચ્છાથી શક્તિ = સર્વોપરિ શક્તિ હે = થી
શક્તિ સે = સમર્થતાથી, શક્તિ બળથી પંચુ તત્ત્વ = પાંચ તત્ત્વ.

અનુવાદ

સ્વયં ઈચ્છાથી ભગવાને અવ્યક્તમાંથી વ્યક્ત સ્વરૂપ ધારણ કર્યું. તેમની
ઈચ્છાથી શક્તિ થયાં અને તે શક્તિ દ્વારા પાંચ તત્ત્વ બન્યા.

ભાવાર્થ

(વેદાંતને આધારે) પોતાની ઈચ્છાથી સર્જનહારે અવ્યક્ત નિરંજન
સ્વરૂપમાંથી વ્યક્ત જ્યોતિ સ્વરૂપ નિરંજન બનાવ્યા અને તે નિરંજને પોતાની
કાજળરૂપ મહંમાયાને ઉત્પન્ન કર્યા. તે મહંમાયા દ્વારા પૃથ્વી, જળ, પવન,

અગ્નિ અને આકાશ એમ પાંચ મહાતત્ત્વો થયાં.

(સકર્તા સિદ્ધાંતની સમજ મુજબ સર્જનહારને જ્યારે ઉપજણ ઊપજી અને પોતે કાંઈક કરી શકે તેમ છે તેવો ભાવ ધારણ કરી પોતાના મહદ્ સ્વ-ચૈતન અવ્યક્ત સ્વરૂપે પોતાના શુદ્ધ સંકલ્પના બળે ખટવૃત્તિ પૈકી ત્રીજી ઈચ્છાવૃત્તિથી બોતેર તત્ત્વોનું નિર્માણ કર્યું. તે ઈચ્છાશક્તિના ક્રમાનુસાર બોતેર તત્ત્વોની ઉત્પત્તિ થઈ. પ્રથમ અવ્યક્ત નિરંજન તત્ત્વ ઉત્પન્ન કરેલું તે નિરંજન તત્ત્વમાંથી વ્યક્ત સ્વરૂપે જ્યોતિ સ્વરૂપ નિરંજન સર્વોપરિ દેવ ઉત્પન્ન થયા અને તે નિરંજન જ્યોતિ પુરુષથી આદ્યશક્તિ ઉત્પન્ન થયાં. શક્તિ અને નિરંજનના સંયોગથી ગુણ-ઘણની ઉત્પત્તિ થઈ અને અહંકાર ઘણના પાંચ મહાતત્ત્વો અને પંચ માત્રાની ઉત્પત્તિ થઈ.)

**પંચ તત્ત્વમે જાણીયે, વ્યોમ સકલની આદ્ય;
ગ્રાહક તત્ત્વ સમીર હે, ભયો હે શૂન્ય પ્રસાદ. ૪**

શબ્દાર્થ

પંચ તત્ત્વમે = પાંચ તત્ત્વોમાં જાણીયે = જાણો કે વ્યોમ = આકાશ સકલની = સર્વની આદ્ય = આરંભે, પહેલાં, પ્રથમ ગ્રાહક = ગ્રહણ કરીને, સ્વીકારીને તત્ત્વ = તત્ત્વ સમીરહે = પવન છે ભયો = થયો હે = છે શૂન્ય = શૂન્ય પ્રસાદ = પ્રસાદી, મહેર, પ્રસન્નતા, અનુગ્રહ.

અનુવાદ

પાંચ તત્ત્વોમાં આકાશ સર્વથી પ્રથમ જાણવું. આકાશતત્ત્વના પ્રસાદી રૂપે ગ્રહણ કરવા યોગ્ય પવનતત્ત્વ છે.

ભાવાર્થ

પાંચ તત્ત્વોમાં આકાશતત્ત્વની ઉત્પત્તિ સર્વથી પ્રથમ થયેલી છે. તે આકાશતત્ત્વમાંથી અનુભૂતિ કરી શકાય તેવા (ગ્રહણ કરવા યોગ્ય) પવનતત્ત્વની ઉત્પત્તિ થઈ છે તેથી પવનતત્ત્વ આકાશતત્ત્વની પ્રસાદીરૂપે ગણાય.

**તત્ત્વ સહ્યાંનક પવન તે, પ્રગટ ભયો હે તેજ;
ઝલમલ જ્યોતિ તેજ તે, ઉપજ ભયો અપ હેજ. ૫**

શબ્દાર્થ

તત્ત્વ = તત્ત્વ સઘ્માંક = સહાય, મદદ પવન તે = પવનથી પ્રગટ = ઉત્પન્ન, પેદા ભયો = થયો હે = છે તેજ = અગ્નિ ઝલમલ = ઝળહળતા જ્યોતિ = જવાળા, દિવાની શિખા તેજ = પ્રકાશ, ઉષ્ણતા તે = તે, તેથી ઉપજ = ઉત્પન્ન ભયો = થયો અપ = પાણી, જળ હેજ = ભેજ, ભીનાશ.

અનુવાદ

પવનતત્ત્વની સહાયથી અગ્નિ પ્રગટ થયો છે. ઝળહળતી જ્યોતની ઉષ્ણતાથી ભેજ રૂપે જળ ઉત્પન્ન થયું.

ભાવાર્થ

પવનતત્ત્વની સહાયથી અગ્નિતત્ત્વની ઉત્પત્તિ થઈ છે. અગ્નિની ઝળહળતી જવાળાની ઉષ્ણતાથી ભેજ રૂપે જળ તત્ત્વ ઉત્પન્ન થયું.

અપત્યે અવનિ ઉપની, તત્ત્વ પંચમો જોય;
સત્ કુવેર સંજમ કરે, આતમ સરવનો સોય. ૬

શબ્દાર્થ

અપત્યે = જળ વડે, પાણીથી અવનિ = પૃથ્વી, ધરા, ઉપની = ઉત્પન્ન થઈ તત્ત્વ = તત્ત્વ પંચમો = પાંચમું જોય = જુઓ સત્ કુવેર = કુવેરસ્વામી, પરમગુરુ શ્રીમત્ કરુણાસાગર સંજમ = સંયોગ, સંયમ, નિગ્રહ કરે = કરે આતમ = આત્મા સરવનો = સર્વમાં સોય = તે.

અનુવાદ

પાણીથી પૃથ્વી ઉત્પન્ન થઈ. આમ પાંચમું તત્ત્વ થયું તે જુઓ. કુવેરસ્વામી (પરમગુરુ શ્રીમત્ કરુણાસાગર) કહે છે કે આ સર્વમાં આત્મા સંયોગ કરે છે.

ભાવાર્થ

જળતત્ત્વથી પૃથ્વી તત્ત્વની ઉત્પત્તિ થઈ છે. આ રીતે પાંચમું પૃથ્વી તત્ત્વ ઉત્પન્ન થયું છે. પરમગુરુ શ્રીમત્ કરુણાસાગર કહે છે કે આકાશ, પવન, અગ્નિ, જળ અને પૃથ્વી એમ પાંચેય મહાતત્ત્વોના સંયોગથી બનેલા દેહમાં આત્મા સંયોગ કરે છે.

તિથિ - ૧

પડવે પિંજર તાહેરુ, ઉપન્યુ અચાનક જેહ;
પંચ તત્વને મેલવી, બાંધ્યો શુદ્ધ સનેહ. ૧

શબ્દાર્થ

પડવે = પ્રથમ તિથિ, પડવો પિંજર = ઘાટ, પાંજરું, પિંડ તાહેરુ = તમારું, તારું
ઉપન્યુ = અચાનક, ઉત્પન્ન થયું, પેદા થયું અચાનક = અણ ચિંતવ્યુ, અણધાર્યું, અચાનક
જેહ = જે પંચ તત્વને = પાંચ મહાતત્વને મેલવી = મેળવણી કરી બાંધ્યો = જોડ્યો,
બાંધવામાં આવ્યો શુદ્ધ = નિર્મળ, પવિત્ર સનેહ = સ્નેહપૂર્વક, પ્રેમપૂર્વક, હેતથી સંબંધ.

અનુવાદ

પડવે તારું પાંજરું જે અચાનક ઉત્પન્ન થયું. તેમાં પાંચ તત્ત્વોની હેતપૂર્વક
મેળવણી કરીને શુદ્ધ સંબંધ બાંધ્યો.

ભાવાર્થ

પડવાની તિથિના લખાણમાં ઘાટોનું અંકુર અચાનક (આપોઆપ) વૃદ્ધિ
પામ્યું. તેમાં પૃથ્વી, જળ, અગ્નિ, વાયુ અને આકાશ એમ પાંચ તત્ત્વોથી
દેહના બંધારણમાં અલગઅલગ તત્ત્વ ભાગની મેળવણી કરીને પાંચેય તત્ત્વો
સાથે હેતપૂર્વક શુદ્ધ સંબંધ બંધાયો. જેથી વિવિધ પ્રકારના ઘાટોનું નિર્માણ થયું.

દશ પરકાર વાયુ વસે, ક્ષિતિ તેજ ગગન સમાન;
દ્વારે દ્વારે વસે દેવતા, પવન કરત પરીયાંન. ૨

શબ્દાર્થ

દશ પરકાર વાયુ = દશ પ્રકારના વાયુ: પાન, અપાન, વ્યાન, સમાન, ઉદાન, કોરમ,
ક્લકલ, દેવદત્ત, નાગ અને ધનંજે. વસે = વસવાટ કરે, રહે ક્ષિતિ = પૃથ્વી તેજ = અગ્નિ
ગગન = આકાશ સમાન = સમાયેલા દ્વારે દ્વારે = દરેક દ્વારે, દરેક માર્ગે, દરેક છેદે, દરેક
દરવાજે વસે = વસવાટ કરે, રહે દેવતા = દૈવી તત્ત્વો, દૈવી તત્ત્વોના અંશ પવન = પવનતત્ત્વ
કરત = કરે છે પરીયાંન = પ્રયાણ, પ્રસ્થાન, સવારી, પરોવાયેલો.

અનુવાદ

દશ પ્રકારના વાયુ વસે છે. તેમાં પૃથ્વી, અગ્નિ, આકાશ વિગેરે સમાયેલા છે. વળી પ્રત્યેક દ્વારે દેવતાઓનો વાસ છે અને પવન (પ્રણવ) તેના ઉપર સવારી કરે છે.

ભાવાર્થ

દશ પ્રકારના વાયુ પિંડમાં વસેલા છે અને તે વાયુમાં પૃથ્વી, પાણી, અગ્નિ, પવન અને આકાશ સમાયેલા છે. વળી પિંડના દરેક દ્વારે દેવી તત્ત્વોના અંશો નિવાસ કરે છે. આખા શરીરમાં પ્રણવ તેમાં પરોવાયેલો હોઈ બધા ચક્રોની સાથે બંધાયેલો રહીને એકસૂત્રતા જાળવી રાખે છે.

તત્ત્વ	મુકાતા વાયુ	લેવાતા વાયુ
પૃથ્વી	અપાન	કોરમ
જળ	પાન	કલકલ
અગ્નિ	ઉદાન	દેવદત્ત
પવન	વાન	નાગ
આકાશ	સમાન	ધનંજે

**મૂલચક્ર ગણનાપતિ, ઉત્પત્તિ બ્રહ્મા વિલાસ;
નાભિ કમલ વિષ્ણુ રહે, હૃદયે નિરંજન વાસ. ૩**

શબ્દાર્થ

મૂલચક્ર = મૂલાધારચક્ર, ગુદાસ્થાન **ગણનાપતિ** = ગણપતિ **ઉત્પત્તિ** = ઉપસ્થ ઈન્દ્રિય, જનનેન્દ્રિય **બ્રહ્મા** = બ્રહ્મા **વિલાસ** = વિલાસિક, કામનાયુક્ત, કામી **નાભિ** = નાભિ, ડુંટી, મધ્ય ચક્ર **કમલ** = કમળ **વિષ્ણુ** = વિષ્ણુ **રહે** = રહે છે **હૃદયે** = હૃદયે **નિરંજન** = નિરંજન પુરુષ **વાસ** = વાસો, રહેઠાણ, નિવાસ.

અનુવાદ

મૂલાધારચક્રે ગણપતિ, ઉપસ્થે વિલાસી બ્રહ્મા, નાભિ કમળે વિષ્ણુ રહે છે અને હૃદયે નિરંજનનો વાસ છે.

ભાવાર્થ

શરીરના મૂલાધારચક્રની ઈન્દ્રિના ગુદા દ્વારે ગૌરીપુત્ર ગણેશદેવનો વાસ છે, ઉપસ્થ ઈન્દ્રિએ વિલાસી બ્રહ્મદેવનો વાસ છે. મણીપૂર ચક્રની ઈન્દ્રિ નાભિકમળે વિષ્ણુદેવ રહે છે અને અનાહતચક્રની ઈન્દ્રિ હૃદય સ્થાને નિરંજન દેવનો વાસ છે.

ચક્ર	સ્થાન	વર્ણ	અક્ષર	પાંખળી	દેવ
મૂલાધાર	ગુદા	અગ્નિ	વ થી ષ	૪	ગણેશ
સ્વાધિષ્ઠાન	લિંગ	સૂર્ય જેવો	બ થી લ	૬	બ્રહ્મા
મણિપૂર	નાભિ	રાતો	૩ થી ઙ	૧૦	વિષ્ણુ
અનાહત	હૃદય	સુવર્ણ જેવો	ક થી ઠ	૧૨	નિરંજન
વિશુદ્ધ	કંઠ	ચંદ્રમા જેવો	અ થી અઃ	૧૬	શિવજી
આજ્ઞા	બ્રમરની મધ્ય	રાતો	હ અને ક્ષ	૨	શક્તિ
સહસ્ર્રાકમળ	બ્રહ્મરંધ્ર	શુદ્ધ સ્ફટિક જેવો	વિવિધ	૧૦૦૦	જ્યોતિ સ્વરૂપ

કંઠસે વાસો શિવનો, નાશાયે અશ્વનિકુમાર;
કરણ વાસો દ્વિગપાલનો, રસનાયે વરુણ વિચાર. ૪

શબ્દાર્થ

કંઠસે = કંઠ સ્થાને વાસો = વસવાટ, રહેઠાણ શિવનો = શિવજીનો નાશાયે = નાકે, નાસિકાયે અશ્વનિકુમાર = અશ્વનિકુમાર કરણ = કાને, શ્રવણેન્દ્રિયે વાસો = વસવાટ દ્વિગપાલનો = દ્વિક્ષપાલનો રસનાયે = જીભે, જીહ્વાએ વરુણ = વરુણદેવ વિચાર = વિચારો, રોકાણ, થોભવું તે, અભિપ્રાય, મનથી ચિંતવન કરો.

અનુવાદ

કંઠે શિવનો વાસ અને નાસિકાએ અશ્વનિકુમાર છે. કાને દ્વિક્ષપાલનો વાસ અને જિહ્વાએ વરુણ છે તેનો વિચાર કરો.

ભાવાર્થ

કંઠ સ્થાને શંકરનો નિવાસ છે અને નાસિકાએ અશ્વિનિકુમાર રહે છે કર્ણેન્દ્રિય સ્થાને દિક્ષપાલ દેવનો વાસ છે અને જિહ્વાએ વરુણદેવ બિરાજમાન રહે છે. જેનું મનથી ચિંતવન કરવું જોઈએ.

**અધુર અનલ અવિકાસ હે, દ્વિગન વાસો ચંદા સૂર;
તા મધ્યે અંશ આતમા, નૂર સદા ભરપૂર. ૫**

શબ્દાર્થ

અધુર = હોઠ **અનલ** = અગ્નિદેવ **અવિકાશ હે** = અવિકાસે છે. સમાઈને રહેવું **દ્વિગનવાસો** = નેત્રમાં નિવાસ, આંખોએ વસે છે **ચંદા** = ચંદ્રદેવ **સૂર** = સૂર્યદેવ **તા મધ્યે** = તેની મધ્યમાં **અંશ આતમા** = આત્મા રૂપે, અંશ **નૂર** = તેજ, પ્રકાશ, આત્માસ, ઓજસ **સદા** = હંમેશને માટે, સર્વદા **ભરપૂર** = ભરપૂર, પૂર્ણ રીતે ભરેલું, છલોછલ, સંપૂર્ણ.

અનુવાદ

હોઠે અગ્નિદેવ સમાઈને રહેલા છે અને નેત્રમાં સૂર્ય-ચંદ્રનો વાસ છે. તેની મધ્યમાં અંશ-આતમા છે જેનું નૂર સદા ભરપૂર છે.

ભાવાર્થ

હોઠે અગ્નિદેવ સમાઈને રહેલા છે. જેથી હોઠ સદાય સુકાયેલા રહે છે. નેત્રમાં સૂર્ય-ચંદ્રનો વાસ છે. આ સર્વની મધ્યમાં પોતાના આત્માસથી ભરપૂર રીતે સામર્થ્યતા ધરાવતો આત્મા-અંશ વસે છે.

**સુરત-નુરત કરી નિરખીયે, નિર્મળ દૃષ્ટિએ નૂર;
કહે કુવેર તબ દરસસે, સાંઈયાં હાલ હજુર. ૬**

શબ્દાર્થ

સુરત-નુરત = સુરતા-નૂરતા, આંતરદૃષ્ટિ અને બાહ્યદૃષ્ટિ **કરી** = ભેગી કરીને, એક કરીને **નિરખીયે** = દર્શતાં, નિહાળતાં, જોતાં **નિર્મળ** = પવિત્ર **દૃષ્ટિએ** = દૃષ્ટિથી **નૂર** = તેજ, આત્માસ, પ્રકાશ **કહે કુવેર** = પરમગુરુ શ્રીમત્ કુવેરસ્વામી કહે છે કે

તબ = ત્યારે દરસસે = દેખાશે, દેશ્યમાન થશે સાંઈયાં = માલિક, ધણી
હાલ હજૂર = પ્રત્યક્ષ, હાજરાહજૂર.

અનુવાદ

કુવેરસ્વામી કહે છે કે સુરતા-નૂરતાનો એકતાર કરી નિર્મળ દષ્ટિએ તેના નૂરને નિરખીયે ત્યારે સાંઈરૂપ માલિક હાલ હજૂર દેશ્યમાન થશે.

ભાવાર્થ

પરમગુરુ શ્રીમત્ કરુણાસાગર કહે છે કે જ્યારે માનવી સુરતા-નૂરતાનો એકતાર કરીને નિર્મળ દષ્ટિએ દેહના નૂરને નિરખશો તો સાંઈના (માલિકના) દેદારની અનુભૂતિ (પ્રત્યક્ષ) હાલ હજૂર થશે.

તિથિ - ૨

બીજે બુદ્ધ વિચારીયે, પિંડ સકલ પરકાર;
બોહોતેર સહસ્ર નાડી વસે, તામે નવ અનુસાર. ૧

શબ્દાર્થ

બીજે = બીજી તિથિએ, બીજને દિવસે બુદ્ધ = બુદ્ધિપૂર્વક વિચારીયે = વિચાર કરીએ તો પિંડ = દેહ, ઘાટ, શરીર સકલ = સર્વ પરકાર = પ્રકારે બોહોતેર સહસ્ર = બોહોતેર હજાર નાડી = નસ, નાડી વસે = રહેલી છે તામે = તેમાં નવ = નવ અનુસાર = સારરૂપ, આ પ્રમાણે, અનુસરનારી.

અનુવાદ

બીજના દિવસની શરૂઆતમાં પિંડનો બુદ્ધિપૂર્વક વિચાર કરીએ તો બોહોતેર હજાર નાડી રહેલી છે. તેના સારરૂપ નવ નાડી છે.

ભાવાર્થ

બીજની તિથિની શરૂઆતમાં શરીરની રચનાનો બુદ્ધિપૂર્વક વિચાર કરીએ તો તેમાં ડાબી બાજુના ભાગે છત્રીસ હજાર અને જમણી બાજુના ભાગે છત્રીસ હજાર મળી કુલ બોહોતેર હજાર નાડીઓ રહેલી છે. જેમાં નવ મુખ્ય નાડીઓ સારરૂપ છે.

નવમા નાડી ત્રીન હે, ત્રીનમે દ્વે પરકાશ;
સૂક્ષ્મનાડી સુક્ષ્મણા, ભાસત શામ આકાશ. ૨

શબ્દાર્થ

નવમા = નવની અંદર નાડી = નાડી ત્રીન હે = ત્રણ છે ત્રીનમે = તેમાં દ્વે = બે પરકાશ = પ્રકાશમય, અનુભવાય તેવું, દેખાય તેવું, પ્રસિદ્ધ સૂક્ષ્મનાડી = અધ્યાત્મના, તીક્ષ્ણ નાડી, બારીક નાડી સુક્ષ્મણા = સુસુમણા ભાસત્ = દેખાય, જોવાય, ભાષ્યમાન થાય શામ = શ્યામરંગ, કાળાશ જેવું આકાશ = આકાશતત્ત્વ.

અનુવાદ

નવમાં ત્રણ નાડી છે તેમાં બે પ્રસિદ્ધ છે. જ્યારે સુષુમણા નાડી સૂક્ષ્મ, (અપ્રત્યક્ષ) છે, જે શ્યામ આકાશ જેવી દેખાય છે.

ભાવાર્થ

બોતેર હજાર નાડીમાં નવ નાડી મુખ્ય છે તેમાં ઈંગલા, પિંગલા અને સુષુમણા મુખ્ય નાડીઓ છે. જેમાં ઈંગલા અને પિંગલા બે નાડીઓ પ્રસિદ્ધ છે. નસકોરાની જમણી બાજુએ વહેતી નાડીને પિંગલા નાડી અને ડાબી બાજુએ વહેતી નાડીને ઈંગલા નાડી કહે છે. જેને સૂર્ય અને ચંદ્ર નાડી તરીકે પણ કહેવામાં આવે છે. ત્રીજી જે સૂક્ષ્મ રીતે વહે છે નાડી કે જેને સુષુમણા નાડી કહેવામાં આવે છે. જે નસકોરાના બંને ભાગમાં પૂરી ભરાઈને મધ્યમાં વહન કરે છે. આ નાડી ચાલે ત્યારે પ્રણવની ગતિ અઢી આંગળ વહે છે અને તેનો રંગ આકાશતત્ત્વના જેવો શ્યામ હોય છે.

એક ચલે દો સ્થિર રહે, હરિયા રંગ સમીર;
રક્ત અગન્ય પીલો પૃથ્વી, સ્વેત રંગ તે નીર. ૩

શબ્દાર્થ

એક ચલે = એક ચાલે દો = બે સ્થિર રહે = સ્થિર રહે હરિયા રંગ = લીલો રંગ
સમીર = પવનતત્ત્વ રક્ત = લાલ અગન્ય = અગ્નિ પીલો = પીળો પૃથ્વી = પૃથ્વી
સ્વેત = સફેદ રંગ = રંગ તે = તે નીર = પાણી, જળતત્ત્વ.

અનુવાદ

એક ચાલે ત્યારે બે સ્થિર રહે છે. તેમાં પવનતત્ત્વનો રંગ લીલો, અગ્નિતત્ત્વનો રંગ લાલ, પૃથ્વી તત્ત્વનો રંગ પીળો અને જળ તત્ત્વનો રંગ સફેદ છે.

ભાવાર્થ

તે ત્રણમાંથી એક નાડી ચાલતી હોય ત્યારે બીજી બે નાડીઓ સ્થિર રહે છે. આ વખતે ચાલતા પ્રણવમાં જ્યારે પવનતત્ત્વ વહન કરતું હોય ત્યારે પ્રણવનો

રંગ લીલો, અગ્નિતત્ત્વનું વહન થતું હોય ત્યારે તેનો રંગ લાલ, પૃથ્વી તત્ત્વનું વહન થતું હોય ત્યારે તેનો રંગ પીળો અને જળ તત્ત્વનું વહન થતું હોય ત્યારે સફેદ રંગ જણાય છે.

**શુભ્ર ચાલ આકાશકી, તીરસી ચલત સમીર;
ઉંચે પાવક મધ્યે પ્રથવી, નીચે ચાલત નીર. ૪**

શબ્દાર્થ

શુભ્ર = સીધો ચાલ = ચાલ, ગતિ આકાશકી = આકાશતત્ત્વની તીરસી = ત્રાંસી ચલત = ચાલ, ગતિ, ચાલે સમીર = પવનતત્ત્વ ઉંચે = ઉપરની ધારે, ઉંચે પાવક = અગ્નિતત્ત્વ મધ્યે = મધ્યે, વચ્ચે પ્રથવી = પૃથ્વી તત્ત્વ નીચે = નીચે ચાલત = ચાલે નીર = જળ તત્ત્વ.

અનુવાદ

આકાશતત્ત્વની ગતિ સીધી, પવનની ગતિ ત્રાંસી, અગ્નિની ગતિ ઊંચી, પૃથ્વીની ગતિ મધ્યમાં અને જળતત્ત્વની ગતિ નીચે ચાલતી હોય છે.

ભાવાર્થ

શ્વાસની ગતિમાં આકાશતત્ત્વ વહેતું હોય ત્યારે પ્રણવ સીધો ચાલે છે. પવનતત્ત્વ વહેતું હોય ત્યારે ત્રાંસો ચાલતો હોય છે. અગ્નિતત્ત્વ ચાલતું હોય ત્યારે ઊંચે ચાલતો હોય છે. પૃથ્વી તત્ત્વ ચાલતું હોય ત્યારે પ્રણવની ગતિ મધ્યમાં ચાલતી હોય છે અને જળ તત્ત્વ ચાલતું હોય ત્યારે પ્રણવની ગતિ નીચેની ધારે હોઠને ઘસાઈને ચાલતી હોય છે.

**અઢી આંગુલ આકાશ હે, આંગુલ અષ્ટ સમીર;
ચતુર અગન્ય ક્ષીતિ દ્વાદશ, સોડસ આંગુલ નીર. ૫**

શબ્દાર્થ

અઢી આંગુલ = અઢી આંગળના માપે આકાશ હે = આકાશતત્ત્વ છે આંગુલ અષ્ટ = આઠ આંગળના માપે સમીર = પવનતત્ત્વ ચતુર = ચાર અગન્ય = અગ્નિ

ક્ષીતિ = પૃથ્વી દ્વાદશ = બાર સોડસ = સોળ આંગુલ = આંગળના માપે નીર = પાણી, જળ.

અનુવાદ

આકાશતત્ત્વ અઢી આંગળ, પવન આઠ આંગળ, અગ્નિ ચાર, પૃથ્વી બાર અને જળતત્ત્વ સોળ આંગળના માપે વહન કરે છે.

ભાવાર્થ

પ્રણવમાં આકાશતત્ત્વ વહન કરતું હોય ત્યારે તેનું માપ અઢી આંગળનું હોય છે. પવનતત્ત્વ વહન કરતું હોય ત્યારે આઠ આંગળનું માપ હોય છે. અગ્નિતત્ત્વ વહન કરતું હોય ત્યારે ચાર આંગળનું માપ હોય છે. પૃથ્વી તત્ત્વ વહન કરતું હોય ત્યારે બાર આંગળના માપે વહે છે અને જળ તત્ત્વનું વહન થતું હોય ત્યારે પ્રણવ સોળ આંગળના માપે વહેતો હોય છે.

મીષ્ટ મધુર મોલા તીક્ષણા, ચરપરા જાણ્ય સમીર;
ઈસ વિધિ પંચુતત્ત્વ હે, લખી લો કહે કુવેર. ૬

શબ્દાર્થ

મીષ્ટ = મીઠો મધુર = મધુર મોલા = મોળો તીક્ષણા = તીખો ચરપરા = ચરપરો જાણ્ય = જણાય સમીર = પવન, શ્વાસ, પ્રણવ ઈસ વિધિ = આ પ્રમાણે, આ રીતે પંચુતત્ત્વ કે = પાંચે તત્ત્વો છે લખી લો = લખી લો, જાણી લો કહે = કહે છે કુવેર = પરમગુરુ શ્રીમત્ કુવેરસ્વામી.

અનુવાદ

પ્રણવનો સ્વાદ મીષ્ટ, મધુર, મોળો, તીખો અને ચરપરો જણાય છે. આ પ્રમાણે પાંચેય તત્ત્વનું વહન થાય છે. કુવેરસ્વામી કહે છે કે આ માહિતી લખી લો.

ભાવાર્થ

પરમગુરુ શ્રીમત્ કરુણાસાગર કહે છે કે પ્રણવમાં જ્યારે પૃથ્વી તત્ત્વ

ચાલતું હોય ત્યારે તેનો સ્વાદ મીઠો, જળતત્ત્વ વહન કરતું હોય ત્યારે તેનો સ્વાદ મધુર, અગ્નિતત્ત્વ વહન કરતું હોય ત્યારે તેનો સ્વાદ તીખો, વાયુ તત્ત્વ ચાલતું હોય ત્યારે તેનો સ્વાદ ચરપરો અને આકાશતત્ત્વ વહન કરતું હોય ત્યારે તેનો સ્વાદ મોળો (ફીકો) અનુભવાય છે. આ પ્રકારે પ્રણવમાં તત્ત્વોના વહનનો સ્વાદ-ચાલ અને વહનની ગતિ હોય છે તેને સર્વે શ્રોતાજનોએ જાણી લેવું જોઈએ (સમજી લેવું જોઈએ).

તત્ત્વ	રંગ	લેતાવાયુ	મુક્તાવાયુ	માપ	સ્વાદ	ગતિ
પૃથ્વી	પીળો	કોરમ	અપાન	૧૨ આંગળ	મીઠો	મધ્યમાં
જળ	સફેદ	કલકલ	પાન	૧૬ આંગળ	મધુર	નીચે
અગ્નિ	લાલ	દેવદત્ત	ઉદાન	૪ આંગળ	તીખો	ઉપર
વાયુ	લીલો	નાગ	વ્યાન	૮ આંગળ	ચરપરો	ત્રાંસાં
આકાશ	શ્યામ	ધનંજે	સમાન	૨.૫ આંગળ	મોળો	સીધો

તિથિ - ૩

ત્રીજે તંતુ વિચારીએ, આતમા જાંણ્ય અતંત;
ધે ધાતા વિપુ વરજીત, તાય ન આઘ ન અંત. ૧

શબ્દાર્થ

ત્રીજે = ત્રીજને દિવસે તંતુ = શરીર વિચારીએ = વિચાર કરતાં આતમા = આત્મા જાંણ્ય = જણાય, જાણ અતંત = દેહથી ભિન્ન, તંતથી જુદો ધે = જીવ ધાતા = ઈશ્વર વિપુ = ઘાટ, સ્વરૂપ વરજીત = તિત, અલગ તાય = તેનો ન = નહીં આઘ = શરૂઆત ન = નહીં અંત = છેડો.

અનુવાદ

ત્રીજને દિવસે શરીર અંગે વિચાર કરીએ તો આતમા ઘાટથી અલગ જણાય છે. તે જીવ અને ઈશ્વરના સ્વરૂપથી જુદો છે તેમજ તેનો આઘ કે અંત નથી.

ભાવાર્થ

ત્રીજી તિથિને દિવસે પાંચ તત્ત્વથી બનેલા નાશવંત ઘાટનો વિચાર કરતાં જણાય છે કે આત્મા ઘાટથી અલગ છે. વળી તે જીવ હોય કે ઈશ્વર પરંતુ, બંનેના સ્વરૂપથી પણ જુદો છે. તે અવિકાસ મહાતત્ત્વનું અલ્પ સ્વરૂપ હોઈ તેનો કોઈ આઘ કે અંત નથી.

રોમ રોમમાં રમીરહ્યો, સ્વાસા માંહ સોહંગ;
ઘટ વણસે પરમે સમે, અવિગત આપ અભંગ. ૨

શબ્દાર્થ

રોમ રોમમાં = રોમેરોમમાં, રગેરગમાં, સમસ્ત પિંડમાં રમીરહ્યો = રમણ કરતો રહે છે. સ્વાસા માંહ = શ્વાસમાં, પ્રણવમાં સોહંગ = સોહંગ પ્રણવ (પરમાત્મા) ઘટ = શરીર વણસે = નાશ પામે પરમે = પળવારમાં, તુરંત સમે = સમાય અવિગત = જેની વિગત નથી તેવું આપ = પોતે અભંગ = અખંડ, અતૂટ, સળંગ.

અનુવાદ

રોમેરોમમાં રમી રહેલા શ્વાસમાં સોહંગ પ્રણવ છે. જ્યારે ઘાટ નાશ પામે ત્યારે પળમાં મહાતત્ત્વની અંદર સમાઈ જાય છે. તે પોતે અવિગત અને અખંડ છે.

ભાવાર્થ

શરીરના રોમેરોમ અને રગેરગમાં રમણ કરી રહેલા પ્રણવમાં આત્મા (ઓહંગ) અને પરમાત્મા (સોહંગ) બંને ગતિ કરે છે. જ્યારે ઘાટનો નાશ થાય ત્યારે તે ઓહંગ અને સોહંગ બંને પોતાના મૂળ સ્વરૂપ એવા બ્રહ્મના મહાતત્ત્વો અવિકાસ અને વિકાસમાં તુરંત ભળી જતા હોય છે. તેથી તેને અવિગત અને અખંડ કહેવામાં આવે છે.

જાપ અજપા હોત હે, ખટ દશ પંચ હજાર;
તા પર ખટસે આંન્ય હે, આઠે પોહોર વિચાર. ૩

શબ્દાર્થ

જાપ અજપા = અજપાજાપ, આપ મેળે રટાતો જાપ હોત હે = ચાલે છે, હોય છે
ખટ દશ પંચ હજાર = ૨૧ હજાર (૬+૧૦+૫) તા પર = તેના ઉપર ખટસે = છસો (૬૦૦) આંન્ય = બીજા હે = છે આઠે પહોર = આઠેય પહોર, ચોવીસે કલાક, રાત-દિવસ વિચાર = મનથી ચિંતન કરો.

અનુવાદ

ચોવીસ કલાકમાં એકવીસ હજાર છસો અજપાજાપ ચાલે છે તેનું મનથી ચિંતન કરો.

ભાવાર્થ

માનવ શરીરમાં ચોવીસ કલાકમાં મુકાતા અને લેવાતા પ્રાણાયામથી પુરા થતા એક પૂર્ણ પ્રાણાયામની ગણતરી મુજબ કુલ એકવીસહજાર અને છસો (૨૧,૬૦૦) અજપાજાપ જપાતા હોય છે.

**મૂલ ચક્ર ખટસે જપે, ઉતપત ખટહી હજાર;
નાભિકમલ ખટ સેહેસ્તર, ચલત પવન મન લાહાર. ૪**

શબ્દાર્થ

મૂલ ચક્ર = મૂલાધારચક્ર **ખટસે** = છસો **જપે** = જાપાય **ઉતપત** = ઉપસ્થ
ખટહી હજાર = છ હજાર **નાભિકમલ** = નાભિકમળ **ખટ સેહેસ્તર** = છ હજાર **ચલત** = ચાલે
છે, જપાય છે **પવન** = શ્વાસ **મન લાહાર** = મનની લહેરિયો, મનના તરંગો.

અનુવાદ

મૂલાધારચક્રે છસો, ઉપસ્થે છ હજાર અને નાભિકમળે છ હજાર જાપ જપાય છે. તે જાપ સાથે મનમાં લહેરિયો ઊઠે છે.

ભાવાર્થ

ચોવીસ કલાકમાં કુલ એકવીસ હજાર છસો જાપ જપાતા હોય છે. તે પૈકીના મૂલાધારચક્રના અધિષ્ઠાન દેવતા ગણપતિને છસો અજપાજાપ સમર્પિત થાય છે. ઉપસ્થ ઈન્દ્રિના દેવ બ્રહ્માજીને છ હજાર અજપાજાપ સમર્પિત થાય છે. નાભી કમળે બિરાજમાન વિષ્ણુ દેવને છ હજાર જાપ સમર્પિત થાય છે. આ પ્રમાણે શ્વાસની ગતિ સાથે મનમાં લહેરિયો ચાલે છે.

**ખટહી સહસ્ત્ર હરદે જપે, અરધ ઉરધ મધ્ય સાર;
સહસ્ત્ર કંઠ ભ્રગુ ચક્રમે, સહસ્ત્ર હી ગગન મોજાર. ૫**

શબ્દાર્થ

ખટહી સહસ્ત્ર = છ હજાર **હરદે** = હૃદય કમળમાં **જપે** = જપાય
અરધ = ઊલટ **ઉરધ** = સૂલટ **મધ્ય** = સ્થંભન, સ્થિર **સાર** = સારરૂપે **સહસ્ત્ર** = એક
હજાર **કંઠ** = કંઠે **ભ્રગુ** = ભ્રુકુટિ, બે ભ્રમરની વચ્ચેનો ભાગ **સહસ્ત્ર હી** = હજાર
ગગન = બ્રહ્મરંધ્ર **મોજાર** = માં, અંદર, માંહે.

અનુવાદ

ઊલટ-સૂલટ અને સ્થંભન ક્રિયાથી સારરૂપ જપાતા જાપમાં છ હજાર

હૃદયે, એક હજાર કંઠે, ભ્રુકુટિ ચક્રે એકહજાર અને બ્રહ્મરંદ્રમાં એકહજાર જાપ જપાય છે.

ભાવાર્થ

રેચક, પ્રેરક અને કુંભક ગતિથી જપાતા અજપાજાપ પૈકી છ હજાર જાપ હૃદયસ્થાને બિરાજમાન નિરંજન દેવને સમર્પિત થાય છે. એક હજાર જાપ કંઠ સ્થાને બિરાજમાન શિવજીને સમર્પિત થાય છે. એક હજાર જાપ ભ્રુકુટિ-આજ્ઞા ચક્રે બિરાજમાન આદ્યશક્તિને સમર્પિત થાય છે અને એક હજાર જાપ બ્રહ્મરંદ્રના સ્થળે બિરાજમાન જ્યોતિસ્વરૂપ નિરંજન પુરુષને સમર્પિત થાય છે.

ક્રમ	ચક્ર	સ્થાન	જાપની સંખ્યા	કમળદળ	અધિષ્ઠાન દેવતા
૧	મૂલાધાર	ગુદા	૬૦૦	૪	ગણપતિ
૨	સ્વાધિષ્ઠાન	લિંગ	૬,૦૦૦	૬	બ્રહ્મા
૩	મણિપૂર	નાભિ	૬,૦૦૦	૧૦	વિષ્ણુ
૪	અનાહત	હૃદય	૬,૦૦૦	૧૨	નિરંજન
૫	વિશુદ્ધ	કંઠ	૧,૦૦૦	૧૬	શિવજી
૬	આજ્ઞા	બ્રમરની મધ્ય	૧,૦૦૦	૨	શક્તિ
૭	સહસ્ત્રકમળ	બ્રહ્મરંદ્ર	૧,૦૦૦	૧,૦૦૦	જ્યોતિસ્વરૂપ
		કુલ	૨૧,૬૦૦		

**એહી વિધિ સમરણ હોત હે, રાત્ય દિવસ એકતાર;
કહે કુવેર દમે દમે, સમરોને સરજનહાર. ૬**

શબ્દાર્થ

એહી વિધિ = આ પ્રમાણે સમરણ = સ્મરણ હોત હે = થાય છે
રાત્ય દિવસ = રાત્રિ અને દિવસ એકતાર = એકતાર, સૂત્રવત્, અખંડ કહે કુવેર = પરમગુરુ શ્રીમત્ કુવેરસ્વામી કહે છે કે દમે દમે = શ્વાસેશ્વાસે સમરોને = સ્મરણ કરોને, યાદ કરોને સરજનહાર = સર્જનહાર, ઉત્પન્ન કરનારા.

અનુવાદ

આ પ્રમાણે રાત-દિવસ અખંડ સ્મરણ થાય છે માટે કુવેરસ્વામી કહે છે કે શ્વાસેશ્વાસે સર્જનહારનું સ્મરણ કરો.

ભાવાર્થ

એવી રીતે માનવઘાટમાં ચોવીસ કલાકમાં એકવીસ હજાર છસોના પ્રમાણની ગણતરીએ નિરંતર શ્વાસોશ્વાસની ગતિ ચાલે છે. તેથી પરમગુરુ શ્રીમત્ કરુણાસાગર કહે છે કે દરેક માનવીને પોતાની મુક્તિ માટે શ્વાસેશ્વાસે સર્જનહારનું સ્મરણ પ્રગટ 'કૈવલ' 'કૈવલ' જાપ જાપીને કરવું જોઈએ.

તિથિ - ૪

ચોથે ચતુરદલ ચક્રકુ, નિશ્ચે કરી નિરધાર;
અક્ષર ચાર વિચારકે, બંધ કરી મૂલ દ્વાર. ૧

શબ્દાર્થ

ચોથે = ચોથી તિથિને દિવસે ચતુરદલ = ચાર પાંખડી ચક્રકુ = ચક્રનું
નિશ્ચે કરી = નિશ્ચય કરી નિરધાર = નિર્ધાર, નિર્ણય અક્ષર = અક્ષર, વર્ણ ચાર = ચાર
વિચારકે = વિચારીને બંધ કરી = બંધ કરીને મૂલ દ્વાર = મૂલદ્વાર, મળદ્વાર, ગુદાઈન્દ્રિય.

અનુવાદ

ચોથી તિથિના દિવસે ચાર પાંખડીવાળા ચક્રનો નિશ્ચય નિર્ણય દ્વારા
મૂળદ્વાર બંધ કરીને ચાર અક્ષરોનો વિચાર કરવો.

ભાવાર્થ

ચોથી તિથિના દિવસે સૌ પ્રથમ માનવે ચાર પાંખડીવાળા મૂલાધારચક્રનો
નિશ્ચયપૂર્વક નિર્ણય કરીને ગુદા દ્વારને બંધ કરવું જોઈએ અને બંધ કર્યા બાદ
ચાર અક્ષરો વ, શ, સ, ષ નો વિચાર કરવો.

ખટસે જાપ જપી જપ, દે ગવરી સુત દાન;
ઓર ચક બ્રહ્માતણું, તામે કર પરિયાણ. ૨

શબ્દાર્થ

ખટસે = છસો જાપ = જાપ જપી = જપીને જપ = જપ દે = આપવો, દેવો
ગવરી સુત = ગૌરીના પુત્ર, પાર્વતીના પુત્ર દાન = દાન, અર્પણ ઓર = અને ચક = ચક્ર
બ્રહ્માતણું = બ્રહ્માજનું તામે = તેમાં કર = કરવું પરિયાણ = પ્રયાણ, પ્રવેશ.

અનુવાદ

છસો જાપ જપીને ગૌરીપુત્રને અર્પણ કરવા. પછી બ્રહ્માજનું ચક્ર છે તેમાં
પ્રવેશ કરવો.

ભાવાર્થ

પ્રથમ મૂલાધારયકમાં વસતા પાર્વતીના પુત્ર શ્રીગણેશને છસો જાપ જપીને અર્પણ કરવા અને ત્યારપછી બ્રહ્માજીનાં ચક્ર ઊપસ્થ ઈન્દ્રના સ્વાધિષ્ઠાનચક્રમાં પ્રવેશ કરવો.

ખટહી સહસ્ત્ર જાપ જપી, ખટ દલ કમલકી મહાંચ;
કર અરપણ સ્વાધિષ્ઠાનમે, બ્રહ્મા શક્તિ હે જહાંચ. ૩

શબ્દાર્થ

ખટહી સહસ્ત્ર = છ હજાર જાપ = જાપ જપી = જપી ખટદલ = છ પાંખડીવાળા કમલકી = કમળની મહાંચ = માં, અંદર કર = કરો અરપણ = અર્પણ, ન્યોછાવર, સમર્પણ સ્વાધિષ્ઠાનમે = સ્વાધિષ્ઠાન, નાભિચક્ર બ્રહ્મા = બ્રહ્મા શક્તિ = શક્તિ હે = છે જહાંચ = જ્યાં.

અનુવાદ

છ પાંખડીવાળા સ્વાધિષ્ઠાનચક્ર કમળમાં છ હજાર જાપ જપી બ્રહ્મા અને શક્તિ જ્યાં છે તેમને અર્પણ કરો.

ભાવાર્થ

છ પાંખડીવાળા કમળમાં સ્વાધિષ્ઠાનચક્રે છ હજાર અજપાજપ જપીને ત્યાં બિરાજમાન બ્રહ્માજી અને સાવિત્રી શક્તિને અર્પણ કરવા. જેમાં બ, ભ, મ, ય, ર અને લ મળી કુલ છ અક્ષરનો વિચાર કરવો.

ઉભે ચક્રકુ અનુભવી, ત્રિતીયો નાભિ નવેર;
ખટહી સેહેસ્ત્ર જાપ જપી, હૃદયે ચતુરથો હેર. ૪

શબ્દાર્થ

ઉભે = બે, બંને ચક્રકુ = ચક્રોને અનુભવી = અનુભવ કરી, પ્રત્યક્ષ જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી ત્રિતીયો = ત્રીજો નાભિ = નાભિકમળ નવેર = તારવવું, નક્કી કરવું, નિરાકરણ, નિર્ણય કરી ખટહી સેહેસ્ત્ર = છ હજાર જાપ જપી = જાપને જપી હૃદયે = હૃદયમાં ચતુરથો = ચોથો હેર = નિહાળવું, દષ્ટિપાત કરવો.

અનુવાદ

બંને ચક્રોના અનુભવ પછી ત્રીજા નાભિચક્રનો નિર્ણય કરી છ હજાર જાપ જપી ચોથા હૃદયચક્રને નિહાળો.

ભાવાર્થ

મૂલાધારચક્ર અને સ્વાધિષ્ઠાનચક્રનો અનુભવ કેળવીને પછી ત્રીજા મણિપૂરચક્રના સ્થાને (નાભિસ્થાને) નિર્ણય કરી છ હજાર જાપ જપવા. જેમાં ડ, ણ, ત, થ, દ, ધ, ન, પ અને ફ એમ દસ અક્ષરનો વિચાર કરવો. બાદમાં ચોથા હૃદય સ્થાનમાં અનાહતચક્રની ઉપર દૃષ્ટિ કરવી.

હૃદે કમલ દલ દ્વાદશ, દેવ નિરંજન જાહાંચં;
ખટહી સેહેસ્ત્ર જાપ જપી, કર અરપણ તુ તાહાંચં. પ

શબ્દાર્થ

હૃદે કમલ = હૃદય કમળે, અનાહતચક્રે દલ દ્વાદશ = બાર કમળની પાંખડી દેવ નિરંજન = નિરંજન દેવ જાહાંચં = જ્યાં ખટહી સેહેસ્ત્ર = છ હજાર જાપ જપી = જાપ જપી કર = કરવા અરપણ = અર્પણ, સમર્પણ તુ = તું તાહાંચં = ત્યાં.

અનુવાદ

બાર પાંખડીવાળા હૃદય કમળમાં નિરંજન દેવ વસે છે. જ્યાં છ હજાર જાપ જપી તું ત્યાં અર્પણ કર.

ભાવાર્થ

બાર પાંખડીવાળા હૃદયકમળના અનાહતચક્ર સ્થાને સર્વોપરિ દેવાધિદેવ નિરંજન પુરુષ વસે છે. છ હજાર જાપ જપીને ત્યાં બિરાજમાન નિરંજન દેવને અર્પણ કરવા. જેમાં ક, ખ, ગ, ઘ, ઙ, ચ, છ, જ, ઝ, ઞ, હં અને ડં મળી કુલ બાર અક્ષરનો વિચાર કરવો.

સેહેસ્ત્ર જાપ કંઠે જપે, જાકે પતિ શિવરાય;
દ્વે સેહેસ્ત્ર ભ્રગુ ગગનમે, સત્ કુવેર મેલાય. દ

શબ્દાર્થ

સેહેસ્ત્ર જાપ = હજાર જાપ કંઠે જપે = કંઠે જપાય જાકે = જેના પતિ = સ્વામી
 શિવરાય = શિવજી, શંકર દ્વે સેહેસ્ત્ર = બે હજાર ભ્રગુ = ભુકૃટિ ગગનમે = બ્રહ્મરંધ્રમાં
 સત્ કુવેર = પરમગુરુ સત્ કુવેરસ્વામી મેલાય = મેળાપ, સંબંધ, સંયોગ એકઠા.

અનુવાદ

સત્ કુવેરસ્વામી કહે છે કે જ્યાં શિવ સ્વામી તરીકે છે તેવા કંઠસ્થાને હજાર જાપ જપવા અને બે હજાર જાપ એકત્ર કરી ભુકૃટિ અને બ્રહ્મરંધ્રને વિશે જપવા.

ભાવાર્થ

પરમગુરુ શ્રીમત્ કરુણાસાગર કહે છે કે મહાન દેવોની હરોળમાં ગણાતા શિવજી કંઠસ્થાનના સ્વામી છે. જેમાં અ, આ, ઈ, ઈ, ઉ, ઊ, ઋ, ઋ, ઌ, એ, એ, ઐ, ઓ, ઔ, અં અને અઃ મળી કુલ સોળ અક્ષરનો વિચાર કરવો તે પાંચમા વિશુદ્ધચક્રના સ્થાને એક હજાર જાપ સમર્પિત કરવા. બાકીના બે હજાર જાપ પૈકી એક હજાર જાપ, છઠ્ઠા આજ્ઞાચક્રના ભુકૃટિ સ્થાને જ્યાં આઘશક્તિનો વાસ છે તેમને સમર્પિત કરવા જેમાં હ, ક્ષ એમ બે અક્ષરનો વિચાર કરવો તથા એક હજાર જાપ સાતમા સહસ્ત્રદળચક્રના બ્રહ્મરંધ્ર સ્થાને જ્યોતિ પુરુષ નિરંજનનું સ્થાન છે ત્યાં સમર્પિત કરવા.

તિથિ - ૫

પંચ વટી પરમાતમા, આતમા આપ સબંધ;
જાપ અજપા જૂકતસે, છૂટે જીવ મતિમંદ. ૧

શબ્દાર્થ

પંચ = પાંચ વટી = પાર, પરે, ઓળંગીને પરમાતમા = સોહંગ પ્રણવ
આતમા = ઓહંગ પ્રણવ આપ = પોતે સબંધ = બંધન રહિત, મુક્ત નિબંધ
જાપ અજપા = અજપા જાપ જૂકતસે = યુક્તિપૂર્વક છૂટે = છૂટી જાય, મુક્ત થાય,
નિવેડો આવે જીવ = જીવો મતિમંદ = મંદ બુદ્ધિના.

અનુવાદ

પંચથી પરે રહેલા આત્મા-પરમાત્માથી પોતે મુક્ત છે. જો યુક્તિપૂર્વક
અજપા જાપ જપાય તો મંદબુદ્ધિના જીવોની મુક્તિ થાય છે.

ભાવાર્થ

પાંચમી તિથિની શરૂઆતમાં સમજાએ તો પાંચ તત્ત્વોના પંચીકરણથી
બંધાયેલા જડ શરીરથી બ્રહ્મના મહાતત્ત્વોના પ્રભાવવાળા આત્મા (ઓહંગ)
અને પરમાત્મા (સોહંગ) પરે રહેલા છે, પરંતુ આ સર્વથી પણ પોતાનું સ્વ
ચૈતન અંશ સ્વરૂપ મુક્ત છે. જો યુક્તિપૂર્વક અજપાજાપ જપાય તો મંદ બુદ્ધિના
જીવોની જીવદશા છૂટી જાય છે.

ધરણી પવન મન ધીર કરી, સુધો કરી મેરુ શિર;
ચંદ સૂર ઉલટા ધરી, સમવત હોય શરીર. ૨

શબ્દાર્થ

ધરણી = પૃથ્વી, મૂલાધારચક્ર પવન = પ્રણવ, શ્વાસ મન = મન
અંતઃકરણ ધીર કરી = સ્થિર કરી સુધો = સીધો, ટટાર, અક્કળ કરી = કરી
મેરુ શિર = મેરુદંડ અને મસ્તક, કરોડરજજુ અને મસ્તક ચંદ = ચંદ્ર સૂર = સૂર્ય
ઉલટા = ઊલટા ધરી = કરીને સમવત = સપ્રમાણ, સમધારણ, સમાન રીતે

હોય = થાય શરીર = શરીર.

અનુવાદ

પૃથ્વીતત્ત્વનું (મૂલાધાર) ચક્ર, પ્રણવ અને મન સ્થિર કરી કરોડરજ્જુ અને મસ્તક ટટાર રાખી ચંદ્ર અને સૂર્ય નાડી ઊલટી કરીને શરીરને સમવત્ રાખવું.

ભાવાર્થ

પ્રથમ પૃથ્વીતત્ત્વના મૂલાધારચક્રને બંધ કરવું પ્રણવ અને મનને સ્થિર કરી કરોડરજ્જુ અને મસ્તક ટટાર રહે તેવી સ્થિતિમાં એટલે કે સિદ્ધ પદ્માસન વાળીને જ્ઞાન મુદ્રામાં બેસવું. ત્યારબાદ બંને નેત્રોની પાછળના ભાગમાં રહેલી ચંદ્ર અને સૂર્ય નાડી કે જેનો સીધો સંબંધ નાસિકાના ડાબા-જમણા દ્વારા થઈ બ્રહ્મરંધ્રમાં જોડવી. દૃષ્ટિને ઊર્ધ્વમુખી એટલે કે ઊલટાવીને આકાશરૂપ બ્રહ્મરંધ્રમાં સ્થિર થાય તેવી ધ્યાન-ભજનની ક્રિયા માટે શરીર ને સમવત્ રાખવું.

**સમદમ સાધન સાધકે, વંકનાલ વિધિ જાણ્ય;
ગતિ મતિ ગમન ગમન ચઢી, પરસન પદ નિરવાણ્ય. ૩**

શબ્દાર્થ

સમદમ = શ્વાસને સપ્રમાણ, દમને સમ કરી સાધન = સાધના સાધકે = સાધીને વંકનાલ = વંકનાળ, કરોડરજ્જુમાંથી પસાર થતી નાડી જેનો સંબંધ સીધો બ્રહ્મરંધ્ર સાથે છે. વિધિ = વિધિ, રીત જાણ = જાણવી ગતિ = સમજ, જ્ઞાન, ગતિ મતિ = બુદ્ધિ, મન ગમન = ગતિ, ચાલ ગગન ચઢી = બ્રહ્મરંધ્રમાં જઈ પરસન = સ્પર્શ પદ = પદ નિરવાણ્ય = વાણીથી રહિત, નિર્વાણ.

અનુવાદ

પ્રણવને સમ કરીને સાધના સાધી, વંકનાળની વિધિ જાણવી. ગતિ અને મતિનું બ્રહ્મરંધ્ર તરફ ગવન કરવાથી નિર્વાણપદને સ્પર્શી શકાય છે.

ભાવાર્થ

શરીરમાં રેચક, પ્રેરક અને કુંભકના ક્રમે ચાલતા પ્રણવને સમદમ કરી સાધના વડે વંકનાળથી ઊલટ વહન કરીને બ્રહ્મરંધ્રમાં સ્થિર કરવો. આથી માનવીની ગતિ અને મતિ ગગનાકાર થશે. પ્રણવની ગતિ બ્રહ્મરંધ્રમાં ગમન કરીને વિરામ પામતાં જ નિર્વાણપદને સ્પર્શી શકાય છે.

**ગગન ચઢી કર ગરજના, હરખ શોક નહિ જાંહ;
પાંચ પચીસનો પરાભવ, ગાંજી શકે નહિ તાંહ. ૪**

શબ્દાર્થ

ગગન ચઢી = બ્રહ્મરંધ્રમાં જઈ કર = કરવી ગરજના = ગર્જના હરખ = આનંદ, સુખ શોક = દુઃખ નહિ = નહીં જાંહ = જ્યાં પાંચ = પાંચ તત્ત્વો પચીસનો = પચીસ પ્રકૃતિક તત્ત્વોનો પરાભવ = પ્રભાવ, પરાજય, હાર ગાંજી = હરાવવું, પરાજય કરાવી, ખંડિત કરવો, તોડવું શકે = શકે નહિ = નહીં તાંહ = ત્યાં.

અનુવાદ

જ્યાં હરખ અને શોક નથી તેવા બ્રહ્મરંધ્રમાં જઈ ગર્જના કરવી. જેથી પાંચ પચીસનો પરાજય થતો હોવાથી ત્યાં ગાંજી શકતાં નથી. (કાંઈ કરી શકતા નથી.)

ભાવાર્થ

બ્રહ્મરંધ્રમાં વૃત્તિને સ્થિર કરવી કે જેથી માનવીને અંતઃકરણોથી પેદા થતા હરખ-શોકના સંકલ્પ-વિકલ્પો ઊઠતા નથી. વળી, પાંચ તત્ત્વો અને પચીસ પ્રકૃતિના તત્ત્વોનો પ્રભાવ પણ તેવી વૃત્તિને ખંડિત કરી શકતો નથી. તેથી તે તત્ત્વો પણ ત્યાં ગાંજી શકતા નથી. - એટલે કે તત્ત્વોનો પરાજય થાય છે અને તે પ્રકૃતિ પક્ષે નિર્બળ સાબિત થાય છે.

પાંચ તત્ત્વો

પૃથ્વી, જળ, વાયુ, અગ્નિ અને આકાશ

પચીસ પ્રકૃતિ

૪ અવસ્થા: જાગ્રત, સ્વપ્ન, સપોપતિ, તુરિયા

૪ અંતઃકરણ: મન, બુદ્ધિ, ચિત્ત અને અહંકાર

૩ ગુણ: રજો, તમો અને સતો

૧૦ આકાંક્ષા (ઈન્દ્રિયો)

આકાંક્ષા	જ્ઞાનેન્દ્રિય	આકાંક્ષા	કર્મેન્દ્રિય
શ્રવણ	કાન	ગ્રાહાજ	હાથ
સુગંધ	નાસિકા	ગવન	પગ
શિત-ઉષ્ણ	ત્વચા	ક્ષુધાતૃષા	મુખ
નિરીક્ષણ	નેત્ર	વિષય	ઉપસ્થ
ઉચ્ચાર	જીભ	મળ વિસર્જન	ગુદા

૪ મહાતત્ત્વ કારણ: આનંદ, મહાતત્ત્વ, ધનંજય અને પ્રકૃતિ

૨૫ કુલ પ્રકૃતિનો વિસ્તાર

અનભે પ્રગટે આપમે, નિરખીને નિર્મલ જ્યોત;
કાલ જાલ વ્યાપે નહિ, આતમા આપ ઉઘોત. ૫

શબ્દાર્થ

અનભે = નિર્ભયતા **પ્રગટે** = પ્રગટ થાય, પેદા થાય **આપમે** = પોતાનામાં, સ્વ-માં **નિરખીને** = નિહાળીને, જોઈને **નિર્મલ** = પવિત્ર, શુદ્ધ **જ્યોત** = જ્યોતિ સ્વરૂપ **કાલ** = કાળ, સમય, આયુ, મર્યાદા **જાલ** = અસર, પ્રભાવ **વ્યાપે** = અસર થવી, લાગવું **નહિ** = નહીં **આતમા** = આતમા **આપ** = પોતે **ઉઘોત** = ઉજાગ્રત, પ્રકાશમય.

અનુવાદ

નિર્મળ જ્યોતિને નિહાળતાં પોતાનામાં નિર્ભયતા પ્રગટે છે. આત્મા પોતે જ ઉજાગ્રત થવાથી કાળની જાળ વ્યાપતી નથી.

ભાવાર્થ

જ્યારે માનવી આ દશાએ પહોંચે છે ત્યારે તેને નિર્મળ જ્યોતિ સ્વરૂપના દર્શન થાય છે. પછી તેના પોતાનામાં નિર્ભયતા પ્રગટે છે અને આત્મા પોતે

ઉજાગ્રતા અનુભવતો હોવાથી તેને કાળ-માયાનો જવાળા બાળી શક્તી નથી એટલે કે તેને મરણની કોઈ ચિંતા રહેતી નથી.

ઝલમલ ઝલકે શૂન્યમે, તિમિર નહિ ચોફેર;
અનહદ વાજાં ગડગડે, નિરખત સત્ કુવેર. ૬

શબ્દાર્થ

ઝલમલ = ઝગમગ ઝલકે = જ્યોત ઝળહળે શૂન્યમે = બ્રહ્મરંધ્રમાં તિમિર = અંધકાર નહિ = નહીં ચોફેર = ચારે બાજુ, સર્વત્ર અનહદ વાજાં = અનહદ નાદ ગડગડે = વાગે, સંભળાય, ગડગડાટ થાય, ઝણકાર નિરખત = નિહાળે સત્ કુવેર = પરમગુરુ સત્ કુવેરસ્વામી.

અનુવાદ

સત્ કુવેરસ્વામી કહે છે કે આ સ્થિતિએ જનારને બ્રહ્મરંધ્રમાં જ્યોતિ ઝળહળતી દેશ્યમાન થતાં ત્યાં ચોફેર અંધકાર જણાતો નથી. વળી અનહદ નાદના ઝણકાર સંભળાય છે.

ભાવાર્થ

પરમગુરુ શ્રીમત્ કરુણાસાગર કહે છે કે જે માનવ પોતાના પ્રાણાયામની સાધના દ્વારા જ્યારે પ્રણવને બ્રહ્મરંધ્રમાં સ્થિર કરીને રહે ત્યારે તેને બ્રહ્મરંધ્રમાં ઝગમગતી નિરંજનની જ્યોતિ સ્વરૂપનાં દર્શન થતાં સર્વત્ર પ્રકાશ ભાષ્યમાન થાય છે અને અનહદ^૧ (દશ પ્રકારના) નાદના ઝણકાર સંભળાય છે.

૧. નાદ: શંખ, ઝાઝ, વીણા, શરણાઈ, બંસરી, દુદુંભિ, ભૈરી, મૂદુંગ, સિતાર અને ઘંટ.

તિથિ - ૬

છઠે મઠનો કરતા સહી, સસ્વરૂપ પદ સોય;
મન બુદ્ધ ચિત્ત અહંકાર પર, તત્ત્વ અસીપદ જોય. ૧

શબ્દાર્થ

છઠે = છઠ્ઠી તિથિએ મઠનો = શરીરનો કરતા = ચલાવનારો, કર્તા, માલિક, સ્વામી
સહી = સાચો સસ્વરૂપ = પોતાનું સ્વ-ચૈતન સ્વરૂપ પદ = પદ, સ્થાન, મોભો સોય = તે
મન = મન અંતઃકરણ બુદ્ધિ = બુદ્ધિ અંતઃકરણ ચિત્ત = ચિત્ત અંતઃકરણ અહંકાર = અહંકાર
અંતઃકરણ પર = થી પરે, ઉપર, તિત તત્ત્વ = તત્ત્વ અસીપદ = અસિપદ, અમૂલ્ય પદ,
શ્રેષ્ઠ પદ જોય = જોવું, જુઓ, જો.

અનુવાદ

છઠ્ઠી તિથિના દિવસે વિચારવું કે શરીરનો સાચો સ્વામી પોતાના સ્વ સ્વરૂપે
છે. જે મન, બુદ્ધ, ચિત્ત અને અહંકારથી તિત સર્વ તત્ત્વોથી જે અસિપદ (શ્રેષ્ઠ
પદ) છે તે જોવું.

ભાવાર્થ

છઠ્ઠી તિથિના દિવસે વિચારવું જોઈએ કે પોતાનું શુદ્ધ ચૈતન સ્વ સ્વરૂપ જડ
ઘાટના સ્વામી તરીકે છે. બંધારણમાં રહેલા સર્વે જડ તત્ત્વોના સમૂહની આદ્ય
લઈ મન, બુદ્ધ, ચિત્ત અને અહંકાર અંતઃકરણોથી પર છે. તેથી આ સ્વરૂપ
દેહમાં અસિપદ અર્થાત્ શ્રેષ્ઠ પદ છે, જેથી તે ચૈતનનું જ અવિલાન કરવું.

સાંખ્ય જોગ તે જાણીયે, દેહ તણો વિસ્તાર;
ખટ દશ દ્વાદશ ચોવીસ, અક્ષર દેહની લાહાર. ૨

શબ્દાર્થ

સાંખ્ય = સાંખ્યા નિશ્ચિત કરતું શાસ્ત્ર, સાંખ્ય શાસ્ત્ર જોગ = યોગ
તે = તે જાણીયે = જાણવું, માહિતી મેળવવી દેહ = ઘાટ, પિંડ, શરીર તણો =
નો વિસ્તાર = બંધારણનો ફેલાવો, પથરાટ ખટ = છ દશ = દશ, દ્વાદશ = બાર

ચોવીસ = ચોવીસ (૬+૧૦+૧૨+૨૪=૫૨) **અક્ષર દેહની** = શરીરની
લાહાર = હારમાળા, પુનરાવર્તન થવું તે, કતાર.

અનુવાદ

દેહનો વિસ્તાર સાંખ્યયોગ આધારે જાણવો જોઈએ કે દેહમાં લહાર બંધ બાવન અક્ષરો નીકળે છે.

ભાવાર્થ

કપિલમુનિ દ્વારા નિર્મિત સાંખ્યશાસ્ત્રના યોગદ્વાર દેહના તત્ત્વોનો વિસ્તાર જાણી શકાય છે. શરીરમાં પ્રણવ દ્વારા ઉદ્ભવ થતાં બાવન અક્ષરોનું પુનરાવર્તન થાય છે.

બાવન અક્ષર ૨૫ સ્પર્શ (ચ, છ, જ, ઝ, ઞ, ઙ, ઙ, ટ, ઠ, ડ, ઢ, ણ, ત, થ, દ, ધ, ન, પ, ફ, બ, ભ, મ, ય, ર, લ, વ અને હ)

૪ આઘસ્વર (ક, ખ, ગ, ઘ)

૩ ઉષ્મ (શ, સ, ષ)

૧ મહાપ્રાણ (ૐ)

૩ ળ, ક્ષ, જ્ઞ

૧૬ સ્વર (અ, આ, ઈ, ઈ, ઉ, ઊ, ઋ, ઋ, ઌ, ઌ, એ, એ, ઐ, ઐ, ઔ, ઔ, અં અને અઃ)

કુલ ૫૨ અક્ષર

ચતુર ગુદા ખટ ઉતપત, નાભિયે દશ પરમાણ્ય;

હદે કમલ દલ દ્વાદશ, ષોડશ કંઠે જાણ્ય. ૩

શબ્દાર્થ

ચતુર = ચાર **ગુદા** = ગુદા સ્થાન, મૂલાધારચક્ર **ખટ** = છ **ઉતપત** = ઉત્પત્તિ સ્થાન, ઉપસ્થ ઈન્દ્રિ **નાભિયે** = નાભિ સ્થાન, દૂટી **દશ** = દશ **પરમાણ્ય** = પ્રમાણે **હદે** = હૃદય સ્થાન **કમલે** = કમલ **દલ** = પાંખડી **દ્વાદશ** = બાર **ષોડશ** = સોળ **કંઠ** = કંઠ સ્થાન **જાણ્ય** = જાણવું, જાણવા.

અનુવાદ

ગુદા સ્થાને ચાર, ઉપસ્થ સ્થાને છ, નાભિએ દસ, હૃદયકમળે બાર અને કંઠે સોળ અક્ષર પ્રમાણે છે તેમ જાણવા.

ભાવાર્થ

ગુદા સ્થાનવાળા મૂલાધારચક્રે ચાર અક્ષર, ઉપસ્થ સ્થાનવાળા સ્વાધિષ્ઠાનચક્રે છ અને હૃદય સ્થાનવાળા અનાહતચક્રે બાર અક્ષર, નાભિ સ્થાન મણિપૂરચક્રે દશ અને કંઠ સ્થાને વિશુદ્ધ ચક્રે કમળે સોળ અક્ષર છે. તે મુજબ સૌએ જાણવું.

અક્ષર ખટ વીસ ચોવીસ, રહત ગગનમેં વાસ;
દ્વે અક્ષર ભ્રગુ ચક્રમે, તામે સસ્વ વિલાસ. ૪

શબ્દાર્થ

અક્ષર = અંક, અક્ષર ખટ = છ વીસ = વીસ ચોવીસ = ચોવીસ રહત = રહેલા છે ગગનમેં = બ્રહ્મરંધ્રમાં વાસ = વાસો, ઠેકાણું, વસેલા છે દ્વે = બે અક્ષર = અક્ષર ભ્રગુ = ભ્રુકુટિ ચક્રમે = ચક્રમાં તામે = તેમાં સસ્વ = સ્વાસ, પ્રણવ વિલાસ = ઉત્પત્તિ.

અનુવાદ

પયાસ અક્ષરો (૬+૨૦+૨૪) બ્રહ્મરંધ્રમાં ભોગવટો કરે છે અને બે અક્ષર ભ્રુકુટિ ચક્રમાં છે. તેમાં પ્રણવનો વિલાસ છે.

ભાવાર્થ

બ્રહ્મરંધ્રમાં પયાસ અક્ષરો સમાયેલા છે અને ભ્રુકુટિ સ્થાને રહેલ આજ્ઞાચક્રે બે અક્ષરોનો વાસ છે. આમ કુલ બાવન અક્ષરો પ્રણવથી ઉત્પન્ન થયેલા હોઈ તે પ્રણવનો વિલાસ છે. અથાત્ પ્રણવ તે બાવન અક્ષરોમાંજ વિલાસ કરે છે.

અક્ષર બાવન જાયગો, અંતકાળકુ વિલાય;
સસ્વરૂપ જામે સમે, તાઈત્યે લહેલાય. ૫

શબ્દાર્થ

અક્ષર = અંક, **અક્ષર બાવન** = બાવન **જાયગો** = જ્યારે, જઈને **અંતકાળકુ** = અંતસમયે, છેલ્લા શ્વાસે **વિલાય** = વિલસાઈ જાય, નષ્ટ પામે, અંત પામે **સસ્વરૂપ** = પોતાનું સ્વ-ચૈતન સ્વરૂપ **જામે** = જેમાં **સમે** = સમાય, ભળે **તાઈત્યે** = તેમાં **લહેલાય** = લગની લગાવો, એક ધ્યાન થવું, એક ચિત્ત થવું.

અનુવાદ

જ્યારે બાવન અક્ષરો અંતકાળે વિલાઈ જાય છે જેથી સ્વ-સ્વરૂપ જેમાં સમાય તેમાં ધ્યાન કેન્દ્રિત કરો.

ભાવાર્થ

અંતકાળે જ્યારે પ્રેરક પ્રણવ શિથિલ થઈને લીન પામે પછી રેચક પ્રણવ પણ શરીરમાંથી ઉલેચાઈને નાશ પામતાં બાવન અક્ષરો પણ નાશ પામે છે. માટે નાશવંતને લક્ષમાં ન લેતાં જે શાશ્વત સ્વરૂપ છે તે જેમાં સમાય છે, તેમાં જ ધ્યાન કેન્દ્રિત કરવું જોઈએ.

**આન્ય પદારથ અલપહે, સોહમપદ આઘ અનાઘ;
કહે કુવેર પીયુ પરસતાં, છૂટે કરમકી ઉપાઘ. ૬**

શબ્દાર્થ

આન્ય = બીજા **પદારથ** = પદાર્થ **અલપહે** = અલ્પ છે, નિમ્નકક્ષાના છે, નાશવંત **સોહમપદ** = સોહંગ સાહેબનું પરમપદ **આઘ અનાઘ** = આદિ અનાદિ **કહે કુવેર** = પરમગુરુ કુવેરસ્વામી કહે છે કે **પીયુ** = ધણી, સ્વામી, પતિ **પરસતાં** = સ્પર્શ થતાં, મેળાપ થતાં **છૂટે** = છૂટે, દૂર થાય, મીટે, મુક્ત થાય **કરમકી** = કર્મોની **ઉપાઘ** = ઉપાધિ, દુઃખ, પીડા, આપદા, જંજાળ.

અનુવાદ

સોહમપદ આદિ-અનાદિનું છે જ્યારે આન્ય પદાર્થ નાશવંત છે. કુવેરસ્વામી કહે છે કે પતિને પામતાં કર્મની ઉપાધિ છૂટી જાય છે.

ભાવાર્થ

પરમગુરુ શ્રીમત્ કરુણાસાગર કહે છે કે રૂપ-ગુણવાળા બ્રહ્માંડના સર્વે પદાર્થો નાશવંત છે. જ્યારે બ્રહ્મથી તિત રહેલું સોહમ પરમપદ આદિ-અનાદિનું છે. જે સદાને માટે શાશ્વત રહે છે. એવા પરમપદને અંશ સ્પર્શે તો તેના સર્વ પ્રકારના કર્મોની જંજાળ ટળી જાય છે અને અંશ કર્મ બંધનમાંથી મુક્ત થાય છે.

તિથિ - ૭

સાત્વિક જ્ઞાન પહેચાન કે, પ્રગટ ભયો પરકાશ;
સાવ નિરંતર દરશીયો, આતમ સબ ઘટ વાસ. ૧

શબ્દાર્થ

સાત્વિક = ઉજ્જવળ, નિર્મળ, સ્વચ્છ, શાશ્વતને દર્શાવતું જ્ઞાન = જ્ઞાન, સમજ પહેચાન કે = પહેચાનીને, મેળવીને, ઓળખીને પ્રગટ ભયો = પ્રગટ થયો, પેદા થયો પરકાશ = પ્રકાશ, ઉજ્જશ સાવ = માત્ર, એકલો નિરંતર = સદાને માટે, હંમેશ માટે દરશીયો = દેશ્યમાન થાય, નિહાળી શકાય આતમ = આત્મા સબ ઘટ = દરેક ઘટમાં વાસ = વાસ, રહેઠાણ, મુકામ, સ્થાન.

અનુવાદ

સાત્વિક જ્ઞાનની ઓળખ થતાં પ્રકાશ પ્રગટે છે અને દરેક ઘટમાં આત્માનો જ વાસ છે તેવું નિરંતર દેશ્યમાન થાય છે.

ભાવાર્થ

શાશ્વતને દર્શાવતું સાત્વિક આત્મજ્ઞાન જાણવાથી પોતાનામાં ચૈતન સ્વરૂપનો પ્રકાશ પ્રગટે છે. જેથી જગતના પ્રત્યેક નાશવંત તત્ત્વોવાળા ઘટોમાં એકમાત્ર ચૈતન અંશ રહેલો છે તેવું સમજાતાં રૂપ ગુણવાળા દેહના સંબંધોની જંજાળ દૂર થાય અને સર્વ જીવો પ્રત્યે હંમેશા આત્મબંધુત્વની ભાવના પ્રગટે છે.

ક્ષિતિ પાવક જલ પવનહી, શૂન્યમે સ્વે પરકાશ;
લીલ પિત ઉજ્જવલ શ્યામ, રંગ યેસો સુર ભાસ. ૨

શબ્દાર્થ

ક્ષિતિ = પૃથ્વી પાવક = અગ્નિ જલ = જળ પવનહી = પવન શૂન્યમે = આકાશમાં સ્વે પરકાશ = સ્વયં પોતે જ પ્રકાશી રહ્યો છે લીલ = લીલા પિત = પીળો ઉજ્જવલ = સફેદ શ્યામ = કાળો રંગ = રંગ, વર્ણ યેસો = તેવો સુર = સૂર્ય ભાસ = ભાષ્યમાન થાય, દેખાય, ભાસે.

અનુવાદ

પૃથ્વી, અગ્નિ, જળ, પવન અને આકાશમાં સ્વયં પોતે પ્રકાશી રહ્યો છે. જેમ લીલા, પીળા, સફેદ કે કાળા રંગ મુજબ સૂર્ય ભાસે છે.

ભાવાર્થ

પૃથ્વી, જળ, પવન, અગ્નિ અને આકાશતત્ત્વના બંધારણથી બનાવેલા ૮૪ (ચોરાસી) લાખ પ્રકારના અલગ-અલગ ઘાટોમાં એકસરખા જ સામાન્ય અંશ પ્રકાશી રહ્યા છે. જેમ કે લીલા, પીળા, સફેદ કે કાળા રંગના કાચથી જોતાં સૂર્ય પણ તેવા રંગનો ભાષ્યમાન થતો હોય છે. એટલે કે અલગ-અલગ રંગવાળા કાચથી નિહાળતાં એક જ સરખો સૂર્ય-કિરણોનો પ્રકાશ હોવા છતાં જુદા જુદા વર્ણના કિરણો જણાય છે. તેમ તત્ત્વોના અલગઅલગ મિશ્રણના બંધારણથી બંધાયેલ ઘાટોમાં અંશો વિવિધતાવાળા દેખાય છે. વિવિધતા તો સ્થાવર-જંગમના ઘાટોની છે. જ્યારે તેમાં એક જ સર્જનહારના એકસરખા સામાન્ય અંશો સમાયેલા છે.

જહાં જેહેવો તમ તહાં સહી, ઉંચ નીચ મન શેષ;
જ્યૌં બાજીગર પુતલાં, નાય નયાવે એક. ૩

શબ્દાર્થ

જહાં = જ્યાં જેવો = જેવો તમ = તેમ તહાં = ત્યાં સહી = તેવો ઉંચ = મોટો નીચ = નાનો મન = મન શેષ = અંત, ભેદ, તફાવત જ્યૌં = જેમકે, જેવી રીતે બાજીગર = બાજી રમાડનાર પુતલાં = પુતળી, પુતળાં નાય નયાવે = રમાડે, નાય નયાવે એક = એક.

અનુવાદ

જ્યાં જેવો તેમ ત્યાં તેવો અને નાનો-મોટો એ તો મનના ભેદ છે. જેમ એક જ બાજીગર (અનેક) પુતળાંને નાય નયાવે છે.

ભાવાર્થ

ઘણાંની માન્યતા મુજબ જેમ દેહ મોટો તેમ તેમાં રહેલો ચૈતન અંશ પણ

મોટો અને નાના-અલ્પ દેહમાં અંશ નાનો હોય છે. એટલે કે જ્યાં જેવો દેહ તેમ ત્યાં તેવો અંશ હોય છે, પરંતુ તે મનના ભેદ છે. કારણ કે દરેક સ્થૂળ દેહ પછી તે મોટો હોય કે નાના હોય પરંતુ એક પ્રકારના સામાન્ય અંશની ચેતનતાથી સચેતન થતા હોય છે. જેમ અલગઅલગ પ્રકારના પુતળાને નચાવનાર એક બાજીગર પોતાની હાથચાલાકીથી પૂતળાંની સાથે બાંધેલી દોરીનો સંચાર કરીને પૂતળાં તે નચાવતો હોય છે. આમ દરેક પૂતળાંને નચાવનાર એક જ બાજીગર હોય છે. તેમ એક જ સર્જનહારના અંશ થકી નાના-મોટા પ્રત્યેક દેહ ચેતનતા પામે છે.

**યેસે સરજન એક હે, ઘાટ અનંત અપાર;
કીટ પતંગ બ્રહ્મા લગે, આપ ખેલાવનહાર. ૪**

શબ્દાર્થ

યેસે = એ પ્રમાણે, એ રીતે સરજન = સર્જનહાર, રચનાર, કર્તા એક હે = એક જ છે. ઘાટ = શરીર, પિંડ, દેહ અનંત અપાર = અગણિત, અંતરહિતના અપાર કીટ = કીટાણું પતંગ = પતંગિયાં બ્રહ્મા = બ્રહ્મ લગે = સુધી આપ = પોતે ખેલાવનહાર = ખેલાવનારા, રમાડનારા, ઉત્પન્ન કરનાર, ખીલાવનાર.

અનુવાદ

એવી જ રીતે અનંત પ્રકારના અપાર ઘાટો છે, પરંતુ સર્જનહાર એક જ છે. કીટ-પતંગની આદ્ય લઈ બ્રહ્મા સુધીના સર્વેને ખેલાવનહાર તે પોતે જ છે.

ભાવાર્થ

તેવી જ રીતે વિશ્વમાં સ્થૂળ દેહના ચોર્યાસી લાખ પ્રકારના સ્થાવર જંગમના અનંત ઘાટો છે. જેમાં નાનામાં નાના કીટ-પતંગિયાંથી લઈ મોટામાં મોટા કદાવર હાથી અને ડાયનાસોર્સ સહિતના સર્વે ઘાટોને ઉત્પન્ન કરનાર એક જ સર્જનહાર છે. વળી સૂક્ષ્મ, કારણ અને મહાકારણ દેહ ધરાવતા બ્રહ્મા સુધીના સર્વે ઘાટોને રમણ કરાવનાર પણ તે પોતે જ છે.

કલ કુંચી કર્તા કરે, હરિ વિના હાલે નહિ પાન;
ઉત્તમ મધ્યમ તહાં નહિ, સરવે એક સમાન. ૫

શબ્દાર્થ

કલ કુંચી = તાળાની કુંચી, દુનિયાને યુક્તિપૂર્વક ચલાવવાની શક્તિ, ઉપાય, ઈલાજ
કર્તા = સર્જનહાર, ઉત્પન્ન કરનાર કર્તા કરે = બનાવવું, નવું ઉપજાવવું હરિ = નાથ,
માલિક વિના = સિવાય હાલે નહિ પાન = પાંદડું પણ હાલતું નથી ઉત્તમ = મોટો, મહાન
મધ્યમ = નાનો, કનિષ્ઠ તહાં = ત્યાં નહિ = નહીં, નથી સરવે = દરેક, સર્વે
એક સમાન = એકસરખા, સજાતીય, એક જ કુળ અને વંશના.

અનુવાદ

રચનાની કળકુંચી કર્તાના હાથમાં છે. માલિક વગર પાંદડું પણ હાલતું
નથી. ત્યાં ઉત્તમ કે મધ્યમ જેવા ભેદ નથી, પરંતુ સર્વે એકસમાન છે.

ભાવાર્થ

સૃષ્ટિની ઉત્પત્તિ અને લયની ચાવી કર્તાના હાથમાં છે. અર્થાત કર્તા જ સર્વ
રચનાના કારણરૂપે છે. માલિકની ઈચ્છા વગર એક પાંદડું પણ હાલતું નથી.
એટલે કે તેઓની ઈચ્છા વગર જગતનું કોઈ પણ કાર્ય થતું નથી. તેમની દૃષ્ટિમાં
ઉત્તમ કે મધ્યમ જેવો કોઈ ભેદભાવ નથી, પરંતુ સર્વે એક સમાન છે.

એવા સાહેબ પામવા, સત્ગુરુ શબ્દ આરાધ્ય;
તન મન ધન અરપણ કરી, કહે કુવેર તોઈ સાધ્ય. ૬

શબ્દાર્થ

એવા = એવા, તેવા સાહેબ = સાહ્યબીના માલિક, કર્તા પામવા = મેળવવા, પ્રાપ્ત
કરવા, પામવા સત્ગુરુ = સદ્ગુરુ શબ્દ = વાણી, ગ્રંથ, રચના આરાધ્ય = આરાધના
કરો, ધ્યાન, ભજન કે ઉપાસના કરો તન = શરીર મન = મન ધન = દોલત, સંપત્તિ
અરપણ = અર્પણ, ન્યોછાવર, સોપી દેવું, ભેટ ધરવું કરી = કરીને કહે કુવેર = પરમગુરુ
શ્રીમત્ કુવેરસ્વામી કહે છે કે તોઈ = તેઓની, તેમની સાધ્ય = સાધના કરવી, ઉપાસના
કરવી, પ્રાપ્ત કરવા માટે પુરુષાર્થ કરવો.

અનુવાદ

કુવેરસ્વામી કહે છે કે એવા માલિકને પ્રાપ્ત કરવા માટે સત્ગુરુના વચનોનું આરાધન કરો. તન, મન અને ધન અર્પણ કરી તે પદની સાધના કરો.

ભાવાર્થ

એવા સમર્થ અવિનાશી માલિકને પ્રાપ્ત કરવા માટે સદ્ગુરુ રૂપ શ્રીમત્ કરુણાસાગરના વચનરૂપ ગ્રંથોનું અહર્નિશ આરાધન કરવું. અને તેમાં દશવિલ રહેણી-કરણી મુજબની પથ્ય પાળીને પ્રગટ તેમજ ગુપ્ત અમરમંત્રનું ધ્યાન ધરવું. પરમગુરુ શ્રીમત્ કરુણાસાગર કહે છે કે પોતાનું તન, મન અને ધન સર્વસ્વ સમર્પિત કરીને પરમપદને પામવા માટે આરત કેળવી દરેક અંશોએ ચૈતનભાવે કૈવલ કર્તાની ધ્યાન (લક્ષ) ભજન વિધિ કરવી. અર્થાત્ સાધના કરવી.

તિથિ - ૮

સાધન અષ્ટ પ્રકારકે, મુદ્રા પંચ પહેચાણ;
તાતે સાધન આન્ય હે, પુરણપદ નિરવાણ. ૧

શબ્દાર્થ

સાધન = સિદ્ધિ પ્રાપ્ત કરવા માટેનો યૌગિક ઉપાય-સાધના. અષ્ટ = આઠ પ્રકારકે = પ્રકારના, જાતના મુદ્રા = યોગ સાધનાનું સાધન, જેમાં એક સ્થાન પર એક મુદ્રાએ (સ્થિતિએ) બેસીને ૧૨ વર્ષ તપશ્ચર્યા કર્યા બાદ જે તે સિદ્ધિ મળતી હોય છે પંચ = પાંચ પહેચાણ = ઓળખવું, જાણવું, સમજવું તાતે = તેથી સાધન = સિદ્ધિ પ્રાપ્ત કરવા માટેનો યૌગિક ઉપાય (ક્રિયા) આન્ય = તિત, જુદી, બીજી, અલગ હે = છે પુરણપદ = પૂર્ણ પદ, અંતિમ પદ, છેવટનું પદ નિરવાણ = નિર્વાણ, વાણીથી પર, બાવન અક્ષરોથી પર.

અનુવાદ

આઠ પ્રકારની સાધના અને પાંચ મુદ્રાને ઓળખી લો. નિર્વાણપદ તે સાધનાથી પર (અલગ) રહેલું હોઈ તે અંતિમ પદ છે.

ભાવાર્થ

આઠ પ્રકારની યૌગિક ક્રિયા અર્થાત અષ્ટાંગ યોગ અને પાંચ પ્રકારની મુદ્રાવાળી સાધનાનું જે સાધન છે તેને માનવીએ તપાસીને માહિતી પ્રાપ્ત કરવી જોઈએ. અર્થાત ઓળખી લેવી જોઈએ. આ સાધનાઓથી સાધક અખંડ કૈવલ મુક્તિ પ્રાપ્ત કરી શકતો નથી. સાધનાથી પર રહેલું શાશ્વત અને નિર્વાણ પરમ પદ જ છેવટનું પદ છે.

અષ્ટાંગયોગ

યમ, નિયમ, આસન, પ્રાણાયામ, પ્રત્યાહાર, ધારણા, ધ્યાન અને સમાધિ (સિદ્ધિ)

પાંચ પ્રકારની મુદ્રા

- ભૂચરી: જમીનમાં પ્રવેશીને ચાલવાની શક્તિ.
 ચાયરી: સર્વના મનની હકીકત જાણવાની શક્તિ.
 ખેચરી: આકાશમાં ફરવાની શક્તિ.
 અગોચરી: અદૃશ્ય થવાની શક્તિ.
 ઉનમૂનિ: (અલક્ષી) સોહંગનાં અનુભવ કરવાની શક્તિ.

**કરણીનું બલ જાંડાં નહિ, કરતવ સકલ વિક્ષાદ;
 ખટ દરશન ખટ સાહેસ્તર, તાંડા નહિ અન્ય ઉપાધ. ૨**

શબ્દાર્થ

કરણીનું = વર્તણૂકનું, આચરણનું, ક્રિયા બલ = બળ, જોર, તાકાત
 જાંડાં = જ્યાં નહિ = નહીં કરતવ = કૃત કર્તવ્ય સકલ = સર્વત્ર વિક્ષાદ = વિક્ષાત,
 જાહેર, પ્રખ્યાત, જાણીતું ખટ = છ દરશન = દર્શન, શાસ્ત્ર ખટ = છ, ખટ
 સાહેસ્તર = શાસ્ત્ર તાંડા = ત્યાં નહિ = નહીં અન્ય = બીજું ઉપાધ = ઉપાધિ.

અનુવાદ

કૃત (રચના) સર્વત્ર જાહેર છે પરંતુ તેની કરણીનું બળ ત્યાં નથી. છ દર્શન
 ને દર્શાવતા છ શાસ્ત્ર સહિત અન્યની ઉપાધિ ત્યાં (પહોંચતી) નથી.

ભાવાર્થ

તે નિર્વાણપદમાં અષ્ટાંગયોગ અને મુદ્ધાની ક્રિયાનું બળ ત્યાં પહોંચતું
 નથી તેમ છતાં તે નાશવંત કૃત સર્વત્ર પ્રસિદ્ધિ (જાણીતી) છે. છ દર્શનને
 દર્શાવતાં છ શાસ્ત્રો સહિત અન્ય ધર્મગ્રંથોમાં દર્શાવેલ ક્રિયાનું ફળ પરમપદ
 સુધી પહોંચતું નથી અર્થાત આ સર્વે શાસ્ત્રોમાં દર્શાવેલ સાધનાથી પરમપદ
 ભિન્ન છે.

**છાયા માયા જાંડાં નહિ, રૂપ રંગ નહિ રેખ;
 દૃષ્ટિમે આવે નહિ, અદ્રષ્ટ આપ અલેખ. ૩**

શબ્દાર્થ

છાયા = પ્રભાવ અસર, પડછાયો, છાપ, આભાસ માયા = પ્રકૃતિ જાંહાં = જ્યાં નહિ = નહીં રૂપ = સ્વરૂપ, આકાર રંગ = રંગ નહિ = નહીં રેખ = જરા પણ, કિંચિત, લેશ દૃષ્ટિમે = નજરમાં, જોવામાં આવે નહિ = ના આવે અદ્રષ્ટ = અરૂપ આપ = પોતે અલેખ = અવર્ણનીય, નિર્વાણ, અલેખ.

અનુવાદ

ત્યાં માયાનો પ્રભાવ નથી તેમજ લેશમાત્ર રૂપ રંગ નથી. વળી દૃષ્ટિમાં ન આવે તેવા આપ અરૂપ અને અલેખ છો.

ભાવાર્થ

તેવા પરમપદમાં અવ્યાકૃત સ્વરૂપે રહેલાં આદ્યશક્તિ મહામાયાની અસર વ્યાપતી નથી. વળી તે પદમાં બિરાજમાન સર્જનહાર લેશમાત્ર રૂપ રંગવાળા નથી. વળી તેઓ સ્વરૂપ રહિત નિરાકાર હોઈ દૃષ્ટિમાં પણ આવે તેમ નથી, જેથી તેમના અંગે કોઈ લખાણ પણ લખી શકાય તેમ નથી. એવા સર્જનહાર પોતે અલેખ અને અવર્ણનીય છે.

નિરાકાર નિરધાર હે, નિરગુણ રૂપ નિદાન;
અવ્યે અવિનાશી આદ્ય હે, પરમીત પુરૂષ પુરાન. ૪

શબ્દાર્થ

નિરાકાર = આકાર રહિત, અરૂપ, નિરધાર = નિશ્ચય, નિર્ધાર, નક્કી, ચોક્કસ હે = છે નિરગુણ = ગુણથી રહિત, નિર્ગુણ રૂપ = સ્વરૂપ નિદાન = છેવટનું, અંતિમ, સાચું, નક્કી, અવશ્ય, પરિણામ અવ્યે = વયથી રહિત, ઉંમર વગરનું અવિનાશી = અવિનાશી આદ્ય = આદિ હે = છે પરમીત = સદાને માટે, કાયમ પુરૂષ = પુરુષ પુરાન = પુરાણું.

અનુવાદ

તેઓ નિશ્ચિતપણે આકાર રહિત હોઈ તેમના રૂપનો નિર્ણય ગુણથી રહિત છે. તેઓ વયથી રહિત અવિનાશી આદ્ય, કાયમ અને પુરાણા પુરુષ છે.

ભાવાર્થ

વિશ્વનિયંતા નિશ્ચિતપણે આકાર રહિત હોઈ તેઓ રૂપ અને અરૂપથી પરે સ્વ-ચૈતન મહદ સજાણ જાણ સ્વરૂપે પોતાના કૈવલધામમાં બિરાજમાન છે. તેથી તેમના રૂપનો નિર્ણય ગુણોથી રહિત છે. તેમનો આદ્ય, મધ્ય કે અંત નથી. એટલે કે તેઓ વયથી રહિત અવિનાશી, સદાને માટે શાશ્વત અને આદિ-અનાદિ પુરાણા પુરુષ છે.

જાંહાં ઈક્ષણ એકે નહિ, રહિત આલંબન વાસ;
જેસે દિનકર ભંડમે, એક અનેક ઉજાસ. ૫

શબ્દાર્થ

જાંહાં = જ્યાં, ત્યાં, જેમ ઈક્ષણ = દર્શન, દૃષ્ટિ, નજર, અવલોકન એકે = એકેય, એકપણ નહિ = નહીં રહિત = વિના, સિવાય આલંબન = આધાર, વળ, બંધન, ટેકો, આશ્રય સહાય, મદદ, કારણ વાસ = વાસના, મુકામ, સ્થાન, ધામ જેસે = જેમકે, જેવી રીતે, જે મુજબ દિનકર = સૂર્ય ભંડમે = વાસણમાં, પાત્રોમાં એક = એક અનેક = એક કરતાં વધારે, અસંખ્ય ઉજાસ = પ્રકાશમય, તેજોમય, પ્રકાશમાન, દૃષ્ટિગોચર.

અનુવાદ

જે આલંબન(વળ) રહિત નિવાસ કરતા હોય તેમનું કોઈપણ પ્રકારે અવલોકન શક્ય નથી. જેવી રીતે સૂર્ય એક હોવા છતાં અનેક પાત્રોમાં ઉજાસ કરે છે.

ભાવાર્થ

સર્જનહાર અલંબન(વળ) રહિત બ્રહ્માંડની મધ્યે પોતાના ધામમાં નિવાસ કરે છે. તેમની પ્રત્યક્ષ અનુભૂતિ આપણે કરી શકતા નથી, પરંતુ સર્વ ઘાટોમાં રહેલ ચૈતન દ્વારા આપણે કર્તાની અનુભૂતિ કરી શકીએ છીએ. જેમ સૂર્ય એક છે, પરંતુ જળ ભરેલા અનેક પાત્રોમાં તે પ્રતિબિંબ રૂપે દ્રષ્ટિગોચર થાય છે.

સાક્ષીવત સર્વ વિશ્વના, વેત અંશ ગતિ જાણ;
કહે કુવેર કોઈ સંતકુ, જનકી પરમ પહેંચાણ. ૬

શબ્દાર્થ

સાક્ષીવત = સાક્ષીરૂપે, સાક્ષીની જેમ સર્વ = સર્વે, બધા, તમામ, સમસ્ત
વિશ્વના = વિશ્વના વેત = વેત્તા, જાણનારા અંશ = અંશ, શાશ્વત, સ્વ-ચૈતન સ્વરૂપ
ગતિ = ગતિ, જ્ઞાન દશા, કર્મફળ જાણ = સમજ, માહિતી કહેકુવેર = પરમગુરુ શ્રીમત્
કુવેરસ્વામી કહે છે કે કોઈ = કોઈક સંતકુ = સંત ગતિના પુરુષને જનકી = જેમને, તેમની
પરમ = મહાન, સાચી પહેંચાણ = ઓળખાણ.

અનુવાદ

તેઓ સમસ્ત વિશ્વના સાક્ષીરૂપે છે અને અંશોની ગતિના જાણનાર
વેત્તા છે. કુવેરસ્વામી કહે છે કે કોઈક સંતપુરુષોને તેમની સાચી ઓળખાણ
હોય છે.

ભાવાર્થ

સર્જનહાર અખિલ બ્રહ્માંડની સર્વ ઉત્પત્તિના કારણરૂપે હોઈ તેઓ સર્વ
રચનાના ઉત્પન્ન કરનાર અને સાક્ષીરૂપે છે. વળી તેમના જ ઉત્પન્ન કરેલા
સામાન્ય, વિશેષ અને પરમવિશેષ એમ બધા જ અંશોના કર્મોની ગતિ
જાણનારા છે અને તે મુજબ કર્મફળ દેનારા અમલી છે. પરમગુરુ શ્રીમત્
કરુણાસાગર કહે છે કે એવા મહાન કૈવલકર્તાની સાચી ઓળખ કોઈક
સંતપુરુષોને હોય છે.

તિથિ - ૯

નવ નિધિ નવ વાસના, નવધા ભક્તિ નિહાર;
નવ વ્યાકરણ નવ ગ્રાહેક, રહત દેહમાંહી સાર. ૧

શબ્દાર્થ

નવનિધિ = કુબેર નવ પ્રકારનાં ભંડાર **નવ વાસના** = નવ વિષય સુખ ભોગવવાની ઈચ્છા, કામવૃત્તિ **નવધા ભક્તિ** = પરમેશ્વરના નવ પ્રકારના ગુણગાન, ઉપાસના અને ભજનકિર્તન કરવું **નિહાર** = નિહાળો **નવ વ્યાકરણ** = ભાષા બોલતા અને લખવાના નિયમોનું શાસ્ત્ર, પદ અને પદાર્થની અશુદ્ધિને દૂર કરી ભાષાને શુદ્ધ અને મર્યાદામાં રાખવા માટે, જુદા જુદા નવ ઋષિ દ્વારા બનાવેલ નવ વ્યાકરણ **નવ ગ્રાહેક** = ખગોળશાસ્ત્ર મુજબ સૂર્યની આસપાસ ફરતો આકાશીય ગ્રહ, મનુષ્યના શરીર ઉપર વહેતા જતા કાળની સાથે શુભ-અશુભ અસર કરતા ગ્રહો **રહત** = રહે છે **દેહમાંહી** = શરીરમાં **સાર** = સાર, અર્થ, નિચોડ, સારાંશ.

અનુવાદ

નવનિધિ, નવવાસના, નવધા ભક્તિ, નવ વ્યાકરણ અને નવગ્રહ વિગેરે શરીરમાં સાર રૂપે રહેલા છે તે નિહાળો.

ભાવાર્થ

પંચભૌતિક માનવશરીરમાં નવનિધિ, નવ પ્રકારની વાસના, નવધાભક્તિ, નવવ્યાકરણ અને નવગ્રહો સાર રૂપે રહેલા છે. તેને નિહાળવું જોઈએ.

નવનિધિ: કચ્છપ, મુકુંદ, નંદ(કુંદ) વર્ય, મકર, નીલ, શંખ, પદ્મ અને મહાપદ્મ.

નવ વાસના: દર્શન, સ્પર્શ, એકાંત સેવન, ભાષણ, વિષયકથા, આલિંગન, પરસ્પરક્રિડા, વિષયસુખ અને સંગ.

નવ વ્યાકરણ: પ્રજ્ઞા પારમિતા, ગંડવ્યૂહ, દશભૂમિશ્વર, લંકાવતાર તથાગતગુહનકા, સમાધિરાજ, સ્વર્ણપ્રભા, સદ્ધર્મ પુંડરિક અને લલિત વિસ્તર-પુરાતત્ત્વ.

નવધા ભક્તિ: શ્રવણ, કીર્તન, સ્મરણ, પાદસેવન અર્ચન, વંદન, દાસ્ય, સખ્ય અને આત્મ નિવેદન

નવગ્રહ: ખગોળશાસ્ત્ર મુજબ : મંગળ, બુધ, ગુરુ, શુક્ર, શનિ, પૃથ્વી, યુરેનસ, નેપ્ચ્યુન અને પ્લુટો.

જ્યોતિષ મુજબ : સૂર્ય, ચંદ્ર, મંગળ, બુધ, ગુરુ, શુક્ર, શનિ, રાહુ અને કેતુ.

**તાતે વરજીત વસ્ત હે, શાસ્ત્ર રહિત અધ્યાસ;
સદા સર્વદા ઠાય હે, નહિ ઉત્પન્ન ને નાશ. ૨**

શબ્દાર્થ

તાતે = તેથી **વરજીત** = વર્જિત, તજેલું, રહિત, વિનાનું **વસ્ત** = વસ્તુ, પદાર્થ, મૂળ, ગુણધર્મ **હે** = છે **શાસ્ત્ર** = શાસ્ત્રો **રહિત** = વિના, સિવાય **અધ્યાસ** = અભ્યાસપન, આરોપણ, આસન, ખોટો અનુભવ, ખોટી પક્કડ, મિથ્યાભાસ **સદા સર્વદા** = હંમેશને માટે **ઠાય** = સ્થિર, ઠેકાણું, સ્થાન **હે** = છે **નહિ** = નથી **ઉત્પન્ન** = ઉત્પત્તિ, પેદા થવું, જન્મ **ને** = અને **નાશ** = વિનાશ, લય, મરણ.

અનુવાદ

તેથી શાસ્ત્રો સહિતના મિથ્યાભાસથી રહિત અને અલગ વસ્તુરૂપ મુદ્દો છે. જે સ્થાન સદા સર્વદા રહેલું છે, પરંતુ તેની ઉત્પત્તિ કે લય નથી.

ભાવાર્થ

તેથી નિર્ણય કરી શકાય કે શાસ્ત્રોમાં દર્શાવ્યું છે તે નાશવંત વિભૂતિ શરીર સાથે સંકળાયેલી છે તેના મિથ્યાભાસથી તિત વસ્તુરૂપ મુદ્દો (પિંડમાં અંશ અને બ્રહ્માંડમાં અંશી), જે સદાને માટે શાશ્વત હોવાથી તેનો કદી ઉત્પત્તિ કે લય થતો નથી.

**જેસે લહેર સમુદ્રકી, ઉઠે અનંત અપાર;
વાયુ યોગ ઉપજે ખપે, યેસો સહુ સંસાર. ૩**

શબ્દાર્થ

જેસે = જેમકે, જેવી રીતે લહેર = મોજાં, તરંગ સમુદ્રકી = સમુદ્રની, દરિયાની ઉઠે = પેદા થાય અનંત = બેહદ, અંતરહિત અપાર = અનેક વાયુ = પવન યોગ = ને લીધે, યોગે, ને કારણે ઉપજે = ઊપજ થાય ખપે = સમાય, લીન પામે થેસો = એવો સહુ = સમસ્ત સંસાર = સંસાર.

અનુવાદ

જેવી રીતે પવનના યોગથી સમુદ્રમાં અંતરહિત અનેક મોજાં ઉત્પન્ન થાય છે અને લય પામે છે તેવો સમસ્ત સંસાર છે.

ભાવાર્થ

જેમ પવનનો ઝપાટો સમુદ્રનાં પાણીની સપાટી ઉપર જોરદાર ફૂંકાય તો સમુદ્રમાં અંત રહિત અનેક મોજાંની હારમાળા ઉત્પન્ન થતી જ જાય છે અને કિનારે આવીને લય પામે છે. તેવી જ સંસારની પરિસ્થિતિ છે. સમયકાળે નવી ઉત્પત્તિ થતી જાય છે અને તેના અવધિકાળે તે ઉત્પત્તિ નાશ પામે છે. આ પ્રમાણે સંસારની પ્રણાલિકા અવિરત ચાલે છે.

બ્રહ્મ સમુદ્ર લહેર હે, જીવ જંત સબ કોય;
જેતી ઉઠે જોરસે, તેતી ચાલે સોય. ૪

શબ્દાર્થ

બ્રહ્મ = બ્રહ્મ સમુદ્ર = દરિયો લહેર હે = મોજાં છે જીવ જંત = નાના મોટા સજીવ ઘાટો સબ કોય = સર્વ કોઈ જેતી = જેટલી, જેટલા પ્રમાણમાં ઉઠે = ઉત્પન્ન થાય જોરસે = જોરથી, વેગથી તેતી = તેટલી, તેટલા પ્રમાણમાં ચાલે = પ્રસાર પામે, વૃદ્ધિ પામીને રહે, ટકે, ગતિમાન રહેવું, જારી રહેવું સોય = તે.

અનુવાદ

બ્રહ્મરૂપ સમુદ્રમાં સર્વ કોઈ સજીવ ઘાટો લહેર રૂપે છે. જેટલા જોરથી ઉત્પન્ન થાય છે તેટલા પ્રમાણમાં તે વૃદ્ધિ પામીને રહે છે.

ભાવાર્થ

બ્રહ્મક્ષેત્ર રૂપ અગાધ સમુદ્રમાં સ્થૂલ, સૂક્ષ્મ, કારણ, મહાકારણ અને પરમકારણ દેહ ધરાવતા નાના-મોટા અપાર ઘાટો લહેર રૂપે ઉત્પન્ન અને લય પામે છે.

જેમ સમુદ્રમાં પવનની જેટલા જોરથી લહેરિયો ઉત્પન્ન થાય છે તેટલા પ્રમાણમાં લાંબા અંતર સુધી તેનો વેગ રહે છે. તે જ રીતે ઘાટોની ઉત્પત્તિ મુજબ તેની અવધિ હોવાથી લહેરરૂપ ઘાટોની ઉત્પત્તિ તેના તત્ત્વોના બંધારણ મુજબ વૃદ્ધિ પામીને રહે છે.

**યેસો જ્ઞાન વિચારીયે, તબ સાહેબ નહિ દૂર;
આસપાસ બાહેર માંડી, સમજ રહો ચકચૂર. ૫**

શબ્દાર્થ

યેસો = એ પ્રમાણેનો, એવી રીતનું **જ્ઞાન** = જ્ઞાન, સમજ **વિચારીયે** = વિચારવામાં આવે **તબ** = ત્યારે **સાહેબ** = સમગ્ર સાહ્યબીના માલિક **નહિ** = નથી **દૂર** = છેટા, અંતરે **આસપાસ** = આજુ-બાજુ, ચો-તરફ **બાહેર માંડી** = અંદરબહાર **સમજ** = સમજણમાં, જ્ઞાનમાં **રહો** = રહેવું **ચકચૂર** = તલ્લીન, મશગૂલ, ગરકાવ થઈને.

અનુવાદ

આ પ્રમાણેનું જ્ઞાન જો વિચારવામાં આવે તો સાહેબ દૂર નથી. તેઓ આસપાસ અને અંદર-બહાર છે તેમ સમજીને તલ્લીન રહો.

ભાવાર્થ

આ પ્રમાણેનું જડ તત્ત્વોથી બંધાયેલા દેહથી પર રહેલા શાશ્વતના જ્ઞાન અંગે વિચારવામાં આવે તો પિંડથી અંશ દૂર નથી અને બ્રહ્માંડથી અંશી દૂર નથી. એટલે કે તે આજુબાજુ કે અંદર-બહાર હોઈ મધ્યભાગમાં નિવાસ સ્થાન છે. તેવા અંશ-અંશીના લક્ષને સમજીને સર્જનહારને પ્રાપ્ત કરવા (મળવા) માટેના પ્રયત્નમાં તલ્લીન થઈને રહેવું જોઈએ.

તબ વરતિ કહાં જાયગી, સુરત રહી તબ યેન;
કહે કુવેર ગવન કરે, હરિ જલમે જન મેન. ૬

શબ્દાર્થ

તબ = ત્યારે, જ્યારે, તેથી વરતિ = વૃત્તિ, અંતઃકરણનું વલણ કહાં = ક્યાં જાયગી = જાય, ભળે સુરત = સુરતા, અંતરદષ્ટિ રહી = રહી તબ = ત્યારે યેન = મૂળ સ્થાનમાં, ઠેકાણે કહે કુવેર = પરમગુરુ શ્રીમત્ કુવેરસ્વામી કહે છે કે ગવન કરે = વિચરણ કરે હરિ = હરિ, પ્રભુ, ઈશ્વર જલમે = જળમાં જન = માનવ મેન = માછલી.

અનુવાદ

જ્યારે સુરતા પોતાના મૂળસ્થાનમાં રહી હોય તો વૃત્તિ ક્યાં જાય ? કુવેરસ્વામી કહે છે કે જેમ હરિરૂપ જળમાં માનવરૂપ માછલી ગવન કરે છે.

ભાવાર્થ

પરમગુરુ શ્રીમત્ કરુણાસાગર કહે છે કે નિજ ઘર સાથે સુરતા જોડાતાં વૃત્તિ અન્ય ક્યાંય ભટકતી નથી અર્થાત્ નિજ કર્તામાં જ તલ્લીન રહે છે. જેવી રીતે જળમાં ગવન કરતી માછલી જળથી ભિન્ન થતી નથી. તેમ હરિજનની વૃત્તિ જળરૂપ નિજકર્તામાં ગરકાવ થઈને રહે છે. જે ક્યારેય અલગ થતી નથી.

તિથિ - ૧૦

દશ ઈન્દ્રિ મન રસ ભઈ, મુક્ત ભયા દશ દ્વાર;
ગવન વિહંગમ મીનકો, મારગ પાયો સાર. ૧

શબ્દાર્થ

દશ = દસ ઈન્દ્રિ = માત્રાઓને ભોગવવાનું સ્થાન મન = મન રસ ભઈ = એકરસ થાય, ભળે, મળે, એકતાર મુક્ત = બંધન રહિત, સ્વતંત્ર ભયા = થયા દશ દ્વાર = દસ દ્વાર, દસ દરવાજા ગવન = ફરી રહેલા, વિચરતા વિહંગમ = પક્ષી મીનકો = માછલીને મારગ = માર્ગ, રસ્તો, પથ પાયો = મળ્યો, પ્રાપ્ત કર્યો સાર = સારરૂપે, સાચો, યોગ્ય, લાભદાયી, મદદરૂપ, સહાયભૂત.

અનુવાદ

દસ ઈન્દ્રિયો અને મન એકરસ થતાં દસે દરવાજા બંધન રહિત થાય છે. જેથી માછલી પક્ષીની જેમ ગવન કરીને સાચો માર્ગ પ્રાપ્ત કરે છે.

ભાવાર્થ

પાંચ કર્મેન્દ્રિયો અને પાંચ જ્ઞાનેન્દ્રિયો મળી કુલ દસ ઈન્દ્રિયો અને અગિયારમું મન અંતઃકરણ એકરસ થઈને જ્યારે કાર્યરત બને છે ત્યારે શરીરના દશ દરવાજા બંધનથી રહિત થઈ મુક્ત થાય છે એટલે કે દસે ઈન્દ્રિયો, પાંચ માત્રાઓના બંધનમાં જોડાયેલી હતી, તે બંધનરૂપ આકર્ષણમાંથી મુક્ત થઈ જાય છે. જેથી હવે તેને વિષયનું બંધન રહેતું નથી. જેથી પક્ષીની જેમ મુક્ત પણે ગવન કરતા માછલીરૂપ માનવીને સાચો માર્ગ પ્રાપ્ત થાય છે.

જ્ઞાનેન્દ્રિય: કાન, નાક, ત્વચા, નેત્ર, શ્રુત્વા

કર્મેન્દ્રિય: હાથ, પગ, મુખ, ઉપસ્થ, ગુદા

દશ દ્વાર: ગુદા, ઉપસ્થ, નાભિ, હૃદય, કંઠ, હોઠ, મોં (જીભ), નાક, આંખો, કાન, બ્રુકુટિ, બ્રહ્મરંધ્ર

આડ અટકણ નહિ એક ગમા, જીત દેખે તીત વ્યોમ;
નેન ઉઘાડે નીરમેં, દૃષ્ટે ના આવે ભોમ. ૨

શબ્દાર્થ

આડ અટકણ = નડતર, રુકાવટ, અડચણ નહિ = નહીં, નથી એક ગમા = એકપણ બાજુ, એકેય તરફ, જીત દેખે = જ્યાં જોવામાં આવે તીત = ત્યાં વ્યોમ = આકાશ નેન = આંખ, નેત્ર ઉઘાડે = ઉઘાડે નીરમેં = પાણીમાં દૃષ્ટે = દેખે, નિરખે, નજરમાં ના આવે = આવે નહીં ભોમ = પૃથ્વી, ધરા, જમીન.

અનુવાદ

એક પણ બાજુ રુકાવટ ન હોવાથી જ્યાં (પક્ષ) દેખે ત્યાં આકાશ જણાય છે અને (માછલી) પાણીમા નેન ઉઘાડે તો દૃષ્ટિમાં પૃથ્વી આવતી નથી.

ભાવાર્થ

આકાશમાં ખૂબ ઊંચે ગવન કરનાર પક્ષીને પોતાની ગતિમાં કોઈ પણ બાજુ રુકાવટ ન હોવાથી તે ચાહે તે દિશામાં ઊડી શકે છે અને પોતાના નેત્રથી જુએ તો સદંતર આકાશ જ દશ્યમાન થાય છે. તેમ કોઈ માછલી ઊંડાપાણીમાં નેત્ર દ્વારા જોવે તો તેની દૃષ્ટિમાં ચારેબાજુ જળ જ દશ્યમાન થાય છે, પરંતુ પૃથ્વી દૃષ્ટિમાં આવતી નથી.

ઝલાબંબ ઝલકી રહ્યો, આસપાસ સબ તોય;
બ્રહ્મ સતંતર ભરી રહ્યો, એહી દૃષ્ટાંતે જોય. ૩

શબ્દાર્થ

ઝલાબંબ = ઝળહળાટ રીતે ઝલકી = ઝળકી, ચમકી રહ્યો = રહ્યો આસપાસ = આજુબાજુ સબ = બધે, સર્વત્ર તોય = પાણી બ્રહ્મ = બ્રહ્મ સતંતર = અંતર રહિત, ભરપૂર ભરી રહ્યો = ભરીને રહ્યો છે એહી = આ પ્રમાણે દૃષ્ટાંતે = ઉદાહરણે જોય = જોવું, તપાસવું.

અનુવાદ

આસપાસ બધે પાણીનો ઝળહળાટ ઝળકી રહ્યો છે. આ દૃષ્ટાંત પ્રમાણે

જોવું કે બ્રહ્મ સતંતર ભરી રહ્યો છે.

ભાવાર્થ

જેમ અગાધ જળમાં ઊડે જઈને નેત્ર ખોલી જોઈએ તો માત્ર ચારેબાજુ બધે પાણીનો ઝળહળાટ ચમકી રહ્યો જણાય છે. આ દૃષ્ટાંત પ્રમાણે સમજવું કે સમગ્ર બ્રહ્માંડમાં ભરપૂર રીતે સતંતર બ્રહ્મ દૃશ્યમાન થાય છે.

હોત બુદંગા નિરમે, વાયુ જોગ આકાશ;
ત્યૌ ચેતન મહી વિશ્વ હે, માયા પ્રકૃતિ ઉપાસ. ૪

શબ્દાર્થ

હોત = થાય બુદંગા = પરપોટા નિરમે = પાણીમાં વાયુ જોગ = વાયુના આધારે, પવનને કારણે, પવનને સંયોગે આકાશ = આકાશ, પોલાણ ત્યૌ = તેમ ચેતન = ચેતનવંત મહી = માં વિશ્વ હે = જગત છે, સંસાર છે માયા = માયા પ્રકૃતિ = પ્રાકૃતિક રચના ઉપાસ = ઉત્પત્તિ, ઉત્પન્ન.

અનુવાદ

આકાશ અને પવનના યોગથી પાણીમાં પરપોટા થાય છે. તેમ માયા અને પ્રાકૃતિક ઉત્પત્તિથી ચેતનરૂપ બ્રહ્મમાં વિશ્વ (ઉત્પન્ન થયું) છે.

ભાવાર્થ

જેમ પવન અને પોલાણ (આકાશ)નો સંયોગ થવાથી પાણીમાં અગણિત પરપોટા થાય છે. તેમ ચૈતન બ્રહ્મભૂમિકામાં માયા અને પ્રકૃતિથી અનેક પ્રકારની ઉત્પત્તિ પેદા થતાં વિશ્વ સાકાર થયું છે.

જ્યૌ બોરંગા બારમે, ઉપજે ને અલપાય;
યેસે ચેતન બ્રહ્મમે, વિશ્વ સકલ લયે થાય. ૫

શબ્દાર્થ

જ્યૌ = જેમ, જેવી રીતે બોરંગા = પરપોટા બારમે = જળમાં, પાણીમાં ઉપજે = ઉત્પન્ન

થાય ને = અને અલપાય = નાશ પામે, સમાઈ જાય, વિલસાઈ જાય યેસે = એ રીતે, એ પ્રમાણે ચેતન બ્રહ્મને = ચેતન બ્રહ્મમાં વિશ્વ = દુનિયા, સંસાર સકલ = તમામ, બધો, સમસ્ત લયે = વિનાશ થાય = થાય.

અનુવાદ

જેમ પાણીમાં પરપોટા ઉત્પન્ન અને નાશ થાય છે. તેવી જ રીતે ચેતન બ્રહ્મમાં સમગ્ર જગત લય થાય છે.

ભાવાર્થ

જેમ અગાધ જળમાં વારંવાર પરપોટા ઉત્પન્ન થઈને વિલસાઈ જાય છે તેમ ચેતન બ્રહ્મભૂમિકામાં સમસ્ત વિશ્વની ઉત્પત્તિ થાય, વૃદ્ધિ પામે અને કાળક્રમે નાશ થઈને સમાઈ જાય છે. આ પ્રમાણે રચનાની આદ્ય, મધ્ય અને અંત એમ ત્રણેય સ્થિતિ બ્રહ્મક્ષેત્રમાં થતી હોય છે.

કરમ ધરમ કે બાંધણે, જીવ જંત અવતાર;
કહે કુવેર ફેરા કયૌ ફરે, દરસો અપરંપાર. ૬

શબ્દાર્થ

કરમ = કર્મ, કર્તવ્ય, ઈન્દ્રિ અને અંતઃકરણ દ્વારા કરવામાં આવતી પ્રવૃત્તિ
ધરમ કે = ધર્મના, ફરજના, ઉચિત અને અનુચિત વૃત્તિ, કર્તવ્ય બાંધણે = બંધારણ મુજબ, એકબીજા સાથેનું જોડાણ ગોઠવણી, ધારાધોરણનું માળખું જીવ = જીવો જંત = જીવાત, પ્રાણી, જંતુ અવતાર = અવતાર, જન્મ કહે કુવેર = પરમગુરુ શ્રીમત્ કુવેરસ્વામી કહે છે કે ફેરા = જન્મમરણની ઘટમાળ કયૌ = શા માટે? ફરે = ફરવું, ભટકવું, ભ્રમણ કરવું દરસો = નિહાળો, જુઓ, દૃષ્ટિપાત કરો અપરંપાર = અપરંપાર, અપાર, અનહદ, સુમાર વિનાનું.

અનુવાદ

જીવજંતુઓ સર્વે કર્મ અને ધર્મના બંધનથી અવતાર ધારણ કરે છે. કુવેરસ્વામી કહે છે કે અપરંપારને(કર્તાને) નિહાળો. જન્મમરણની ઘટમાળમાં શા માટે ભટકો છો ?

ભાવાર્થ

સ્થૂળદેહધારી માનવ, પ્રાણી, પશુ અને પક્ષી સહિત સર્વે સર્જનહાર દ્વારા નક્કી કરેલ કર્મ અને કર્તવ્યના બંધારણ મુજબ જીવતા હોય છે. પરમગુરુ શ્રીમત્ કરુણાસાગર કહે છે કે આ સૃષ્ટિના કર્તા-હર્તા સર્જનહાર અપરંપાર અને એક છે. જીવો તેમની ન્યાયિક વ્યવસ્થાથી કર્મના ફળરૂપે સુખ-દુઃખ પ્રાપ્ત કરે છે. તેથી જીવોએ તેમનું જ ભજન કરવું જોઈએ. કર્તાને છોડીને જન્મમરણના ઘટમાળમાં ભટકવું જોઈએ નહીં.

તિથિ - ૧૧

એક દશાવંત અનુભવી, ભવમે નવ ભરમાય;
આપ સહિત આપુ નહિ, કહેનો કરે પ્રતિહાય. ૧

શબ્દાર્થ

એક દશાવંત = એકાદશ તિથિ અનુભવી = પ્રત્યક્ષ જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરનાર, અનુભવવાળું
ભવમે = વિશ્વમાં, જગતમાં નવ = ના, નહીં ભરમાય = ભરમાવવું, મૂંઝવવું, છેતરાવવું,
ડગાવું આપ = પોતે સહિત = સહિત આપુ = પોતાપણું નહિ = નહીં કહેનો = કોનો ?
કરે = કરે પ્રતિ = પ્રત્યે હાય = ભાવ.

અનુવાદ

એકાદશી તિથિને દિવસે જોતાં જે અનુભવી હોય છે તે ભવમાં ભરમાઈ
જતો નથી. પોતાવ સહિત પોતાપણું ન રાખતાં તે કોને પ્રત્યે ભાવ રાખે ?

ભાવાર્થ

એકાદશી તિથિને દિવસે વિચારીયે તો વિશ્વમાં જે અનુભવી મહાપુરુષ છે
તે ભવની ભવાટવીમાં ચાલી આવતી પરંપરાગત માન્યતાઓમાં ભુલા પડીને
ભરમાઈ જતા નથી. પોતાના સ્વરૂપ સહિત પોતાપણાનો, મિથ્યા દાવો ન કરતાં
તે કોઈના પ્રત્યે ભાવ કે અભાવ ધારણ કરતા નથી.

મરત સજીવન જકતમે, જીવન મૂક્તા જેહ;
જ્યૌ લીલંધર નિરમે, યેસે વરતે દેહ. ૨

શબ્દાર્થ

મરત = મૃત્યુ, દેહનો નાશ, મરવું સજીવન = જીવંત, જીવવું, જન્મ
જકતમે = જગતમાં જીવન = જીવન મૂક્તા = મુક્તિને પામનારા જેહ = જે, જેઓ
જ્યૌ = જેમ, જેવી રીતે લીલંધર = લીલ ચઢેલ, લીલવાળા નિરમે = પાણીમાં યેસે = એવી
રીતે, તેવી રીતે વરતે = વર્તમાન કરે દેહ = પિંડ, શરીર.

અનુવાદ

ઉત્પત્તિ અને વિનાશ થતા જગતમાં જેઓ મુક્તિને માટે જીવન જીવે છે તેઓ પણ દેહમાં લીલવાળા પાણીની જેમ વર્તમાન કરે છે.

ભાવાર્થ

ઉત્પત્તિ અને વિનાશ ક્રમ મુજબ ચાલતા આ જગતમાં જેઓ માત્ર મુક્તિને માટે જીવન જીવે છે તેઓ પોતાના નાશવંત દેહનું વર્તમાન લીલથી જામી ગયેલા પાણીની માફક કરે છે.

લીલ ગયે નિર નિરમલા, પિંડ પડે બ્રહ્મભાસ;
જે જેહેનું તે તાંડાં સહી, પંચું તત્ત્વ સમાસ. ૩

શબ્દાર્થ

લીલ = સેવાળ ગયે = દૂર થતાં, નાશ પામતાં નિર = પાણી નિરમલા = નિર્મળ, શુદ્ધ પિંડ = દેહ, શરીર પડે = નાશ પામતાં બ્રહ્મભાસ = બ્રહ્મનો ભાસ, તેજ જે = જે જેહેનું = જેનું તે = તે તાંડાં = ત્યાં સહી = છે પંચું = પાંચ તત્ત્વ = તત્ત્વ સમાસ = સમાવું એ, સમાવેશ, સંયોજન, જોડાણ, લીન પામવું.

અનુવાદ

લીલ દૂર થતાં પાણી નિર્મળ થાય તેમ પિંડ પડતાં બ્રહ્મનો આભાસ (સ્વરૂપે) રહે છે. જેનામાં જે તત્ત્વો હોય તે પાંચ તત્ત્વોમાં તે તે તત્ત્વોનો સમાવેશ થાય છે.

ભાવાર્થ

પાણી ઉપરથી સેવાળ દૂર થતાં પાણી નિર્મળ દેખાય છે તેવી જ રીતે પિંડ નાશ પામતાં આત્મા બ્રહ્મસ્વરૂપે થઈને રહે છે અને પિંડના બંધારણમાં રહેલા પાંચ તત્ત્વો જે તે મહદ્ તત્ત્વોમાં ભળી જાય છે.

આતમ તમનો તમ સદા, સ્વે ચૈતનમે વાસ;
જેસે ભોમી ભંડકે, વિલે હોત આકાશ. ૪

શબ્દાર્થ

આતમ = આત્મા તમનો તમ સદા = તેમનો તેમ સદાને માટે સ્વે = પોતે
ચૈતનમે = ચૈતનમાં વાસ = રહે છે, નિવાસ કરવો જેસે = જેમ, જેવી રીતે ભોમી = પૃથ્વી,
માટી ભંડકે = વાસણ, આભરણ વિલે = નાશ, ફૂટે હોત = થતાં, થાય આકાશ = આકાશ.

અનુવાદ

સદાને માટે આત્મા તેમનો તેમ સ્વ-ચૈતનમાં નિવાસ કરે છે. જેમ
માટીના વાસણ ફૂટી જાય તો ઘટાકાશ મહદ્ આકાશમાં ભળી જાય છે.

ભાવાર્થ

જેમ માટીના વાસણ નાશ પામતાં તેમાં રહેલું ઘટાકાશ (પોલાણ) મહદ્
આકાશમાં સમાય છે. તેમ પિંડનો નાશ થતાં દેહના બંધારણમાં રહેલાં જે અલ્પ
તત્ત્વો જે તે મહદ્ તત્ત્વોમાં સમાઈ જાય છે અને આત્મા પોતે મહદ્ બ્રહ્મમાં
ભળી જઈને રહે છે.

અવનિ વિલાઈ નિરમે, નિર શોષાયો તેજ;
તેજ વિલાયો પવનમે, પવન આકાશે હેજ. ૫

શબ્દાર્થ

અવનિ = પૃથ્વી વિલાઈ = સમાય, ભળે નિરમે = પાણીમાં નિર = પાણી
શોષાયો = શોષાવું, યુસાઈ જવું, સુકાઈ જવું તેજ = તાપમાન, અગ્નિ તેજ = અગ્નિ
વિલાયો = સમાય પવનમે = પવનમાં પવન = પવન આકાશે = આકાશમાં હેજ =
ભીનાશ, ભેજ.

અનુવાદ

પૃથ્વી પાણીમાં ભળે, પાણી અગ્નિમાં શોષાય, અગ્નિ પવનમાં ભળે
અને પવન આકાશમાં ભેજ સ્વરૂપે સમાઈ જાય છે.

ભાવાર્થ

અંતમાં પૃથ્વીતત્ત્વ જળતત્ત્વમાં ભળી જાય છે, જળતત્ત્વ અગ્નિતત્ત્વમાં
શોષાય છે. અગ્નિતત્ત્વ પવનતત્ત્વમાં ભળે છે અને પવનતત્ત્વ ભેજ સ્વરૂપે

થઈને આકાશતત્ત્વમાં ભળી જાય છે.

શૂન્ય વિલાયો શક્તમે, શક્તિ પુરુષમે સમાસ;
શક્તિ પુરુષ જામે સમે, કુવેર બ્રહ્મ તનું તાસ. ૬

શબ્દાર્થ

શૂન્ય = આકાશ, શૂન્યાકાશ વિલાયો = સમાયો શક્તમે = શક્તિમાં
શક્તિ = આઘશક્તિ પુરુષમે = નિરંજન પુરુષમાં સમાસ = સમાય શક્તિ = આઘશક્તિ
પુરુષ = નિરંજન પુરુષ જામે = જેમાં સમે = સમાય કુવેર = પરમગુરુ શ્રીમત્ કુવેરસ્વામી
બ્રહ્મ = બ્રહ્મ તનું = નું તાસ = ચળકાટ, ઓપ.

અનુવાદ

આકાશ (શૂન્ય) શક્તિમાં ભળે અને શક્તિ પુરુષમાં સમાય છે.
કુવેરસ્વામી કહે છે કે શક્તિ અને પુરુષ સમાય તે બ્રહ્મનું તેજમાં અપાય છે.

ભાવાર્થ

મહદ્ આકાશતત્ત્વ (શૂન્યાકાશ) શક્તિમાં ભળી જાય છે અને શક્તિ
(આઘશક્તિ) પુરુષમાં સમાય છે. પરમગુરુ શ્રીમત્ કરુણાસાગર કહે છે કે તે
આઘશક્તિ અને નિરંજન પુરુષ બંને તે બ્રહ્મનું તેજ છે.

તિથિ - ૧૨

દ્વાદશ સાધન દાસકો, જબ લગી શ્વાસ ઉચ્છાસ;
શ્વાસ ઉચ્છાસ સમી ગયો, તબ આપે પ્રકાશ. ૧

શબ્દાર્થ

દ્વાદશ = બાર સાધન = સિદ્ધિ પ્રાપ્ત કરવા કરવામાં આવતી સાધના, ઉપાય
દાસકો = ભક્તને, દાસને જબ લગી = જ્યાં સુધી શ્વાસ ઉચ્છાસ = શ્વાસોચ્છ્વાસ, રેચક
પ્રેરક પ્રણવની ગતિ શ્વાસ ઉચ્છાસ = શ્વાસોચ્છ્વાસ સમી ગયો = સમી જાય, નાશ થઈ જાય
તબ = ત્યારે આપે = જાતે, પોતે, ખુદ, એની મેળે, પોતાની મેળે પ્રકાશ = ઉજાશ, પ્રભા.

અનુવાદ

જ્યાં સુધી શ્વાસોચ્છ્વાસની ગતિ છે ત્યાં સુધી ભક્ત બાર આંગળ
ચાલતા પ્રણવની સાધના કરે છે. શ્વાસોચ્છ્વાસ શમી ગયા પછી તે પોતાની
મેળે પ્રકાશમય થાય છે.

ભાવાર્થ

જ્યાં સુધી પિંડમાં રેચક-પ્રેરકની ગતિથી ચાલતો પ્રાણાયામ વહ્યા કરે
ત્યાં સુધી માનવી દાસભાવે બાર આંગળ ચાલતા પ્રણવની સાથે એકતા
રાખીને જીવન જીવે છે. જ્યારે પિંડમાં રેચક-પ્રેરકની ચાલતી ગતિ બંધ થઈ
જાય પછી આત્મા પોતાની મેળે બ્રહ્મરૂપ પ્રકાશમાં ભળી જાય છે અને પોતે
પ્રકાશમય બ્રહ્મરૂપ બને છે.

જલ થલમાંડી આપ હે, ધરણી ગગન મોઝાર;
સ્થાવર જંગમ આપ હે, આપ સકલ સંસાર. ૨

શબ્દાર્થ

જલ = પાણી થલ = જમીન માંડી = માં, અંદર આપ = પોતે હે = છે
ધરણી = પૃથ્વી, ધરા, ભૂમિ ગગન = આકાશ મોઝાર = મા, અંદર, મોંહે સ્થાવર = સ્થિર
વનસ્પતિ જંગમ = અસ્થિર જાતિ આપ = પોતે હે = છે આપ = પોતે સકલ = સમસ્ત

સંસાર = સંસાર, જગત, જન્મથી મરણનો ખટરાગ, દુનિયાદારી.

અનુવાદ

જળ અને સ્થળમાં તેમજ પૃથ્વી અને ગગન સર્વેમાં પોતે છે. સ્થાવર જંગમ સહિતના સમસ્ત સંસારમાં પણ પોતે જ છે.

ભાવાર્થ

જળ અને જમીનની અંદર તેમજ પૃથ્વીની સમગ્ર સપાટીની આઘ લઈ આકાશમાં પણ બ્રહ્મનો જ વાસ છે. વળી સ્થાવર-જંગમના ચોર્યાસી લાખ પ્રકારના ઘાટો સહિત સમસ્ત સંસારમાં સર્વત્ર બ્રહ્મ પોતે સમાયેલું છે.

**બ્રહ્મા વિષ્ણુ માહેશ્વર, ત્રિગુણ રૂપ અપાર;
સહસ્ત્ર ઈઠ્યાસી અનંત કોટી, આપ લીધો અવતાર. ૩**

શબ્દાર્થ

બ્રહ્મા = બ્રહ્મા **વિષ્ણુ** = વિષ્ણુ **માહેશ્વર** = માહેશ્વર, શંકર **ત્રિગુણ** = ત્રણગુણ - રજો, તમો અને સતો **રૂપ** = સ્વરૂપ **અપાર** = પાર વિનાના, અમાપ, ખૂબ **સહસ્ત્ર ઈઠ્યાસી** = અઠવાસી હજાર **અનંત** = અંત રહિત **કોટી** = કરોડો **આપ** = પોતે **લીધો** = લીધો **અવતાર** = અવતરણ, જન્મ.

અનુવાદ

બ્રહ્મા, વિષ્ણુ અને મહેશના ત્રિગુણાત્મક અપાર રૂપ છે - વળી ઈઠ્યાસી હજાર (ઋષિઓ) અને અનંતકોટિ (વૈષ્ણવો)ના રૂપે આપે જ અવતાર લીધો છે.

ભાવાર્થ

ત્રિગુણાત્મક સ્વરૂપે રહેલા બ્રહ્મા, વિષ્ણુ, મહેશના અપાર સ્વરૂપોની આઘ લઈ અઠવાસી હજાર ઋષિમુનિ અને અનંતકોટી વૈષ્ણવોના સ્વરૂપે સચરાચર વ્યાપક બ્રહ્મ પોતે જ અવતાર ધારણ કરેલો છે.

**ચંદા સૂર પ્રકાશસે, તિમિર ટલે નિરવાણ્ય;
તા મધ્યે જ્યોતિ તાહેરી, નિશ્ચે કરીને જાણ્ય. ૪**

શબ્દાર્થ

ચંદા = ચંદ્રમા, ચંદ્ર સૂર = સૂર્ય, સૂરજ પ્રકાશસે = પ્રકાશથી, અજવાળાથી તિમિર = અંધકાર ટલે = દૂર થાય નિરવાણ્ય = અવશ્ય, જરૂર તા મધ્યે = તેની મધ્યમાં, તેમાં જ્યોતિ = જ્યોત, ઉજાશ તાહેરી = તારી નિશ્ચે = નક્કી કરીને = કરીને જાણ્ય = જાણવું.

અનુવાદ

ચંદ્ર અને સૂર્યના પ્રકાશથી અંધકાર અવશ્ય ટળે છે. તેની મધ્યમાં તારો જ પ્રકાશ છે તે નક્કી કરીને જાણવું.

ભાવાર્થ

ચંદ્ર અને સૂર્યના પ્રકાશથી પૃથ્વી ઉપરનો અંધકાર દૂર થાય છે. તે સૂર્ય અને ચંદ્રની મધ્યમાં જ્યોતિ સ્વરૂપે બ્રહ્મનો જ વાસ છે તે નિશ્ચિત જાણવું.

નવલાખ તારા વ્યોમકા, કોટિ ત્રીસ ત્રીયો સૂર;
તા મધ્ય વાસો તાહેરો, નૂર સદા ભરપૂર. ૫

શબ્દાર્થ

નવલાખ = નવલાખ તારા = તારલિયા, તારા વ્યોમકા = આકાશના, ગગનના કોટિ ત્રીસ ત્રીયો = તેત્રીસ કરોડ સૂર = દેવો તા મધ્ય = તેઓની મધ્યમાં, તેઓમાં વાસો = નિવાસ, રહેઠાણ, સ્થાન તાહેરો = તારો નૂર = પ્રકાશ, ઉજાસ સદા = હંમેશને માટે, સર્વદા ભરપૂર = પુષ્કળ, પરિપૂર્ણ, છલોછલ, સંપૂર્ણ રીતે ભરેલો.

અનુવાદ

આકાશના નવ લાખ તારાઓ અને તેત્રીસ કરોડ દેવતાઓમાં તારો જ વાસ છે તેથી સદાને માટે તે પ્રકાશથી ભરપૂર રહે છે.

ભાવાર્થ

આકાશના ગગનમંડળમાં રહેલા ચાર શંખ, ચૌદ પદમ, આઠ અરબ અને નવ લાખ તારાઓ અને અંતરિક્ષમાં બિરાજમાન તેત્રીસ કરોડ દેવતાઓમાં બ્રહ્મનો જ વાસ છે. તેથી તે સર્વે સદાને માટે પ્રકાશથી ભરપૂર રહેલા છે.

ધરણી ધરા જેસે સજી, તા મધ્યે તું અંશ;
કહે કુવેર દુજો નહિ, સકલ બ્રહ્મકો વંશ. ૬

શબ્દાર્થ

ધરણી = પૃથ્વી ધરા = જમીન, ધરતી, સપાટી જેસે = જેવી રીતે સજી = સજજ થાય છે, ઉત્પત્તિથી શણગાર સજે છે, પલ્લવિત થાય છે તા = તેની મધ્યે = મોં તું = તું અંશ = અંશ કહે કુવેર = પરમગુરુ શ્રીમત્ કુવેરસ્વામી કહે છે કે દુજો = બીજો નહિ = નથી સકલ = સર્વ બ્રહ્મકો = બ્રહ્મના જ વંશ = વંશજો.

અનુવાદ

પૃથ્વીની જમીન જે રીતે પલ્લવિત થાય છે તે સર્વમાં તારા જ અંશ છે. કુવેરસ્વામી કહે છે કે તે બીજો કોઈ નથી, પરંતુ તે સર્વ બ્રહ્મની વંશના છે.

ભાવાર્થ

પૃથ્વીની જમીન જે રીતે ઋતુકાળે પલ્લવિત થઈ શણગાર સજે છે તે સર્વે ઉત્પત્તિમાં બ્રહ્મના જ અંશો છે. તેથી પરમગુરુ શ્રીમત્ કરુણાસાગર કહે છે કે તેમાં બીજો કોઈ નથી, પરંતુ તે સર્વે બ્રહ્મના જ વંશજો છે.

તિથિ - ૧૩

તેરસ અગમ અપાર હે, જાણી શકે કોઈ સંત;
કિચિંત દરસે જેહને, જો હોય નેન અનંત. ૧

શબ્દાર્થ

તેરસ = તેરમી તિથિ અગમ = જ્યાં ગમ ન પહોંચે તેવું, અગમ્ય
અપાર = જેનો કોઈ પાર પામી ન શકે તેવું, અથાહ હે = છે જાણી શકે = જાણી શકે
કોઈ = કોઈ સંત = સંતપુરુષ, સંત ગતિના કિચિંત = જરાક, થોડુંક, સહેજ
દરસે = દષ્ટિમાં આવે, દેખાય, નિહાળે જેહને = જેણે જો = જો હોય = હોય નેન = નેત્રો,
આંખો અનંત = અંત રહિતની, જેનો કોઈ અંત નથી, અનેક.

અનુવાદ

તેરમી તિથિ જાણીએ તો જે અગમ અને અપાર છે તેને કોઈ સંત જાણી
શકે છે. જો અનંત નેન હોય તો તેને જ કિચિંત માત્ર દેખાય છે.

ભાવાર્થ

તેરમી તિથિએ જાણીએ તો ચૈતન બ્રહ્મ જે સર્વત્ર વ્યાપેલું છે તે અગમ અને
અપાર છે. તેના સ્વરૂપને કોઈ સંત ગતિના પુરુષો જ સારી રીતે સમજી અને
જાણી શકે છે. વળી જેને અનંત નેત્રો હોય તેવા દિવ્ય દષ્ટાને જ બ્રહ્મનું સૂક્ષ્મ
સ્વરૂપ પણ દશ્યમાન થાય છે.

દો દો લોચન સરવકુ, નિરખનકુ પદ છિન્ન;
ચતુર લોચન વિદ્યા તણાં, ભાસત ભિન્ના ભિન્ન. ૨

શબ્દાર્થ

દો દો = બે બે લોચન = નેત્રો, આંખો સરવકુ = સર્વને નિરખનકુ = જોવા
માટે, નિહાળવા માટે પદ = પદ, સ્થાન, પદાર્થ છિન્ન = જૂદું પારેલું, ખંડિત, વિભાગ
કરેલું, ત્રુટિત ચતુર = ચાર લોચન = નેત્રો, આંખો વિદ્યા = વિદ્યા, જ્ઞાન તણાં = નાં
ભાસત = દેખાય, જોઈ શકે ભિન્ના ભિન્ન = ભિન્ન અને અભિન્ન.

અનુવાદ

નાશવંત પદાર્થોને નિરખવા માટે દરેકને બે-બે નેત્રો છે. જ્યારે જ્ઞાનનાં ચાર નેત્રો (બે નેત્ર વિદ્યાનાં) હોઈ ભિન્ન ભિન્ન (શાશ્વત અને નાશ્વંતનો ભેદ) દેખાય છે.

ભાવાર્થ

વિશ્વના નાશવંત પદાર્થોને નિરખવા માટે દરેકને બે નેત્ર છે. ચર્મચક્ષુથી દૃશ્ય પદાર્થોને જોઈ શકે છે જ્યારે ચાર નેત્ર જ્ઞાની પુરુષોને હોય છે. જેમાં બે ચર્મચક્ષુ અને બે જ્ઞાનચક્ષુ નો સમાવેશ થાય છે. જેના કારણે તેઓ ચર્મચક્ષુથી પદાર્થને નિહાળે છે અને જ્ઞાનચક્ષુ થકી તેઓ ભિન્ન ભિન્ન સ્વરૂપનું ચિંતવન કરીને જુએ છે.

જમ છે તેમ દરસે નહિ, જ્ઞાન નેત્ર વિના કોય;
જો દરસે સો અલપ હે, દષ્ટ પદારથ સોય. ૩

શબ્દાર્થ

જમ છે તેમ = જેમ છે તેમ, યથાસ્વરૂપે દરસે = જુએ, નિહાળે નહિ = નહીં
જ્ઞાન નેત્ર = જ્ઞાનચક્ષુ, દિવ્યદષ્ટિ વિના = સિવાય કોય = કોઈ જો = જો દરસે = જુએ,
નિહાળે સો = તે અલપ = નાશવંત હે = છે દષ્ટ = દેખાતા, નિહાળી શકાય તેવા દૃશ્ય
પદારથ = પદાર્થ સોય = તે.

અનુવાદ

જ્ઞાનચક્ષુ વિના જેમ છે તેમ દેખાય નહીં અને જે દેખાય તે દૃશ્ય પદાર્થ હોઈ નાશવંત છે.

ભાવાર્થ

જ્ઞાનચક્ષુ વિના કોઈપણ વસ્તુ કે પદાર્થ તેના યથાર્થ સ્વરૂપે (જેમ છે તેમ) દૃશ્યમાન થઈ શકે નહીં અને ચર્મચક્ષુ દ્વારા જે નિહાળી શકાય તે અલ્પ આયુષ્ય ધરાવતા નાશવંત પદાર્થ છે.

બિના નૈનકુ નિરખવુ, બિના સુરતિકો ધ્યાન;
બિના રસના રસ અગમ હે, બિન ચિતવનકો જ્ઞાન. ૪

શબ્દાર્થ

બિના = સિવાય, વગર નૈનકુ = નેત્રથી, લોચનથી નિરખવુ = જોવું, દશ્યમાન કરવું, નિહાળવું બિના = સિવાય, વગર સુરતિકો = સુરતાથી, દિવ્યદષ્ટિ, નજર ધ્યાન = ધ્યાન, ચિંતન, મનન, એકાગ્રતા બિના = સિવાય, વગર રસના = જીહ્વા, જીભ રસ = સ્વાદ અગમ હે = ન સમજાય તેવું, જાણવામાં ન આવે તેવું બિન = સિવાય, વગર ચિતવનકો = ચિત્ત અંતઃકરણની એકાગ્રતાથી જ્ઞાન = જ્ઞાન, સમજ, જાણ.

અનુવાદ

નેત્ર વિના નિરખવાનું, સુરતા વિના ધ્યાન ધરવાનું, રસના વિના અગમ રસને માણવાનું અને ચિંતવન સિવાય જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવાનું છે.

ભાવાર્થ

તે બ્રહ્મપદને ચર્મચક્ષુથી નિરખવુ નહીં પણ જ્ઞાન ચક્ષુથી અનુભવવાનું છે. દિવ્ય દષ્ટિરૂપ સુરતા અને નેત્ર વિના ધ્યાન ધરવાનું છે. ખટરસને માણવાવાળી જિહ્વા વિના તે પદના પરમ રસનું રસપાન કરવાનું છે. ચિત્ત અંતઃકરણના ચિંતવન સિવાય તે પદનું જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવાનું છે.

બિન જાનનકો જાનવો, બિન વસતીકો ગામ;
બિન તન્તુકો તેજ હે, બિન ધાતાકો ધામ. ૫

શબ્દાર્થ

બિન = વિના, સિવાય જાનનકો = જાણવા યોગ્ય જાનવો = જાણવાનું બિન = વિના, સિવાય વસતીકો = વસ્તીનું, રૈયતનું, પ્રજાનું, જનતાનું ગામ = ગામ, જ્યાં કેટલાક ઘર અને થોડીક વસ્તી હોય એવું ઠેકાણું બિન = સિવાય, વિના તન્તુકો = દેહ ઘાટ તેજ હે = તેજ છે, પ્રકાશ છે બિન = વિના, સિવાય ધાતાકો = ઈશ્વરનું ધામ = રહેઠાણ, મુકામ, આવાસ.

અનુવાદ

જાણી શકાય તેમ નથી છતાં જાણવાનું છે, વસ્તી વગરનું તે ગામ (ઠામ) છે, દેહ સિવાયનું હોવા છતાં તેજસ્વી છે અને ઈશ્વર વગરનું ધામ છે.

ભાવાર્થ

તે પદ જાણી શકાય તેમ નથી છતાં જાણવા પ્રયત્ન કરવાનો છે, જ્યાં કોઈ પણ પ્રકારની પ્રજા નથી તેવું તે ઠામ (ઠેકાણું) છે. જ્યાં દેહ નથી. છતાં તેજસ્વી પણ છે અને ત્યાં ઈશ્વરનું પદ પણ સંભવ નથી તેવું તે ધામ છે.

બિન ઈચ્છાકો ઈસ હે, બિન કરણી કિરતાર;
કહે કુવેર સો પદ લગે, પહોંચે પહોંચનહાર. ૬

શબ્દાર્થ

બિન = વિના, સિવાય ઈચ્છાકો = ઈચ્છાનું, તૃષ્ણાનું, મહત્વકાંક્ષાનું ઈસ = ઈચ્છા હે = છે બિન = સિવાય, વગર, વિના કરણી = કર્મ, ક્રિયા કિરતાર = કર્તા, કરનાર કહે કુવેર = પરમગુરુ શ્રીમત્ કુવેરસ્વામી કહે છે કે સો પદ = તે પદ લગે = સુધી પહોંચે = પહોંચે, પૂગે, પાસે જઈ પહોંચવું પહોંચનહાર = પહોંચવાવાળો, પૂંગવાવાળો.

અનુવાદ

ઈચ્છા રહિતને ઈચ્છવાનું છે, વગર કરણીનું કર્તાપણું છે. કુવેરસ્વામી કહે છે કે તે પદ સુધી કોઈ પહોંચવાવાળો જ પહોંચે છે.

ભાવાર્થ

તે પદ કોઈ પણ પ્રકારની ઈચ્છારહિત હોવા છતાં તેને ઈચ્છવાનું છે. તેને કોઈ પ્રકારની કર્તૃત્વશક્તિ નથી, છતાં તે કિરતાર છે. પરમગુરુ શ્રીમત્ કરુણાસાગર કહે છે કે એવા પદ સુધી કોઈ પહોંચવાની આરતવાળા જવરલા પુરુષો પહોંચે છે.

તિથિ - ૧૪

ચૌદ લોક સુખ તેહને, ત્રણાવત્ છે જેહ;
અજ વૈકુંઠ કૈલાસપદ, સ્વપ્ન નહિ સનેહ. ૧

શબ્દાર્થ

ચૌદ લોક = અંતરિક્ષના ચૌદ લોક સુખ = સુખ, સંતોષ, તૃપ્તિ તેહને = તેમને
ત્રણાવત્ = તણખલા સમાન, તૃણાવત્ છે = છે જેહ = જે અજ = બ્રહ્માપુરી
વૈકુંઠ = વૈકુંઠધામ કૈલાસપદ = કૈલાસપદ સ્વપ્ન = સ્વપ્ન અવસ્થામાં નહિ = નથી
સનેહ = પ્રીત, લગાવ.

અનુવાદ

તેમને માટે ચૌદલોકનું સુખ તરણાવત્ છે. અજ, વૈકુંઠ અને કૈલાસપદ
માટે સ્વપ્ને પણ સનેહ નથી.

ભાવાર્થ

એવા પદ સુધી પહોંચવાવાળા પુરુષને અંતરિક્ષના ચૌદલોકનું સુખ
તરણાવત્ લાગે છે અને કૈલાસપુરી, વૈકુંઠધામ અને બ્રહ્મપુરીના સુખ પ્રત્યે
તેઓ સ્વપ્નાંતરે પણ સનેહ રાખતા નથી.

યાચક ભાવ જેહને નહિ, કરતા હરતા આપ;
અહં બ્રહ્મ ઉદે હવો, ન કરે દીન વિલાપ. ૨

શબ્દાર્થ

યાચક = ભીખ માગનાર વ્યક્તિ, ભિક્ષુક, ભિખારી, માગણ ભાવ = આશય,
ઈચ્છા, ગુણ, અવસ્થા, ભાવના જેહને = જેમને નહિ = નથી કરતા હરતા = સર્વસ્વ
ગુણધારી, ઉત્પત્તિ અને સંહારક શક્તિ ધરાવનાર, ઉત્પાદક અને સંહારક આપ = પોતે
અહં બ્રહ્મ = હું પોતેજ બ્રહ્મ સ્વરૂપ છું તેવો ભાવ ઉદે હવો = પેદા થયો ન કરે = કરે નહીં
દીન = ગરીબ, દુઃખી, કંગાળ, દુર્બલ, નિર્ધન, લાચાર, ન્યૂન, હીન વિલાપ = આર્કટ,
રુદન, શોક કરવો તે.

અનુવાદ

પોતે કર્તા-હર્તા હોઈ તેમને યાયકપણાનો ભાવ નથી. હું બ્રહ્મસ્વરૂપે છું તેવો ભાવ પેદા થતો હોવાથી લાચાર બની આકંદ કરતા નથી.

ભાવાર્થ

પોતાને સમગ્ર ઉત્પત્તિના કર્તા-હર્તા માનતા હોવાથી તેવા પુરુષોમાં યાયકપણાનો ભાવ હોતો નથી. વળી પોતે બ્રહ્મસ્વરૂપે થયા હોવાથી તેવા બ્રહ્મજ્ઞાની, બ્રહ્મવેત્તા અને બ્રહ્મદર્શી પુરુષો કોઈની આગળ લાચાર બનીને આજીજી (આકંદ) કરતા નથી.

ઉપજે ખપે સહુ આપમે, અગણિત જીવ અસંખ્ય;
અનેક બ્રહ્માંડ ભાંગે ઘડે, આપ સદા નિસંખ્ય. ૩

શબ્દાર્થ

ઉપજે = ઉત્પત્તિ થાય ખપે = વિનાશ થાય સહુ = બધુ આપમે = પોતાનામાં અગણિત = અપાર, ગણતરીમાં ન આવે તેટલા જીવ = જીવ, ઘાટ, સ્વરૂપ, દેહ અસંખ્ય = અતિશય, ઘણું, જેની સંખ્યાની ગણતરી ન થઈ શકે તેવું અનેક = એક કરતા વિશેષ બ્રહ્માંડ = બ્રહ્માંડ ભાંગે = નાશ, વિનાશ ઘડે = ઉત્પન્ન, પેદા આપ = પોતે સદા = હંમેશને માટે, સર્વદા નિસંખ્ય = શંકારહીત, નિર્ભય.

અનુવાદ

ગણતરીમાં ન આવે તેવા અપાર જીવની ઉત્પત્તિ અને વિનાશ તેમનામાં થાય છે વળી પોતે સદા સર્વદા નિશંકપણે રહી અનેક બ્રહ્માંડને ઘડે છે અને નાશ કરે છે.

ભાવાર્થ

બ્રહ્મ સિદ્ધાંતીઓના મત મુજબ ગણતરીમાં ન આવે તેવી અપાર જીવ સૃષ્ટિ બ્રહ્મભૂમિકામાં ઉત્પન્ન થાય છે અને કાળક્રમે વિનાશ પણ તેમાં જ થાય છે. તથા અંતે સમાઈ પણ તેમાં જ જાય છે. વળી બ્રહ્મ પોતે નિશંકપણે રહીને પોતાનામાં અનેક બ્રહ્માંડ ઉત્પન્ન અને નાશ પણ કરે છે.

સબ ઘટ પોષણ આપનું, ચૈતન શક્તિ મોટ;
નિગમ ચાર વશ થઈ, બોલે અક્ષરની ઓટ. ૪

શબ્દાર્થ

સબ = તમામ, બધા, સર્વે ઘટ = શરીર, દેહ, પિંડ પોષણ = પોષણ
આપનું = પોતાનું ચૈતન શક્તિ = ચૈતન શક્તિ મોટ = મહત્તા, વિશેષ, મોટાઈ
નિગમ = બ્રહ્માજી રચિત વેદ ચાર = ચાર વશ = આધીન, તાબે, હુકમમાં થઈ = થઈ
બોલે = બોલે અક્ષરની = અક્ષરની, વચનની, બોલની, લખાણની ઓટ = ઓથ, આધાર,
ટેકો.

અનુવાદ

ચાર વેદને આધીન થઈ અક્ષરોના આધારે કહે છે કે મહાન
ચૈતનશક્તિથી સર્વ ઘાટોમાં આપનું જ પોષણ છે.

ભાવાર્થ

બ્રહ્મજ્ઞાની પુરુષો ચાર વેદના વચનોને આધીન થઈ તેના લખાણની ઓથ
લઈને બ્રહ્મને સર્વોપરિ પદે સ્થાપ્યું છે અને બ્રહ્મની અપાર ચૈતન શક્તિથી,
સહેજ-સહેજ (આપોઆપ) વિશ્વના તમામ ઘાટોનું પોષણ થાય છે તેમ પણ
જણાવે છે.

દ્વાદશ પંથ પોતા તણા, ખટ દરશન મત આપ;
જોગી થઈ જુગત્યે જપે, પોતે પોતાનો જાપ. ૫

શબ્દાર્થ

દ્વાદશ પંથ = બાર પંથ, બાર ધર્મના માર્ગો (સતનાથી, રામનાથી, પાકલથી, પાવપંથી,
ધર્મનાથી, માનનાથી, કપલાની, ગંગનાથી, નરેવધરી, આઈપંથી, બૈરાગ પંથી અને રાવલપંથ)
પોતા તણા = આપણા પોતાના ખટ દરશન = છ દર્શન, વેદના અધ્યયન બાદ જ્ઞાની પુરુષોએ
પોતાના અલગઅલગ રચેલાં દર્શન અથવા છ શાસ્ત્રો (સાંખ્ય, વેદાંત, મીમાંસા, પતંજલિ, ન્યાય
અને વૈશેષિક) મત = મત, સિદ્ધાંત, બોધ આપ = પોતે જોગી = યોગના સાધક, યોગી, તપસ્વી
થઈ = થઈ જુગત્યે = યુક્તિપૂર્વક જપે = જપવું પોતે = પોતે પોતાનો = પોતાનો
જાપ = જાપ, મંત્ર.

અનુવાદ

બાર પંથ આપણા પોતાના છે અને છ દર્શનનો મત પણ પોતે જ છે. યોગી થઈને યુક્તિપૂર્વક પોતે પોતાનો જાપ જપે છે.

ભાવાર્થ

ધર્મમાર્ગમાં આગવી પ્રણાલિકા અને પરંપરા મુજબ સ્થપાયેલા બાર પંથો પણ આપણા પોતાના જ છે. ચાર વેદના આધારે જ્ઞાની પુરુષો દ્વારા નિર્મિત છ શાસ્ત્રોના આધારે દર્શાવેલા છ દર્શનના મત પણ પોતે જ છે. યોગી બની યુક્તિપૂર્વક પોતે પોતાના જાપ જપે છે. અર્થાત્ બ્રહ્મજ્ઞાની પોતાને સર્વ વ્યાપ્ત માને છે.

નિરગુણ બ્રહ્મ પરાપર, સિરગુણ રૂપ પરાય;
પરા પશ્યંતિ મધ્યમા, વૈખરી કુવેર સરાય. ૬

શબ્દાર્થ

નિરગુણ = નિર્ગુણ, ગુણોથી રહિત બ્રહ્મ = બ્રહ્મ પરાપર = પરાવાણીથી પર સિરગુણ = સગુણ, ત્રિગુણાત્મક લક્ષણોવાળું રૂપ = સ્વરૂપ, આકાર પરાય = પરે, ઉપર, તીત પરા = પરાવાણી પશ્યંતિ = પશ્યંતિ વાણી મધ્યમા = મધ્યમાવાણી વૈખરી = વૈખરીવાણી કુવેર = પરમગુરુ શ્રીમત્ કુવેરસ્વામી સરાય = સરાહયના, વખાણ.

અનુવાદ

સગુણ રૂપથી પરે અને પરાવાણીથી પર નિર્ગુણ બ્રહ્મ છે. કુવેરસ્વામી કહે છે કે તેવા પદની પરા, પશ્યંતિ, મધ્યમા અને વૈખરી સરાહના કરે છે.

ભાવાર્થ

ત્રિગુણાત્મક રૂપ અને બાવન અક્ષરોવાળી વાણીથી પર નિર્ગુણ બ્રહ્મપદ આવેલું છે. પરમગુરુ શ્રીમત્ કરુણાસાગર કહે છે કે આવા બ્રહ્મપદના વખાણ બ્રહ્માજી દ્વારા બનાવેલ પરાવાણી દ્વારા અથર્વવેદ, પશ્યંતિવાણી દ્વારા સામવેદ મધ્યમાવાણી દ્વારા યજુર્વેદ અને વૈખરી વાણી દ્વારા ઋગ્વેદ કરે છે.

તિથિ - ૧૫

પુનમે પરસિદ્ધ વારતા, પ્રગટ કહુ પોકાર;
જાણનહાર જાણજો, બ્રહ્મ નિરૂપણ સાર. ૧

શબ્દાર્થ

પુનમે = પૂર્ણિમાની તિથિએ પ્રસિદ્ધ = પ્રસિદ્ધ, પ્રખ્યાત વારતા = વૃત્તાંત
પ્રગટ = પ્રત્યક્ષ કહુ = કહુ પોકાર = સાદ, જાહેરમાં, ખુલ્લેઆમ
જાણનહાર = જાણવાવાળા, જાણકાર, જ્ઞાનીજનો, સમજુ, જીજ્ઞાસુ, અનુભવી, વિદ્વાન
જાણજો = જાણજો, સમજજો બ્રહ્મ = બ્રહ્મ નિરૂપણ = નિર્માણ, વિવેચનપૂર્વકનો નિર્ણય,
વિચાર, અવલોકન સાર = સારાંશ, તત્ત્વભેદ, મર્મ, રહસ્ય.

અનુવાદ

પૂર્ણિમાની તિથિએ બ્રહ્મનું નિરૂપણ કરી તેના સાર અંગે પ્રસિદ્ધ વૃત્તાંતને
જાહેરમાં પોકાર કરીને કહું છું જેને જીજ્ઞાસુ જનો જાણજો.

ભાવાર્થ

પૂર્ણિમાની પવિત્ર તિથિએ સચરાચર વ્યાપક બ્રહ્મનું યથાર્થ રીતે નિરૂપણ
કરીને પરમગુરુ શ્રીમત્ કરુણાસાગર તેના સારાંશના પ્રસિદ્ધ વૃત્તાંતને જાહેરમાં
પોકાર કરીને જણાવે છે. જેની સમજમાં સારાંશને સમજવાની ક્ષમતા છે એવા
જીજ્ઞાસુ જનોને તે બ્રહ્મના સારને જાણવા માટે જણાવે છે.

આ ભવકે જુગ દુસરે, જો ઘરે જનમ અપાર;
જબ એ વસ્તુ વિલોકશો, તબ હોવે નિસ્તાર. ૨

શબ્દાર્થ

આ ભવકે = આ ભવમાં જુગ = સંસાર, જગત દુસરે = બીજા જો = જો
ઘરે = ધારણ કરે જનમ = જન્મ અપાર = અપાર, અનેક, પાર વિનાના જબ = જ્યારે એ
= આ વસ્તુ = વસ્તુના, સમજ, જ્ઞાન વિલોકશો = જાણશો, અનુભવશો, અવલોકન કરશો
તબ = ત્યારે હોવે = થાય નિસ્તાર = છૂટકો, મુક્તિ, અંત.

અનુવાદ

આ ભવના કે બીજા યુગમાં અનેક જન્મો ધારણ કરો, પરંતુ જ્યારે એ વસ્તુનું (બ્રહ્મનું) વિલોકન કરશો ત્યારે વિસ્તાર થશે.

ભાવાર્થ

જ્યારે આપણને મહામોંઘો માનવદેહ પ્રાપ્ત થયો છે તો આ જન્મે કે બીજા યુગમાં અનેક જન્મો ધારણ કરો, પરંતુ જેને તે બ્રહ્મપદનું વિલોક કર્યું હશે તે જ આત્માનો જન્મમરણમાંથી છુટકારો થશે તેવું બ્રહ્મજ્ઞાનીઓ કહે છે.

સબ સારનકો સાર હે, સબ જ્ઞાનનકો જ્ઞાન;
સબ યોગનકો જોગ હે, સબ ધ્યાનનકો ધ્યાન. ૩

શબ્દાર્થ

સબ = સર્વે, તમામ સારનકો = સારંશનો સાર = સાર હે = છે સબ = તમામ જ્ઞાનનકો = જ્ઞાનનો, સમજનો જ્ઞાન = જ્ઞાન, સમજ સબ = તમામ યોગનકો = યોગનો જોગ = યોગ હે = છે સબ = તમામ ધ્યાનનકો = ધ્યાનનું ધ્યાન = ધ્યાન, એક ચિત્તા.

અનુવાદ

સર્વ સારાંશનો સાર છે, સર્વ જ્ઞાનનું જ્ઞાન છે, સર્વ યોગનો યોગ છે અને સર્વ ધ્યાનનું ધ્યાન છે.

ભાવાર્થ

બ્રહ્મજ્ઞાનીઓની સ્થિતિને નિહાળીએ તો તેમના મત અનુસાર દરેક સિદ્ધાંતોના સારાંશના સાર રૂપે બ્રહ્મજ્ઞાન છે. સર્વ પ્રકારના જ્ઞાનનો બ્રહ્મજ્ઞાનમાં સમાવેશ થયેલો છે. સર્વ પ્રકારની યૌગિક ક્રિયાઓ આ જ્ઞાનયોગમાં સમાયેલી છે. અને સર્વ પ્રકારના ધ્યાનની પ્રક્રિયાનું આ બ્રહ્મજ્ઞાન ધ્યાન રૂપ છે.

સબ ભેદન કો ભેદ હે, સકલ સમજ કી ચોચ;
સકલ રુપ કો નિરુપ હે, અગમ ગતિ અવિલોચ. ૪

શબ્દાર્થ

સબ = સર્વે, તમામ ભેદન કો = રહસ્યોનો, મર્મનો ભેદ = રહસ્ય, મર્મ છે હે = છે સકલ = તમામ સમજ = સમજણ, જ્ઞાન કી = ની ચોચ = સમજ સકલ = તમામ સર્વે રુપ કો = રૂપના આકારનો, સ્વરૂપનો નિરુપ = નિરાકાર, અવ્યક્ત સ્વરૂપ હે = છે અગમ = અગમ્ય ગતિ, જેનો કોઈ પાર ન પામી શકે તેવી સમજ ગતિ = સમજ, જ્ઞાન અવિલોચ = અવિલોકન, નિરીક્ષણ.

અનુવાદ

સર્વ ભેદોનો ભેદ છે અને તમામ સમજની સમજ છે. વળી તમામ રૂપનું નિરૂપ છે એવી અગમગતિનું અવલોકન કરો.

ભાવાર્થ

પાર પામી શકાય નહીં એવા અગમ ગતિના બ્રહ્મજ્ઞાનનું અવલોકન કરતાં જણાય છે કે બ્રહ્મજ્ઞાન સર્વ રહસ્યોના મર્મ સમાન છે. સર્વ પ્રકારની સમજણની સરખામણીમાં તેની ઉત્તમ સમજ છે અને દુનિયાના તમામ પ્રકારના રૂપગુણવાળા સ્વરૂપમાં તે બ્રહ્મપદ અવ્યક્ત સ્વરૂપે રહેલું છે.

નામ અનામી આપ હે, અદબદ વસ્ત અમાપ;
બ્રહ્મ અધ્યાતમ બોધ હે, સંત સકલ કો જાપ. ૫

શબ્દાર્થ

નામ = નામ અનામી = નામનું આરોપણ થતું નથી તેવું અનામી આપ = પોતે હે = છે અદબદ = મોંઘમ વસ્ત = વસ્તુ, પદાર્થ અમાપ = માપરહિત, સચરાચર, વ્યાપક બ્રહ્મ = બ્રહ્મ અધ્યાતમ = આધ્યાત્મિક બોધ = સલાહ, ઉપદેશ, હિતશિક્ષા, શિખામણ સંત = સંતદેશાના પુરુષો સકલ કો = તમામને, સર્વને જાપ = જપવા યોગ્ય મંત્ર, સંસ્મરણ કરવા યોગ્ય.

અનુવાદ

નામી અનામી પોતે છે. જેનું સ્થાન મોંઘમ અને અમાપ છે. બ્રહ્મનો જે આધ્યાત્મિક બોધ છે તે સર્વ સંતોનો જાપ છે.

ભાવાર્થ

બ્રહ્મપદ નામી અને અનામી તરીકે સંબોધાયેલું છે. તેનું સ્થાન અદબદ અને માપરહિત વ્યાપક રીતે પથરાયેલું છે. તેવા બ્રહ્મસિદ્ધાંતનો આધ્યાત્મિક બોધ તે જ તેમનો જાપ છે..

જાપ સકલ એહી સંતકે, છેવટકે નિજ સોય;
તો કરતા એહી કરતકે, ઉબરે નહિ કીનું કોય. ૬

શબ્દાર્થ

જાપ = જાપ, મંત્ર સકલ = સર્વ, સમસ્ત એહી = આ સંતકે = સંતોના છેવટકે = છેવટ, અંતિમ નિજ = પોતે, સ્વયં સોય = છે, તે હોય તો = તો કરતા = કર્તા, ધણી, માલિક એહી = આ કરતકે = રચનાના, ઉત્પત્તિના ઉબરે = બચે, બાકી રહે, ઉગરવું નહિ = ન કીનું કોય = કોઈપણ.

અનુવાદ

એ સર્વ સંતોના જાપ છેવટનો હોય તો આ રચનાના કર્તા તરીકે કોઈ ઉગરતું નથી.

ભાવાર્થ

તમામ બ્રહ્મજ્ઞાની પુરુષોની છેલ્લી માન્યતા એવી હોય છે કે તે પોતે બ્રહ્મસ્વરૂપે છે. તે માન્યતા તે જ તેમનો જાપ છે. આ પ્રમાણે જોતાં જો આ જાપ છેવટનો હોય તો તેમાં રચનાના રચનારનું કર્તાપદ ઉગરતું નથી.

સોલે તિથિ સમપુરણ, જનીતવ બ્રહ્મ વિચાર;
જેહી નિજ સાર વેદાંતકુ, કીનેહુ કુવેર પોકાર. ૭

શબ્દાર્થ

સોલે તિથિ = સોળ તિથિ (અમાસ + પંદર તિથિ) સમપુરણ = સંપૂર્ણ, પરિપૂર્ણ, પૂરેપૂરું, સારી રીતે પૂર્ણ જનીતવ = જણાવ્યો, જણાવવાવાળી, જણાવનાર બ્રહ્મ = બ્રહ્મ વિચાર = અભિપ્રાય, મત, તાત્પર્ય, અનુસંધાન જેહી = જે નિજ = મૂળ,

આદિ સાર = સારાંશ, મંતવ્ય વેદાંતકુ = વેદાંતનું, વેદોનું, વેદાંતશાસ્ત્રનું કીનંદુ = કર્યો છે
 કુવેર = પરમગુરુ શ્રીમત્ કુવેરસ્વામીએ પોકાર = જાહેરમાં, દર્શાવવું, પ્રત્યક્ષ કરવું, રજૂ
 કરવું, જાહેર કરવું.

અનુવાદ

બ્રહ્મના સિદ્ધાંતને જણાવવાવાળી સોળ તિથિ પરિપૂર્ણ થાય છે.
 કુવેરસ્વામી કહે છે કે જે વેદાંતનો સારાંશ હતો તેમણે જાહેરમાં વર્ણવ્યો છે.

ભાવાર્થ

બ્રહ્મ સિદ્ધાંતીઓના અભિપ્રાય મુજબ બ્રહ્મની જે સમજ હતી તે દર્શાવતી
 સોળ તિથિનું વર્ણન અહીં પૂર્ણ થાય છે. પરમગુરુ શ્રીમત્ કરુણાસાગર કહે છે
 કે અમાસથી પૂર્ણિમા સુધીમાં દર્શાવેલી સૈદ્ધાંતીક સમજ અને જ્ઞાનનો ખુલાસો
 આ 'તિથિ ગ્રંથ જ્ઞાન શિરોમણિ' ગ્રંથ દ્વારા દર્શાવ્યો છે તે વેદના આધારે
 વ્યાસમુનિ દ્વારા રચેલ વેદાંતશાસ્ત્રનો જે સારાંશ છે તે દર્શાવ્યો છે.

સાખીઓ

એહી વિધિ વ્યાપક બ્રહ્મકે, કરીત સકલ નિરધાર;
નિજ કર્તા નહિ પાઈયા, રહે વાર કે પાર. ૧

શબ્દાર્થ

એહી વિધિ = આ પ્રમાણે, આ મુજબ વ્યાપક બ્રહ્મકે = સર્વ વ્યાપક બ્રહ્મનો, સચરાચર વ્યાપક બ્રહ્મનો કરીત = કરીને, કર્યો સકલ = સર્વ, બધાએ નિરધાર = નિર્ણય, નિરાકરણ, નિશ્ચય નિજ કર્તા = મૂળ સર્જનહાર, આદિકર્તા નહિ = નહીં, નથી પાઈયા = પ્રાપ્ત કર્યા, મેળવ્યા, ઓળખ્યા રહે = રહેવા પામ્યા, રહ્યા વાર કે વાર = એમને એમ, સોંસરા, આરપાર.

અનુવાદ

આ પ્રમાણે વ્યાપક બ્રહ્મનો બધાએ નિર્ણય કર્યો છે. જેમાં વારપાર રહેલ નિજ સર્જનહાર અજાણ રહી ગયા છે.

ભાવાર્થ

સોળ તિથિમાં વર્ણન કર્યા મુજબ બધા બ્રહ્મજ્ઞાની પુરુષોએ સચરાચર વ્યાપક બ્રહ્મના જ્ઞાન અંગે નિર્ણય કર્યો છે. જે પરમગુરુએ અહીંયાં દર્શાવ્યું છે, પરંતુ આ બ્રહ્મ સિદ્ધાંતની સમજમાં વારપાર સિવાય કર્તાની જાણથી સૌ અજાણ્યા રહી ગયા છે.

નિજકર્તા કેવલકુલ, જીનું હે બ્રહ્મ પ્રકાશ;
તેહી પરકાશીનકે કીનું, ખોજ ન કીયે નિવાસ. ૨

શબ્દાર્થ

નિજકર્તા = મૂળ સર્જનહાર, આદિકર્તા કેવલકુલ = કેવલકર્તાનું કુળ જીનું હે = જેનું છે બ્રહ્મ = બ્રહ્મ પ્રકાશ = પ્રકાશ તેહી = તે પરકાશીનકે = પ્રકાશકનું કીનું = કોઈએ ખોજ = શોધ, તપાસ ન કીયે = કરી નહીં નિવાસ = મૂળ ધામ, સ્થાન, રહેઠાણ, મુકામ.

અનુવાદ

નિજ કેવલકર્તા સમસ્ત ઉત્પત્તિનું કુળ છે અને બ્રહ્મ તેમનો જ પ્રકાશ છે. તેવા પ્રકાશકના મૂળ ધામ વિશે કોઈએ શોધ કરી નથી.

ભાવાર્થ

આદિ સર્જનહાર કેવલકર્તા બ્રહ્માંડની સર્વે ઉત્પત્તિનું કુળ છે. તેમના દ્વારા સર્વ રચનાને ખીલવવામાં આવી છે. વ્યાપક બ્રહ્મ તે કેવલકર્તાનો પ્રકાશ છે. એવા બ્રહ્મપ્રકાશના પ્રકાશકના અસ્તિત્વ વિષે કે તેમના મૂળ ધામ વિષે ચારવેદની આદ્ય લઈ છ શાસ્ત્ર કે અન્ય ધાર્મિક ગ્રંથોમાં કોઈએ શોધ કરી નથી.

**ક્યોં કરી ખોજ લહે તિનું, જીનું જગ જોસ શરીર;
ઈનું ન હોય અગમ ગતિ, નિજપતિ જાણ્ય જહીર. ૩**

શબ્દાર્થ

ક્યોં કરી = કેમ કરીને ? કેવી રીતે કરી શકે ? **ખોજ** = શોધ **લહે** = જાણ્ય **તિનું** = તેમની **જીનું** = જેનું **જગ** = જગત, સંસાર **જોસ** = જુસ્સો, બળ, શક્તિ **શરીર** = શરીર, દેહ, પિંડ **ઈનું** = એમને **ન** = ન **હોય** = હોય **અગમ ગતિ** = અગમગતિ, આગવી સૂઝ **નિજપતિ** = સર્જનહાર, આદિ ધણી, મૂળ માલિક **જાણ્ય** = જાણ્ય, માહિતી **જહીર** = વજરૂપ, સત્વરૂપ, દૈવતરૂપ, નૂર રૂપ.

અનુવાદ

જેમણે શરીરની શક્તિ સંસારમાં ગુમાવી છે તેઓ કેવી રીતે શોધ કરી શકે ? તેથી તેમનામાં નિજ પતિની જાણ્ય રૂપ અગમગતિનું દૈવત હોય નહીં.

ભાવાર્થ

જેમના શરીર સાંસારિક પુરુષ-પ્રકૃતિના જોડાણમાં લાગેલા હોય તેવા અને જેમની શક્તિ સંસારના ભોગ, વૈભવ અને ઈન્દ્રિયોના સુખો પાછળ વેડફાઈ ગઈ હોય તેવી વ્યક્તિ સર્જનહારની શોધ કેવી રીતે કરી શકે ? સર્જનહારે તો અંશને જ્યારે બ્રહ્માંડમાં મોકલ્યો ત્યારે અક્કલ, આરત અને સુરતા રૂપી સમૃદ્ધિ પોતાના ચૈતન સ્વ-સ્વરૂપની અને પતિપદની જાણ માટે તેમજ મૂળવતને પાછા

જવા માટે બક્ષેલી હતી. આ અમૂલ્ય સમૃદ્ધિનો ખજાનો ગુમાવી દીધો હોવાથી સકર્તાપિતિ સર્જનહારની જાણ્ય રૂપ જે અગમગતિનું દૈવત્વ તેમની પાસે રહેવા પામ્યું નથી.

**તબ જેતને તનું તત્ત્વકે, રજ બીજકે ભવ ભેસ;
પ્રકૃતિ આઘ ગુણ ઘણ લહુ, રજકે સાજ સજેશ. ૪**

શબ્દાર્થ

તબ = તેથી, તેટલા માટે **જેતને** = જેટલા **તનું** = શરીર, પિંડ, દેહ **તત્ત્વકે** = તત્ત્વોના **રજ બીજકે** = બુંદ બીજકથી, વીર્ય ધાતુ અને સ્ત્રી રજથી **ભવ** = સંસારના, જગતના **ભેસ** = શરીર **પ્રકૃતિ** = માય **આઘ** = આદિ **ગુણ** = ત્રિગુણાત્મક ગુણો, રજો, તમો અને સતો **ઘણ** = ત્રણ ઘણોના તત્ત્વો - અલંકાર, અચંત અને સ્વકાસ **લહુ** = સુધીના **રજકે** = બુંદના, ધાતુના **સાજ** = સાજ, અલંકાર, સાત્ત્વિક મેળાણ **સજેશ** = સજેલા, તૈયાર થયેલા, બનેલા.

અનુવાદ

તેથી જગતના જેટલા તત્ત્વોવાળા શરીર છે તે બુંદ-બીજકથી બનેલા દેહો છે. અને જેમાં આઘ પુરુષ-પ્રકૃતિ ગુણ ઘણયુક્ત રજ બીજથી તૈયાર થયેલા છે.

ભાવાર્થ

તેથી જગતના જેટલા ઘાટો તત્ત્વોના બંધારણથી બનેલા છે તે સર્વે સ્ત્રી-પુરુષના બુંદ-બીજકથી બનેલા છે. અને આઘ પુરુષ, પ્રકૃતિ, ત્રણ ગુણ અને ત્રણ ઘણના સાજથી તૈયાર થયેલાં છે.

**યાંહાં લગ ઉતર્થત કોઈ કીનું, કલીત ન નિજ કિરતાર;
તો ઈતકેહી આચારજ, ક્યૌ કરી શકે સકાર. ૫**

શબ્દાર્થ

યાંહાં લગ = અહીંયાં સુધી, આ માટે **ઉતર્થત** = અહીં અને ત્યાં, મૃત્યુલોક, દેવલોક **કોઈ કીનું** = કોઈએ પણ **કલીત** = જાણ્યા, ઓળખ્યા, શોધ્યા **ન** = નહીં **નિજ કિરતાર** = મૂળ સર્જનહાર, આદિ કર્તા **તો** = તો પછી **ઈતકેહી** = અહીંના,

મૃત્યુલોકના આચારજ = આચાર્યો, ધર્માચાર્યો ક્યો = કેવી રીતે કરી શકે = કરી શકે સકાર = નિવેડો, નિર્ણય, સુકાર્યતા, સાચો અને આવડત ભર્યો ઉચ્ચાર.

અનુવાદ

અહીં સુધીના કોઈએ પણ નિજ કર્તાને જાણ્યા નથી. તો પછી મૃત્યુલોકના ધર્માચાર્યો કેવી રીતે નિવેડો લાવી શકે ?

ભાવાર્થ

ત્યાં સુધીના કોઈએ પણ આદિ નિજ સકર્તા સર્જનહારને જાણ્યા કે શોધ્યા નથી. તો પછી મૃત્યુલોકના ધર્માચાર્યો યોગ્ય અને આવડત ભર્યા ઉચ્ચાર કરીને પણ સર્જનહાર પક્ષે કેવી રીતે નિર્ણય લઈ શકે ?

તાતે આ જુગ ભરનકે, નિજપતિ લહહી ન લોય;
કહે કુવેર ગુણ નિર્ગુણમે, અટક રહે સબ કોય. ૬

શબ્દાર્થ

તાતે = તેથી, તેટલા, માટે જ, તે કારણે આ જુગ = આ જગત ભરનકે = ભરના નિજપતિ = આદિ સર્જનહાર, મૂળ માલિક, નિજધણી લહહી = જાણતા ન = નહીં લોય = લોક કહે કુવેર = પરમગુરુ શ્રીમત્ કુવેરસ્વામી કહે છે કે ગુણ = સગુણ નિર્ગુણ = નિર્ગુણ મે = માં અટક રહે = અટકી રહ્યા સબ કોય = સર્વ કોઈ, બધા.

અનુવાદ

તેથી આ જગતભરના લોકો નિજપતિને જાણતા નથી. કુવેરસ્વામી કહે છે કે સર્વ કોઈ સગુણ અને નિર્ગુણમાં અટકી રહ્યા છે.

ભાવાર્થ

જેથી જગતભરના માનવો વિશ્વના સાચા અને મૂળ સકર્તાપતિને જાણતા નથી. પરમગુરુ શ્રીમત્ કરુણાસાગર કહે છે કે જગતમાં સર્વ કોઈ રૂપ ગુણવાળા અવતારાદિક દેવી-દેવતાઓ અને ઐશ્વર્યવાન મહાપુરુષો ને ઈશ્વર તરીકે સ્થાપી સગુણ સિદ્ધાંતમાં અને નિર્ગુણ બ્રહ્મને સર્વોપરિ માનનારા બ્રહ્મસિદ્ધાંતમાં અટકી રહ્યા છે.

જો તુમહી હમકુ કહો, તુમેરે કોણ શરીર;
તિનકે દેઉ પરિઉત્તર, જો સુણહો ધરી ધીર. ૭

શબ્દાર્થ

જો = જો તુમહી = તમો હમકુ = મને કહો = કહો તુમેરે = તમારું કોણ = કેવું, કયું શરીર = શરીર, દેહ, ઘાટ, પિંડ તિનકે = તેનો દેઉ = આપું પરિઉત્તર = જવાબ, વળતો જવાબ જો = જો સુણહો = સાંભળો ધરી ધીર = ધીરજ ધારણ કરીને.

અનુવાદ

જો તમે મને કહો કે તમારું કેવું શરીર છે ? જો ધીરજ ધારણ કરીને સાંભળો તો તેનો વળતો જવાબ આપુ છું.

ભાવાર્થ

જો દુનિયાના માનવો પરમગુરુને સવાલ પૂછે કે તેમનું શરીર કેવું છે ? તો પ્રશ્ન પૂછનારાઓને તેઓ ધીરજ ધારણ કરીને સાંભળવા કહે છે અને સવાલનો વળતો જવાબ ખુલાસાપૂર્વક આપે છે.

અવિગત પુરૂષ અરસ હુતે, આયેહુ અવન્ય મોઝાર;
આભ્ર વિદ્યુત ગર્જનાવત્, દીનેહુ દરસ દેદાર. ૮

શબ્દાર્થ

અવિગત = જેની કોઈ વિગત પ્રાપ્ત ન કરી શકાય તેવા, નિરાકાર પુરૂષ = પુરુષ અરસ = અંતરિક્ષમાં હુતે = હતા આયેહુ = આવ્યો છું અવન્ય = પૃથ્વી મોઝાર = મોં, ઉપર, અંદર આભ્ર = વાદળ વિદ્યુત = વીજળી ગર્જનાવત્ = ગર્જનારૂપે દીનેહુ = આવ્યો છે, દીધો છે દરસ = દર્શન દેદાર = દેદાર, સ્વરૂપ.

અનુવાદ

અવિગત પુરુષ તરીકે અંતરિક્ષમાં હતો અને પૃથ્વી પર આવ્યો છું. જેમ વાદળમાં વીજળી ગર્જના રૂપે થાય છે તેમ મારા સ્વરૂપનાં દર્શન થાય છે.

ભાવાર્થ

પરમગુરુ શ્રીમત્ કરુણાસાગર પોતે બ્રહ્માંડની મધ્યે રહેલા કેવલધામમાં ચૈતન સજ્જાણ જાણ અવિગત પુરુષ તરીકે કેવલકર્તાના સાંનિધ્યમાં નિવાસ કરે છે. જ્યારે કર્તાનો હુકમ થાય એટલે તેઓ બ્રહ્માંડમાં અંશ-અંશીનો લક્ષ આપવા જેમ આકાશમાં વાદળોના ગર્જના ભર્યા ગડગડાટ અને ચમકારાયુક્ત વીજળી દૃશ્યમાન થાય છે તેવું સ્વરૂપ ધારણ કરીને પોતાના દિવ્ય દેહે પૃથ્વી પર પ્રગટ થયા છે.

**આબ્ર અચાનક સમ તન, તડીત શબ્દ ટહંકાર;
વખ્યા અમીત અનુભવ નિજ, સમજ હેજ તત સાર. ૯**

શબ્દાર્થ

આબ્ર = વાદળ **અચાનક** = ઓચિંતાનું **સમ** = સમાન **તન** = દેહ, સ્વરૂપ
તડીત = વીજળી **શબ્દ** = શબ્દ **ટહંકાર** = ગર્જના, ટહંકાર, વચનો, બોલ **વખ્યા** = વરસાદ
અમીત = અમૃતમય, અમર બનાવે તેવો **અનુભવ** = પ્રત્યક્ષ જ્ઞાન, સમજણ શક્તિ
નિજ = પોતાની **સમજ** = સમજ, જ્ઞાન **હેજ** = ભેજ, ભીનાશ **તત સાર** = તે પ્રમાણે, તે મુજબ.

અનુવાદ

ઓચિંતાના ઉત્પન્ન થતાં વાદળ સમાન મારું સ્વરૂપ છે. વીજળી સમાન શબ્દનો ટંકારવ છે. અમૃતમય વરસાદ સમાન મારો અનુભવ છે અને તે મુજબ ભીનાશ રૂપે જ્ઞાન છે.

ભાવાર્થ

પરમગુરુ શ્રીમત્ કરુણાસાગરનું દિવ્ય ઘનશ્યામ સ્વરૂપ આકાશમાં પેદા થતા ઓચિંતાના કાળા વાદળો સમાન છે. વીજળીના ટંકારવ સમાન તેમના સ્વમુખે નીકળતા કેવલજ્ઞાનથી ભરપૂર વચનોનો ટંકારવ છે વરસાદ સમાન અમૃત તેમનો અનુભવ છે. અને તે મુજબ ભીનાશ રૂપે તેમનામાં અંશ-અંશીના લક્ષને દર્શાવવાની સમજ છે.

જેહી નિજ અંશ મુમુક્ષુકી, હોહુ સરલ ગતિ સોય;
તિનું શ્રવણ જમી ગત્ય રત્ય, સહિતમ હરદે સકોય. ૧૦

શબ્દાર્થ

જેહી = જે નિજ = મૂળ અંશ = અંશ મુમુક્ષુકી = મુક્તિની ઈચ્છાવાળા, મોક્ષ વાંચ્છિતની હોહુ = હોય, થાય સરલગતિ = સરળગતિ, સહજમાં મુક્તિ સોય = તે તિનું = તેઓએ શ્રવણ = સાંભળવા જમી = જામવું, જમીનની માફક ગત્ય = ગતિ રત્ય = પ્રીતિ સહિતમ = સહિત હરદે = હૃદયમાં સકોય = સર્વ કોઈ.

અનુવાદ

જમીનની માફક પ્રેમ સહિત હૃદયમાં જે કોઈ શ્રવણ કરે તેવા નિજ મુમુક્ષુ અંશોની મુક્તિ સહજમાં થાય છે.

ભાવાર્થ

પરમગુરુ શ્રીમત્ કરુણાસાગરના મુખે ઉચ્ચારેલી કૈવલજ્ઞાનની વાણીને જમીનની માફક પ્રેમ સહિત અમીમય વરસાદ રૂપે થતા જ્ઞાનના ટંકારવ શ્રવણ કરે અને કૈવલજ્ઞાનના અનુભવની ગતિ તેમના હૃદયમાં ઉતારે. ત્યારે મુમુક્ષુ અંશોની મુક્તિ સહજમાં થાય છે.

એહી વિધકે શ્રવનન જમી, કહીતમ હરદે સમેત;
આ તન કરીત ઘટાઘન, ભિજાવન તેહી ખેત. ૧૧

શબ્દાર્થ

એહી વિધકે = આ પ્રમાણેની શ્રવનન = સાંભળવાની જમી = જમીન કહીતમ = કહી સમજાવી, તમોને કહી બતાવી હરદે = હૃદય સમેત = સહિત, સમાવવા અંગની આ = આ તન = શરીર કરીત = કરે ઘટાઘન = ઘનઘોર વાદળો ભિજાવન = ભીજાવે તેહી = તે ખેત = ખેતર.

અનુવાદ

આ પ્રમાણેની સાંભળવાની અને ગતિને હૃદયમાં સમાવવાની રીત કહી સમજાવી. કારણ, આ ઘનઘોર વાદળો શરીરરૂપ ખેતરને ભીજાવે છે.

ભાવાર્થ

પરમગુરુ શ્રીમત્ કરુણાસાગરે આ પ્રમાણેની કેવલજ્ઞાનથી ભરપૂર વચનોને સાંભળવાની અને સર્વેના હૃદયમાં ગ્રહ ન કરવાની રીત કહી સમજાવી. તેઓનું ઘનઘોર વાદળો રૂપ ઘનશ્યામ સ્વરૂપ પોતાના અનુભવ રૂપ અમૃતમય કેવલજ્ઞાનના વરસાદથી આરતવંત મુમુક્ષુના હૃદયરૂપ ખેતરને ભીંજવે છે.

**ખેત ભિજાઈત જેહી કણ, પકવીત અંશ અમીર;
પાવહી પરમ પુનિત પદ, ભવિત અંશ સુખ શિર. ૧૨**

શબ્દાર્થ

ખેત = ખેતર **ભિજાઈત** = ભીંજાવાથી **જેહી** = જે **કણ** = બીજ, અંકુર
પકવીત = પકવે છે, પરિપક્વ થાય છે **અંશ** = અંશ **અમીર** = સરદાર, ધનવાન
પાવહી = પ્રાપ્ત કરે **પરમ** = શ્રેષ્ઠ, મહાન **પુનિત** = પવિત્ર **પદ** = સ્થાન, ધામ
ભવિત = થાય, બને **અંશ** = અંશ **સુખ શિર** = સુખની ટોચ, શ્રેષ્ઠ સુખ, પરમસુખ.

અનુવાદ

ખેતર ભીંજવાથી કણરૂપ અંશ પરિપક્વ થતાં અમીર બને છે. જેથી પરમ પુનિત પદને પ્રાપ્ત કરી અંશ શ્રેષ્ઠ સુખ પ્રાપ્ત કરે છે.

ભાવાર્થ

હૃદયરૂપ ખેતર ભીંજાવાથી શરીરની ચૈતન્યતાના કારણરૂપે રહેલ સ્વામી રૂપ અંશ પરિપક્વતા અનુભવે છે. પરમગુરુની અમીમય કૃપાથી અંશ પરમ પુનિત કેવલપદને પ્રાપ્ત કરી શુદ્ધ સ્વરૂપે પરમ સુખની અનુભૂતિ કરે છે.

**એહી અભિપ્રાયન તન મમ, અમિત જમાઈત જેહ;
મુગતલ સાધ્ય ઘનવત્ પુનિ, વિખરીત હવુ વિદેહ. ૧૩**

શબ્દાર્થ

એહી = આ **અભિપ્રાયન** = અભિપ્રાય, મત, વિચાર, સારાંશ, તાત્પર્ય
તન = શરીર, દેહ, ઘાટ **મમ** = મારો **અમિત** = અમાપ, અપાર, દિવ્ય, અનહદ
જમાઈત = જમાવટ થયેલું, જમાવટ પામે, **જેહ** = જે **મુગતલ** = મુક્ત કરીને

સાધ્ય = સ્વાધિનતાપણે ધનવત્ = ધનતા રૂપે, વાદળની જેમ પુનિ = બાદમાં, વળી, ફરી
વિખરીત = વિખેરાઈને હવુ = થઈ છું વિદેહ = વિદેહી, દેહરહિત.

અનુવાદ

આ મારા શરીર માટેનો અભિપ્રાય છે જે અમિત રૂપે જમાવટ થયેલો છે.
અંશોને મુક્ત કર્યા બાદ વાદળની માફક વિખરાઈ જઈને વિદેહી બનું છું.

ભાવાર્થ

આ મુજબ પરમગુરુ શ્રીમત્ કરુણાસાગરના દિવ્ય દેહનો અપાર મહિમા અને તાત્પર્ય છે. તેઓના દિવ્ય દેહનું પ્રાગટ્ય અમિત રૂપે જમાવટ થયેલું છે જેને વાદળની ધનતાના રૂપે સ્વાધિનતાપૂર્વક તેઓ ભોગવે છે અને અલૌકિક કૈવલજ્ઞાનનું રસપાન સર્વ અંશોને કરાવે છે અને અંશ-અંશીનો લક્ષ દર્શાવે છે. જ્યારે તેઓનો પ્રાગટ્ય ધનતાવાળો દિવ્ય દેહ વિખરાઈ જાય ત્યારે તેઓ વિદેહી થઈને પોતાના સ્વ-ચૈતન્ય પરમ વિશેષ પાટવી અંશ સ્વરૂપે કૈવલધામમાં પાછા જઈને સર્જનહારના સાંનિધ્યમાં હંમેશને માટે રહે છે.

ભવીતવ દેહ વિખરી તન, અકલ રૂપ હોય અંશ;
જાઈ મીલું નિજ પતિનપે, જનકે હુતે સુવંશ. ૧૪

શબ્દાર્થ

ભવીતવ = પેદા થયેલો, ઉત્પન્ન થયેલ દેહ = દેહ, શરીર, પિંડ, ઘાટ
વિખરી = વિખેરીને તન = શરીર, દેહ, સ્વરૂપ અકલ = કળી ન શકાય તેવું, અલૌકિક,
અવ્યક્ત રૂપ = સ્વરૂપ હોય = થાય અંશ = અંશ જાઈ = જઈને મીલું = મળું, મેળાપ
કરું નિજ પતિનપે = મૂળ માલિકને, ખુદ સર્જનહારને જનકે = જેનો હુતે = હતો
સુવંશ = વંશજ.

અનુવાદ

બનેલા દેહનું સ્વરૂપ જ્યારે વિખરાઈ જાય ત્યારે અંશ અકળ સ્વરૂપે થઈ
જેનો વંશજ હતો તેવા નિજ પતિને જઈને મળે છે.

ભાવાર્થ

પરમગુરુ શ્રીમત્ કરુણાસાગરનું જામણ થયેલ દિવ્ય ઘનશ્યામ સ્વરૂપ અંતમાં વાદળોની જેમ વિખરાઈ જાય છે. પોતે વિદેહી બનીને પોતાના સ્વ-ચૈતન અંશ સ્વરૂપે થઈને જેના વંશજ છે એવા નિજ કૈવલપતિને કૈવલધામમાં જઈને મળે છે.

આવન જાવનકે જેહી, કીયે અમીત મોઈ તંત;
કલપ કલપ પરજંતહી, બોધ કરહું જુગ જંત. ૧૫

શબ્દાર્થ

આવન = આવવાની જાવનકે = જવાની જેહી = જે કીયે = કહી અમીત = પ્રેમપૂર્વક, રહસ્યવાળી અનહદ, અપાર મોઈ = મારા તંત = શરીર, ઘાટ, દેહ કલપ કલપ = કલ્પે કલ્પે પરજંતહી = પર્યંત બોધ = ઉપદેશ, જ્ઞાન, બોધ કરહું = કરું છું જુગ = જગતના જંત = માનવોને, જીવોને.

અનુવાદ

મારા શરીરની આવવા અને જવાની જે હકીકત હતી, તે મેં પ્રેમપૂર્વક કહી. કલ્પ કલ્પ પર્યંત જગતના જીવોને બોધ કરું છું.

ભાવાર્થ

પરમગુરુ શ્રીમત્ કરુણાસાગરના દિવ્ય દેહની આ સૃષ્ટિમાં આવવા-જવા અંગેની સમજ હતી તે આપણને પ્રેમપૂર્વક કહી જણાવી. પ્રગટ થવાના અને વિખરાઈ જવાના સમય દરમિયાન તેઓ જગતના જીવોને કૈવલજ્ઞાનનો ઉપદેશ કરે છે. વળી આ ઉપદેશ માટે કલ્પે એક વખત સર્જનહાર તેમને બ્રહ્માંડમાં મોકલે છે અને ઉપદેશાત્મક કાર્ય કરીને વિદેહી થાય છે.

સકલ અંશ સિર અધિપતિ, મહે નિજ અંશ સમેર;
યુગન યુગન પઠવાવહુ, ઈશ્વર અંશ ઘનેર. ૧૬

શબ્દાર્થ

સકલ = દરેક, તમામ અંશ = અંશ સિર = માથે, મસ્તકે, સર્વોપરિ રૂપે અધિપતિ = મુખિયા, ધણી, માલિક મહે = હું નિજ = મૂળ, આદિ અંશ = અંશ સમેર = પાટવી યુગન યુગન = યુગે યુગે પઠવાવહુ = મોકલું ઈશ્વર = ઐશ્વર્ય ધરાવતા અંશ = અંશ ધનેર = ઘણા, અનેક, બહુ.

અનુવાદ

સર્વ અંશોના અધિપતિ રૂપે રહેલા સર્જનહારનો હું પાટવી અંશ છું. તેઓ યુગે યુગે ઈશ્વર રૂપ ઘણા અંશો મોકલે છે.

ભાવાર્થ

પરમગુરુ શ્રીમત્ કરુણાસાગર સર્વે અંશોના માલિક કૈવલકર્તાના તેઓ પરમ વિશેષ પાટવી અંશ છે, જે સદાને માટે કૈવલકર્તાના સાંનિધ્યમાં રહેતા હોય છે. વહીવટીય કાર્ય સોંપેલા ઘણા ઈશ્વરી વિશેષ અંશોને સર્જનહાર યુગે-યુગે વિશ્વમાં મોકલે છે.

પણ મેં તો કુલ કલપમે, આવહુ એકહી વાર;
ન્યાય સહિત દરશાવન, ખાવન ખુદ કિરતાર. ૧૭

શબ્દાર્થ

પણ = પણ, પરંતુ મેં = હું તો = તો કુલ = આખા, સમગ્ર કલપમે = કલ્પમાં આવહુ = આવું છું એકહી વાર = એકવાર ન્યાય = ન્યાય સહિત = પૂર્વક, સાથે દરશાવન = દર્શાવવા ખાવન = ધણી, માલિક, પતિ ખુદ = જાતે, પોતે કિરતાર = કર્તા, સર્જનહાર.

અનુવાદ

પરંતુ હું તો આખા કલ્પમાં એક જ વાર સર્વના માલિક એવા ખુદ સર્જનહારને ન્યાયસહિત દર્શાવવા માટે આવું છું.

ભાવાર્થ

પરમગુરુ શ્રીમત્ કરુણાસાગર એક કલ્પના સમયગાળા દરમિયાન એક જ

વખત આવે છે. સર્જનહારનો તેમને મોકલવા પાછળનો ઉદ્દેશ અંશ-અંશીનું જ્ઞાન લુપ્ત થયેલું છે તેને જાહેર કરવાનો છે. તેથી તેઓ આ બ્રહ્માંડમાં આવીને અંશને શુદ્ધ સ્વરૂપે કરી સમગ્ર બ્રહ્માંડની ઉત્પત્તિના કારણરૂપે રહેલા સાચા સર્જનહારને ન્યાયપૂર્ણ દર્શાવે છે અને અધિકારી અંશને કર્તા સાથે મેળાપ કરાવે છે.

**જેહી અવતારનસે જીનું, ખોજ ન કીયે ખનીત;
તેહી કારણ આવહી મમ, જુગધર કરન જનીત. ૧૮**

શબ્દાર્થ

જેહી = જે, તે અવતારનસે = અવતારાદિક પુરુષોથી જીનું = જેના અંગ
ખોજ = શોધ ન કીયે = કરી નહી ખનીત = શોધીને, ખોળીને તેહી = તે કારણ = કારણ
આવહી મમ = હું આવું છું જુગધર = વિશ્વને ધારણ કરનાર, નિયમન કરનાર
કરન = કરવા જનીત = જાણ, .

અનુવાદ

તે અવતારાદિક પુરુષો(કર્તાની) શોધ કરી ન શક્યા તે કારણથી હું જગતને ધારણ કરનારની જાણ કરવા આવું છું.

ભાવાર્થ

વિશ્વમાં યુગેયુગે આવનાર અવતારાદિક મહાપુરુષોએ વિશ્વના સાચા સર્જનહારને શોધવા પ્રયત્ન કર્યો નહીં કે જાણ્યા પણ નહીં. જેથી જગત સાચા સર્જનહારથી અજાણ રહ્યું. આ કારણને લીધે જ પરમગુરુ શ્રીમત્ કરુણાસાગર બ્રહ્માંડમાં આવી અંતરિક્ષના દૈવીધામોની આઘ લઈ પૃથ્વી પરના સાત દ્વીપોમાં જગતને ધારણ કરનાર સાચા માલિકની જાણ કરાવે છે.

**યેસેહી હમ નિજપતિનકે, પરમ અંશ ગતિવેત;
કહે કુવેર રહુ સદા, સકત પાસ સહેત. ૧૯**

શબ્દાર્થ

યેસેહી = આ રીતે, આ મુજબ, આ પ્રમાણે હમ = હું નિજપતિનકે = નિજપતિનો

પરમ અંશ = પરમવિશેષ પાટવી અંશ **ગતિવેત** = ગતિને જાણનાર, જ્ઞાનને જાણનારો
કહે કુવેર = પરમગુરુ શ્રીમત્ કુવેરસ્વામી કહે છે કે **રહુ સદા** = હંમેશને માટે રહું છું
સકત = સર્જનહાર, સર્વના કારણરૂપે રહેલા કર્તા **પાસ** = સાથે, જોડે, સમીપમાં
સહેત = પ્રેમપૂર્વક, હેત ધારણ કરીને.

અનુવાદ

એવો હું સર્વ જાણને જાણનાર નિજપતિનો પરમવિશેષ પાટવી અંશ છું.
કુવેરસ્વામી કહે છે કે સર્જનહાર સાથે સદાને માટે પ્રેમપૂર્વક રહું છું.

ભાવાર્થ

આ પ્રમાણે પરમગુરુ શ્રીમત્ કરુણાસાગર દરેક પ્રકારની જાણને જાણવાવાળા અને સર્વ ઉત્પત્તિના કારણરૂપ રહેલા નિજ સકર્તાપિતિ સર્જનહારના પરમવિશેષ પાટવી અંશ છે. કુવેરસ્વામી જણાવે છે પરમ વિશેષ પાટવી અંશના નાતે તેઓ સદાને માટે પ્રેમપૂર્વક કેવલકર્તાની સાન્નિધ્યમાં નિવાસ રહે છે.

બહોરુ પઠાવહી તાંહી જહુ, કર્તા કલપ કોઈ કાલ;
નહિતર રખે હજૂરીત, મેં ખુદકે નિજ બાલ. ૨૦

શબ્દાર્થ

બહોરુ = વળી, મુખ્યત્વે, ખાસ કરી, ત્યારપછી, ઘણું કરીને, નહીંતર તો
પઠાવહી = મોકલે **તાંહી** = ત્યાં **જહુ** = જાઉં **કર્તા** = સર્જનહાર, માલિક, ઉત્પન્ન કરનાર
કલપ = કલ્પ **કોઈ કાલ** = સમય પર્યંત, સમયગાળા દરમિયાન **નહિતર** = નહીંતર, નહીં
તો, અથવા તો **રખે** = રાખે **હજૂરીત** = હજૂરમાં, સાન્નિધ્યમાં **મેં** = હું **ખુદકે** = પોતાનો,
તેમનો **નિજ બાલ** = આધિન બાળક, પોતાનો બાળ.

અનુવાદ

કલ્પના સમય દરમિયાન કર્તા જ્યાં મોકલે ત્યાં જાઉં છું નહીંતર તો તેમની
હજૂરમાં રાખે છે. કારણ કે હું તેમનો (ખુદ કર્તાનો) પોતાનો બાળક છું.

ભાવાર્થ

એક કલ્પના સમયગાળા દરમિયાન જ્યારે કર્તા પોતાના પાટવી પરમ

વિશેષ અંશને જ્યાં મોકલે ત્યાં તેઓ જાય છે નહીંતર તો કર્તા તેમને પોતાની હજૂરમાં સદાને માટે રાખે છે. કારણ કે તેઓ ખુદ કર્તાના નિજ બાળક તરીકે કૈવલધામમાં રહે છે.

**બાલક હોઈ નિજપતિનકે, હુકમે રહુ હજુર;
તરન તોરહુ કીયે બિન, તો કીમ હોહુ સકુર. ૨૧**

શબ્દાર્થ

બાલક = બાળક **હોઈ** = હોવાથી **નિજપતિનકે** = નિજપતિના **હુકમે** = હુકમે, આજ્ઞામાં **રહુ** = રહુ **હજુર** = હાજર, સમક્ષ, સમીપ, સાંનિધ્ય **તરન** = તણખલું, ઘાસનું તરણું **તોરહુ** = તોડું **કીયે** = કહ્યા **બિન** = વિના, સિવાય **તો** = તો **કીમ** = કેમ ? કેવી રીતે ? **હોહુ** = થઈ **સકુર** = સ્ફુરાયમાન, જાહેર.

અનુવાદ

નિજપતિના બાળક હોઈ તેમના હુકમમાં હાજર રહું છું. પણ કહ્યા વિના એક તણખલું તોડી ન શકું તો કેમ કરીને સ્ફુરાયમાન થઈ શકું ?

ભાવાર્થ

આ પરમવિશેષ અંશ કૈવલધામમાં કૈવલકર્તાના બાળક તરીકે તેમના સાંનિધ્યમાં રહેતા હોય છે અને હુકમની રાહ જોઈને હજૂરી તરીકે પોતાની ફરજ બજાવે છે. વળી તેઓ હુકમ વગર એક તણખલું પણ તોડી શકતા નથી, તો પછી કેમ કરીને કૈવલધામ છોડી બ્રહ્માંડમાં જાહેર થાય ?

**સકુરન સો ઈશ્વરનતા, પ્રયા દેખાવન પેર;
સોતો હુકમ વિના ઈત, ક્યાં કરી શકે કુવેર. ૨૨**

શબ્દાર્થ

સકુરન = સ્ફુરાયમાન, જાહેર, પ્રગટ, પ્રત્યક્ષ, હાજર **સો** = તે **ઈશ્વરનતા** = ઐશ્વર્ય **પ્રયા** = પરચા, પ્રત્યક્ષ **દેખાવન** = દેખાડવા માટેની **પેર** = યુક્તિ **સો તો** = તે તો **હુકમ** = ફરમાન, આજ્ઞા **વિના** = સિવાય **ઈત** = અહીં, મૃત્યુલોક **ક્યાં** = કેવી રીતે ? કેમ ? **કરી શકે** = કરી શકે **કુવેર** = પરમગુરુ શ્રીમત્ કુવેરસ્વામી.

અનુવાદ

પ્રગટ થવું એ ઐશ્વર્યતા છે. જે પરચા દેખાડવાની યુક્તિ છે, તેથી કુવેરસ્વામી હુકમ વગર મૃત્યુલોકમાં કેવી રીતે (પરચા) કરી શકે ?

ભાવાર્થ

વિશ્વમાં પ્રગટ થવું તે એકે પ્રકારની ઐશ્વર્યતા છે. જેના બળ થકી ચમત્કાર દેખાડવાની શક્તિ મળે છે. પરમગુરુ શ્રીમત્ કરુણાસાગર કેવલ કર્તાની આજ્ઞા સિવાય વિશ્વમાં પ્રગટ થતા નથી. વિશ્વના માનવો અવતારોને વધુ પ્રમાણમાં જાણે છે. કારણ કે તે યુગે યુગે વિશ્વમાં હાજર થાય છે એટલે તેમની ઐશ્વર્યયુક્ત પરચા બહુ પ્રસિદ્ધ છે. જ્યારે પરમવિશેષ અંશ કર્તાના હુકમ વિના કેવી રીતે પરચા આપી શકે ? અને મૃત્યુલોકમાં પ્રગટ (જાહેર) થઈ શકે ?

જો હુકમે તો સબ કછુ, કરી શકુ જેહી ભાવ;
પણ મેરે પતકી વિભૂ, દેખ ભયો ગરકાવ. ૨૩

શબ્દાર્થ

જો = જો હુકમે = આદેશથી, આજ્ઞાથી તો = તો સબ કછુ = સર્વ કાંઈ, ઘણું બધું કરી શકુ = કરી શકું જેહી = જેવો ભાવ = ઈચ્છા, શક્તિ, બળ પણ = પણ, પરંતુ મેરે = મારા પતકી = પતિની વિભૂ = સામર્થ્ય, વિભૂતિ દેખ = દેખીને ભયો = થયો ગરકાવ = તલ્લીન, મશગૂલ, મગ્ન.

અનુવાદ

આજ્ઞાથી તો ઈચ્છા મુજબ સર્વ કાંઈ કરવા સમર્થ છું પણ મારા પતિની સામર્થ્યતા જોઈને હું ગરકાવ થયો છું.

ભાવાર્થ

સર્જનહાર કેવલકર્તાની જેવી ઈચ્છા અને આજ્ઞા હોય તે મુજબ બધું જ કરવા માટે પરમવિશેષ અંશ એવા પરમગુરુ શ્રીમત્ કરુણાસાગર સર્વ શક્તિમાન છે. સર્જનહારે તેમને આપેલી સોળ વિભૂતિના સામર્થ્યથી તે સર્વ પ્રકારનું સામર્થ્ય ધરાવે છે. તેમ છતાં તેઓ સર્જનહારની રચનાનું અવલોકન

કરીને તેમનામાં રહેલી સવિશેષ અને અસીમ સામર્થ્યતા જોઈને તેઓ કર્તામાં જ ગરકાવ થઈ ગયા છે.

**અતિ અથાહ અપરમ જીનું, કરત ગનિત નહિ અંત;
પારસ દામ ચિંતામણિ, જો શૂન્યકે પરિચંત. ૨૪**

શબ્દાર્થ

અતિ = ઘણું, અધિક, અતિશય અથાહ = જેનો થાહ પામી ન શકાય તેવો, અથાહ, ભરપૂર અપરમ = અપરંપાર, વિશેષ જીનું = જેઓનું, જેની કરત = કરતાં ગનિત = ગણતરી નહિ = નહીં. અંત = છેડો પારસ = પારસમણિ દામ = કિંમત, મૂલ્ય ચિંતામણિ = ચિંતામણિ જો = જો શૂન્યકે = શૂન્યના મીડાના પરિચંત = પર્યંત, સુધી, લગી, અંતે, છેવટે.

અનુવાદ

નિજ કર્તાની ગત અથાહ અને અપરંપાર હોઈ ગણતરીનો અંત આવે તેમ નથી. જેમ કે પારસ કે ચિંતામણિના મૂલ્યમાં ગમે તેટલા શૂન્ય લગાવો તો પણ અંત આવે તેમ નથી.

ભાવાર્થ

જેવી રીતે પારસમણિ કે જેના સ્પર્શથી લોખંડનું સોનું બને છે અને ચિંતામણિ કે જેને હાથમાં ગ્રહણ કર્યા પછી જે ચિંતવન કરવામાં આવે તે પ્રાપ્ત થતું હોવાથી તેની કિંમત નક્કી કરી શકાય નહીં. જેમકે કોઈ રકમ(અંક)ની પાછળ જેટલાં શૂન્ય ઉમેરીને બનાવેલી રકમ મૂલ્યની ગણતરીમાં ઓછી સાબિત થાય છે તેવી જ રીતે સકર્તાપતિ સર્જનહારની સામર્થ્યતા અતિશય અથાગ અને અપરંપાર હોઈ જેની ગણતરી કરતાં અંત આવી શકતો નથી.

**યા વિધિ અપરમ કતવકી, કર્તા કરતસે ન્યાર;
તાંહાં મેરે અનુભવ થકે, ક્યૌ કરી શકુ ઉચ્યાર. ૨૫**

શબ્દાર્થ

યા વિધિ = આ રીતે અપરમ = અપરંપાર કતવકી = રચનાથી, ઉત્પત્તિની

કર્તા = સર્જનહાર, રચનાર **કરતસે** = રચનાથી, ઉત્પત્તિથી **ન્યાર** = અલગ, જુદા
તાંહાં = તેવા, તેમ, ત્યાં **મેરે** = મારા **અનુભવ** = પ્રત્યક્ષ જ્ઞાન, સ્વાનુભવ
થકે = થાકી, હારી **કયો** = કેમ ? **કરી** = કરીને **શકુ** = શકવું, શક્તિમાન થવું, સંભવિત
હોવું **ઉચ્ચાર** = અવાજ, ઉદ્ગાર, બોલ, ઉચ્ચારણ.

અનુવાદ

આ પ્રમાણે અપરંપાર રચનાની સામર્થ્યવાન કર્તા તે રચનાથી ન્યારા છે, ત્યાં મારો અનુભવ થાકી જાય છે તેથી કેવી રીતે ઉચ્ચાર કરી શકું ?

ભાવાર્થ

આ પ્રમાણેની સર્જનહારની મહાન સામર્થ્યતા તેમના અપરંપાર રચનાને નિહાળવાથી માલુમ પડે છે. આવી અદ્ભુત રચનાના રચનાર પોતે રચનાથી ન્યારા રહેલા છે. એવા સર્જનહારની સામર્થ્યતાનું વર્ણન કરતાં પરમગુરુ કહે છે કે “હું પણ થાકી જાઉં છું તો તેમના વિશે બીજું શું ઉચ્ચારી શકું.” આમ સર્વ રીતે શક્તિમાન એવા દિવ્ય પરમગુરુ કર્તાના ગુણગાન ગાવા માટે તેમનો અનુભવ અપૂરતો છે તેમ જણાવે છે.

કીટીકે પદ પંગુકે, ઈશ્વર શકે ન જોડ;
તો એહી કુલ રચનારન, તિનકી કુન સહોડ. ૨૬

શબ્દાર્થ

કીટીકે = કીટીના **પદ** = પગ **પંગુકે** = પાંગળું થાય, ભાંગે, અપંગ થાય
ઈશ્વર = ઐશ્વર્યવાન મહાપુરુષો **શકે ન જોડ** = જોડી શકે નહીં **તો** = તો, તો પછી
એહી = આ **કુલ** = સમસ્ત, અખિલ **રચનારન** = રચનારા, રચના કરનાર **તિનકી** = તેમની
કુન = કોણ **સહોડ** = સરખામણી, તુલના, બરોબરી.

અનુવાદ

કીટીના અપંગ પગને તો ઈશ્વર પણ જોડી શકે નહીં, તો આ સમસ્ત રચનારની બરોબરી કોણ કરી શકે ?

ભાવાર્થ

એક સૂક્ષ્મપગી ષટ પદી પ્રાણી (કીડી) પગથી અપંગ થાય તો તેના પગને વિશ્વના ઐશ્વર્યવાન ગણાતા ઈશ્વરાદિક મહાપુરુષો પણ જોડી શકતા નથી. તો ઐશ્વર્યવાન પુરુષો, સમસ્ત બ્રહ્માંડની રચનાના રચનાર એવા કરુણાઓના ઈશની સરખામણી કેવી રીતે કરી શકે ? અર્થાત સર્જનહારની સરખામણીમાં રચના પક્ષે કોઈ તુલાના કરી શકે નહીં.

**જેહી જેહી પ્રયા પુરીત ઈત, ઈસ ભવીત ભવ સેત;
તેહી સકલ અભિમાની કે, કર્તા સેતી નહિ હેત. ૨૭**

શબ્દાર્થ

જેહી જેહી = જેમને-જેમને, જેણે-જેણે પ્રયા = પરચા, ચમત્કાર પુરીત = પ્રેરક કર્યા, પૂર્યા ઈત = અહીં, મૃત્યુલોકમાં ઈસ = ઈશ્વર ભવીત = થઈને ભવ = ભવમાં, વિશ્વમાં, જગતમાં સેત = સેતુ, આધાર તેહી = તે સકલ = સર્વે, તમામ બધા અભિમાની = અભિમાનયુક્ત કે = નો કર્તા = સર્જનહાર, રચનાર સેતી = પ્રત્યે, તરફ નહિ = નહીં હેત = પ્રેમ, ભાવ, લાગણી, પ્રીતિ.

અનુવાદ

મૃત્યુલોકમાં જેમણે જેમણે ઈશ્વર થઈને પરચા પૂર્યા છે, તે સર્વે આ ભવસિંધુમાં અભિમાની હોઈ કર્તા પ્રત્યે સ્નેહ ધારણ કર્યા વિનાના છે.

ભાવાર્થ

મૃત્યુલોકમાં જેમણે જેમણે ઐશ્વર્યતા પ્રાપ્ત કરી છે તેવા વિશેષ અવતારાદિક મહાપુરુષોએ જગતભરના જીવોને પરચા આપી અભિમાનયુક્ત વહેવાર કર્યો છે. આવા મહાપુરુષોએ સર્જનહાર દ્વારા મળેલ વિભૂતિનો ઉપયોગ કરી કર્તા પ્રત્યે સ્નેહ ધારણ કર્યા વિના જ પોતાની મહત્તા વધારાવાનો પ્રયત્ન કર્યો, જેથી તેવા મહાપુરુષોને કૈવલકર્તા પ્રત્યે પ્રેમ નથી એમ કહી શકાય.

**ઈશ્વરતા જગ માનિતે, ભવિત માન ભરપૂર;
હુકમ વિના ઉનમત હલ, કર્તા રહત તિનું દૂર. ૨૮**

શબ્દાર્થ

ઈશ્વરતા = ઈશ્વરપણું, ઐશ્વર્યતા જગ = જગત માનિતે = માનીને, માનવાથી ભવિત = થયા, મેળવ્યા માન = અભિમાન, મોભો, પ્રતિષ્ઠા, કીર્તિ, ગૌરવ, મોટાઈ ભરપૂર = બહુ, ઘણું, પુષ્કળ, પૂરેપૂરું હુકમ = આજ્ઞા, આદેશ વિના = સિવાય ઉન્મત = મનમાની, સ્વચ્છંદતાપૂર્ણ હલ = ચાલે, વર્તે કર્તા = સર્જનહાર રહત = રહે તિનું = તેમનાથી દૂર = દૂર.

અનુવાદ

જગત ઈશ્વર તરીકે માનવા લાગ્યા તેથી તેમને પુષ્કળ અભિમાન થયું પરિણામે ઉન્મતપણે વર્તવા લાગ્યા, જેથી તેમનાથી કર્તા દૂર જ રહ્યા.

ભાવાર્થ

જગતના ભોળા જીવો ઐશ્વર્યતા સભર ચમત્કારોથી અંજાઈને આવા ઐશ્વર્યવાન મહાપુરુષોને ઈશ્વર તરીકે માનવા લાગ્યા અને તેમની પૂજા-પાઠ સહિત તેમને આદર-સત્કાર આપવા લાગ્યા. જીવો તરફથી મળતી પ્રતિષ્ઠા અને મોભાને લીધે તેમનામાં અભિમાન આવ્યું, જેથી તેઓ ઉન્મતપણે વર્તવા લાગ્યા. જેના કારણે તેમને કર્તા પ્રત્યે કોઈ હેતુભાવ કે પ્રીતિ રહી નહીં, જેથી કર્તા તેમનાથી દૂર જ રહ્યા.

જો કહેસો વિનુ હુકમસે, પ્રયા હોય કીમ કીન;
એતની તો હોય સામ્રથા, પ્રથમ ભક્તિ જેહી કીન. ૨૯

શબ્દાર્થ

જો = જો કહેસો = કહો તો વિનું = વિના, સિવાય હુકમસે = આજ્ઞાથી, આદેશથી, હુકમથી પ્રયા = પરયા, ચમત્કાર હોય = હોય કીમ = કેમ ? કીન = કરીને એતની = એટલી તો = તો હોય = હોય સામ્રથા = સામર્થ્યતા પ્રથમ = પહેલા ભક્તિ = ભક્તિ જેહી = જે, જેને કીન = કરી.

અનુવાદ

જો કહેશો કે હુકમ વિના પરયા કેમ કરીને થાય ? પહેલાં જેમણે ભક્તિ કરી હોય તેની એટલી તો સામર્થ્યતા હોય છે.

ભાવાર્થ

જો કદાચ કોઈ કહે કે કર્તાના હુકમ સિવાય અવતારાદિક ઐશ્વર્યવાન પુરુષો પોતે જગતના જીવોને ઈશ્વર મનાવી વિવિધ ચમત્કાર કેમ કરીને કરી શકે ? તો તેના જવાબમાં એમ સમજવું કે આવા મહાપુરુષોએ શરૂઆતમાં ભક્તિ કરી હોય તેના કારણે તેમનામાં ચમત્કારો આપવાની સામર્થ્યતા હોય છે.

જાંહાં લગ જીનું મસાગત, તાંહાં લગ તિનુકી ખાત;
તો કર્તાકું ક્યા લગે, આપ હવીત નિરધાત. ૩૦

શબ્દાર્થ

જાંહાં લગ = જ્યાં સુધી જીનું = જેમની, જેની મસાગત = મહેનત, પુરુષાર્થ, ઉદ્યમ તાંહાં લગ = ત્યાં સુધી તિનુકી = તેમની ખાત = ખાય છે તો = તો કર્તાકું = કર્તાને ક્યા લગે = શું લાગે વળગે આપ = પોતે હવીત = હોય, થાય નિરધાત = શક્તિ હીન.

અનુવાદ

જ્યાં સુધી જેની મહેનત ત્યાં સુધી તેમનું ફળ ખાય, પછી પોતે શક્તિહીન થઈ જાય. તેમાં કર્તાને શું લાગે વળગે.

ભાવાર્થ

કોઈ પણ ફળની પ્રાપ્તિ તેના પુરુષાર્થને આધારિત હોય છે. જેમકે જ્યાં સુધી જેની જેવી મહેનત ત્યાં સુધી તેમની મહેનતનું ફળ પ્રાપ્ત થાય છે. તેમ ઐશ્વર્યવાન પુરુષને પણ તેમની સાધનાના પ્રતાપે ઐશ્વર્ય પ્રાપ્ત થાય છે જે પરચામાં ખચાય છે જેથી તેઓ પાછા શક્તિહીન થઈ જાય છે. તેમાં કર્તાને શું લાગે વળગે.

તબ જેતની જપ તપ હુકી, સંપત્ય પ્રચેન ખોય;
ઈત કે ઈત વિત ખરચીત, પતિપે લહેણ ન કોઈ. ૩૧

શબ્દાર્થ

તબ = તેથી જેતની = જેટલી જપ = જપ તપ = તપશ્ચર્યા હુકી = કરી હોય સંપત્ય = સંપત્તિ, ઐશ્વર્ય, સમૃદ્ધિ પ્રચેન = પરચામાં, ચમત્કારમાં ખોય = ખોવી,

ગુમાવવી, ખર્ચી ઈત કે ઈત = અહીંના અહીં જ વિત = વિત્ત, ઐશ્વર્યતા, શક્તિ
ખરચીત = ખર્ચી, વેડફી, વાપરી પતિપે = સર્જનહારને, માલિકને, ધણીને
લહેણ ન કોઈ = કોઈ લેણું નહી.

અનુવાદ

તેથી જપ-તપથી પ્રાપ્ત કરેલ જેટલી સામર્થ્યતા હતી તે પરચામાં ગુમાવી
દીધી. બધી સામર્થ્યતા અહીંની અહીં જ વાપરી નાખી તેથી પતિની સાથે કોઈ
લેણું ન રહ્યું.

ભાવાર્થ

જપ અને તપના અથાહ પુરુષાર્થ દ્વારા પ્રાપ્ત કરેલી સામર્થ્યતા
આવા મહાપુરુષોએ જગતમાં ખંડિત પરચા અને ચમત્કારો દર્શાવવામાં
વાપરી નાખી છે. પ્રાપ્ત કરેલી સમર્થતા અહીંની અહીં જ પરચામાં જ
વાપરી નાખી હોવાથી સાચા સર્જનહારની સાથે તેમનું કોઈ લહેણું બાકી
રહ્યું નહીં. અર્થાત્ કરેલ ભક્તિ (પુરુષાર્થ)નું કર્તા સાથે ફળ લેવાનું
રહ્યું નહીં.

લેણદેણ વિનુ પતિનસે, તો તુમસે તિનું કાવ;
એ તો પલ્લા છૂટ ભયે, તો જનકે તીત જાવ. ૩૨

શબ્દાર્થ

લેણદેણ = ઋણાનું બંધ, લેવડદેવડનો સંબંધ, આપ લે, લેણાદેણી
વિનુ = સિવાય, વિના પતિનસે = સર્જનહાર તરફે તો = તો તુમસે = તમારાથી
તિનું = તેમાંનું કાવ = શું, હેતુ, મતલબ, યુક્તિ એતો = એતો પલ્લા = પલ્લુ, ત્રાજવાનું
એક છાબડું, પલ્લું સંબંધ, તરફેણ છૂટ = છૂટવું, છૂટી ભયે = થયો, ગયો તો = તો
જનકે તીત = જ્યાં ને ત્યાં જાવ = જવું, જાય.

અનુવાદ

સર્જનહાર સાથેના લેવડદેવડ વિના તેમને તેની શી મતલબ ? આ તો
સંબંધ છૂટી ગયો હોઈ જ્યાં ને ત્યાં જાય છે.

ભાવાર્થ

પરમપદ પ્રાપ્ત કરવા માટે દરેકે સર્જનહારની ભક્તિ કરવાની હોય છે. સર્જનહારની ભક્તિ કરવાથી તેમની સાથે સંબંધ (પલ્લુ) બંધાય છે, પરંતુ ભક્તિના પ્રતાપથી બનેલ મહાપુરુષો સામાન્ય પરચા આપવાનું સામર્થ્ય ધરાવે છે. જો પરચા આપે તો ભક્તિનું ફળ રહેતુ નથી જેથી કર્તા સાથેનો સંબંધ પણ રહે નહીં. કર્તા સાથે સંબંધ ન રહેવાથી તેઓ જ્યાં ને ત્યાં સંસારમાં ફરે છે. અર્થાત સંસારમાં જન્મે છે અને મરણ પામે.

તબત્યે નિજ કરતારસે, રખો સંબંધ સબેહ;
જપ તપ સાધન સમરણ, કરીકે સાધો સનેહ. ૩૩

શબ્દાર્થ

તબત્યે = તેથી નિજ = મૂળ, આદિ કરતારસે = કર્તાથી, પતિથી, સર્જનહારથી
રખો = રાખો સંબંધ = સંબંધ, નાતો સબેહ = બધા, સર્વે જપ = જપ તપ = તપ
સાધન = સાધન સમરણ = સ્મરણ કરીકે = કરીને સાધો = સાધો, જોડો સનેહ = સ્નેહ.

અનુવાદ

તેથી સૌએ નિજપતિ સાથે જપ, તપ, સાધના અને સ્મરણ કરી સ્નેહપૂર્વક સંબંધ રાખવો જોઈએ.

ભાવાર્થ

આ કારણે જ સંસારમાં જીજ્ઞાસુ, અર્થાથી, વિષયી અને મુમુક્ષુ એમ બધાં જ પ્રકારના જીવોએ તત્વાતિત એવા સર્જનહાર સાથે નાતો જોડવા માટે પુરુષાર્થ કરવો જોઈએ. તે માટે જરૂરી જપ, તપ, સાધના અને સ્મરણ અંશ ભાવે કરીને પ્રેમપૂર્વક સંબંધ બાંધવો જોઈએ.

તો નિજ શુધ્ધ સનેહત્યે, સકત કરે સહાય;
જો તુમ આપનપો તજો, તો પતિ લેહે બોલાય. ૩૪

શબ્દાર્થ

તો = તો નિજ = મૂળ, આદિ શુદ્ધ = શુદ્ધ સનેહત્યે = સ્નેહ ભર્યા સંબંધોને લીધે, સ્નેહના કારણે સકત = સકર્તા, સર્જનહાર, કર્તા કરે = કરે સહાય = મદદ, સહાયતા જો = જો તુમ = તમો આપનપો = અહંપણું, પોતાપણું તજો = ત્યજો, છોડો તો = તો પતિ = માલિક, સ્વામી લેહે = લે બોલાય = બોલાવી.

અનુવાદ

તો પોતાના શુદ્ધ સ્નેહને લીધે સકર્તા સહાય કરે છે અને જો તમો અહંપણું છોડો તો પોતે બોલાવી લે છે.

ભાવાર્થ

સંસાર પ્રત્યે અરૂચિ અને નાશવંત પ્રત્યે અભાવ ધારણ કરવો જોઈએ. વળી પોતાના શુદ્ધ ચૈતન ભાવે સકર્તા પતિ સર્જનહારને મળવા માટે આરતપૂર્વક પુરુષાર્થ કરવો જોઈએ. જેથી સકર્તાપતિ નિશ્ચિત સહાય કરે છે અને જે વ્યક્તિ પોતાનું અહંપણું (અહંકાર) ત્યજીને પોતાના શુદ્ધ સ્વરૂપે થાય તો સર્જનહાર એવા અધિકારી અંશને પોતાના કૈવલધામમાં બોલાવી લે છે.

જો પતિ લેત બોલાયકે, તો તિનકે બડ ભાગ્ય;
કહે કુવેર પાય પદ, જે આપની નિજ જાગ્ય. ૩૫

શબ્દાર્થ

જો = જો પતિ = માલિક, સ્વામી લેત = લે બોલાયકે = બોલાવી તો = તો તિનકે = તેના બડ ભાગ્ય = મહાભાગ્યશાળી, મોટા ભાગ્ય, નસીબ કહે કુવેર = પરમગુરુ શ્રીમત્ કુવેરસ્વામી કહે છે કે પાય = પ્રાપ્ત કરે પદ = પરમપદ જે = જે આપની = આપણી નિજ = મૂળ, આદિ જાગ્ય = નિજ ધામ, ઠેકાણું, જગ્યા.

અનુવાદ

જો પતિ બોલાવી લે તો તેનું મોટું ભાગ્ય ગણાય. કુવેરસ્વામી કહે છે કે તે પરમપદને પ્રાપ્ત કરે છે. જે આપણા સર્વનું મૂળ ઠેકાણું છે.

ભાવાર્થ

જે અંશ પોતાના શુદ્ધ ચૈતન સ્વરૂપે કર્તાને મળવાની આરત રાખી જપ, તપ, સાધના, સ્મરણથી પુરુષાર્થ કરે છે તેવા અધિકારી અંશને માલિક પોતાના કૈવલધામમાં બોલાવી લે છે. જે અંશને કર્તા બોલાવી લે છે તેઓ મહાન ભાગ્યશાળી છે. પરમગુરુ શ્રીમત્ કરુણાસાગર કહે છે કે આવા અંશો જન્મમરણના બંધનમાંથી મુક્ત થઈને પરમપદને પ્રાપ્ત કરે છે, જે આપણા બધાનું મૂળ ઠેકાણું છે. અર્થાત્ શુદ્ધ અંશ સ્વરૂપે આપણે જે કૈવલધામમાંથી બ્રહ્મભૂમિકામાં આવ્યા હતા તે કૈવલધામ આપણું મૂળ નિવાસસ્થાન છે.

યોપાઈ અનુસૂચી

યોપાઈ	તિથિ	યોપાઈ નં.	પેજ નં.
અ			
અમાસે વાસો શૂન્યમે	અમાવસ્યા	૧	૮૩
અપત્યે અવનિ ઉપની	અમાવસ્યા	૬	૮૬
અધુર અનલ અવિકાસ હે	૧	૫	૯૦
અવનિ વિલાઈ નિરમે	૧૧	૫	૧૩૮
અનભે પ્રગટે આપમે	૫	૫	૧૦૯
અવિગત પુરૂષ અરસ હુતે	સાખીઓ	૮	૧૬૧
અતિ અથાહ અપરમ જીનું	સાખીઓ	૨૪	૧૭૨
અઢી આંગુલ આકાશ હે	૨	૫	૯૪
અક્ષર ખટ વીસ યોવીસ	૬	૪	૧૧૩
અક્ષર ભાવન જાયગો	૬	૫	૧૧૩
આ			
આ ભવકે જુગ દુસરે	૧૫	૨	૧૫૨
આભ અચાનક સમ તન	સાખીઓ	૯	૧૬૨
આપ ઈચ્છાએ અરૂપથી	અમાવસ્યા	૩	૮૪
આવન જાવનકે જેહી	સાખીઓ	૧૫	૧૬૬
આતમ તમનો તમ સદા	૧૧	૪	૧૩૭
આન્ય પદારથ અલપહે	૬	૬	૧૧૪
આડ અટકણ નહિ એક ગમા	૧૦	૨	૧૩૨
ઈ			
ઈશ્વરતા જગ માનિતે	સાખીઓ	૨૮	૧૭૪
ઉ			
ઉભે ચક્રકુ અનુભવી	૪	૪	૧૦૩
ઉપજે ખપે સહુ આપમે	૧૪	૩	૧૪૯

એ

એવા સાહેબ પામવા	૭	૬	૧૧૮
એક ચલે દો સ્થિર રહે	૨	૩	૮૩
એક દશાવંત અનુભવી	૧૧	૧	૧૩૬
એહી વિધકે શ્રવનન જમી	સાખીઓ	૧૧	૧૬૩
એહી વિધિ સમરણ હોત હે	૩	૬	૧૦૦
એહી વિધિ વ્યાપક બ્રહ્મકે	સાખીઓ	૧	૧૫૭
એહી અભિપ્રાયન તન મમ	સાખીઓ	૧૩	૧૬૪

ક

કલ કુંચી કર્તા કરે	૭	૫	૧૧૮
કરમ ધરમ કે બાંધણે	૧૦	૬	૧૩૪
કરણીનું બલ જાંહાં નહિ	૮	૨	૧૨૨
કીટીકે પદ પંગુકે	સાખીઓ	૨૬	૧૭૩
ક્યોં કરી ખોજ લહે તિનું	સાખીઓ	૩	૧૫૮
કંઠસે વાસો શિવનો	૧	૪	૮૮

ખ

ખટસે જાપ જપી જપ	૪	૨	૧૦૨
ખટહી સહસ્ત્ર જાપ જપી	૪	૩	૧૦૩
ખટહી સહસ્ત્ર હરદે જપે	૩	૫	૮૮
ખેત ભિજાઈત જેહી કણ	સાખીઓ	૧૨	૧૬૪

ગ

ગગન ચઢી કર ગરજના	૫	૪	૧૦૮

ચ

ચતુર ગુદા ખટ ઉતપત	૬	૩	૧૧૨
ચૌદ લોક સુખ તેહને	૧૪	૧	૧૪૮
ચોથે ચતુરદલ ચકકુ	૪	૧	૧૦૨

ચોપાઈ અનુસૂચી			૧૮૩
ચંદા સૂર પ્રકાશસે	૧૨	૪	૧૪૧
	છ		
છઠે મઠનો કરતા સહી	૬	૧	૧૧૧
છાયા માયા જાંહાં નહિ	૮	૩	૧૨૨
	જ		
જમ છે તેમ દરસે નહિ	૧૩	૩	૧૪૫
જલ થલમાંહી આપ હે	૧૨	૨	૧૪૦
જહાં જેહેવો તમ તહાં સહી	૭	૩	૧૧૭
જા દિન જન્મ નહિ શક્તિ કો	અમાવસ્યા	૨	૮૩
જાપ સકલ એહી સંતકે	૧૫	૬	૧૫૫
જાપ અજપા હોત હે	૩	૩	૯૮
જેસે લહેર સમુદ્રકી	૯	૩	૧૨૭
જેહી નિજ અંશ મુમુક્ષુકી	સાખીઓ	૧૦	૧૬૩
જેહી જેહી પ્રયા પુરીત ઈત	સાખીઓ	૨૭	૧૭૪
જેહી અવતારનસે જીનું	સાખીઓ	૧૮	૧૬૮
જો પતિ લેત બોલાયકે	સાખીઓ	૩૫	૧૭૯
જો કહેસો વિનુ હુકમસે	સાખીઓ	૨૯	૧૭૫
જો તુમહી હમકુ કહો	સાખીઓ	૭	૧૬૧
જો હુકમે તો સબ કછુ	સાખીઓ	૨૩	૧૭૧
જયૌ બોરંગા બારમે	૧૦	૫	૧૩૩
જાંહાં ઈક્ષણ એકે નહિ	૮	૫	૧૨૪
જાંહાં લગ જીનું મસાગત	સાખીઓ	૩૦	૧૭૬
	ઝ		
ઝલમલ ઝલકે શૂન્યમે	૫	૬	૧૧૦
ઝલાબંબ ઝલકી રઘ્ઘો	૧૦	૩	૧૩૨
	ત		
તત્ત્વ સઘાંનક પવન તે	અમાવસ્યા	૫	૮૫
તબ વરતિ કહાં જાયગી	૯	૬	૧૩૦

तब जेतनी जप तप लुकी	साभीओ	३१	१७६
तब जेतने तनुं तत्त्वके	साभीओ	४	१५८
तबत्ये निज करतारसे	साभीओ	३३	१७८
ताते वरखत वस्त हे	८	२	१२७
ताते आ जुग भरनके	साभीओ	६	१६०
तेरस अगम अपार हे	१३	१	१४४
तो निज शुध्य सनेहत्ये	साभीओ	३४	१७८
त्रीजे तंतु विचारीओ	३	१	८७

६

दश परकार वायु वसे	१	२	८७
दश ईन्द्रि मन रस भई	१०	१	१३१
दो दो लोयन सरवकु	१३	२	१४४
द्वदश पंथ पोता तज्ञा	१४	५	१५०
द्वदश साधन दासको	१२	१	१४०

७

धरणी धरा जेसे सख	१२	६	१४३
धरणी पवन मन धीर करी	५	२	१०६

८

नव निधि नव वासना	८	१	१२६
नवमा नाडी तीन है	२	२	८२
नवलाभ तारा व्योमका	१२	५	१४२
नाम अनामी आप हे	१५	५	१५४
निराकार निरधार हे	८	४	१२३
निरगुण ब्रह्म परापर	१४	६	१५१
निजकर्ता डेवलकुल	साभीओ	२	१५७

९

पञ्च में तो कुल कलपमे	साभीओ	१७	१६७
पडवे पिंजर ताडेरु	१	१	८७

ચોપાઈ અનુસૂચી			૧૮૫
પંચ વટી પરમાતમા	૫	૧	૧૦૬
પંચ તત્ત્વમે જાણીયે	અમાવસ્થા	૪	૮૫
પુનમે પરસિદ્ધ વારતા	૧૫	૧	૧૫૨

બ

બહોરુ પઠાવહી તાંહી જહુ	સાખીઓ	૨૦	૧૬૮
બાલક હોઈ નિજપતિનકે	સાખીઓ	૨૧	૧૭૦
બીજે બુદ્ધ વિચારીયે	૨	૧	૮૨
બિન જ્ઞાનકો જ્ઞાનવો	૧૩	૫	૧૪૬
બિન ઈચ્છાકો ઈસ હે	૧૩	૬	૧૪૭
બિના નૈનકુ નિરખવુ	૧૩	૪	૧૪૬
બ્રહ્મ સમુદ્ર લહેર હે	૮	૪	૧૨૮
બ્રહ્મા વિષ્ણુ માહેશ્વર	૧૨	૩	૧૪૧

ભ

ભવીતવ દેહ વિખરી તન	સાખીઓ	૧૪	૧૬૫

મ

મરત સજીવન જકતમે	૧૧	૨	૧૩૬
મીષ્ટ મધુર મોલા તીક્ષણા	૨	૬	૮૫
મૂલ ચક્ર ખટસે જપે	૩	૪	૮૮
મૂલચક્ર ગણનાપતિ	૧	૩	૮૮

ય

યા વિધિ અપરમ કતવકી	સાખીઓ	૨૫	૧૭૨
યાચક ભાવ જેહને નહિ	૧૪	૨	૧૪૮
યાંહાં લગ ઉતઠત કોઉ કીનું	સાખીઓ	૫	૧૫૮
યેસો જ્ઞાન વિચારીયે	૮	૫	૧૨૮
યેસે સરજન એક હે	૭	૪	૧૧૮
યેસેહી હમ નિજપતિનકે	સાખીઓ	૧૮	૧૬૮

	૨		
રોમ રોમમાં રમીરહો	૩	૨	૮૭
	લ		
લીલ ગયે નિર નિરમલા	૧૧	૩	૧૩૭
લેણદેણ વિનુ પતિનસે	સાખીઓ	૩૨	૧૭૭
	શ, સ		
શૂન્ય વિલાયો શક્તમે	૧૧	૬	૧૩૮
શુભ્ર ચાલ આકાશકી	૨	૪	૮૪
સમદમ સાધન સાધકે	૫	૩	૧૦૭
સબ ભેદન કો ભેદ હે	૧૫	૪	૧૫૩
સબ ઘટ પોષણ આપનું	૧૪	૪	૧૫૦
સબ સારનકો સાર હે	૧૫	૩	૧૫૩
સકલ અંશ સિર અધિપતિ	સાખીઓ	૧૬	૧૬૬
સાત્વિક જ્ઞાન પહેચાન કે	૭	૧	૧૧૬
સાધન અષ્ટ પ્રકારકે	૮	૧	૧૨૧
સાંખ્ય જોગ તે જાણીયે	૬	૨	૧૧૧
સોલે તિથિ સમપુરણ	૧૫	૭	૧૫૫
સાક્ષીવત સર્વ વિશ્વના	૮	૬	૧૨૫
સેહેસ્ત્ર જાપ કંઠે જપે	૪	૬	૧૦૪
સકુરન સો ઈશ્વરનતા	સાખીઓ	૨૨	૧૭૦
સુરત-નુરત કરી નિરખીયે	૧	૬	૮૦
	હ		
હોત બુદંગા નિરમે	૧૦	૪	૧૩૩
હટે કમલ દલ દ્વાદશ	૪	૫	૧૦૪
	ક્ષ		
ક્ષિતિ પાવક જલ પવનહી	૭	૨	૧૧૬

॥ श्री परमगुरवे नमः ॥

ब्रह्ममाया निरुपण (रेकता) ग्रंथ (सटीक)

ज्ञान संप्रदाय आद्यस्थापक
दुर्वेस्वामी परमगुरु श्रीमत् ङ्कणासागर रचित

પઠ પઠ કે પંડિત ભયે ગુનવાનવે, છૂટે નહી લવલેશ માયાકો ધ્યાંનવે;
જુગત્યે બોલે જોર જગત સમજાયવે, કહે કુવેર સબે મનભાયવે. ૧

શબ્દાર્થ

પઠ પઠ કે = વાંચી વાંચીને, ભણી ભણીને, ગોખી ગોખીને પંડિત = વિદ્વાન, પ્રવીણ, ચતુર ભયે = થયા ગુનવાનવે = ગુણજ્ઞ, ગુણીજન, ગુણવાળા છૂટે નહી = છૂટે નહીં લવલેશ = સહેજ, જરાપણ, કિંચિત્, લેશમાત્ર, થોડું માયાકો = પ્રકૃતિ પ્રત્યેનો, સાંસારિક સુખનો ધ્યાંનવે = ચિંતન, મનન, ઈન્દ્રિયોની એકાગ્રતા, એક ચિત્ત જુગત્યે = યુક્તિપૂર્વક બોલે = બોલવું જોર = પ્રબળ રીતે, મોટેથી, ભારપૂર્વક જગત = વિશ્વ, જગત સમજાયવે = સમજાવવું કહે કુવેર = પરમગુરુ શ્રીમત્ કુવેરસ્વામી કહે છે કે સબે = બધાને, સર્વને મનભાયવે = મનગમતું, મનને ભાવે તેવું.

અનુવાદ

ભણી ગણીને ગુણજ્ઞ અને વિદ્વાન હોવા છતાં પ્રકૃતિ પ્રત્યેનો લગાવ લેશમાત્ર પણ છૂટતો નથી. પરમગુરુ શ્રીમત્ કુવેરસ્વામી કહે છે કે તેઓ વિશ્વને આગ્રહપૂર્વક અને યુક્તિથી સૌના મનને ભાવે તેવી વાણી દ્વારા સમજાવે છે.

ભાવાર્થ

પરમગુરુ શ્રીમત્ કરુણાસાગર કહે છે કે ભણી ગણીને સર્વ ગુણવાન અને વિદ્વાન બનેલા એવા પુરુષોના હૃદયમાંથી સાંસારિક માયા પ્રત્યેનો લગાવ જરા પણ છૂટતો નથી. છતાં પણ આવી વ્યક્તિઓ યુક્તિ દ્વારા આગ્રહપૂર્વક સૌના મનને ભાવે તેવી રોચક વાણી બોલીને જગતને સમજાવે છે.

ત્યંમ ત્યંમ વાધે માંન અહંપદ આપવે, કરે જીવની લાહાર પુન્યને પાપવે;
ગયે ચોરાસી માંહાંય સબે અણ ડીઠવે, કહે સત્કુવેર આગુ પંડીતવે. ૨

શબ્દાર્થ

ત્યંમ ત્યંમ = તેમ તેમ વાધે = વધારે, મેળવે માંન = માન, મોભો, પ્રતિષ્ઠા અહંપદ = અભિમાન, હુંપણું, અહંતા આપવે = પ્રાપ્ત કરે, ધરાવે કરે = કરે, મૂકે જીવની = જીવોની લાહાર = લંઘાર, હાર, ઓળ, કતાર, પંક્તિ પુન્યને પાપવે = સતકર્મથી મળતું પુણ્ય અને દુષ્કર્મથી મળતું પાપ ગયે = ગયા, જાય છે ચોરાસી = ચોરસી માંહાંય = મોં,

અંદર **સબે** = બધા, સર્વે **અણ ડીઠવે** = જુએ નહીં, જોયા વિના **કહે સત્કુવેર** = પરમગુરુ સત્ કુવેરસ્વામી કહે છે કે **આગુ** = આગેવાન, અગ્રણી, અગ્રેસર **પંડીતવે** = વિદ્વાન.

અનુવાદ

જેમ જેમ પ્રતિષ્ઠા વધે તેમ અભિમાન આવે છે. સત્ કુવેરસ્વામી કહે છે કે પાપ અને પુણ્યની હારમાળા ઉભી કરીને આવા આગેવાન પંડિતો સમજ્યા વિના સૌને ચોર્યાસીના દુઃખમાં ધકેલે છે.

ભાવાર્થ

જગતના જીવોને મનપસંદ વાણી દ્વારા ઉપદેશ કરવાથી તેમની પ્રતિષ્ઠા વધે છે. વળી સંસારના જીવો દ્વારા મળતા માનપાનથી તેમનામાં અભિમાન આવે છે. પરમગુરુ શ્રીમત્ કરુણાસાગર કહે છે કે સાચી સમજ ધરાવ્યા વિનાના આવા આગેવાન પંડિતો જગતના ભોળા જીવો ને સદ્કર્મોના ફળ સ્વરૂપે પુણ્ય અને દુષ્કર્મોના ફળ સ્વરૂપે પાપની લહારમાં (હારમાળામાં) ધકેલી દે છે. આમ જગતના જીવો પાપ-પુણ્ય ભોગવીને ચોરાસીમાં ભટક્યા કરે છે.

જબહી છૂટે ઘાટ ઠાઠ વેરાયવે, સાચી કોહો પંડીત જીવ કાંહાં જાયવે;
તા દીનકો વીસરાંમ જીવકો સોયવે, કહે સત્કુવેર બતાવો મોયવે. ૩

શબ્દાર્થ

જબહી = જ્યારે **છૂટે** = ત્યજે, **છૂટે ઘાટ** = શરીર, દેહ **ઠાઠ** = સાજ, ભપકો, ચેતનતા, ટાપટીપ, શણગાર **વેરાયવે** = વિખરાવું, વેડફાવું, નાશ પામવું, લીન પામવું, વિલાઈ જવું **સાચી** = સાચું, સત્ય **કોહો** = કહો **પંડીત** = વિદ્વાન **જીવ** = જીવ, આત્મા, અંશ **કાંહાં** = ક્યાં **જાયવે** = જાય છે **તા** = તે **દીનકો** = દિવસે **વીસરાંમ** = નિયંત, વિશ્રામ, વિસામો **જીવકો** = જીવને **સોયવે** = થાય છે **કહે સત્કુવેર** = પરમગુરુ સત્ કુવેરસ્વામી કહે છે કે **બતાવો** = બતાવો **મોયવે** = મને.

અનુવાદ

જ્યારે દેહ છૂટે અને શરીર વિલાઈ જાય ત્યારે હે પંડિત ! સાચું કહો કે જીવ

ક્યાં જાય છે ? સત્ કુવેરસ્વામી કહે છે કે તે દિવસે જીવનો વિશ્રામ ક્યાં હોય છે તે મને બતાવો ?

ભાવાર્થ

અવધિકાળે જ્યારે આ નાશવંત દેહ નાશ પામતાં શરીરનો સર્વે ઠાઠ સહિતની ચેતનતા નાશ પામે છે. ત્યારે શરીરને ચલાવવાવાળો ચૈતન અંશ ક્યાં જાય છે ? પરમગુરુ શ્રીમત્ કરુણાસાગર પંડિતોને પૂછે છે કે તે દિવસે દેહને ત્યજીને આત્મા ક્યાં જઈને વિશ્રામ કરે છે ?

**સાચાસો પંડીત બતાવે આઘવે, કર્મ ધરમકી દોય નહી ઉપાધ્યવે;
તબ જાનું પંડીત સબે ગુનવાંનવે, કહે સત્કુવેર સાચો નીજ જ્ઞાંનવે. ૪**

શબ્દાર્થ

સાચાસો = સાચા હોય તો પંડીત = વિદ્વાનો બતાવે = બતાવે આઘવે = શરૂઆત, મૂળ, સારાંશ, ઉત્પત્તિ, આરંભ કર્મ = કર્મ ધરમકી = ધર્મની દોય = બંને નહી = નહીં ઉપાધ્યવે = ઉપાધિ, આળ તબ = ત્યારે જાનું = જાણું પંડીત = વિદ્વાન સબે = બધા, તમામ ગુનવાંનવે = ગુણવાન, ગુણીજનો કહે સત્કુવેર = પરમગુરુ સત્ કુવેરસ્વામી કહે છે કે સાચો = સાચો નીજ = મૂળ જ્ઞાંનવે = જ્ઞાન, સમજ, જાણ.

અનુવાદ

હે પંડિતો ! જો તમો સાચા હોય તો આઘમાં કર્મ અને ધર્મ એમ બંનેની ઉપાધિ ના હોય તે બતાવો ? સત્ કુવેરસ્વામી કહે છે કે તો જ તમે બધા પંડિત, ગુણવાન અને સાચા જ્ઞાનીજનો છો તેવું હું જાણું.

ભાવાર્થ

સૃષ્ટિ ઉત્પન્ન થઈ ત્યારે ધર્મ કર્મની ઉપાધિ અંગે જીવની સ્થિતિ શી હતી ? તે પરમગુરુ શ્રીમત્ કરુણાસાગર પંડિતોને બતાવવા જણાવે છે. આનો સાચો ઉત્તર મળે તો જ નક્કી જાણી શકાય કે બધા પંડિતો સાચે સાચા જ્ઞાની અને ગુણીજનો છે.

જબ પાવે નીજ જ્ઞાન ધ્યાન સદાયવે, સુરત નુરત હી દોય સૂન્ય સામાયવે;
રહે ગગન મે ગેબ એબ નહી કેહેનો, કહે સત્કુવેર પાવે ઘર છેહનો. ૫

શબ્દાર્થ

જબ = જ્યારે પાવે = પ્રાપ્ત કરે નીજ જ્ઞાન = મૂળ જ્ઞાન ધ્યાન = ધ્યાન
સદાયવે = સદાને માટે, હંમેશ સુરત = સુરતા નુરત = નૂરતા હી = છે દોય = બંને
સૂન્ય = શૂન્યમાં, આકાશમાં, પોલાણમાં સામાયવે = સમાવેશ, જોડાણ, એકતા
રહે = રહે ગગનમે = ગગનમાં ગેબ = અદૃશ્ય, ગરકાવ, અલોપ, લીન એબ = ગુપ્ત
દૂષણ, કલંક, લાંછન, દૂષ્ટતા, ખામી નહી = નહીં કેહેનો = કેવી રીતે, ક્યાંનો, કોનો
કહે સત્કુવેર = પરમગુરુ કુવેર સ્વામી સાચું કહે છે કે પાવે = પ્રાપ્ત કરે ઘર = ઠામ, મૂકામ,
ધામ છેહનો = છેવટનો, અંતનો, મૂળનો

અનુવાદ

સત્ કુવેરસ્વામી કહે છે કે જેઓ સદાને માટે ધ્યાનસ્થ દશામાં રહીને
સુરતા-નૂરતા બંનેને શૂન્યમાં સમાવી મૂળ જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરે છે, એવા જનો
ગગનમાં ગરકાવ થઈને જેને કાંઈ કલંક નથી તેવા મૂળ ઘરને પ્રાપ્ત કરે છે.

ભાવાર્થ

જ્યારે કોઈ વૈરાગી પુરુષ સુરતા-નૂરતાનો એકતાર કરી બંને દૃષ્ટિને
બ્રહ્મરંધ્રમાં સદાને માટે સ્થિર કરી ધ્યાનસ્થ દશામાં રહે, તેવા યોગીજનો નિજ
જ્ઞાનને પ્રાપ્ત કરે છે. પરમગુરુ શ્રીમત્ કરુણાસાગર કહે છે કે એવા જ્ઞાનીજનો
બ્રહ્મરંધ્રના મધ્યે ગરકાવ થઈને રહે તો, તેવા જનો નિશ્ચિંતપણે જેને કોઈ કલંક
નથી તેવા મૂળ પરમપદને પ્રાપ્ત કરે છે.

જાકુ કહીયે છેહ નેહ કર તેહેનો, રાજ રહે અખંડ સકલમે જેહેનો;
તા ચરનનકો ચાહાવ ચંતમે ઈછવે, કહે સત્ કુવેર ગુરુકુ પ્રીછવે. ૬

શબ્દાર્થ

જાકુ = જેને, તેને કહીયે = કહેવાય કે છેહ = છેવટનો, અંતિમ નેહ = પ્રેમ કર = કરેલો
તેહેનો = તેમનો રાજ = અમલ રહે = રહે અખંડ = ખંડિત થયા વિનાનો સકલમે = સર્વમાં,
સર્વત્ર જેહેનો = જેનો તા = તેમના ચરનનકો = ચરણોનો ચાહાવ = ચાહના ચંતમે = ચિત્તમાં

ઈછવે = ઈચ્છા રાખે **કહે સત્ કુવેર** = પરમગુરુ સત્ કુવેરસ્વામી કહે છે કે **ગુરુકુ** = ગુરુને પ્રીછવે = જાણે.

અનુવાદ

જેનો અમલ સર્વત્ર અખંડ રહેલો છે એવા છેવટના પદને સ્નેહ કરેલ વ્યક્તિને જ જ્ઞાની કહેવાય. સત્ કુવેરસ્વામી કહે છે કે તેવા ગુરુને ઓળખીને ચિત્તમાં તેમનાં ચરણોના ચાહનાની ઈચ્છા રાખવી જોઈએ.

ભાવાર્થ

તેમને જ જ્ઞાની કહેવાય કે જેનો અમલ સર્વત્ર અખંડ રહેલો છે. તેઓ અંતિમ પદ પ્રત્યે સ્નેહ રાખીને રહેલા છે. પરમગુરુ શ્રીમત્ કરુણાસાગર કહે છે કે એવા સમર્થ ગુરુને ઓળખીને માનવોએ પોતાનાં ચિત્તમાં તેમના ચરણોની ચાહના રાખવી જોઈએ.

સાચા સતગુરુ સોય બતાવે સતવે, હું તુ મહારું તાંણ રહે નહી મતવે;
ઉપજે આત્મ જ્ઞાન ધ્યાનકી સાંનવે, કહે સત્ કુવેર સરુપા વાંનવે. ૭

શબ્દાર્થ

સાચા = સાચા **સતગુરુ** = સદ્ગુરુ **સોય** = તે **બતાવે** = દર્શાવે **સતવે** = સાચું, શાશ્વતને હું = હું **તુ** = તુ **મહારું** = મારું **તાંણ** = ખેંચતાણ **રહે** = રહે **નહી** = નહીં **મતવે** = અભિપ્રાય, મંતવ્ય, માન્યતા **ઉપજે** = ઉત્પન્ન થાય, પેદા થાય, પ્રગટે **આત્મજ્ઞાન** = આત્મજ્ઞાન **ધ્યાનકી** = ધ્યાનની **સાંનવે** = સમજથી, બળથી, પ્રભાવથી **કહે સત્ કુવેર** = પરમગુરુ સત્ કુવેરસ્વામી કહે છે કે **સરુપા વાંનવે** = સ્વ સ્વરૂપે થવાય છે, સ્વ સ્વરૂપે થાય છે.

અનુવાદ

સાચા સદગુરુ તે જ કહેવાય જે શાશ્વતને બતાવે અને તેમના મનમાં હું અને તુંની ખેંચતાણ રહે નહીં. સત્ કુવેરસ્વામી કહે છે કે આવી જ્ઞાન ધ્યાનની સમજ આવતાં સ્વ-સ્વરૂપે થવાય છે.

ભાવાર્થ

શરીરના તત્ત્વોનો ભાગ ત્યાગ કરી નાશવંતને દૂર કરે અને શાશ્વતને બતાવે તે જ સાચા સદ્ગુરુ કહેવાય. તેઓ દુનિયાદારીનાં હું તથા તું (મારી-તારી) વિગેરેની જંજાળયુક્ત ખેચતાણ કરતા નથી. પરમગુરુ શ્રીમત્ કરુણાસાગર કહે છે કે આવા સત્ગુરુને શરણે ગયેલા માનવીને પોતાના ધ્યાનના પ્રભાવે આત્મજ્ઞાન પ્રગટે છે અને ગુરુ કૃપા પ્રાપ્ત થતાં તે પોતાના સ્વ-ચૈતન અંશ સ્વરૂપે થાય છે.

**હોવે ત્યાગ વૈરાગ જકતકી સંગવે, આસા અંગ ઉમંગ હોય સબ ભંગવે;
હરી વરનન અનુરાગ સમાગ્યંમ સંતનો, કહે સત્ કુવેર મર્મ મુલ તંતનો. ૮**

શબ્દાર્થ

હોવે = થાય ત્યાગ = અનાસક્તિ, ત્યજી દેવાની ભાવના વૈરાગ = સંસાર પ્રત્યે આસક્તિ ન હોવી, વાસનાનો ક્ષય જકતકી = જગતની સંગવે = સંગતે, સોબતે, સાથે આસા = ઈચ્છા, રાગ અંગ = અંગમાં ઉમંગ = ઉત્સાહ, હોંશ, કોડ હોય = થાય સબ = સર્વે, તમામ ભંગવે = ભાગી જાય, દૂર થાય, નાશ પામે હરી = પ્રભુ, ઈશ્વર વરનન = વર્ણન અનુરાગ = જોડાણ, લગની, રઠ સમાગ્યંમ = સમાગમ, સત્સંગ સંતનો = સંત પુરુષનો કહે સત્ કુવેર = પરમગુરુ સત્ કુવેરસ્વામી કહે છે કે મર્મ = રહસ્ય, ઊંડી સમજ, ભેદ મુલ = મૂળ તંતનો = તત્ત્વ, સાર, સ્વરૂપનો.

અનુવાદ

જગતની સંગત પ્રત્યે ત્યાગ અને વૈરાગ થાય ત્યારે તેના અંગમાં આશા અને ઉમંગ સર્વે નાશ પામે છે. સત્ કુવેરસ્વામી કહે છે કે એવા જન પ્રભુના સ્મરણમાં અનુરાગ ધારણ કરી સંતનો સમાગમ કરે છે, જેથી તેમને સ્વ-સ્વરૂપનો મર્મ પ્રાપ્ત થાય છે.

ભાવાર્થ

સત્ગુરુના શરણે ગયેલાને સાંસારિક મોહમાયા પ્રત્યે સ્નેહ ન રહેતાં તેઓ સદા ત્યાગપૂર્વક વૈરાગી બની જીવન જીવે છે. તેમના શરીરના પ્રત્યેક અંગમાં સાંસારિક ભોગ-વૈભવ ભોગવવાની આશા કે ઉમંગ નાશ પામે છે. પરમગુરુ શ્રીમત્ કરુણાસાગર કહે છે કે એવા ભાગ્યશાળી જીવો હૃદયમાં અનુરાગ ધારણ કરીને સંત પુરુષનો સત્સંગ

કરે છે. જેથી તેમને પોતાના સ્વ-ચૈતન સ્વરૂપની સાચી ઓળખ થાય છે.

**મૂલ તંતકો મરમ કરમ નહી જાંહાંયવે,
અણલીંગી અવિનાસ રહે તે તાંહાયવે;
જયૌ કો જયૌ સદાય આવે નહી જાયવે, કહે સત્કુવેર રહો સોહાયવે. ૯**

શબ્દાર્થ

મૂલ = મૂળ **તંતકો** = જાતનો, સ્વરૂપનો **મરમ** = મર્મ, ભેદ **કરમ** = કર્મ **નહી** = નહીં
જાંહાંયવે = જ્યાં **અણલીંગી** = લીંગથી રહિત **અવિનાસ** = જેનો વિનાશ થતો નથી તેવા,
અવિનાશી **રહે** = રહે **તે** = તે **તાંહાયવે** = ત્યાં **જયૌ કો જયૌ** = જ્યાંના જ્યાં, ત્યાંના ત્યાં
સદાય = સર્વદા, હંમેશને માટે **આવે** = આવે, **નહી** = નહીં **જાયવે** = જાય
કહે સત્કુવેર = પરમગુરુ કુવેરસ્વામી સાચું જ કહે છે કે **રહો** = રહે **સોહાયવે** = સોહાવે છે,
શોભી રહેવું.

અનુવાદ

મૂળ સ્વરૂપના મર્મને જોતાં ત્યાં કર્મની ગતિ પહોંચતી નથી. સત્ કુવેરસ્વામી કહે છે કે અણલિંગી અવિનાશી સદાને માટે જ્યાં છે ત્યાં જ રહે છે, પરંતુ અહીં આવતા કે જતા નથી. તેવા તે શોભી રહ્યા છે.

ભાવાર્થ

ચૈતન અંશ સ્વરૂપના મૂળને જોતાં જ્યાં અંશી રહે છે તે પરમપદમાં કર્મની ગતિ પહોંચતી નથી. પરમગુરુ શ્રીમત્ કરુણાસાગર કહે છે કે એવા અંશી લિંગરહિત અને અવિનાશી છે. જે સદાને માટે પોતાના કૈવલધામમાં ત્યાંના ત્યાં જ રહે છે. તે કૈવલધામને છોડીને કદાપિ બ્રહ્માંડમાં આવતા કે જતા નથી અર્થાત તે હંમેશાં કૈવલધામમાં શોભી રહ્યા છે.

**રહો સકલ સોહાય સનાતન આઘવે,
દરસો ઘટ મઠ માંહાંય ગુરુ પ્રસાદવે;
બાવન અક્ષર બાહારુ અનાદી રહે અખે,
કહે સત્કુવેર પંડીત તે સુલખે. ૧૦**

શબ્દાર્થ

રહો = રહે **સકલ** = સર્વ, તમામ **સોહાય** = શોભે **સનાતન** = શાશ્વત, નિત્ય, અચળ **આઘવે** = પ્રારંભથી જ, આદિ અનાદિથી **દરસો** = દર્શાવે, જૂએ, દેખે **ઘટ** = શરીર **મઠ** = મંદિર **માંહાંચ** = મોં, અંદર **ગુરુ** = ગુરુ **પ્રસાદવે** = સ્પર્શાવે, દર્શાવે **બાવન અક્ષર** = બાવન અક્ષર **બાહારુ** = પર, તીત **અનાદી** = આદિ-અનાદિ **રહે** = રહે છે **અખે** = સદાયને માટે, નાશ ન થાય તે રીતે **કહે સત્કુવેર** = પરમગુરુ શ્રીમત્ કુવેરસ્વામી **કહે છે પંડીત** = વિદ્વાન **તે** = તે **સુલખે** = કેવી રીતે દર્શાવી શકે, કેમ કરીને જણાવે

અનુવાદ

તેઓ સદાને માટે આઘ અને સનાતન હોઈ તેમના ચૈતન અંશ સર્વ રીતે સોહી રહ્યા છે. ગુરુ દર્શાવે તો જ તે શરીર રૂપી મંદિરમાં જોઈ શકાય છે. સત્ કુવેરસ્વામી કહે છે કે તેવા બાવન અક્ષરથી પરે એવા આદિ-અનાદિ કાયમ પદને પંડીત શું જાણે ?

ભાવાર્થ

અંશી સદાને માટે આઘ અને સનાતન હોઈ તેમના જ બધા ચૈતન અંશો શરીરરૂપ મંદિરમાં ચૈતનાના કારણરૂપે દશ્યમાન થાય છે. સદ્ગુરુ દર્શાવે તો જ તે ચૈતન અંશના સાચા સ્વરૂપની ઓળખાણ થાય છે. અર્થાત તે અંશ સદ્ગુરુના પ્રતાપે અંશીને સ્પર્શી શકે છે. પરમગુરુ શ્રીમત્ કરુણાસાગર કહે છે કે જે અંશી બાવન અક્ષરથી પરે આદિ-અનાદિના કાયમને માટે રહેલા છે એવા પરમપદને પંડિત શું જાણે ?

કયા જાણે પંડીત દ્વૈત ન જાયવે, કરમ ધરમકી માંહ રહો લપટાયવે;
છુટા કી ગમ નાંહાંચ જીવકી જાણવે, કહે સત્કુવેર મીટે નહી તાંણવે. ૧૧

શબ્દાર્થ

કયા = શું **જાણે** = જાણે **પંડીત** = વિદ્વાન **દ્વૈત** = જુદાપણાનો ભાવ, બે પણું, જુદાપણું, ભિન્નતા, ભેદભાવ **ન** = નહીં **જાયવે** = જાય **કરમ** = કર્મ **ધરમકી** = ધર્મની **માંહ** = માં, અંદર **રહો** = રહે, રહો **લપટાયવે** = લીન થઈને, ગુલતાન બની, ફંદામાં ફસાવું, ગૂંથાઈ જવું, વળગી રહેવું **છુટા કી** = મૃત્યુ પછીની, દેહ છૂટ્યા પછીની **ગમ** = સમજ, જ્ઞાન, સૂઝ **નાંહાંચ** = હોય નહીં **જીવકી** = જીવની, આત્માની **જાણવે** = જાણ, માહિતી

કહે સત્કુવેર = પરમગુરુ સત્ કુવેરસ્વામી કહે છે કે **મીટે નહી** = દૂર થાય નહીં
તાંણયવે = પક્કડ, આગ્રહ, ખેંચાણ, વલણ.

અનુવાદ

દ્વૈતભાવ જાય નહીં અને કરમ ધરમમાં લપટાઈ રહેલા પંડિતો શું જાણે? સત્ કુવેરસ્વામી કહે છે કે જેની (મત મતાંતરની) ખેંચતાણ મટતી નથી. તેઓ દેહ છુટ્યા પછી જીવ ક્યાં ગયો તે ગમ જાણતા નથી.

ભાવાર્થ

સત્કર્મથી પુણ્ય અને દુષ્કર્મથી પાપ તથા ધર્મ-અધર્મની માન્યતાથી લપટાયેલા તેમજ દ્વૈતભાવ ને નહીં સમજનાર પંડિતોને શરીર છોડીને જીવ ક્યાં જાય છે? અને તેની શી ગતિ થાય છે? તેની તેમને જરા પણ ખબર નથી. પરમગુરુ શ્રીમત્ કરુણાસાગર કહે છે કે આવા પંડિતો માત્ર પોતાની માન્યતામાં ગૂંચવાયેલા હોવાથી તેમના મનમાં ઘર કરી રહેલી પક્કડ છૂટતી નથી.

તાંણે સાયુ તંત અંતહી જાયવે, તે સાથે શું જંત રહ્યો લોહોલાયવે;
આતમ રહ્યો અપેખ દેહ કી માંયવે, કહે સત્કુવેર કહો તે કાંયવે. ૧૨

શબ્દાર્થ

તાંણે = પકડી રાખો **સાયુ** = સત્ય **તંત** = શરીર **અંતહી** = છેવટે **જાયવે** = નાશ પામે છે
તે સાથે = તેની સાથે **શું** = શું **જંત** = માનવી, જીવો **રહ્યો** = રહ્યો છે **લોહોલાયવે** = વળગી રહેવું, આસક્ત રહેવું, મગ્નતા, તલ્લીનતા, સ્નેહ, પ્રીતિ **આતમ** = આત્મા **રહે** = રહે **અપેખ** = દેખ્યા વિનાનો, અદૃશ્ય, અવ્યક્ત **દેહ કી** = દેહની **માંયવે** = માં, અંદર **કહે સત્કુવેર** = પરમગુરુ સત્ કુવેરસ્વામી કહે છે **કહો** = કહો **તે** = તે **કાંયવે** = ક્યાં રહે છે, ક્યાં છે.

અનુવાદ

શરીર સત્ય છે તેવી માન્યતાને પકડી રાખો છો, પરંતુ શરીર અંતે નાશ પામતુ હોઈ તેની સાથે હે જીવો ! શા માટે સ્નેહ રાખો છો? સત્ કુવેરસ્વામી કહે છે કે આત્મા દેહની અંદર અવ્યક્તપણે ક્યાં રહે છે તે કહો ?

ભાવાર્થ

શરીર અમર છે તેવી માન્યતા ખોટી છે. દેહ તો અવધિકાળે નાશ પામે છે, તો પછી તેવા નાશવંત દેહની સાથે સ્નેહ ધારણ કરીને જીવોએ શા માટે રહેવું જોઈએ? પરમગુરુ શ્રીમત્ કરુણાસાગર કહે છે કે આત્મા શાશ્વત છે અને દેહમાં અવ્યક્ત સ્વરૂપે રહે છે. તે અવ્યક્ત અને અરૂપી આત્મા ક્યાં રહે છે? તે પંડિતોએ જાણવું જોઈએ.

**ક્યાંહા કહો મતીમંદ અંધ નીરંધવે, પરકરતીકે પાસ પડે શું ફંદવે;
લહે નહી ગુરુજ્ઞાન તત્ત્વ વિચારવે, કહે સત્કુવેર કથ્યો સંસારવે. ૧૩**

શબ્દાર્થ

ક્યાંહા = ક્યાંથી, **શું કહો** = કહી શકો **મતીમંદ** = મંદબુદ્ધિના **અંધ** = અંધ, અજ્ઞાની, વિવેક શૂન્ય **નીરંધવે** = આંધળા, સંપૂર્ણ અંધ, મહામૂર્ખ, જ્ઞાન શુન્ય **પરકરતીકે** = પ્રકૃતિની, માયાની **પાસ** = બંધન **પડે** = પડવાથી **શું** = શું **ફંદવે** = ફંદામાં, માયાજાળમાં, જંજાળમાં **લહેનહી** = જાણે નહીં, જાણ્યો નહીં **ગુરુજ્ઞાન** = ગુરુના તરફથી મળતી સમજ **તત્ત્વ** = તત્ત્વો અંગેની **વિચારવે** = વિચાર, જાણ **કહે સત્કુવેર** = પરમગુરુ સત્ કુવેરસ્વામી કહે છે **કથ્યો** = વર્ણવો, ઉદ્બોધ કર્યો, બોલ્યા **સંસારવે** = સંસાર, જન્મ-મરણની ઘટમાળ, જન્મથી મરણ સુધીનું ખટરાગી જીવન.

અનુવાદ

પ્રકૃતિના બંધનથી બંધાયેલા અને ફંદમાં ફસાયેલા મંદબુદ્ધિના આંધળા અને અજ્ઞાની ને શું કહેવું? સત્ કુવેરસ્વામી કહે છે કે જેણે માત્ર સંસારની જ ચર્ચા કરી છે, તે ગુરુ તરફથી મળતા તત્ત્વજ્ઞાનના વિચારને જાણી શકતા નથી.

ભાવાર્થ

પ્રકૃતિના બંધનથી બંધાયેલા તેમજ માયાના ફંદમાં ફસાયેલા મંદબુદ્ધિના આંધળા અને અજ્ઞાની જીવોને શું ઉપદેશ આપવો? અર્થાત્ તે સદ્ઉપદેશને લાયક જ નથી. પરમગુરુ શ્રીમત્ કરુણાસાગર કહે છે કે જેમને માત્ર જન્મથી મૃત્યુ પર્યંત સાંસારિક બાબતોનું કથન કર્યું હોય તેવા જીવો ગુરુની વાણીથી મળતા તત્ત્વજ્ઞાનના વિચારને જાણી કે માણી શકતા નથી?

સંસેતી સંસાર હવો અહંકારવે, તાતે કહીયે જીવ સકલ વીસ્તારવે;
આગે ઈશ્વર અંશ વંશ આકારવે, કહે સત્કુવેર ફરો જુગ ચારવે. ૧૪

શબ્દાર્થ

સંસેતી = સંશયવાળો સંસાર = સંસાર હવો = થયો અહંકારવે = અહંકાર યુક્ત
તાતે = તેથી કહીયે = કહેવાય કે જીવ = જીવ, આત્મા સકલ = તમામ, બધા
વીસ્તારવે = વિસ્તાર પામ્યા છે આગે = અગાઉ ઈશ્વર = ઈશ્વર, ઐશ્વર્યવાન, અવતારાદિક
પુરુષો અંશ = અંશ વંશ = કુળ, જાતિ આકારવે = સ્વરૂપવાળા કહે સત્કુવેર = પરમગુરુ
કુવેર સ્વામી કહે છે કે ફરો = વિચરણ કરે જુગ ચારવે = ચારેય યુગમાં, સત્, ત્રેતા, દ્વાપર
અને કળિયુગમાં

અનુવાદ

સંશયયુક્ત સંસાર તો અહંકાર યુક્ત છે. તેથી કહેવાય કે બધા જીવો તેમાં
જ વિસ્તાર પામેલા છે. સત્ કુવેરસ્વામી કહે છે કે મોટા ઐશ્વર્યવાન અંશના
વંશજ સ્વરૂપો ધારણ કરીને ચાર યુગમાં વિચરણ કરે છે.

ભાવાર્થ

સમગ્ર સંસાર સંશયોથી ભરપૂર હોઈ અહંકાર ભરી દશામાં બધા જીવન
જીવી રહ્યા છે તેથી કહી શકાય કે સર્વ જીવો આવી સ્થિતિમાં વિસ્તાર પામીને
જન્મમરણની ઘટમાળ ભોગવ્યા કરે છે. પરમગુરુ શ્રીમત્ કરુણાસાગર કહે છે કે
શરૂઆતના (પ્રારંભકાળના) ઐશ્વર્યવાન વિશેષ અંશોના વંશજો અવતાર ધારણ
કરીને ચાર યુગમાં વિચરણ કરી રહ્યા છે.

ચાર જુગકી માંહાંય ભમે સબ લોયવે,
મોક્ષ મુગત્યકો દ્વાર પાવે નહી કોઈવે;
તા કે ઈશ અનુપ મુખી પંડીતવે,
કહે સત્કુવેર બંધ્યો કરમીષ્ટવે. ૧૫

શબ્દાર્થ

ચાર જુગકી = ચાર યુગની માંહાંય = માં, અંદર ભમે = ભટકે સબ = બધા
લોયવે = લોકો, જીવો, દેહધારીઓ મોક્ષ મુગત્યકો = મોક્ષ અર્થે મુક્તિ દ્વાર = દ્વાર,

દરવાજો પાવે = પ્રાપ્ત કરે નહી = નહીં કોઈવે = કોઈપણ તાકે = તેથી ઈશ = મહાન, મોટા અનુપ મુખી = આગેવાન, મુખિયા પંડીતવે = પંડિતો, વિદ્વાન કહે સત્કુવેર = પરમગુરુ સત્ કુવેરસ્વામી કહે છે બંધ્યો = બાંધ્યો, જકડી રાખ્યો કરમીષ્ટવે = કર્મકાંડી, કર્મ પ્રધાન.

અનુવાદ

બધા જીવો ચારયુગમાં ભમ્યા કરતા હોઈ મોક્ષ અર્થે મુક્તિનો માર્ગ કોઈએ પ્રાપ્ત કર્યો નહીં. સત્ કુવેરસ્વામી કહે છે કે તેથી આગેવાન શ્રેષ્ઠ મુખિયા બની બેઠેલા પંડિતોએ સંસારને કર્મકાંડમાં જકડી રાખ્યો છે.

ભાવાર્થ

દેહધારીઓ ચાર યુગમાં ભટક્યા કરે છે. તેથી જન્મમરણના બંધનમાંથી મુક્તિ મેળવીને અંશને અખંડમુક્તિ મળે તેવો માર્ગ કોઈએ પ્રાપ્ત કર્યો નહીં. પરમગુરુ શ્રીમત્ કરુણાસાગર કહે છે કે આને કારણે મોક્ષ મેળવવાના બહાને આગેવાન બનીને બેઠેલા કહેવાતા શ્રેષ્ઠ મુખિયા પંડિતોએ સમગ્ર સંસારને કર્મ-ધર્મના બહાના હેઠળ કર્મકાંડની વિધિ-નિષેધમાં બાંધી રાખ્યો છે.

બંધ્યા જીવ કરમીષ્ટ સષ્ટકે મોટવે, ધારણ પોખે ધીર કરમકી ઓટવે;
અંતે ડુબે સર્વ ગ્રવ ગંજીઠવે, કહે સતકુવેર પાપી પંડીતવે. ૧૬

શબ્દાર્થ

બંધ્યા = બાંધ્યા જીવ = જીવ કરમીષ્ટ = કર્મકાંડમાં સષ્ટકે = સૃષ્ટિના મોટવે = મોટાઓએ ધારણ = ધારણા આપીને, ધારણા મુજબ, આશ્વાસન આપી પોખે = આપે, સંતોષે ધીર = ધીરજ, ધૈર્ય, મનની સ્થિરતા, ભરોસો કરમકી = કર્મની ઓટવે = ઓથુ, પડદો, આધાર, ટેકો અંતે = અંતમાં, છેવટે ડુબે = નાશ પામે, નષ્ટ થવું સર્વ = બધા, તમામ ગ્રવ = ગર્વ, અભિમાન ગંજીઠવે = પહાડ, ઢગલો, જથ્થો, સંગ્રહ, સંચય કહે સતકુવેર = પરમગુરુ સત્ કુવેરસ્વામી કહે છે કે પાપી = પાપી પંડીતવે = પંડિત, વિદ્વાન.

અનુવાદ

મોટાઓએ જીવોને ધીરજ આપી કર્મની ઓથે કર્મકાંડી બનાવ્યા છે. સત્

કુવેરસ્વામી કહે છે કે અભિમાનના ભરેલા પાપી પંડિતો અંતે સૌને ડૂબાડે છે.

ભાવાર્થ

આવા ધર્મના આગેવાનોએ અનુમાન ધારણ કરીને જગતના જીવોને ધીરજ આપી કર્મ-ધર્મની ઓથ રાખીને કર્મકાંડી બનાવ્યા છે. પરમગુરુ શ્રીમત્ કરુણાસાગર કહે છે કે અભિમાનની પરાકાષ્ટાએ પહોંચેલા આવા પાપી પંડિતો સમગ્ર જગતના જીવોને અંતે ડૂબાડે છે અર્થાત આવા પાપી પંડિતોના અભિમાનને લીધે જગતમાં સર્વ જીવો ડૂબે છે.

પાપ હવો પંડીત દ્વૈત ગુણ ગાયવે,
ફોગટ ફળને કાજય જકત ભરમાયવે;
અધમ કીયો હે કામ દામ કે કાજયવે,
કહે સત્કુવેર બોલત નહી લાજવે. ૧૭

શબ્દાર્થ

પાપ = પાપી હવો = હોવાને કારણે, વાળા, ને લીધે પંડીત = પંડિત, વિદ્વાન
દ્વૈત = બીજાપણાની, અલગ, જુદાપણાના ગુણ = ગુણ ગાયવે = ગાય છે ફોગટ = નકામું,
નાહકના, અમસ્તુ ફળને = ફળને, પરિણામને કાજય = કાજે, માટે જકત = જગત
ભરમાયવે = ભરમાવે છે, ભરમાવ્યું છે અધમ = નીચ કોટિનું, ધિક્કાર યુક્ત, તુચ્છકારને
પાત્ર, કુટિલ, નઠારું, ખરાબ, પાપી, નીચ કીયોહે = કર્યું છે કામ = કાર્ય, કામ
દામ = પૈસા, સંપત્તિ, ધન કે = ને કાજયવે = માટે, લીધે કહે સત્કુવેર = પરમગુરુ સત્
કુવેરસ્વામી કહે છે કે બોલત = બોલે, બોલતાં નહી = નથી લાજવે = શરમ

અનુવાદ

પાપી પંડિત દ્વૈતના ગુણ ગાય છે અને ફોગટ ફળની લાલચ આપી જગતને ભરમાવે છે. માત્ર ધન મેળવવા માટે આવા અધમ કામ કરે છે. સત્ કુવેરસ્વામી કહે છે કે આવા પંડિતોને બોલતાં શરમ પણ આવતી નથી.

ભાવાર્થ

પોતાના મનમાં પાપ હોવાને કારણે પંડિત દ્વૈતના ગુણગાન ગાય છે. અને

જીવોને નાહકના ફળ પ્રાપ્તિની લાલચ આપી જગતના ભોળા જીવોને ભરમાવે છે. પંડિતો આવું અધમ કાર્ય માત્ર ધન સંપત્તિ મેળવવા માટે કરતા હોય છે. પરમગુરુ શ્રીમત્ કરુણાસાગર કહે છે કે લાજ વિનાના પંડિતોને આવું અર્થહીન બોલતાં (બોધ આપતાં) શરમ પણ આવતી નથી.

નેક ન લાવ્યો લાજ સહેજ સમાઝવે,
ઉયરો અમ્રત વાંણ્ય તજી પરમાદવે;
આસા રહીત અતીત કથ્યો બ્રહ્મજ્ઞાંનવે,
કહે સત્કુવેર મૂકી મન માંનવે. ૧૮

શબ્દાર્થ

નેક = જરાય, થોડો ન = નહીં લાવ્યો = લાવ્યા લાજ = શરમ, સંકોચ સહેજ = લગીર, અલ્પ, થોડું સમાઝવે = સમજાવતાં ઉયરો = બોલ્યા, વદ્યા અમ્રત વાંણ્ય = મધુર બોલી, મીઠી વાણી તજી = ત્યજીને પરમાદવે = વિવેક, કર્તવ્ય આસા રહીત = ઈચ્છા વિના અતીત = ભૂતકાળ, વિતેલો સમય, નિર્લેપ, વિરક્ત કથ્યો = કહ્યો બ્રહ્મજ્ઞાંનવે = બ્રહ્મ અંગેનું જ્ઞાન કહે સત્કુવેર = પરમગુરુ સત્ કુવેરસ્વામી કહે છે કે મૂકી = મૂકીને મન = મન માંનવે = મોભો, મોટાઈ, બડાઈ.

અનુવાદ

સમજાવતાં સહેજ પણ શરમ આવી નહીં. સત્ કુવેરસ્વામી કહે છે કે પ્રમાદને ત્યજી મીઠી વાણી બોલ્યા છો અને મનનું માન મૂકીને આશા રહીત નિર્લેપ બ્રહ્મજ્ઞાન કથ્યું છે.

ભાવાર્થ

આવા પંડિતો પોતાનો વિવેક ત્યજીને મનને પસંદ પડે તેવી મધુર વાણીમાં ઉપદેશ આપે છે અને જગતના અજ્ઞાની અને ભોળા ભાવિક ભક્તોને સમજાવતાં જરાપણ લાજ કે શરમ-સંકોચ અનુભવતા નથી. પરમગુરુ શ્રીમત્ કરુણાસાગર કહે છે કે પંડિતોએ મનની મોટાઈ મૂકીને આશા રહિત નિર્લેપ બ્રહ્મ જ્ઞાન બોલ્યા છે.

મુકી મનકો માંન વાંન ભગવાનવે,
 આંન્ય ન દુતીયો કોય આપકો ધ્યાંનવે;
 કરમ ધરમ ને જીવ આવે નહીં દષ્ટવે,
 કહે સત્કુવેર રહે ઉતકષ્ટવે. ૧૯

શબ્દાર્થ

મુકી = મૂકી મનકો = મનનું માંન = અહંકાર, અભિમાન વાંન = ગતી, વર્ણ, રૂપરંગ, ગમન, ક્રાંતિ ભગવાનવે = પરમેશ્વર તરફ આંન્ય = બીજું ન = નહીં દુતીયો = બીજો કોય = કોઈ આપકો = તમારું, આપણું, પોતાનું ધ્યાંનવે = ધ્યાન રાખનાર કરમ = કર્મ ધરમ = ધર્મ ને = અને જીવ = જીવ આવે નહીં = આવે નહીં દષ્ટવે = દૃશ્યમાં, જોવામાં, નજરમાં કહે સત્કુવેર = પરમગુરુ સત્ કુવેરસ્વામી કહે છે કે રહે = રહે છે ઉતકષ્ટવે = શ્રેષ્ઠ, ઉત્તમ, ઊંચી કોટિનું સવોત્તમ, સર્વોપરિ.

અનુવાદ

મનનો અહંકાર ત્યજીને ભગવાનની પ્રાપ્તિ માટે ગમન કરો. તેમના પોતાના સિવાય અન્ય કોઈ બીજો (ભગવાન) નથી, તેથી તેમનું જ ધ્યાન ધરો. સત્ કુવેરસ્વામી કહે છે કે કર્મ, ધર્મ કરવાથી તે જીવ દૃષ્ટિમાં આવે તેમ નથી. તેમ છતાં તે સર્વોપરિ છે.

ભાવાર્થ

તેથી મનનું માન મોટાઈ મૂકી દઈ ભગવાનની (સર્જનહારની) પ્રાપ્તિ માટે પ્રયત્નશીલ બનીને જિંદગીના પથ પર પ્રગતિ કરવી જોઈએ. તે માટે દેહના અન્ય ભાવ ત્યજીને પોતાના ચૈતનવૃત્તિથી તેમનું ધ્યાન ધરવું જોઈએ. તેમનું ધ્યાન નાશવંત પદાર્થ કે જડ તત્ત્વ ધરી શકે નહીં. વળી તેમાં કર્તાની સજ્જાતિનું કોઈ નથી. કારણ કે સજ્જાતિ-સજ્જાતિને ગ્રહણ કરી શકે છે. કર્મ, ધર્મ કરવાથી તે જીવ (અંશ) દેહમાં અનુભવાય, પરંતુ દૃશ્યમાન થતો નથી. તેમ છતાં તે સર્વોપરિ રહેલા છે.

ઉતકષ્ટી અહંમેવ દેવકુ સેવ્યવે, નીરાકારકો નેમ અહોનીસ ટેવવે;
 પ્રેમતણાં કર પુષ્પ ચીત કા ચંદના, કહે સત્કુવેર આત્મકુ વંદના. ૨૦

શબ્દાર્થ

ઉતકષ્ઠી = સર્વોપરિ અહંભેવ = હું પણું દેવકુ = દેવતાઓને સેવ્યવે = સેવે છે, સેવા કરે, ઉપાસના કરે, પૂજે નીરાકારકો = નિરાકારને નેમ = ધ્યાન, નિયમ, વ્રત અહોનીસ = અહર્નિશ દેવવે = દેવા આદત પ્રેમતણાં = પ્રેમનાં કર = કરીને પુષ્પ = ફૂલ ચીતકા = ચિત્તનાં ચંદના = ચંદન કહે સત્કુવેર = પરમગુરુ સત્ કુવેરસ્વામી કહે છે કે આત્મકુ = આત્માના વંદન = વંદન.

અનુવાદ

સર્વોપરિ આપનપુ ભાવથી દેવનું સેવન કરીને નિરાકારનું અહર્નિશ ધ્યાન ધરવા દેવાવું જોઈએ. સત્ કુવેરસ્વામી કહે છે કે પ્રેમના પુષ્પો અને ચિત્તનું ચંદન કરી આત્માને વંદના કરવી જોઈએ.

ભાવાર્થ

અહંપણું ધારણ કરીને પોતાના જે સર્વોપરી આરાધ્ય દેવ છે તેની સેવા કરતાં દેવાવું જોઈએ. વળી નિરાકાર પદનું અહર્નિશ ધ્યાન ધરવું જોઈએ. પરમગુરુ શ્રીમત્ કરુણાસાગર કહે છે કે તેવા પરમપદને પ્રેમનાં પુષ્પો ચઢાવી ચિત્તના ચંદનથી પૂજન કરી પોતાના સ્વ-ચૈતન અંશ સ્વરૂપે વંદના કરવી જોઈએ.

**આત્મ સૌનો જાંણ્ય અજાયો એકવે, પરકરતીની પાર આપ અલેખવે;
સંજમ સ્વાસોચ્છવાસ કરે પરવેસવે, કહે સત્કુવેર નહી આવેસવે. ૨૧**

શબ્દાર્થ

આત્મ = આત્મા, અંશ, જીવ સૌનો = દરેકનો, સર્વનો જાંણ્ય = જાણી અજાયો = અજન્મા, અચુત એકવે = એક જ છે, એક સરખો છે પરકરતીની = પ્રકૃતિની પાર = પરે, પાર આપ = પોતે અલેખવે = અજાણ્યા, અલેખ સંજમ = મેલાન, સંધી સ્વાસોચ્છવાસ = રેચક પ્રેરક પ્રણવની ગતિ કરે = કરે પરવેસવે = પ્રવેશ કહે સત્કુવેર = પરમગુરુ સત્ કુવેરસ્વામી કહે છે કે નહી = નહીં આવેસવે = રૂપવાળો, વેશવાળો.

અનુવાદ

અજન્મા આત્મા સૌમાં એક સરખો જાણવો. જે પ્રકૃતિની પાર પોતે અલેખ છે. શ્વાસોચ્છવાસની સંધિને વિષે તે પ્રવેશ કરીને રહે છે. સત્ કુવેરસ્વામી કહે

છે કે તે વેશવાળો નથી.

ભાવાર્થ

શરીરની ચેતનતાના કારણરૂપે રહેલો સર્વોપરિ આત્મા (અંશ) દરેક દેહમાં એક જ કર્તાનો સજાતીય હોઈ બધામાં એક સરખો જાણવો. જે પચીસ પ્રકૃત્તિથી પર હોઈ પોતે અલેખ અને અજન્મા છે. પરમગુરુ શ્રીમત્ કરુણાસાગર કહે છે કે તે અંશ શ્વાસોચ્છવાસ એટલે કે લેવાતા ઓહંગ પ્રાણાયામ અને મુકાતા સોહંગ પ્રણાયમની (પિંડ-બ્રહ્માંડની) સંધિને વિષે પ્રવેશ કરીને રહે છે. પરંતુ તેનો કોઈ આકાર કે રૂપ નથી.

**આત્મ નહી આવેશ વેશ કો લેસવે, સંગે નવ રંજાય અસંગી સેવ્યવે;
પાંચ તત્વકી માંહાંય પસારા ખેલવે, કહે સત્કુવેર શુન્યમે મહેલવે. ૨૨**

શબ્દાર્થ

આત્મ = આત્મા, અંશ, જીવ **નહી** = નથી **આવેશ** = વેશવાળો, રૂપવાળો, સ્વરૂપી **વેશકો** = આકારનો **લેસવે** = જરાપણ, કોઈ પણ **સંગે** = સાથે, સોબતે, સહવાસથી **નવ રંજાય** = રંગાય નહીં **અસંગી** = સંગથી રહિત, સંગ વિનાનો **સેવ્યવે** = સેવો, ઓળખો, પહેચાનો **પાંચતત્વકી માંહાંય** = પાંચ તત્ત્વોવાળા શરીરની અંદર **પસારા ખેલવે** = પ્રસારો ખેલીને રહ્યો છે **કહે સત્કુવેર** = પરમગુરુ સત્ કુવેરસ્વામી કહે છે **શુન્યમે** = શૂન્યમાં, બ્રહ્મરંધ્રમાં **મહેલવે** = મહાલે છે, યાસમીનો આનંદ માણે છે.

અનુવાદ

આત્મા રૂપ વિનાનો હોઈ તેનો જરાપણ આકાર નથી અને કોઈના સંગથી રંગાય નહીં તેવો અસંગી છે. જે પાંચ તત્ત્વોવાળા શરીરનાં પ્રસારામાં ખેલી રહ્યો છે તેને ઓળખવો જોઈએ. સત્ કુવેરસ્વામી કહે છે કે તે બ્રહ્મરંધ્રમાં મહાલે છે.

ભાવાર્થ

અંશ રૂપ, રંગ કે આકાર વિનાનો હોઈ નિરાકાર છે. વળી શરીરના બંધારણમાં રહેલા પાંચ મહાતત્ત્વો અને પચીસ પ્રકૃતિના સંગે રહેવા છતાં તે પોતે અસંગી છે. પાંચ તત્ત્વોવાળા દેહમાં પોતાની ચેતનતાનો પ્રસારો

કરીને ખેલી રહ્યો છે. (રમણ કરે છે) પરમગુરુ શ્રીમત્ કરુણાસાગર કહે છે કે તે ચૈતન અંશ દેહના ગર્ભગૃહ સમા બ્રહ્મરંધ્રની મધ્યે ઈન્દ્રિયોની યાસમીનો આનંદ માણીને મહાલે છે.

શૂન્યશીખર ઘરમાંડાંય આપ અનુપવે,
ધે ધાતા પદ નાંડાંય રંગ ન રુપવે;
રુપ રંગ બીનું રેખ સોહાગી સાંઈવે,
કહે સત્કુવેર ઘર અગમ નીગમ ગમ નાંડાંયવે. ૨૩

શબ્દાર્થ

શૂન્યશીખર = શૂન્યશિખર ઘરમાંડાંય = ઘરમાં આપ = પોતે અનુપવે = શોભે છે ધે = જીવ ધાતા = ઈશ્વર પદ = પદ નાંડાંય = નથી રંગ = રંગ ન = નહીં રુપવે = રૂપ, આકાર રુપ = સ્વરૂપ, આકાર રંગ = રંગ બીનું = વિના, સિવાય રેખ = જરા પણ, સહેજ પણ, કણ માત્ર, જરાક સોહાગી = સોહાવે, શોભાવે સાંઈવે = સાંઈ, માલિક, ખુદા, પરમેશ્વર કહે સત્કુવેર = પરમગુરુ સત્ કુવેરસ્વામી કહે છે કે ઘર = ધામ અગમ = અગમ નીગમ = વેદ ગમ = જાણ, સમજ નાંડાંયવે = નથી.

અનુવાદ

શૂન્યશિખર રૂપ ઘરમાં પોતે શોભે છે, જ્યાં જીવ-ઈશ્વરનું પદ નથી અને રંગ રૂપ નથી. એવા જરા પણ રંગ વિનાના ધામમાં માલિક સોહાવે છે. સત્ કુવેરસ્વામી કહે છે કે તે અગમ ઘરની ગમ વેદોને પણ નથી.

ભાવાર્થ

અંશનું સ્થાન પિંડમાં શૂન્યશિખર રૂપ બ્રહ્મરંધ્રમાં આવેલું છે. જ્યાં તે દેહનો સ્વામી થઈને શોભી રહ્યો છે. જેમ અંશ પિંડની મધ્યે આવેલા ગર્ભગૃહ સમા બ્રહ્મરંધ્રમાં શોભે છે તેમ સર્જનહાર અંશી પણ બ્રહ્માંડની મધ્યે આવેલા કેવલધામમાં શોભી રહ્યા છે. જ્યાં ધે-ધાતા એટલે કે જીવ અને ઈશ્વરનું પદ નથી. વળી તેઓ નિરાકાર હોઈ તેમનો કોઈ રૂપ રંગ નથી. એવા રૂપ-રંગ વિનાના કેવલપતિ માલિક કેવલધામમાં શોભી રહ્યા છે. પરમગુરુ શ્રીમત્ કુવેરસ્વામી કહે છે કે એવા અગમ ઘરની જાણ ચાર વેદને પણ નથી.

નીગમ ચાર વીચારી વ્યાસે કરે પુરાંનવે,
કીયા સીવકા જીવ તબહી ભયે કુરાનવે;
તામે ભુલ્યો લોક ગતી નાં પાયવે,
કહે સત્કુવેર ચોરાસી જાયવે. ૨૪

શબ્દાર્થ

નીગમ = વેદ ચાર = ચાર વીચારી = વિચારીને, દોહન કરીને, સમજીને
વ્યાસે = વ્યાસજીએ કરે = કર્યા પુરાંનવે = પુરાણો કીયા = કર્યા સીવકા = શિવના
જીવ = જીવ તબહી = ત્યાર પછી ભયે = થયા કુરાનવે = કુરાન તામે = તેમાં ભુલ્યો = ભુલા
પડ્યા લોક = જીવો ગતી = મોક્ષ નાં = નહીં પાયવે = પ્રાપ્ત કરે કહે સત્કુવેર = પરમગુરુ
સત્ કુવેરસ્વામી કહે છે કે ચોરાસી = ચોરાસી જાયવે = જાય, ભટકે

અનુવાદ

ચાર વેદને વિચારીને વ્યાસે પુરાણો બનાવ્યાં. શિવના જીવ કર્યા ત્યાર પછી
કુરાન બન્યાં. લોકો તેમાં ભૂલા પડ્યા તેથી મુક્તિ પ્રાપ્ત કરી શક્યા નહીં. સત્
કુવેરસ્વામી કહે છે કે તેથી તેઓ ચોરાસીમાં જાય છે.

ભાવાર્થ

બ્રહ્માજી દ્વારા રચિત ઋગ્વેદ, સામવેદ, અથર્વવેદ અને યજુર્વેદનો
અભ્યાસ કરીને વ્યાસમુનિએ અઢાર પુરાણોની રચના કરી. તેથી શિવ
ગતિના જીવો જીવ ગતિના થયા. પછી કુરાનની રચના થઈ. જેથી સમસ્ત
સંસારના જીવો વિવિધતાવાળા મત-મતાંતરોમાં અટકી રહેવાને કારણે સાચા
સર્જનહારથી અજાણ્યા રહ્યા. માનવી પંચમી અખંડ મુક્તિને પ્રાપ્ત કરી શક્યો
નહીં. પરમગુરુ શ્રીમત્ કુવેરસ્વામી કહે છે કે બધા જ જીવો સ્થાવર-જંગમની
આઘ લઈ ચાર ખાણ યુક્ત ચોરાસી લાખ પ્રકારના વિવિધ ઘાટોમાં ભટક્યા
કરે છે.

ચોરાસી ચોખાણ આવે નહીં અંતવે, ઉત્તમ મધ્યમ આપ ધરે બહુ તંતવે;
કરતાકી ગમ નહાંચ આંન્ય અવતારવે, કહે સત્કુવેર સાર અસારવે. ૨૫

શબ્દાર્થ

ચોરાશી = ચોરાસી ચોખાણ = ચાર ખાણ આવેનહીઅંતવે = અંત આવતો નથી, નિવેડો આવતો નથી, છુટકારો થતો નથી ઉત્તમ = શ્રેષ્ઠ મધ્યમ = સામાન્ય આપ = પોતે ધરે = ધારણ કરે બહુ = બહુ, વિવિધ, ઘણા તંતવે = ઘાટો, દેહ કરતાકી = સર્જનહારની ગમ = જાણ નહાંય = ન હોય, હોય નહીં આંન્ય = બીજા અવતારવે = અવતારાદિક પુરુષોને કહે સત્કુવેર = પરમગુરુ સત્ કુવેરસ્વામી કહે છે કે સાર = સાર, શાશ્વત, સાચું અસારવે = નાશવંત, જૂઠું.

અનુવાદ

ચાર ખાણવાળી ચોરાસીથી કોઈનો અંત આવતો નથી. પોતે ઉત્તમ-મધ્યમ પ્રકારના બહુ દેહ ધારણ કરે છે. સત્ કુવેરસ્વામી કહે છે કે સારા સારની ગતિ અને સર્જનહારની સમજ અવતારી પુરુષોને નથી.

ભાવાર્થ

સ્વેદજ, જરાયુજ, ઉદ્ભીજ અને ઈંડજ એમ ચાર પ્રકારની ખાણવાળી ચોરાસી લાખ પ્રકારના ઘાટોની ઉત્પત્તિમાં ભટકવાથી કોઈપણ અંશનો નીવેડો આવતો નથી અને જન્મમરણનાં ક્રમમાં ભટક્યા કરવું પડે છે. અંશ પોતાના કર્મોને આધીન થઈ ઉત્તમ-મધ્યમ એમ વિવિધ દેહ ધારણ કરે છે. પરમગુરુ શ્રીમત્ કુવેરસ્વામી કહે છે કે સર્વ નાશવંત જગતની અને શાશ્વત ચૈતન અંશની ઉત્પત્તિના કારણરૂપે રહેલા સર્જનહાર કેવલકર્તાની સમજ અવતારાદિક મહાપુરુષોને નથી, અને નાશવંત અને શાશ્વતના ભેદને પણ તેઓ સમજતા નથી.

સાર અસાર લગાર જાણે તે માંનવી,
સૌ નદીયોની માંહાંય શ્રેષ્ઠ તે જાંનવી;
સૌ તરવરની માંહાંય ચંદન બાવના,
કહે સત્કુવેર સમઝ ગુન ગાવના. ૨૬

શબ્દાર્થ

સાર = સાર, સાચું, શાશ્વત, અખંડ અસાર = અસાર, જૂઠું, નાશવંત, ખંડિત લગાર = સહેજ, જરાક જાણે = જાણે તે = તે માંનવી = માનવી સૌ = દરેક નદીયોની = નદીઓની માંહાંય = મોં, અંદર શ્રેષ્ઠ = શ્રેષ્ઠ, મહાન તે = તે જાંનવી = ગંગા

સૌ = દરેક તરવરની = વૃક્ષોની માંહાંય = અંદર ચંદનબાવના = સુગંધીદાર ચંદન, ખુશબુદાર ચંદન કહે સત્કુવેર = પરમગુરુ સત્ કુવેરસ્વામી કહે છે કે સમજ = સમજણ ગુન = ગુણ ગાવના = ગાણું, ગાવાની ક્રિયા, દર્શાવવું.

અનુવાદ

સાર-અસારને સહેજ પણ જાણે તે માનવી, દરેક નદીઓમાં શ્રેષ્ઠ હોય તે ગંગા અને સૌ વૃક્ષોમાં ખુશબુદાર હોય તે ચંદન છે. સત્ કુવેરસ્વામી કહે છે કે જેને આ સમજ હોય તે જ આ ગુણોને ગાઈ શકે છે.

ભાવાર્થ

ચૌદ કરોડ માનવના ઘાટની અંદર સાર-અસારને સહેજ પણ જાણીને મનુષ્યની ક્રિયા કરે તે જ મનુષ્ય કહેવાય. બધી નદીઓમાં ગંગા નદી શ્રેષ્ઠ કહેવાય છે. અઢાર ભાર વનસ્પતિમાં ખુશબુદાર ચંદનનું વૃક્ષ શ્રેષ્ઠ કહેવાય છે. પરમગુરુ શ્રીમત્ કરુણાસાગર કહે કે આ બધું પારખવા માટેની જેનામાં સાચી સમજ હોય તે જ આ વાતને સમજી શકે છે.

જો સમજુતો સમજ મનુસા દેહવે, મુકી દેને મંદ માયાકો નેહવે;
કરલે સાચી પ્રીત્ય સંતકી સંગવે, કહે સત્કુવેર સદા રહે રંગવે. ૨૭

શબ્દાર્થ

જો = જો સમજુતો = શાણો, સમજવું હોય તો સમજ = સમજ, જાણ મનુસાદેહવે = મનુષ્યનો દેહ છે મુકી દેને = છોડી દેને મંદ = જડ, અલ્પ, નિસ્તેજ માયાકો = માયાનો નેહવે = પ્રેમ, સ્નેહ, સંગ કરલે = કરીલે સાચી = સાચી પ્રીત્ય = સ્નેહ, સંબંધ સંતકી = સંતપુરુષોની સંગવે = સોબત, સાથ, સત્સંગ કહે સત્કુવેર = પરમગુરુ સત્ કુવેરસ્વામી પરમગુરુ કહે છે કે સદા = સદાને માટે, હંમેશા, સર્વદા રહે = રહેવું રંગવે = રંગાઈને, જોડાઈને, તલ્લીન બનીને

અનુવાદ

જો સમજવું હોય તો મનુષ્ય દેહ થકી જ સમજાય. માટે જડ માયા પ્રત્યે અનુરાગ છોડી દઈ સંતના સંગ સાથે પ્રીતિ કરવી જોઈએ. સત્ કુવેરસ્વામી કહે છે કે સદાને માટે તેમાં જ તલ્લીન રહેવું જોઈએ.

ભાવાર્થ

ચોરાસી લાખ પ્રકારના સ્થાવર-જંગમ ઘાટોમાં માનવદેહ એક જ એવો દેહ છે કે તે દ્વારા સાચી સમજ પ્રાપ્ત કરી શકાય છે. આહાર, નિંદ્રા, ભય અને મૈથુનની ક્રિયા તો પ્રત્યેક દેહોમાં થતી હોય છે, પરંતુ માનવદેહ દ્વારા સત્ય સમજને આધારે જન્મમરણની વ્યાધિમાંથી મુક્તિ મેળવી શકાય છે. તેથી મુમુક્ષુજનોએ પ્રકૃતિના પાશ વાળી જડ માયાનો સ્નેહ છોડી દેવો અને વૈરાગ્યપૂર્ણ જીવન જીવવું જોઈએ. વળી અંશ-અંશીનો લક્ષ આપનાર સંતપુરુષનો સત્સંગ કરવા માટેની વૃત્તિ કેળવી તેવા સંત સાથે પ્રીતિ જોડીને રહેવું જોઈએ. શ્રીમત્ કરુણાસાગર કહે છે કે સદાને માટે એવા સંતપુરુષોના આપેલા જ્ઞાનમાં તલ્લીન બનીને પરમપદને પામવા માટે અંશના કલ્યાણના ઉદ્દેશથી લક્ષ-ભજન વિધિ સહિતની ધાર્મિક પ્રવૃત્તિ કરવી જોઈએ.

**રંગે રીઝે ગુરુ સામ બેસે નહી દામવે, આઠે પહોર આનંદ આરાધે નાથવે;
નાથ સંગાત્યે નેહ નીરંતર લાયવે, કહે સત્કુવેર પરમપદ પાયવે. ૨૮**

શબ્દાર્થ

રંગે = લગની, સમપર્ણભાવે રીઝે = રીઝે, પ્રસન્ન થાય ગુરુ = પરમગુરુ સામ = સ્વામી, પરમેશ્વર, દેવ બેસે નહી = ચૂકવવું પડે નહીં, ભાવ થાય નહીં દામવે = કિંમત ચૂકવવી, મૂલ્ય આઠે પહોર = ચોવીસ કલાક, રાત-દિવસ આનંદ = આનંદ, મોજ-સુખ આરાધે = આરાધના કરવી નાથવે = માલિકની, ધણીની નાથ = માલિક, ધણી, પતિ સંગાત્યે = સંગાથે, સાથે નેહ = પ્રીતિ નીરંતર = સદાય, અતૂટ, અંતરરહિત, સદા લાયવે = લાવવું કહે સત્કુવેર = પરમગુરુ સત્ કુવેરસ્વામી કહે છે કે પરમપદ = પરમપદ પાયવે = પ્રાપ્ત કરે, મેળવે.

અનુવાદ

રંગાઈને રહેવાથી ગુરુદેવ રીઝે છે. જેમાં કોઈ કિંમત ચૂકવવી પડતી નથી. આઠે પહોર માલિકની આરાધનામાં રહેવું અને સર્જનહાર સાથે જ નિરંતર સ્નેહ રાખવો જોઈએ. સત્ કુવેરસ્વામી કહે છે કે તો જ પરમપદ મેળવી શકાય છે.

ભાવાર્થ

સમર્થ પરમગુરુના શરણે જઈ તેમના દર્શાવેલા કેવલજ્ઞાનમાં રંગાઈને

(તલ્લીન બનીને) રહેવાથી ગુરુદેવ પ્રસન્ન થાય છે. આ માટે કોઈ કિંમત ચૂકવવી પડતી નથી. આઠે પહોર અર્થાત્ યોવીસે કલાક માલિકની આરાધનામાં પોતાની જાણને (હંગને) જોડીને રહેવું જોઈએ. આ પ્રમાણે આરતપૂર્વક સર્જનહાર સાથે જ નિરંતર અંશ ભાવે સ્નેહ સાધવો જોઈએ. પરમગુરુ શ્રીમત્ કરુણાસાગર કહે છે કે અંશભાવે કરવામાં આવતા સર્જનહાર સાથેના હંગના જોડાણથી દેહના અંતે અંશ પરમપદ પ્રાપ્ત કરે છે.

**પરમપદાર પાય અખંડિત આઘવે, જાંહાં નહી ચારુ વેદ વાંણી વીક્ષાદવે;
અકલ અરુપી આપ અવે અવીન્યાસવે, કહે સત્કુવેર રહ્યો પ્રકાશવે. ૨૯**

શબ્દાર્થ

પરમપદાર = પરમપદનો દેદાર **પાય** = પ્રાપ્ત કરે **અખંડિત** = શાશ્વત, નાશ ન થાય તેવું **આઘવે** = આદિ, અનાદિ, પ્રારંભ પહેલાનું **જાંહાં** = જ્યાં **નહી** = નહીં **ચારુવેદ** = ચાર વેદ **વાંણી** = વાણી **વીક્ષાદવે** = વિખ્યાત, જાણીતું, પ્રખ્યાત, વિક્ષાત **અકલ** = કળી ન શકાય તેવું **અરુપી** = રૂપ વિનાના, અવ્યક્ત **આપ** = પોતે **અવે** = વયથી રહિત **અવીન્યાસવે** = અવિનાશી **કહે સત્કુવેર** = પરમગુરુ સત્ કુવેરસ્વામી કહે છે કે **રહ્યો** = રહ્યો **પ્રકાશવે** = પ્રકાશિત, પ્રકાશના પૂંજ રૂપે.

અનુવાદ

અખંડ અને આઘ એવા પરમપદનો દેદાર પ્રાપ્ત થાય ત્યાં પ્રસિદ્ધ ચાર વેદની વાણી પહોંચતી નથી. ત્યાં માત્ર અકળ, અરૂપી, વયથી રહિત અને અવિનાશી સ્વયં છે. સત્ કુવેરસ્વામી કહે છે કે તેઓ પ્રકાશના પૂંજ રૂપે રહેલા છે.

ભાવાર્થ

કર્તા સાથે સતત સ્નેહ ધારણ કરીને જિંદગી જીવતા માનવી દેહને અંતે અખંડ અને આઘ સર્જનહારના પરમપદને પ્રાપ્ત કરી માલિકના દેદારને પ્રાપ્ત કરે છે. એવા કૈવલધામમાં બ્રહ્માજી વદિત વિખ્યાત ચાર વેદની વાણી પણ પહોંચતી નથી અર્થાત્ બાવન અક્ષરોથી પર રહેલું કૈવલધામ છે. ત્યાં અકળ,

અરૂપી, વયથી રહિત અને અવિનાશી સર્જનહાર પોતે પોતાના સજાણજાણ સ્વરૂપે બિરાજમાન રહેલા છે. પરમગુરુ શ્રીમત્ કરુણાસાગર કહે છે કે એવું પ્રકાશના પૂંજ સમાન પરમપદ છે.

તાકી જોત્ય અનંત સબે ઘટ જાંણ્ય વે,
કોઈ નીરખે નીરખનહાર ત્રકુટી ધ્યાંનવે;
તબ પાવે દેદાર છૂટે પૂન્ય પાપવે,
કહે સત્કુવેર પ્રગટે આપવે. ૩૦

શબ્દાર્થ

તાકી = તેની જોત્ય = જ્યોતિ અનંત = અંતરહિત સબે = બધા, સર્વે ઘટ = દેહ જાંણ્ય વે = જાણી લેવું જોઈએ, જાણીલો કોઈ = કોઈ નીરખે = જુએ, દશ્યમાન કરે, નિહાળે નીરખનહાર = પારખું, જોવાવાળા ત્રકુટી = સુરતા-નુરતાનો એકતાર કરીને ધ્યાંનવે = ધ્યાનથી તબ = ત્યારે પાવે = પ્રાપ્ત કરે, મેળવે દેદાર = સ્વરૂપ છૂટે = છૂટે, દૂર થાય, નાશ પામે પૂન્ય પાપવે = પુણ્ય અને પાપ કહે સત્કુવેર = પરમગુરુ સત્ કુવેરસ્વામી કહે છે કે પ્રગટે = પ્રગટ થાય આપવે = પોતાનું સ્વરૂપ, પોતાપણાની જાણ, સ્વ-ચૈતન આપનપુ સ્વરૂપ.

અનુવાદ

સર્વે અનંત ઘાટોમાં તેની જ્યોત રહેલી છે. તેને કોઈ નિરખનાર ત્રિકુટીએ ધ્યાન લગાવી નિરખે ત્યારે તે અનુભવે છે. સત્ કુવેરસ્વામી કહે છે કે દેદાર પ્રાપ્ત થતાં પાપ-પુણ્ય નાશ થાય છે, અને પોતાનું આપનપુ સ્વરૂપ પ્રગટે છે.

ભાવાર્થ

એવા મહાન પ્રકાશના પૂંજરૂપ સર્જનહાર અંશીના કિરણરૂપે અનંત અંશો છે. જે પ્રત્યેક ઘાટોમાં ચૈતનતાના કારણરૂપે રહેલા છે. આવા અંશના સ્વરૂપને કોઈ સુરતા-નુરતાનો એકતાર કરી ધ્યાન ધરે તો શાશ્વત સ્વરૂપને અનુભવે છે. પરમગુરુ શ્રીમત્ કરુણાસાગર કહે છે કે માનવીને જ્યારે પોતાના ચૈતન સ્વરૂપની

અનુભૂતિ થાય ત્યારે તેના પાપ-પુણ્યનો નિવેડો આવે છે અને આપનપુ સ્વરૂપ પ્રગટે છે.

**અનભે પ્રગટે આપ છૂટે સર્વ કમવે, સ્વરૂપાનંદ અબંધ ભયો નર બ્રહ્મવે;
જપેન અજપાજપ સાધે નહી સરુપવે, કહે સત્કુવેર ભયો નીજ રુપવે. ૩૧**

શબ્દાર્થ

અનભે = ભયરહિત, અભય, નિર્ભય **પ્રગટે** = પ્રગટ થાય **આપ** = પોતે, સ્વરૂપ **છૂટે** = છૂટે, નાશ પામે, દૂર થાય **સર્વ** = બધા **કમવે** = કર્મ **સ્વરૂપાનંદ** = પોતાના, સ્વ-સ્વરૂપનો આનંદ **અબંધ** = કર્મના બંધનથી મુક્ત, નિરંકુશ **ભયો** = થયો **નર** = માનવ, વ્યક્તિ **બ્રહ્મવે** = બ્રહ્મસ્વરૂપે **જપેન** = જપે નહીં **અજપાજપ** = અજપા જાપ, આપોઆપ જપાતા પ્રાણાયામના જાપ **સાધે** = સાધના કરે, એકતા રાખે **નહી** = નહીં **સરુપવે** = ચૈતન સ્વરૂપને **કહે સત્કુવેર** = પરમગુરુ સત્ કુવેરસ્વામી કહે છે કે **ભયો** = થયો **નીજ** = મૂળ, આદિ **રુપવે** = સ્વરૂપે.

અનુવાદ

સત્ કુવેરસ્વામી કહે છે કે પોતાનું સ્વ સ્વરૂપ પ્રગટતાં નિર્ભયતા આવે અને સર્વ કર્મ છૂટે છે. બંધન રહિત થતાં તે સ્વયં બ્રહ્મરૂપ થયો તેમ માની સ્વરૂપનો આનંદ માણે, પરંતુ અજપાજપ જપે નહીં. પોતાના સ્વરૂપની પણ સાધના ન કરે અને કહે કે પોતે સ્વ-સ્વરૂપે થયો છું.

ભાવાર્થ

પરમગુરુ શ્રીમત્ કરુણાસાગર કહે છે કે પોતાના સ્વ-સ્વરૂપ પ્રગટ થતાં માનવી નિર્ભયતા પામે છે અને કર્મના બંધનોમાંથી મુક્ત થાય છે. આવા પુરુષ બ્રહ્મ સ્વરૂપે થઈ સ્વરૂપના આનંદને માણે છે. પોતે કર્મરહિત થયા તેમ વિચારી અજપાજપ જપતા નથી અને સ્વરૂપની સાથે એકતા પણ સાધતા નથી અને બ્રહ્મજ્ઞાનીઓ એમ કહે છે કે હું પોતાના સ્વરૂપે થયો છું.

**નીજાનંદ નીજરૂપ રહે નિરધારવે, લહયો ન તાકો અંત વારને પારવે;
ધાર અખંડા સોય બરખે નુરવે, કહે સત્કુવેર ભરો ભરપુરવે. ૩૨**

શબ્દાર્થ

નીજાનંદ = નિજનો આનંદ નીજરૂપ = પોતાનું સ્વરૂપ રહે = રહે નિરધારવે = નક્કી, દાવો કરવો, નિશ્ચત, ચોક્કસ, નિર્ણય, નિશ્ચય લહયો = જાણ્યો ન = નહીં તાકો = તેનો અંત = છેવટ વારનેપારવે = મૂળ રહસ્ય, સાચી માહિતી, ઉત્પત્તિ અને અંત ધાર = ધારા અખંડા = અખંડ સોય = તે બરખે = વરસે, વહે નુરવે = નૂર, પ્રકાશ કહે સત્કુવેર = પરમગુરુ સત્ કુવેરસ્વામી કહે છે કે ભર્યો = ભરો ભરપુરવે = ભરપૂર, છલોછલ, સંપૂર્ણ.

અનુવાદ

પોતે નિજાનંદના નિજ સ્વરૂપમાં રહ્યા છે તેવો નિર્ણય કરે છે. પરંતુ તેના વારપારપણાના અંતને જાણતા નથી. સત્ કુવેરસ્વામી કહે છે કે ભરપૂર રીતે ભરેલા બ્રહ્મ પ્રકાશની અખંડ ધારા વરસી રહી છે.

ભાવાર્થ

બ્રહ્મજ્ઞાનીઓ પોતે નિજાનંદના નિજ સ્વરૂપને પ્રાપ્ત કર્યું તેમ દાવો કરે છે, પરંતુ તેઓ પોતાના શુદ્ધ સ્વરૂપની આવી હકીકતને જાણતા નથી. પરમગુરુ શ્રીમત્ કરુણાસાગર કહે છે કે બ્રહ્મપ્રકાશની અખંડ વહેતી ધારા સમગ્ર બ્રહ્માંડમાં ભરપૂર રીતે ભરેલી છે. જે દરેક ઘાટમાં પ્રણવના ત્રણ માધ્યમ અવિકાશ ઓહંગ, વિકાસ સોહંગ અને કુંભસ્થ (કુંભક)ના રૂપે વહે છે.

**ભરો બ્રહ્મ ભરપુર સતંતર સાંમવે, તામે ઘાટ અનંત ધરાં બહુ નામવે;
સકલ વીશ્વનો આપ રહે કરતારવે, કહે સત્કુવેર પરાની પારવે. ૩૩**

શબ્દાર્થ

ભરો = ભર્યા બ્રહ્મ = બ્રહ્મ ભરપૂર = છલોછલ, પૂર્ણ, સર્વત્ર સતંતર = અંતર રહિત, અખંડ સાંમવે = સમાઈને તામે = તેમાં ઘાટ = દેહ, પિંડ, શરીર અનંત = અંત રહિત ધરાં = ધર્યા, ઉત્પન્ન થયાં બહુ = બહુ, વિવિધ નામવે = નામ સકલ = સમસ્ત વીશ્વનો = વિશ્વનો, દુનિયાનો આપ = પોતે રહે = રહે કરતારવે = ઉત્પન્ન કરનાર કર્તા કહે સત્કુવેર = પરમગુરુ સત્ કુવેરસ્વામી કહે છે કે પરાની પારવે = પરાવાણીથી પાર રહેલા છે.

અનુવાદ

બ્રહ્મ તો ભરપૂર રીતે સમાઈને સતંતર ભરેલું છે, જેમાં અનંત ઘાટ બહુનામ ધારણ કરીને રહેલા છે, પરંતુ સત્ કુવેરસ્વામી કહે છે કે સમસ્ત વિશ્વના જે પોતે કર્તા છે તે તો પરાવાણીથી પર રહેલા છે.

ભાવાર્થ

સમસ્ત બ્રહ્માંડમાં વારપાર વિનાનું સચરાચર વ્યાપક બ્રહ્મ ભરપૂર રીતે ઠસોઠસ સમાઈને ભરેલું છે. એવા બ્રહ્માંડમાં અનંત પ્રકારનાં વિવિધ નામધારી સ્થૂળ, સૂક્ષ્મ, કારણ, મહાકારણ અને પરમકારણ દેહધારી ઉત્પન્ન થાય છે. તે તમામ ઘાટો વૃદ્ધિ પામીને રહે અને દેહની અવધિ થતાં નાશ પામે છે. પરમગુરુ શ્રીમત્ કરુણાસાગર કહે છે કે આ સમસ્ત રચનાના રચનાર સર્જનહાર કૈવલકર્તા પોતે તો પરાવાણીથી પર રહેલા છે.

**પરા પારની પાર સકરતા ઈસવે, અક્ષર નહી ઠુંકાર વિષ્ણુ મહાવેસવે;
જ્યાં નહી ચંદા સુર અનહદનાદવે, કહે સત્કુવેર લહે કોઈ સાધવે . ૩૪**

શબ્દાર્થ

પરા પારની પાર = પરાવાણીથી પાર **સકરતા** = સકર્તા, સર્જનહાર **ઈસવે** = મહાન, પરમેશ્વર, માલિક, ધણી **અક્ષર** = અક્ષર **નહી** = નહીં **ઠુંકાર** = ઠુંકારવાણી **વિષ્ણુ** = વિષ્ણુ **મહાવેસવે** = મહાદેવ, શંકર, મહેશ **જ્યાંનહી** = જ્યાં નથી **ચંદા** = ચંદ્ર **સુર** = સૂર્ય **અનહદનાદવે** = અનહદનાદ **કહે સત્કુવેર** = પરમગુરુ સત્ કુવેરસ્વામી કહે છે કે **લહે** = જાણે **કોઈ** = કોઈક **સાધવે** = સાધના કરે તે.

અનુવાદ

પરાવાણીથી પર સકર્તાપતિ ઈશ રહેલા છે. જ્યાં ઠુંકાર અક્ષર કે વિષ્ણુ અને મહેશ નથી. વળી જ્યાં ચંદ્ર, સૂર્ય કે અનહદનાદ પણ નથી. સત્ કુવેરસ્વામી કહે છે કે એવા કર્તાને કોઈ સાધે તે જ જાણી શકે.

ભાવાર્થ

પરાવાણીથી પર વિશ્વના કારણરૂપે રહેલા સકર્તાપતિ સર્જનહાર કૈવલકર્તા

રહેલા છે. જ્યાં ઝુંકાર અક્ષર કે મહાન ગણાતા બ્રહ્મા, વિષ્ણુ અને મહેશ દેવતાઓ પણ નથી. વળી સૂર્ય, ચંદ્ર કે અનહદનાદ પણ ત્યાં નથી. પરમગુરુ શ્રીમત્ કરુણાસાગર કહે છે કે એવા તત્વાતિત ધામમાં રહેલા ધામીને કોઈ અંશ હંગની એકતા કરીને અંશ સ્વરૂપે સાધે તો તેવા સાધક કર્તાને જાણી શકે છે.

જાંહાં નહી ઝલમલ જ્યોત્ય સમીપી સીવવે,
ખર અક્ષરની આઘ લખે નહી જીવવે
રહ્યો અમાપી આપ અનાંમી નાંમવે,
કહે સત્કુવેર સોઈ નીજ ધાંમવે. ૩૫

શબ્દાર્થ

જાંહાં = જ્યાં નહી = નથી ઝલમલ = ઝગમગતી જ્યોત્ય = જ્યોત સમીપી = સમીપ, નિકટ, પાસે સીવવે = સંભવવું ખર = નાશવંત અક્ષરની = અક્ષરની આઘ = સહિત, પુરાણું વગેરે, ઈત્યાદિ લખે = લખવું નહી = નહીં જીવવે = જીવ રહ્યો = રહ્યો અમાપી = માપથી રહિત, બેહદ આપ = પોતે નાંમવે = નામ, સંજ્ઞા કહે સત્કુવેર = સત્ કુવેરસ્વામી કહે છે કે સોઈ = તે નીજ = મૂળ, આદી ધાંમવે = ધામ, નિવાસ, ઠેકાણું.

અનુવાદ

જ્યાં ઝલમલ જ્યોતની સમીપતા સંભવતી નથી. નાશવંત અક્ષરોની આઘ લઈ જીવો લખી શકે તેમ નથી. માટે તેવા અમાપી આપ અનામી છતાં નામી છો. સત્ કુવેરસ્વામી કહે છે કે તેવું મૂળ માલિકનું ધામ છે.

ભાવાર્થ

જ્યાં ઝળહળતી જ્યોતિસ્વરૂપ નિરંજનની સમીપતા સંભવતી નથી એટલે કે જ્યોતિપુરુષ પણ ત્યાં નથી. વળી તેવા ધામનું જીવો નાશવંત અક્ષરોથી વર્ણન કરી લખી શકતા નથી તેવું નિર્વાણધામ છે. હદ (ગુણ) બેહદ (બ્રહ્મ)થી પર રહેલા અનહદ (પરમપદ) ધામમાં સદાને માટે અમાપી કર્તા પોતે અનામી હોવા છતાં નામી રૂપે રહેલા છે. પરમગુરુ શ્રીમત્ કરુણાસાગર કહે છે કે એવું કૈવલકર્તાનું કૈવલધામ છે.

રાગ ફેર

નીજાનંદ નીજધામ સધામ સદાલગે રહ્યો સદાયકે,
તાકો અણુભર અંશ રચીહે સૃષ્ટ આયકે;
આગે તત્વ આકાશ તાયતે પવન પ્રકાસા,
ભયે પવન તે અગ્ન તેજ નીર નીવાસા. ૩૬

શબ્દાર્થ

નીજાનંદ = નિજનો આનંદ નીજધામ = મૂળધામ સધામ = પોતાનું ધામ
સદાલગે = સદાયને માટે, સદાલગી રહ્યો = રહ્યો સદાયકે = હંમેશા, શાશ્વત
તાકો = તેનો અણુભર = અલ્પ અંશ = અંશ રચીહે = રચી છે સૃષ્ટ = સૃષ્ટિ આયકે = આવીને
આગે = અગાઉ, પ્રથમ તત્વ આકાશ = આકાશતત્ત્વ તાયતે = તેનાથી
પવન પ્રકાસા = પવન પ્રગટ થયો, પવન થયો ભયે = થયો પવનતે = પવનથી
અગ્ન = અગ્નિ તેજ = અગ્નિ નીર = પાણી નીવાસા = પેદા થયું.

અનુવાદ

નિજનો આનંદ કરવાવાળા નિજધામમાં પોતે સદાને માટે રહેલા છે. તેમની
રચેલી સૃષ્ટિમાં તેમના અણુભરવત્ અંશ આવ્યા છે. પ્રથમ આકાશ તત્ત્વ થયું
તેમાંથી પવન પ્રકાશમાન થયો. પવનથી અગ્નિ અને અગ્નિથી પાણી પેદા થયું.

ભાવાર્થ

નિજનો આનંદ કરવાવાળું જે કૈવલધામ છે તે મૂળધામ સર્વ અંશોનું આદિ-અનાદિ
રહેદાણ છે. જે સદા-સર્વદા અવિનાશી છે. તેમના અલ્પ અંશે બ્રહ્માંડમાં આવીને વૃદ્ધિ
પામેલી સર્વ રચનાને જીવંત કરી છે. પાંચ મહાતત્ત્વોના ઉત્પત્તિ ક્રમને સમજીએ તો
પ્રથમ આકાશ તત્ત્વ થયું. તે આકાશ તત્ત્વમાંથી પવન તત્ત્વ પ્રકાશમાન થયું. પવન
તત્ત્વથી અગ્નિ તત્ત્વની ઉત્પત્તિ થઈ અને અગ્નિ તત્ત્વથી જળ તત્ત્વ પેદા થયું છે.

નીરતે ઉપની અવની અવન્ય પર જક્ત વીલાસા,
પ્રથમ પ્રગટે તીન બ્રહ્મા વીષ્ણુ માહાવેશા;
તાકે અંશા અંશ ભયે હે સુરતેત્રીસા,
દાંનવ માંનવ દેવ પીયાલે નાગ નીવાસા. ૩૭

શબ્દાર્થ

નીરતે = નીરથી, પાણીથી ઉપની = ઉત્પન્ન થઈ અવની = પૃથ્વી
 અવન્ય પર = પૃથ્વી ઉપર જક્ત = જક્ત, વિશ્વ વીલાસા = વિલાસ થયો, પ્રસારો થયો,
 વૃદ્ધિ થઈ પ્રથમ = પહેલાં પ્રગટે = પ્રગટ્યા, ઉત્પન્ન થયા ત્રણ બ્રહ્મા = બ્રહ્માજી
 વીષ્ણુ = વિષ્ણુ માહાવેશ = મહેશ તાકે = તેમના અંશા અંશ = વંશજો તરીકે
 ભયે = થયા હે = છે સુરતેત્રીસા = તેત્રીસ કરોડ દેવતાઓ દાનવ = દાનવો માનવ = માનવો
 દેવ = દેવતાઓ પીયાલે = પાતાળે નાગ = નાગ જાતિ નીવાસા = રહેઠાણ.

અનુવાદ

પાણીથી પૃથ્વી ઉત્પન્ન થઈ અને પૃથ્વી પર સૃષ્ટિ વિલાસ પામી. પ્રથમ બ્રહ્મા, વિષ્ણુ અને મહેશ એમ ત્રણ મહાદેવો ઉત્પન્ન થયા. તેમના વંશજોમાં તેત્રીસ કરોડ દેવતાઓ દાનવ, માનવ અને પાતાળમાં નવકુળ નાગદેવતા નિવાસ કરે છે.

ભાવાર્થ

જળ તત્ત્વમાંથી પૃથ્વી તત્ત્વનું નિર્માણ થયું છે. પૃથ્વી ઉપર સમગ્ર સૃષ્ટિનો વિકાસ થયો છે. આદ્ય નિરંજન અને મહામાયાના સંયોગે કરીને પ્રથમ બ્રહ્મા, વિષ્ણુ અને મહેશ એમ ત્રણ દેવતાઓ ઉત્પન્ન થયા. તેમના વંશજો તરીકે તેત્રીસ કરોડ દેવતાઓ, દાનવ, માનવ થયા છે અને નવકુળ નાગ દેવતાઓ થયા જે પાતાળમાં નિવાસ કરે છે.

ગરવર તરવર દોય પપીલ વીહંગ ઉપાસા,
 તાકી વરણાવરણ ઉલટ ફેરી કહુ પરકાસા;
 રહેન સંસે શેષ જ્ઞાન ત્યે તત્ત્વ તપાસી,
 જેકી જાકી જાત્ય કહુમેં વીધ્ય વીધ્ય રાસી. ૩૮

શબ્દાર્થ

ગરવર = ગિરિવર, પર્વતમાળા તરવર = તરુ, વૃક્ષ, વનસ્પતિ દોય = બંને
 પપીલ = કીટક જાતી વીહંગ = પંખી, પક્ષી ઉપાસા = ઉત્પન્ન થઈ તાકી = તેના
 વરણા વરણ = નાતજાત, વર્ણાશ્રમ ઉલટ = ઉલટાવીને ફેરી = ફરી કહુ = કહું છું

પરકાસા = પ્રકાશ પાડીને, વિસ્તૃત કરીને સમજાવીને, પ્રગટ કરીને, જાહેર કરીને
રહેન = રહેવા પામે નહીં **સંસે** = સંશય **શેષ** = છેવટનું, બાકી રહેલું **જ્ઞાન** = જ્ઞાન, સમજ
ત્યે = તે **તત્વ** = તત્વો **તપાસી** = તપાસી **જેકી** = જેની **જાકી** = જેવી **જાત્ય** = જાતિ, વિભાગ,
 જાત **કહુમેં** = હું કહું છું **વીધ્ય વીધ્ય** = વિવિધ રીતે **રાસી** = જાતિ, પ્રકાર.

અનુવાદ

પહાડ, વૃક્ષજાતિ, કીટક જાતિ અને પક્ષીઓની જાતિ ઉત્પન્ન થયેલ છે. તેની વર્ણાવર્ણા ઉલટાવીને ફરીથી વિસ્તૃત રીતે જણાવું છું. તે ઉત્પત્તિના તત્વોને તપાસી છેવટના જ્ઞાન અંગે જેની જેવી જાતિ તે મુજબ વિવિધ પ્રકાર પાડીને જણાવું છું જેથી સંશય રહેવા પામે નહીં.

ભાવાર્થ

પૃથ્વી ઉપર પહાડોની હારમાળા, વૃક્ષજાતિ, વેલ જાતિ અને કીટક જાતિ સહિત પક્ષીઓની ઉત્પત્તિ આકાર પામેલી છે. તે ઉત્પત્તિના તત્વોને બંધારણ મુજબ તેની જાતીય માળખાનું વિસ્તૃત વર્ણન પરમગુરુ શ્રીમત્ કરુણાસાગર અહીં કરે છે. વળી તત્વોના ભાગ-ત્યાગ કરીને શેષ રહેતા તત્વાતિત વસ્તુ માટેનું જ્ઞાન પણ આપે છે. જેવી રીતે જે જાતિ તે પ્રમાણે તેની વિવિધતાની સંપૂર્ણ માહિતી જે અજાણી કે ગુપ્ત હતી તે તેઓ વિગતવાર પ્રકાશ પાડીને જાહેર કરે છે. જેથી કોઈના મનમાં સંશય રહેવા પામે નહીં.

માંવ ચારુવર્ણ અહીકુલ પંચ ચતુરધા,
 પરવત કુલ અષ્ટાંગ દાનવ જાતી દો ઉરધા;
 તરવર ભારઅઢાર પપીલકો પાર નાં આવે,
 ત્રીયો જાત વિહંગ એક અવની કે દાવે. ૩૯

શબ્દાર્થ

માંવ = માનવી **ચારુવર્ણ** = ચાર વર્ણ **અહીકુલ** = નાગજાતિ, નાગકુળ
પંચચતુરધા = નવ **પરવત** = પર્વત, પહાડ **કુલ અષ્ટાંગ** = આઠ કુળ **દાનવ** = દાનવ
જાતી = જાતિ **દો** = બંને **ઉરધા** = ઊંચાં, ખડું, ઊભું **તરવર** = વૃક્ષ **ભારઅઢાર** = અઢાર
 ભાર **પપીલકો** = કીટાણું, કીટ **પારનાં આવે** = પાર આવે તેમ નથી, છેડો આવે તેમ નથી

ત્રીયો = ત્રણેય જાત = જાત વિહંગ = પક્ષી, પંખી, વિહંગમ એક = એક અવની = પૃથ્વી
કે = ના દાવે = આધારે.

અનુવાદ

ચાર વર્ણના માનવો, નવ કુળ નાગ, અષ્ટાંગ પર્વત, દાનવો અને બીજી બે જાતિ જેમા અઢાર ભાર તરુવર જાતિ અને કીટક જાતિ કે જેનો કોઈ પાર આવે તેમ નથી. ત્રણ પ્રકારના પક્ષી જેમાં એક અવનિના આધારે રહે છે.

ભાવાર્થ

ચાર પ્રકારના વર્ણજાતિના માનવો, નવ કુળ નાગ, અષ્ટાંગ પર્વત, પશુ અને દાનવોની ઉત્પત્તિ થયેલી છે. વળી અઢાર ભાર વનસ્પતિ જેમાં તૃણ, પનડી, વેલ, જળ અને વૃક્ષ જાતિ મળી કુલ અઢાર લાખ (અઢાર ભાર) જાતિ અને કીટક જાતિ કે જેનો કોઈ પાર પામી શકાય તેમ નથી. વળી ત્રણ પ્રકારના પક્ષીઓની ઉત્પત્તિ થયેલી છે જેમાં એક પ્રકાર કે જે પક્ષીઓ પૃથ્વીનો આધાર રાખીને રહેતા હોય છે. તેવા દસ લાખ પતંગ જાતિના જોવા મળે છે.

ચારવર્ણ	બ્રાહ્મણ, વૈશ્ય, ક્ષત્રિય અને શુદ્ર
નવકુળનાગ	અનંત, વાસુકી, શેષ, પદ્મનાભ, કંબલ, શંખમાલ, ધૃતરાષ્ટ્ર, તક્ષક અને કાલિય
અષ્ટાંગપર્વત	ગીરી, અગ, નગ, ધરાધર, શૌલ, અદ્રિ, શિખરી અને શૃંગી
વૃક્ષ અને પનડી	તૃણ, પનડી, વેલ, જળ અને વૃક્ષ જાતિ મળી
(કુલ ૧૮ લાખ)	

દુજા રહે આકાસ શ્રષ્ટ કે સહેજ ન ચાહાવે,
તામેથે ખગ એક ઉદર ભરનેકુ આવે;
પ્રસ પ્રથવી પાંણ્ય જુગલ તન દોઉ થાવે,
તાબીચે જો જંત અણુની આઘ સહાવે. ૪૦

શબ્દાર્થ

દુજા = બીજા રહે = રહે છે, વસે છે આકાસ = આકાશ શ્રષ્ટ = સૃષ્ટિ કે = ની સહેજ = જરાપણ ન = નહીં ચાહાવે = ચાહના કરે તામેથે = તેમાંથી ખગ = પક્ષી એક = એક ઉદર = પેટ ભરનેકુ = ભરવા માટે આવે = આવે પ્રસ = પ્રસ્તુતિ પ્રથવી = પૃથ્વી પ્રાંણ્ય = પછી જુગલ = બંને તન = શરીર દોઉ = બંને થાવે = થાય તાબીચે = તેની મધ્યે જો = જો જંત = જંત અણુની આઘ સહાવે = એકલું જ રહે, અટૂલું સોહાવે.

અનુવાદ

બીજા આકાશમાં રહે પરંતુ પૃથ્વીની પાસે આવે જ નહીં. તેમાં એક પક્ષી કે જે પેટ ભરવા (ચારો ચરવા) આવે અને બીજા પ્રસવ કરવા પૃથ્વી પર આવી પાછા બંને તન સ્વરૂપે આકાશમાં ભેગા થાય.

ભાવાર્થ

બીજા પ્રકારના પક્ષીઓમાં નવ લાખ જાતિ આકાશમાં અલ્પ વર્તમાન કરે અને પૃથ્વી પર પાછા આવે. વળી બે લાખ જાતિ માત્ર આકાશમાં સદાને માટે રહે અને પૃથ્વી પર આવે જ નહીં. વળી ત્રણ લાખ જાત જે આકાશમાં લાંબો સમય રહે અને પૃથ્વી પર અલ્પ સમય માટે આવે. જેમાં તેઓ ચારો ચરીને પાછા જાય. વળી ઈંડા મૂકીને જતાં રહે જ્યારે ઈંડા સેવાય અને બચ્ચાં મોટા થતાં પાછા માતાને મળે છે, પરંતુ વચ્ચેના સમયે માતા પોતાના બચ્ચાની સાથે માતૃત્વભાવનો સંબંધ રાખીને આકાશમાં જ રહે છે.

તાત ઘડી તત ખેવ મૃતીયું તાંહી પાવે,
તાતે સુરત આકાશ કઠણ તે પેટ ભરાવે;
બીના પરોજંન કાંમ સૃષ્ટ પર ફેર ન આવે,
અનલહી આદમહાસ દોય કે નાંમ કહાવે. ૪૧

શબ્દાર્થ

તાત = ત્યાં, તે ઘડી = સુધી, સમયે તત ખેવ = ક્ષણ, પળ, વેળા મૃતીયું = મૃત્યુ તાંહી = ત્યાં પાવે = પ્રાપ્ત કરે તાતે = તેમની સુરત = સુરતા આકાશ = આકાશમાં કઠણ = કઠણાઈ તે = તે પેટે = પેટ-ઉદર ભરાવે = ભરાવે બીના = સિવાય

પરોજન = પ્રયોજન, કામકાજ, કારણ હેતુ **કાંમ** = કામ **સૃષ્ટ** = સૃષ્ટી, દુનિયા, પૃથ્વી
પર = પર, ઉપર **ફેર** = પાછાં **ન** = નહીં **આવે** = આવે **અનલહી** = અનલ
આદમહાસ = આદમહાસ **દોય** = બંને **કે** = નાં **નાંમ** = નામ **કહાવે** = કહેવાય.

અનુવાદ

જન્મ્યા તે ઘડીથી મૃત્યુ પણ ત્યાં જ પામે. તેમની સુરતા આકાશ સાથે જોડાયેલી હોઈ ત્યાં જ પેટ ભરે છે. પ્રયોજન વગર પૃથ્વી પર પાછા આવે જ નહીં. તેવા પક્ષીમાં અનલ અને આદમહાસ બે નામ કહેવાય છે.

ભાવાર્થ

આવા પક્ષીઓ સદાને માટે આકાશમાં જ રહેતા હોય છે. તેઓ આકાશમાં જ કામ ક્રિડા કરી બચ્ચાંને જન્મ આપ્યા પછી પેટ પણ ભરાવે છે અને મૃત્યુ પણ તેઓનું ત્યાં જ થાય છે. કોઈ પ્રયોજન સિવાય પૃથ્વી પર આવતા જ નથી. આવા પક્ષીઓમાં અનલપક્ષી અને આદમહાસ પક્ષી એમ બે નામ છે.

અપકે જોની જંત લક્ષ કહીયે બાવીસા,
 લહીયે કીટ પતંગ લક્ષ દસો એકીસા;
 અષ્ટાદસ લક્ષ તરવર જંત,
 તેર લક્ષ માંન્યવનો અંત. ૪૨

શબ્દાર્થ

અપકે = પાણી, જળ **જોની** = જાતિ **જંત** = ઘાટ, દેહ **લક્ષ કહીયે બાવીસા** = બાવીસ લાખ કહેવાય **લહીયે** = જાણીએ **કીટ પતંગ** = ક્રિડાણું અને પતંગિયા **લક્ષ દસો એકીસા** = ૧૦ + ૨૧ = ૩૧ લાખ **અષ્ટાદસ લક્ષ** = ૧૮ લાખ (૮+૧૦) **તરવર** = તરુવર, વૃક્ષજાતિ **જંત** = ઘાટ **તેર લક્ષ** = તેર લાખ **માંન્યવનો** = માનવ જાતિ **અંત** = અંત, છેવટ.

અનુવાદ

જળ જાતિના બાવીસ લાખ ઘાટો અને ક્રિડાણુ તેમજ પતંગ જાતિ મળી કુલ એકત્રીસ લાખ થયા. અઠાર લાખ વૃક્ષના ઘાટો અને છેલ્લે તેર લાખ મનુષ્યના ઘાટો થયા.

ભાવાર્થ

જળ જાતિના ઘાટોમાં ઓગણીસ લાખ જળમાં જ રહે અને ત્રણ લાખ જળની બહાર ચારો ચરવા નીકળે અને પાછા જળમાં જ રહે છે. તેમ કુલ બાવીસ લાખ પ્રકારના ઘાટો જળ જાતિના છે. વળી દસ લાખ જાતિ કીટાણુનાં છે. અને બીજા સાત લાખ પશુ + નવ લાખ પતંગજાતિ + ત્રણ અગ્નિના પતંગ જાતિ + બે લાખ આકાશ જાતિ મળી કુલ એકવીસ લાખ સહીત (૧૦ + ૨૧ = ૩૧) એકત્રીસ લાખ થયા. ૧૮ લાખ વનસ્પતિ જેમાં તૃણ, પનડી, વેલ અને વૃક્ષ જાતિનો સમાવેશ થાય છે. અને છેલ્લા ૧૩ લાખ માનવ જાતિના ઘાટો હોય છે. એમ મળી કુલ ચોરાસી લાખ પ્રકારના ઘાટોનો સમાવેશ થાય છે.

ઘાટોની ગણતરી

- ૧૩ લાખ મનુષ્ય જાતિ - પૃથ્વી પર રહે છે
 - ૦૭ લાખ પશુ જાતિ - પૃથ્વી પર રહે છે
 - ૧૦ લાખ કીટ જાતિ - પૃથ્વી પર રહે છે
 - ૦૯ લાખ પતંગ જાતિ - આકાશમાં ઉડે અને પૃથ્વી પર પાછા રહે છે
 - ૦૩ લાખ પતંગ જાતિ - પૃથ્વી પર અલ્પ રહે ને આકાશમાં રહે છે
 - ૦૨ લાખ પતંગ જાતિ - આકાશમાં જ રહે પૃથ્વી પર આવે નહીં.
 - ૧૮ લાખ વનસ્પતિ વૃક્ષ વિ.
 - ૧૯ લાખ જળચર જાતિ જળમાં જ રહે છે.
 - ૦૩ લાખ જળચર જાતિ પૃથ્વી પર ચારો ચરી જળમાં રહે છે.
-
- કુલ ૮૪ લાખ કુલ ઘાટોના પ્રકાર થાય છે.

આંન્ય જીવ અનંત કહેતાં પારન પાઉ,
સંસે પે સિધ્ધાંત સુધાપે કહી સમજાઉ;
પૃથ્વી કોટ પંચાશ પંચાસ વાયુ કરી જાંનું,
અદ્વૈત એક આકાશ તેજ તામે પરમાંનું. ૪૩

શબ્દાર્થ

આંન્ય = બીજા જીવ = ઘાટો અનંત = અંત રહિત કહેતાં = જણાવતાં, વર્ણન કરતાં પારન પાઉ = પાર પામી શકું તેમ નથી સંસે પે = સંક્ષિપ્તમાં સિધ્ધાંત = સિદ્ધાંત,

પ્રમાણાદિક કથન સુધાપે = રસપૂર્વક, અમૃતમય કહી સમજાઉં = વર્ણવીને સમજાવું છું
 પૃથ્વી = પૃથ્વી તત્ત્વ કોટી = વિભાગ પંચાશ = પાંચ પંચાસ = પાંચ વાયુ = વાયુતત્ત્વ
 કરી = કરીને જાંનું = જાણવું અદ્વૈત = જુદા નહીં, એકાકી એક = એક આકાશ = આકાશ
 તત્ત્વ તેજ = તેજ, અગ્નિ તત્ત્વ તામે = તામે, તેની અંદર પરમાંનું = પ્રમાણે, મુજબ.

અનુવાદ

બીજા અનંત જીવો છે જેનું વર્ણન કરતાં પાર પામી શકાય તેમ નથી છતાં સંક્ષિપ્તમાં સિદ્ધાંતને રસ પૂર્વક કહી સમજાવું છું. પૃથ્વીના પાંચ ભાગ પાડીને પાંચ ભાગ બીજા તત્ત્વો ભેળવ્યા તે જણાવું છું. એજ પ્રમાણે વાયુમાં, એક અદ્વૈત આકાશમાં અને અગ્નિમાં પણ તે મુજબ છે.

ભાવાર્થ

બીજા અનંત જીવો છે જેનો કોઈ પાર પામી શકાય તેમ નથી. તેમ છતાં પરમગુરુ શ્રીમત્ કરુણાસાગરે આપણને અહીં સંક્ષિપ્તમાં વર્ણન કરીને સમજાવ્યું છે.

વળી તત્ત્વોની મેળવણીમાં દરેક પાંચ તત્ત્વોના પાંચ-પાંચ ભાગ પાડેલા છે જેમાં નવ ભાગ મુખ્ય તત્ત્વના અને બાકીના તત્ત્વોમાં પા-પા ભાગ મળી કુલ દશ ભાગ મેળવેલા છે જે પૃથ્વી, જળ, આકાશ, તેજ અને પવન તત્ત્વમાં એકબીજા સાથે ભેળવીને જ અવ્યક્ત તત્ત્વો હતા તેને વ્યક્ત સ્વરૂપે કરીને મેળવણી કરેલ છે.

પૃથ્વી તત્ત્વમાં ૯ ભાગ પૃથ્વી + પા (૧/૪) ભાગ બાકીના ચારેય તત્ત્વો મળી કુલ ૧૦ ભાગ

જળ તત્ત્વમાં ૯ ભાગ જળતત્ત્વ + પા (૧/૪) ભાગ બાકીના ચારેય તત્ત્વો મળી કુલ ૧૦ ભાગ

આકાશ તત્ત્વમાં ૯ ભાગ આકાશતત્ત્વ + પા (૧/૪) ભાગ બાકીના ચારેય તત્ત્વો મળી કુલ ૧૦ ભાગ

અગ્નિ તત્ત્વમાં ૯ ભાગ અગ્નિતત્ત્વ + પા (૧/૪) ભાગ બાકીના ચારેય તત્ત્વો મળી કુલ ૧૦ ભાગ

વાયુ તત્વમાં ૯ ભાગ વાયુતત્ત્વ + પા ૧/૪ ભાગ બાકીના ચારેય તત્ત્વો મળી કુલ ૧૦ ભાગ

અબ મે બરનું તોય સમુદ્ર સાત કહાવે,
પંચ તત્ત્વકો પાર સાર ગુરુ ગમ તે પાવે;
એહી વીધી વીધી વિસ્તાર ચતુરદશ સપ્ત બ્રહ્માંડા,
જાવે જુગ અનંત ચંદ્ર સૂર જોત્ય અખંડા. ૪૪

શબ્દાર્થ

અબ = હવે મે = હું બરનું = વર્ણવું, વર્ણન કરું તોય = પાણી, જળતત્ત્વ સમુદ્ર = સમુદ્ર સાત = સાત કહાવે = કહેવાય, કહેવાતા પંચતત્ત્વકો = પાંચ તત્ત્વનો પાર = પર, પરેથી સાર = સાર ગુરુ = ગુરુ ગમ = જ્ઞાન, સમજ તે = થી પાવે = પ્રાપ્ત કરાય એહી = એ પ્રમાણે વીધી = રીત, પ્રકાર વીધી = બ્રહ્મા વિસ્તાર = પ્રસારો ચતુરદશ = ચૌદલોક સપ્ત = સાત દ્વિપ બ્રહ્માંડો = બ્રહ્માંડના ઈંડ જાવે = પૂરણ થાય, જાય, નાશ પામે જુગ = યુગ અનંત = અનેક, અંતરહિત ચંદ્ર = ચંદ્ર સૂર = સૂર્ય જોત્ય = જ્યોતિ અખંડા = અખંડ, ખંડનથી રહિત.

અનુવાદ

હવે હું જળતત્ત્વનું વર્ણન કરું કે જેમાં સાત સમુદ્ર કહેવાય છે. પાંચ તત્ત્વોની પર રહેલું જ્ઞાન ગુરુગમથી જ પ્રાપ્ત કરી શકાય છે. બ્રહ્મા દ્વારા વિસ્તાર પામેલ ચૌદ લોક અને સાત દ્વિપ સહિતના ચંદ્ર અને સૂર્યની અખંડ જ્યોતિ પણ અનંત યુગો બાદ નાશ પામે છે.

ભાવાર્થ

પરમગુરુ શ્રીમત્ કરુણાસાગર જળ તત્ત્વનું વર્ણન કરે છે કે જેના થકી સાત મહાસાગર થયા છે જેમાં ક્ષીરોદધિ, ઈક્ષ્વરસોદધિ, સુરોદધિ, ધુતોદધિ, દધિમડોદધિ, શુદ્ધોદધિ અને ક્ષારોદધિનો સમાવેશ થાય છે આ સર્વે પાંચ મહાતત્ત્વોથી પર રહેલા જ્ઞાનને ગુરુગમથી જ પ્રાપ્ત કરી શકાય છે.

અનંત યુગો વિત્યા બાદ બ્રહ્મા દ્વારા વિસ્તાર પામેલ ચૌદલોક, સપ્ત દ્વિપ સહિતના સમગ્ર મહદ્ બ્રહ્મમાં રહેલા ચંદ્ર-સૂર્યની રહેતી અખંડ જ્યોતિ પણ નાશ પામે છે.

ઘડે વીરંચી ઘાટ સતોગુણ પાલણહારા,
 ચાર પહોર દીન માંહાંય ઉપાવે જુગહી સારા;
 સુક્ષ્મ થૂલ અનંત તમોગુણ કરત સંધારા,
 જોકો જ્યાં સંસાર ઉપાવે વારંવાર. ૪૫

શબ્દાર્થ

ઘડે = ઘડવું, બનાવવું, રચવું વીરંચી = બ્રહ્મા ઘાટ = શરીર, દેહ
 સતોગુણ = સતોગુણ પાલણહારા = પાલન પોષણનું કાર્ય ચાર = ચાર
 પહોર = પહોર દીન = દિવસ માંહાંય = મોં, અંદર ઉપાવે = ઉત્પન્ન
 કરે, બનાવે જુગહી = જગત, વિશ્વ સારા = સમસ્ત, સારુ, આખુ
 સુક્ષ્મ = સુક્ષ્મઘાટ થૂલ = ઘાટ, સ્થૂળ અનંત = અંતરહિત તમોગુણ = તમોગુણી શંકર
 કરત = કરે છે સંધારા = સંહાર જોકો જ્યાં = જેમ છે તેમ, જેવો છે તેવો જ સંસાર = માયાના
 પ્રભાવવાળી દુનિયા ઉપાવે = ઉત્પન્ન કરે, બનાવે, પેદા કરે વારંવાર = વારંવાર અનેક
 વખત, ફરી ફરી.

અનુવાદ

બ્રહ્મા ચાર પહોરના દિવસમાં જગતની ઉત્પત્તિ સહિત સર્વે ઘાટોની વૃદ્ધિ
 કરે છે. જેનું પાલન પોષણ સતોગુણી વિષ્ણુ કરે છે. અને સ્થૂળ, સૂક્ષ્મના અનંત
 ઘાટોનાં સંહારનું કામ તમોગુણી શંકર કરે છે. આમ જેવો છે તેવો જ સંસાર
 વારંવાર બનાવે છે.

ભાવાર્થ

રજોગુણી બ્રહ્માજી પોતાના ચાર પહોરના દિવસમાં સમસ્ત જગતની
 ઉત્પત્તિની આદ્ય લઈ સર્વ પ્રકારના ઘાટોની વૃદ્ધિ કરી દુનિયાનો વંશ પરંપરાનો
 ક્રમ અવિરતપણે ચાલે તેવી વ્યવસ્થા સંભાળે છે. આ સર્વે ઘાટો પોતાના
 ખાનપાન મુજબ જરૂરી આહાર મેળવી પોષણ પામે તેવી વ્યવસ્થા સતોગુણી
 વિષ્ણુ સંભાળે છે. તેમજ સ્થૂળ અને સૂક્ષ્મના અનંત ઘાટોના સંહારનું કામ
 તમોગુણી શંકર સંભાળે છે. આ રીતે જેવો સંસાર ખીલવ્યો છે તેવો જ સંસાર
 વારંવાર બનાવે છે.

ઈંડ ખટ અષ્ટાંગ વીરંચી દીન ઉનમાંના,
કરે રજોગુણ સૈન સકલ સબ શૂન્ય સમાંના;
જેતા દીન પરમાંણ રેણ્ય એતી નીરધારા,
તબ હોવે પરભાત વીરંચી હાટ પસારા. ૪૬

શબ્દાર્થ

ઈંડ = દેહ, ઘાટ, તબક ખટ અષ્ટાંગ = ચૌદ વીરંચી = બ્રહ્મા દીન = દિવસ
ઉનમાંના = થાય, પસારામાં કરે = કરે રજોગુણ = રજોગુણ-બ્રહ્મા સૈન = નિદ્રા
સકલ = સર્વ સબ = બધું શૂન્ય સમાંના = શૂન્ય સમાન, નિસ્તેજ જેતા દીન = જેટલા દિવસ
પરમાંણ = પ્રમાણે રેણ્ય = રાત્રિ એતી = એટલા નીરધારા = નક્કી, નિશ્ચિત તબ = ત્યારે
હોવે = થાય પરભાત = પ્રભાત, સવાર વીરંચી = બ્રહ્મા હાટ = ઉત્પત્તિ, દુકાન, ધંધો, કાર્ય
પસારા = પસારો.

અનુવાદ

બ્રહ્માના એક દિવસના પસારામાં ચૌદ લોક થાય. જ્યારે રજોગુણી બ્રહ્મા,
નિદ્રામાં જાય ત્યારે બધું શૂન્ય સમાન થઈ જાય. એટલા દિવસ પ્રમાણે રાત્રિ
નિશ્ચિત ગણતરીથી પૂરી થાય ત્યારે બ્રહ્માની સવાર થાય અને (બ્રહ્મા) પોતાના
કાર્યનો પસારો કરે છે.

ભાવાર્થ

બ્રહ્માજીના એક દિવસ દરમિયાન ચૌદ તબકોની રચના થાય છે જ્યારે
રજોગુણી બ્રહ્માજી નિદ્રામાં જાય છે, ત્યારે સર્વ ઉત્પત્તિ શૂન્ય સમાન થઈ જાય છે.
એટલા દિવસ પ્રમાણે રાત્રિનો પસારો નિશ્ચિત રીતે પુરો થાય ત્યારે બ્રહ્માજીની
સવાર થાય અને ફરી પાછા બ્રહ્માજી પોતાની સંભાળેલી જવાબદારી મૂજબ
પોતાનું રચાનાનું કાર્ય પુનઃ કરે છે.

એસે દીનને રાત વીશદશ જાવે જબહી,
તબ જાનો એકમાસ પુરણ તે થાવે તબહી;
એસે દ્વાદસમાસ પ્રસહી એક કહાવે,
જાવે પ્રસ સતાંગ બ્રહ્માકો એસે રહાવે. ૪૭

શબ્દાર્થ

એસે = એવા, એ રીતે દિનને રાત = દિવસ અને રાત્રિ વીશદશ = ૨૦ + ૧૦ = ૩૦ જાવે = જાય જબહી = જ્યારે તબ = ત્યારે જાનો = જાણવું એકમાસ = એક મહિનો પુરણ = પૂર્ણ, પૂરો તે = તે થાવે = થાય તબહી = ત્યારે એસે = એવા, એ પ્રમાણે દ્વાદસ માસ = બાર મહિના વ્રસહી = વર્ષ, વરસ એક = એક કહાવે = કહેવાય જાવે = જાય વ્રસ = વર્ષ સતાંગ = સો બ્રહ્માકો = બ્રહ્માજનો એસે = વૈભવ રહાવે = રહે.

અનુવાદ

એવા ત્રીસ દિવસ અને રાત જ્યારે જાય ત્યારે એક માસ પૂર્ણ થયો તેમ જાણવું. એવા બાર માસનું એક વર્ષ કહેવાય. સો વર્ષ જાય ત્યાં સુધી બ્રહ્માનો વૈભવ રહે.

ભાવાર્થ

બ્રહ્માની ગણતરી મુજબના એવા ત્રીસ દિવસ અને રાત્રિ જ્યારે પૂર્ણ થાય ત્યારે બ્રહ્માનો એક માસ પૂર્ણ થાય છે. એવા બ્રહ્માના બાર માસનું એક વર્ષ કહેવાય છે. એવા બ્રહ્માના સો વર્ષ જાય ત્યાં સુધી બ્રહ્મા દ્વારા પેદા થયેલો સમસ્ત બ્રહ્માંડની અંદરનો વૈભવ રહે છે.

વીધી સહેસ્ત્ર ચલ જાય વીષ્ણુકી ઘટી કહાંની,
તાતે તત્વહી એક અવન્ય જલમાંહી વીલાંની;
જાય વીષ્ણુ ખટપંચ રંચ એક રુદ્ર કહાવે,
નીર પૃથ્વી દોય પાવક મે જાય સમાવે. ૪૮

શબ્દાર્થ

વીધી = બ્રહ્મા સહેસ્ત્ર = હજાર વર્ષ = વર્ષ, વરસ જાય = જાય, પૂરાં થાય વીષ્ણુકી = વિષ્ણુની ઘટી = ઘટિકા કહાંની = કહેવાય તાતે = ત્યારે તત્વહી = તત્ત્વોની એક = એક અવન્ય = પૃથ્વી જલમાંહી = જળ તત્ત્વમાં વીલાંની = વિલાઈ જાય, સમાઈ જાય, લીન પામે જાય = જાય વિષ્ણુ = વિષ્ણુ ખટપંચ = ૬+૫=૧૧ અગિયાર રંચ = રંચ એક = એક રુદ્ર = રુદ્ર, શિવજી કહાવે = કહેવાય, થાય નીર = જળતત્ત્વ પૃથ્વી = પૃથ્વી તત્ત્વ દોય = બંને પાવક = અગ્નિ તત્ત્વ માં = માં, અંદર જાય = જાય સમાવે = સમાવી.

અનુવાદ

એક હજાર બ્રહ્મા ચાલ્યા જાય ત્યારે વિષ્ણુની એક ઘટિકા કહેવાય. ત્યારે પૃથ્વી તત્ત્વ, જળ તત્ત્વમાં વિલાઈ જાય. જ્યારે અગિયાર વિષ્ણુ જાય ત્યારે શિવજીની એક રંચ કહેવાય. ત્યારે નીર અને પૃથ્વી બંને અગ્નિમાં સમાઈ જાય.

ભાવાર્થ

સો વર્ષનું આયુષ્ય ભોગવે એવા એક હજાર બ્રહ્મા ચાલ્યા જાય ત્યારે વિષ્ણુની એક ઘટિકા કહેવાય. આ સમયે મહાપ્રલયની શરૂઆત થઈ ગણાય. જેમાં પાંચ મહાતત્ત્વો પૈકીનું પ્રથમ પૃથ્વી તત્ત્વ જળ તત્ત્વમાં વિલાઈ જાય છે. જ્યારે આવા અગિયાર વિષ્ણુ જાય ત્યારે શિવજીની એક રંચ કહેવાય. અને આ સમયે પાણી અને પૃથ્વી બંને અગ્નિમાં સમાઈ જાય છે.

દ્વાદશ રુદ્ર વીલાય ઈશ્વરકી નીમષ કહાવે,
નીમસ ઘડી પરમાંન વ્રસ સત ઈસ સહાવે;
ઈશ્વર જાય હજાર સક્તિ શણગાર સજીજે,
તત્ત્વ ચતુર ઉરનાંહાં સુન્યમેં સકત રહીજે. ૪૯

શબ્દાર્થ

દ્વાદશ = બાર રુદ્ર = રુદ્ર, શિવજી વીલાય = પુરા થાય, ચાલ્યા જાય ઈશ્વરકી = ઈશ્વરની નીમષ = નીમષ કહાવે = કહેવાય નીમષ = નીમષ ઘડી = ઘડી, સમય પરમાંન = પ્રમાણે વ્રસ = વર્ષ સત = સો ઈસ = ઈશ્વર સહાવે = રહે ઈશ્વર = ઈશ્વર જાય = જાય હજાર = હજાર સક્તિ = શક્તિ, મહામાયા શણગાર સજી જે = શણગાર સજીને તૈયાર થાય તત્ત્વ = તત્ત્વો ચતુર = ચાર ઉરનાંહાંય = રહેવા પામે નહીં સુન્યમેં = શૂન્યમેં, આકાશમાં સકત = આદ્યશક્તિ રહીજે = રહે છે.

અનુવાદ

બાર શિવજી ચાલ્યા જાય ત્યારે ઈશ્વરની એક નિમષ કહેવાય. અને તે નીમષના સમય પ્રમાણે સો વર્ષનું આયુષ્ય ઈશ્વર ભોગવે છે. એવા એક હજાર ઈશ્વર જાય ત્યારે શક્તિ શણગાર સજી રહે છે. આ સમય દરમિયાન

મહાતત્ત્વ (પૃથ્વી, જળ, અગ્નિ, વાયુ) રહેવા પામતાં નથી ત્યારે શક્તિ શૂન્યમાં રહે છે.

ભાવાર્થ

જ્યારે આવા બાર શિવજી જાય ત્યારે ઈશ્વરની એક નિમષ કહેવાય. આવા નિમષના સમયગાળાના આધારે સો વર્ષનું આયુષ્ય ઈશ્વર ભોગવે છે. એવા હજાર ઈશ્વર ચાલ્યા જાય ત્યારે માત્ર આઘશક્તિ પોતાનો શણગાર સજી રહે છે. આ સમય દરમિયાન ચારે તત્ત્વો (પૃથ્વી, પાણી, અગ્નિ અને પવન) બધા એકબીજામાં સમાઈને રહેવા પામતાં નથી. આ સમયે શક્તિ શૂન્યમાં રહે છે.

શક્તિ સહેસ્ત્ર ચલ જાય, કલપ એક પુરણ થાઈ,
પાંચ તત્ત્વ અરૂપ રૂપ, ના કછુ રહાઈ.૫૦

શબ્દાર્થ

શક્તિ = આઘશક્તિ સહેસ્ત્ર = હજાર ચલજાય = ચાલ્યા જાય કલપ = કલ્પ, સમયનું મોટામાં મોટું એકમ એક = એક પુરણ = પૂર્ણ થાઈ = પૂર્ણ થાય પાંચ તત્ત્વ = પાંચ તત્ત્વ અરૂપ = રૂપ વગરનું, અદૃશ્ય રૂપ = રૂપવાળું, દૃશ્ય ના = નહીં, ના કછુ = કાંઈપણ રહાઈ = રહેવા પામે.

અનુવાદ

હજાર શક્તિ ચાલ્યાં જાય ત્યારે એક કલ્પ પુરો થાય છે. ત્યારે પાંચ તત્ત્વ અને અરૂપ-રૂપ કાંઈ પણ રહેવા પામતું નથી.

ભાવાર્થ

જ્યારે આવી હજાર શક્તિ ચાલી જાય ત્યારે મહાકારણ દેહ સુધીના બધાં જ તત્ત્વો લીન પામી જાય છે. આ સમયે કર્તાની બાહ્યવૃત્તિની જે કાંઈ ઉત્પત્તિ છે જેમાં પાંચ મહાતત્ત્વની આઘ લઈ પચીસ પ્રકૃતિ સુધીની દૃશ્ય અને અદૃશ્ય ઉત્પત્તિ જે બ્રહ્મ ભૂમિકામાં વિકાસ પામી હતી તે બ્રહ્મમાં લીન પામી જાય છે.

યાંહાં લ્યું સૌ સંસાર સરગુણ રસનો રસ લેવા,
પરી બ્રહ્મ તાકે પાર વારનાં પાર અભેવા.
બ્રહ્મ સનાતન નાથ અનાદીકા આઘ ન કોઈ,
તાકે અંગ અગાધ બરન સકુ નહી મોઈ.૫૧

શબ્દાર્થ

યાંહાં લ્યું = અહીં સુધી સૌ = તમામ, સઘળો સંસાર = ઉત્પત્તિ, તત્ત્વોનો ખેલ
સરગુણ = સગુણ, હદનો આકારવાળો, ગુણાત્મક રસનો = રસોનો રસ લેવા = રસ
લેવા, આનંદમાણી પરી બ્રહ્મ = પૂર્ણ બ્રહ્મથી પરે તાકેપાર = તેની પણ પરે, બેહદની પરે
વારનાં પાર = વારપાર વગરના, જેનો કોઈ પાર પામી ન શકાય તેવા
અભેવા = અભેદ, જેનો કોઈ ભેદ પામી શક્યા નથી તેવા પુરુષ, અનહદ, પરમપદ
બ્રહ્મ = બ્રહ્મ સનાતન = શાશ્વત, અચળ, નિત્ય નાથ = સ્વામી, ધણી, માલિક
અનાદીકા = અનાદિના આઘનકોઈ = તેમનાથી આઘ (પહેલાં) કોઈ ન હતું તેવા
આદિ-અનાદિ તાકે = તેમના અંગ = સ્વરૂપ અગાધ = કળી ન શકાય તેવું, ન સમજાય તેવું
બરન = વર્ણન સકુનહી = કરી ન શકું મોઈ = હું, મારાથી.

અનુવાદ

અહીંયા સુધીનો સઘળો રસપૂર્વકનો સગુણ સંસારરસ લેવાવાળો સમજવો.
પૂર્ણ બ્રહ્મથી પરે અને તેનાથી પણ પર વારપાર સિવાયના અભેદ પુરુષ રહેલા
છે. એવા બ્રહ્મના નાથ સનાતન, આદિ હોઈ તેમની આઘ કોઈ નથી. તેમનું
સ્વરૂપ કળી ન શકાય તેવું હોઈ હું વર્ણન કરી શકું તેમ નથી.

ભાવાર્થ

આઘશક્તિ સુધીનો સઘળો રસપૂર્વકનો માણવાવાળો સગુણ સંસાર
સમજવો.

બ્રહ્માંડમાં ઠસોઠસ ભરાયેલા બ્રહ્મથી પરે રહેલા આરપાર વગરના અભેદ
પુરુષ બ્રહ્મના કારણ રૂપે રહેલા છે. જે આદિ અનાદિ હોઈ તેમનાથી આઘ કોઈ
જ નથી. તેમનું રૂપ-અરૂપથી પર રહેલું સ્વરૂપ કળી ન શકાય તેવું હોઈ પરમગુરુ
શ્રીમત્ કરુણાસાગર પણ તેનું શબ્દોમાં વર્ણન કરી શકે તેમ નથી, કારણ કે બાવન
અક્ષરોથી તેમનું વર્ણન થઈ શકતું નથી.

અકત કથા અવિકાશ અનાસ અવે ઉર કી સવીધ્ય લાવું,
 દુતી અક્ષણ નહી સેષ તાયકી કાહા સુનાવું.
 શુભ રસ નાતન જાત્ય અજાત્યન રહીત અનાદીનાં,
 લેખન સેષન વેષન ઉવેશનાં તાય સહાત નહી કછુ વીનાં. પર

શબ્દાર્થ

અકત = કથી શકાય, વર્ણવી ન શકાય કથા = વર્ણન અવિકાસ = વૃદ્ધિનો અભાવ
 અનાસ = અવિનાશી અવે = વયથી રહિત ઉર = હૃદય, ધ્યાન, લક્ષ કી સવીધ્ય = કેવી
 વિધિથી, કેવી રીતે લાવું = લાવું દુતી = બીજી અક્ષણનહી = નાશવંત નથી સેષ = જરાપણ,
 સહેજ તાયકી = તેઓની, તેમની કાહા = કેવી રીતે, કેમ કરીને સુનાવું = સંભળાવું
 શુભ રસ = મંગળકારી, નિર્મળ ના = નહીં તન = શરીર, આકાર રહિત
 જાત્ય અજાત્ય રહીત = જાતિ અને અજાતિથી પર, લિંગ ભેદ વગરના
 અનાદીનાં = અનાદિ પુરુષનાં લેખન = લખી શકાય તેવા સેષન = જરાપણ નહીં
 વેષન = આકાર વગર, સ્વરૂપ વગર ઉવેશ = સ્વરૂપ, દેહ નાં = નહીં તાય = તેઓ, તેમનું
 સહાત = સાથી, મિત્ર નહી = નથી કછુવીનાં = કંઈ પણ, વિના.

અનુવાદ

એવા મંગળકારી, દેહરહિત, જાતિ-અજાતિથી રહિત અનાદિ છે. તેમનું
 સ્વરૂપ કોઈ આકાર વિનાનું હોઈ. વર્ણન થઈ શકે તેમ નથી. વળી આશાથી
 રહિત અવિકાશ અને વય રહિત હોઈ તેમને કઈ વિધિથી હૃદયમાં લાવું ? જે
 લેશમાત્ર નાશવંત નથી. અને જેમનો કોઈ સાથી નથી તે તેમનું કેવી રીતે વર્ણન
 કરું?

ભાવાર્થ

બ્રહ્મના નૂરી એવા સર્વ ઉત્પત્તિના કારણરૂપે રહેલા સર્જનહાર કેવલકર્તા અંગે
 જણાવતાં પરમગુરુ શ્રીમત્ કરુણાસાગર કહે છે કે તેઓ અવર્ણનીય, અવિનાશી,
 જેનો કોઈ આદ્ય, મધ્ય કે અંત નથી તેવા અવિકાસ, વયથી રહિતનાં પરમ લક્ષણ
 વર્ણન કરીને શી રીતે જણાવું ? વળી સર્જનહાર મંગળકારી, દેહાતિત, જાતિ કે
 વિજાતિથી પર અણલિંગી, આદિ-અનાદિ, જેમના વેષ માટે બાવન અક્ષરથી વર્ણન
 ન થઈ શકે તેવા અને જેમણે આ સઘળી ઉત્પત્તિ કરવામાં કોઈનો પણ સાથ નથી

લીધો તેવા, જે રૂપા-રૂપથી રહિત છે તેવા સર્જનહારનું કઈ રીતે વર્ણન થઈ શકે ?

**માપ અમાપ ન થાપ ઉથાપ ન વ્યાપ સમાપ રહે સુનમાંડી,
લક્ષ અલક્ષન પક્ષ અપક્ષન રાગન દ્વેષન સેષ નાં જાંડી.
નીરાકાર નીરધાર વારનપાર સમારન આવે સંતો,
જ્યૌ જ્યૌ ચીતવુ ચંત ત્યૌ ત્યૌ રહેત અચંતો.૫૩**

શબ્દાર્થ

માપ અમાપ = હદ અને બેહદથી પર અનહદ **ન થાપ ઉથાપ** = સ્થાપન કે ઉત્થાપન નહીં **ન વ્યાપ સમાપ** = વ્યાપકતા અને સમાપ્તિ નથી **રહે** = રહે છે **સુનમાંડી** = શૂન્યમાં **લક્ષ અલક્ષન** = ધ્યાન બેધ્યાન નહીં, આકાર-નિરાકાર નહીં, આદર-અનાદર નહીં **પક્ષ અપક્ષન** = પક્ષાપક્ષથી રહિત **રાગન દ્વેષન** = રાગ-દ્વેષથી રહિત **સેષ** = જરાપણ **નાં** = નહીં **જાંડી** = જ્યાં **નીરાકાર** = આકાર વિનાના **નીરધાર** = આધાર રહિત **વારનપાર** = વારપાર વિનાના **સમારન** = દુરસ્તી, સમારકામ **આવે** = આવે **સંતો** = હે સંતો ! **જ્યૌ જ્યૌ** = જેમ જેમ, જ્યાં જ્યાં **ચીતવુ** = ચિંતન કરવું **ચંત** = ચિત્ત દ્વારા, ચિંતવન **ત્યૌ ત્યૌ** = તેમ તેમ, ત્યાં ત્યાં **રહેત** = રહે છે **અચંતો** = અચંત, નિચંત.

અનુવાદ

માપ અમાપથી રહિત, થાપ ઉથાપ વિનાના વ્યાપ કે અમાપ નથી તેવા તેઓ શૂન્યમાં રહે છે. જ્યાં જરાપણ લક્ષ કે અલક્ષ, પક્ષા-પક્ષ અને રાગ-દ્વેષ નથી. હે સંતો ! જ્યાં જ્યાં ચિત્તનું ચિંતવન કરો છો ત્યાં ત્યાં તે નચિંતપણે રહેલા નિરાકાર, આધાર રહિત, વારપાર વગરના હોઈ અપરિવર્તનીય છે.

ભાવાર્થ

સર્જનહારને માપક ન કહેવાય કે અમાપક પણ ન કહેવાય, તેમનું કદિ કોઈ સ્થાપન કે ઉત્થાપન થતું નથી, વળી તેઓ વ્યાપક અને અમાપ વિનાના બનીને શૂન્યની મધ્યે રહેલા પોતાના કૈવલધામમાં નિવાસ કરે છે. હે સંતો ! જ્યાં જ્યાં ચિત્તનું ચિંતવન કરવામાં આવે ત્યાં ત્યાં તેઓ નચિંત દશામાં રહેલા છે. એવા પોતે આકાર રહિત, કોઈનો આધાર લીધા વગરના, જેનો કોઈ પાર પામી શકે નહીં તેવા અને તેમનામાં કોઈપણ પ્રકારનું પરિવર્તન ન થાય તેવા અપરિવર્તનીય છે.

નીગમ કહે નીરવાંણ જાંણ નવ પહોંચે જાંઈ,
તંતુ રહિત અતંત સમાંન સતંતર સાંઈ.
ભરો બ્રહ્મ જલપુર નીરંતર નૂર નીરવાકો ના આવે અંત,
દેખતહી સબ જાત મહોમાયા ઓરુ ચંતા. ૫૪

શબ્દાર્થ

નીગમ = ચાર વેદ કહે = કહે છે નિરવાંણ = નિર્વાણપદ જાંણ = જાણ, માહિતી જ્ઞાન
નવ પહોંચે = પહોંચી ન શકે જાંઈ = જયાં, ત્યાં તંતુ રહિત = તત્ત્વોથી પર
અતંત = તત્ત્વો વિનાના સમાંન = સરખું, સમજાતીય, સમાંતર સતંતર = એક સુત્રવત્,
અતૂટ સાંઈ = માલિક ભરો = ભરેલો બ્રહ્મ = બ્રહ્મ જલપુર = ભરપૂર, છલોછલ
નીરંતર = અંતર રહિત નૂર = પ્રકાશ નીરવાકો = સિંચવા માટે ના આવે અંત = જેનો કોઈ
અંત આવે તેમ નથી દેખતહી = દેખતાં જ, નજરો સમક્ષ સબ = સર્વે જાત = જાય, વિલસાય
મહોમાયા = મહંમાયા, આદ્યશક્તિ ઓરુ = અને ચંતા = ચિંતવનમાં આવતું, પ્રાકૃતિક,
ઉત્પત્તિ.

અનુવાદ

જાણ ત્યાં પહોંચતી નથી તેથી તે પદને વેદ નિર્વાણ કહે છે. તત્ત્વાતીત એવા
એક સરખા સતંતર રહેલા માલિક છે. જેનો કોઈ અંત નથી તેવા ભરપૂર અને
અંત રહિત ભરેલા નૂર રૂપ બ્રહ્મમાં મોહમાયાની આદ્ય લઈ સર્વ ચિંતવન યુક્ત
દૃષ્ટ પદાર્થોનો સમાવેશ થાય છે.

ભાવાર્થ

વિશ્વનિચંતા તત્ત્વાતિત અને એક સરખા સતંતર કે જેનો કોઈ આદ્ય,
મધ્ય કે અંત નથી તેવા છે. ચાર વેદ પણ તે નિર્વાણપદ કહીને નેતિ પોકારે
છે. ચાર વેદે બ્રહ્મને સર્વોપરિ તરીકે સ્વીકાર્યું છે, જે સર્જનહારના નૂર રૂપે
રહેલું છે. બ્રહ્મ કે જેનો કોઈ અંત નથી તેવું અંત રહિત સમસ્ત બ્રહ્માંડમાં
ઠસોઠસ ભરાયેલું છે. તે બ્રહ્મરૂપી ભૂમિકામાં જેનું ચિંતવન કરાય છે તેવા સર્વે
દૃષ્ટ-અદૃષ્ટ પદાર્થોની આદ્ય લઈ આદ્યશક્તિ મહામાયાની સર્વે ઉત્પત્તિ તેમાં
જ ઉત્પન્ન થઈ, વૃદ્ધિ પામી અને નાશ પણ તેમાં જ થાય છે. અર્થાત બધું જ
આખરે બ્રહ્મમાં સમાઈ જાય છે.

દુબે તા જલમાંહાંય પૃથ્વી સહીત પપીલા,
 દાનવ માનવ નાગ નવસેતી સબ કીલા.
 ગરવર તરવર દોય આંન્ય વીહંગમ સારા,
 દુબે ચંદા સુર નીરમે નવલખ તારા.૫૫

શબ્દાર્થ

દુબે = નાશ પામે, સમયા તા = તેના જલમાંહાંય = જળમાં પૃથ્વી = પૃથ્વી સહીત = સાથે પપીલા = પાતાળ દાનવ = દાનવો માનવ = માનવો નાગ નવસેતી = નવ કુળ નાગ સબ = સર્વે કીલા = ઉત્પત્તિ, રચના ગરવર = પહાડ તરવર = વૃક્ષ દોય = બંને આંન્ય = બીજા વીહંગમ = પશુ-પક્ષી સારા = સર્વે તમામ દુબે = દુબી જાય, નાશ પામે, ભળી જાય ચંદા = ચંદ્ર સુર = સૂર્ય નીરમે = નીરમાં, જળમાં નવલખ તારા = નવ લાખ તારા.

અનુવાદ

તે બ્રહ્મજળમાં પૃથ્વી સહિત પાતાળ, દાનવ, માનવ, નવ કુળ નાગ તેમજ સર્વ રચના સમાય છે. વળી પહાડ, વૃક્ષ, પશુ, પંખી સહિત સૂર્ય, ચંદ્ર અને નવલખ તારા પણ તેમાં જ નાશ પામે છે.

ભાવાર્થ

મહાપ્રલય વખતે બ્રહ્મથી ઠસોઠસ ભરેલા બ્રહ્માંડ સાગરમાં પૃથ્વી સહિત સાત પાતાળ, દાનવો, માનવો, નવ કુળ નાગ, આઠ પ્રકારના પહાડો, અઢારભાર વનસ્પતિ, પશુ-પંખી સહિતના સર્વે ચોર્યાસી લાખ પ્રકારના સ્થાવર-જંગમ ઘાટોની આઘ લઈ સૂર્ય, ચંદ્ર અને આકાશમાં ચમકતા ચાર શંખ ચૌદ પદમ આઠ અરબ અને નવ લાખ તારા સહિત સર્વ ઉત્પત્તિ નાશ પામે છે.

તામે સુર તેત્રીસ બ્રહ્માં વીષ્ણું મહાવેસા,
 સુરતી સહીત સકલ સસ્ત્ર દુબે બ્રહ્માંડએકીસા.
 પંચતત્વ પર તોય દુબે સબ અમર આકાસા,
 તાતે નીર અધાદ ભરેહે સભર ધરાસા.૫૬

શબ્દાર્થ

તમે = તેમાં સુર = દેવો તેત્રીસ = તેત્રીસ કરોડ બ્રહ્માં = બ્રહ્મા વીષ્ણુ = વિષ્ણુ મહાવેસા = મહેશ સુરતી = ચાર વેદ સહીત = સાથે સકલ = બધાં સસ્ત્ર = શાસ્ત્રો ડુબે = નાશ પામે, લય થાય, ડૂબે બ્રહ્માંડએકીસા = એકવીસ, બ્રહ્માંડના ઈંડો પંચતત્વ = પાંચ મહાતત્ત્વો પર = પણ તોય = પાણી, જળ તત્ત્વ ડુબે = વિલીન થાય, નાશ પામે અમર આકાસા = અમર આકાશ તત્ત્વ તાતે = તેથી નીર = નીર, જળ અઘાદ = અગાધ ભરે હે = ભરેલાં છે સભર = ભરપૂર ધરાસા = સંપૂર્ણપણે, ઇલોઇલ.

અનુવાદ

તેમાં તેત્રીસ કરોડ દેવની આઘ લઈ બ્રહ્મા, વિષ્ણુ અને મહેશ સહિત વેદ, શાસ્ત્ર અને સર્વે એકવીસ બ્રહ્માંડના ઈંડો સમાય છે. વળી અમર આકાશ અને પાણી સહિતના પાંચે તત્ત્વો તે ભરપૂર ભરેલા અગાધ નીરમાં લીન પામે છે.

ભાવાર્થ

તે બ્રહ્મ ભૂમિકામાં સર્જનહારે ઉત્પન્ન કરેલ રચના પૈકીના બ્રહ્માંડના એકવીસ ઈંડો (ચૌદ લોક અને સાત દ્વિપ મળી સર્વ સૃષ્ટિ) અને તે પૈકી મહામંડ ઈંડની સર્વ ઉત્પત્તિ પૈકીના તેત્રીસ કરોડ દેવોની આઘ લઈ બ્રહ્મા, વિષ્ણુ અને મહેશ સહિત ચાર વેદ, ઇ શાસ્ત્રો નાશ પામે છે. વળી અમર આકાશ અને સાત સમુદ્રોના પાણી સહિતના પાંચેય મહાતત્ત્વો પણ આ ભરપૂર ભરેલા અગાધ બ્રહ્મમાં સમાઈને નાશ પામે છે. આમ મહામંડ ઈંડની સર્વ ઉત્પત્તિની આઘ લઈ સમગ્ર રચના ચૌદ તબક ઉપરના અને ચૌદ તબક નીચેના મળી સમગ્ર રચના લીન પામે છે.

તા જલકે સબ સંત અનંત ભયે હે મચ્છા;
લહેરી સાહેબ કુવેર અનુભવ આગમ પરછા. ૫૭

શબ્દાર્થ

તા જલકે = તે જળના, તે બ્રહ્મ નૂરના સબ = સર્વે સંત = સંત પુરુષો અનંત = અનેક ભયેહે = થાય છે મચ્છા = મોટા મગરમચ્છની જેમ લહેરી = લહેરીઓ રૂપે સાહેબ કુવેર = કુવેર સાહેબ, કુવેરસ્વામી, કરુણાસાગર અનુભવ = સ્વાનુભવ, પોતે માણેલું આગમ = અગમ્યપદના પચ્છા = પરચા, ચમત્કાર.

અનુવાદ

તે બ્રહ્મજળમાં આ બ્રહ્મજ્ઞાની સંત પુરુષો મગરમચ્છ રૂપે થયા છે. જ્યારે લહેરી રૂપ અગમપદના પરચાનો અનુભવ તો પરમગુરુ શ્રીમત્ કરુણાસાગર કરે છે.

ભાવાર્થ

તે બ્રહ્મજળમાં વિવિધ રચનાઓ સહિત યુગેયુગે થતા મગર મચ્છરૂપ અવતારાદિક પુરુષો અને અનંત સંત પુરુષો રચનાનો આનંદ માણી વિચરણ કરે છે. જ્યારે લહેરી રૂપે શ્રીમત્ કરુણાસાગર પોતે તે નૂરના નૂરી રૂપે રહેલા અગમપદના પરચાનો અનુભવ કરીને જગતને જણાવે છે. તેઓ કર્તાપદનું જ અવિલાન કરીને સામાન્ય, વિશેષ અને પરમવિશેષ એમ બધા જ પ્રકારના અંશોને કૈવલપદનો લક્ષ આપે છે. કર્તા કલ્પમાં એક જ વખત બ્રહ્માંડમાં તેમને મોકલતા હોય છે જેથી તેઓ કર્તાના હુકમને આધીન થઈ અંશ-અંશીનો લક્ષ દૈવીધામો સહિત સાત દ્વિપોમાં આપીને પાછા કૈવલધામ પાછા જાય છે અને મહાકલ્પ પર્યંત કર્તાના સાંનિધ્યના અપાર શાશ્વત સુખને માણે છે.

ચોપાઈ અનુસૂચી

ચોપાઈ	ચોપાઈ નં.	પેજ નં.
અ		
અપકે જોની જંત લક્ષ કહીયે બાવીસા	૪૨	૨૨૨
અબ મે બરનું તોય સમુદ્ર સાત કહાવે	૪૪	૨૨૫
અકત કથા અવિકાશ અનાસ અવે ઉર કી સવીધ્ય લાવું	૫૨	૨૩૨
અનભે પ્રગટે આપ છૂટે સર્વ કમ વે	૩૧	૨૧૩
આ		
આત્મ નહી આવેશ વેશ કો લેસવે	૨૨	૨૦૫
આત્મ સૌનો જાંણ્ય અજાયો એકવે	૨૧	૨૦૪
આંન્ય જીવ અનંત કહેતાં પારન પાઉ	૪૩	૨૨૩
ઈ		
ઈંડ ખટ અષ્ટાંગ વીરંચી દીન ઉનમાંના	૪૬	૨૨૭
ઉ		
ઉતકષ્ટી અહંમેવ દેવકુ સેવ્યવે	૨૦	૨૦૩
એ		
એસે દીનને રાત વીશદશ જાવે જબહી	૪૭	૨૨૭
ક		
કયા જાંણે પંડીત દ્વૈત ન જાયવે	૧૧	૧૮૬
ક્યાંહા કહો મતીમંદ અંધ નીરંધવે	૧૩	૧૮૮
ગ, ઘ		
ગરવર તરવર દોય પપીલ વીહંગ ઉપાસા	૩૮	૨૧૮
ઘડે વીરંચી ઘાટ સતોગુણ પાલણહારા	૪૫	૨૨૬
ચ		
ચાર જુગડી માંહાંય ભમે સબ લોયવે	૧૫	૧૮૯

ચોરાશી ચોખાણ આવે નહી અંતવે ૨૫ ૨૦૭

જ

જબ પાવે નીજ જ્ઞાન ધ્યાન સદાયવે ૫ ૧૯૨
 જબહી છૂટે ઘાટ ઠાઠ વેરાયવે ૩ ૧૯૦
 જાકુ કહીયે છેલ નેહ કર તેહેનો ૬ ૧૯૨
 જાંહાં નહી જલમલ જયોત્ય સમીપી સીવવે ૩૫ ૨૧૬
 જો સમજુતો સમજ મનુસા દેહવે ૨૭ ૨૦૯

ડ

ડુબે તા જલમાંહાંય પૃથ્વી સહીત પપીલા ૫૫ ૨૩૫

ત

તામે સુર તેત્રીસ બ્રહ્માં વીજું મહાવેસા ૫૬ ૨૩૫
 તાકી જોત્ય અનંત સબે ઘટ જાંહય વે ૩૦ ૨૧૨
 તાત ઘડી તત ખેવ મૃતીયું તાંહી પાવે ૪૧ ૨૨૧
 તા જલકે સબ સંત અનંત ભયે હે મચ્છા ૫૭ ૨૩૬
 તાંણો સાચુ તંત અંતહી જાયવે ૧૨ ૧૯૭
 ત્યંમ ત્યંમ વાધે માંન અહંપદ આપવે ૨ ૧૮૯

દ

દુજા રહે આકાસ શ્રષ્ટ કે સહેજ ન ચાહાવે ૪૦ ૨૨૦
 દ્વાદશ રુદ્ર વીલાય ઈશ્વરકી નીમખ કહાવે ૪૯ ૨૨૯

ન

નીરતે ઉપની અવની અવન્ય પર જકત વીલાસા ૩૭ ૨૧૭
 નીગમ ચાર વીચારી વ્યાસે કરે પુરાંનવે ૨૪ ૨૦૭
 નીગમ કહે નીરવાંણ જાંણ નવ પહોંચે જાંઈ ૫૪ ૨૩૪
 નીજાનંદ નીજધામ સધામ સદાલગે રહ્યો સદાયકે ૩૬ ૨૧૭
 નીજાનંદ નીજરૂપ રહે નિરધારવે ૩૨ ૨૧૩
 નેક ન લાવ્યો લાજ સેહેજ સમાઝવે ૧૮ ૨૦૨

પ

પઢ પઢ કે પંડિત ભયે ગુનવાનવે ૧ ૧૮૯
 પરમપદાર પાય અપંડિત આઘવે ૨૯ ૨૧૧
 પરા પારની પાર સકરતા ઈસવે ૩૪ ૨૧૫

પાપ હવો પંડીત દ્વૈત ગુણ ગાયવ	૧૭	૨૦૧
બ		
બંધ્યા જીવ કરમીષ્ટ સષ્ટકે મોટવે	૧૬	૨૦૦
ભ		
ભરો બ્રહ્મ ભરપુર સતંતર સાંભવે	૩૩	૨૧૪
મ		
માપ અમાપ ન થાપ ઉથાપ ન વ્યાપ સમાપ રહે સુનમાંહી	૫૩	૨૩૩
માંનવ ચારુવર્ણ અહીકુલ પંચ ચતુરધા	૩૯	૨૧૯
મૂલ તંતકો મરમ કરમ નહી જાંહાંયવે	૯	૧૯૫
મુકી મનકો માંન વાંન ભગવાનવે	૧૯	૨૦૩
ય		
યાંહાં લ્યું સૌ સંસાર સરગુણ રસનો રસ લેવા	૫૧	૨૩૧
ર		
રઘો સકલ સોહાય સનાતન આઘવે	૧૦	૧૯૫
રંગે રીઝે ગુરુ સામ બેસેનહી દામવે	૨૮	૨૧૦
વ		
વીધી સહેસ્ત્ર ચલ જાય વીષ્ણુકી ઘટી કહાંની	૪૮	૨૨૮
શ, સ		
શક્તિ સહેસ્ત્ર ચલ જાય, કલપ એક પુરણ થાઈ	૫૦	૨૩૦
શૂન્યશીખર ઘરમાંહાંય આપ અનુપવે	૨૩	૨૦૬
સાચા સતગુરુ સોય બતાવે સતવે	૭	૧૯૩
સાચાસો પંડીત બતાવે આઘવે	૪	૧૯૧
સાર અસાર લગાર જાણે તે માંનવી	૨૬	૨૦૮
સંસેતી સંસાર હવો અહંકારવે	૧૪	૧૯૯
હ		
હોવે ત્યાગ વૈરાગ જકતકી સંગવે	૮	૧૯૪

જ્ઞાન સંપ્રદાયના આઘસ્થાપક કુવેરસ્વામી સંવત ૧૮૨૯ના મહાસુદ બીજના દિવસે ગુજરાત રાજ્યમાં ભાલેજ નજીક કાસોર ગામની વનખંડીમાં પ્રગટ થયા હતા. ગયા જન્મમાં અચાનક આવીને કલ્યાણ કરવાનું વરદાન આપ્યા મુજબ તેઓ હેતબાઈ નામની ક્ષત્રિયાણીને બાળ સ્વરૂપે મળ્યા હતા. સાત વર્ષની ઉંમરે ગુરુ પરંપરાને માન આપી કૃષ્ણસ્વામી નામના તપસ્વીને ગુરુ તરીકે સ્વીકારી સર્જનહારે સોંપેલા અંશના કલ્યાણની પ્રવૃત્તિ શરૂ કરી હતી. નાની ઉંમરથી જ પ્રભાત અને મંગળ પદની રચના રચીને અંશ-અંશીના લક્ષણુ જ્ઞાન જગતને આપવાનો પ્રારંભ કર્યો હતો. ૧૦૫ વર્ષના (૧૮૨૯-૧૯૩૪) ગાળા દરમિયાન જંબુદ્વીપમાં રહી તેમણે સકર્તા સિદ્ધાંતની સ્થાપના કરી છે. જગતમાં પરંપરાગત ચાલી આવતી ઉપાસના અને સગુણ-નિર્ગુણ સિદ્ધાંતની હદ બતાવી જડ શરીરના કારણ રૂપે રહેલ ચૈતન અંશ અને બ્રહ્માંડની સર્વ ઉત્પત્તિના કારણ રૂપે રહેલ અંશીની સાચી ઓળખ આપતા કેવલ જ્ઞાનથી ભરપૂર ૧૫ ધર્મગ્રંથોની આઘ લઈ આરતી, સ્તુતિ, ભજન, પદ, ગોડી વગેરેની રચના કરી છે. સર્જનહાર દ્વારા મળેલ કુલમુખત્યારનામાને આધારે સમસ્ત બ્રહ્માંડમાં કેવલકર્તા સાથે અંશને મેળાપ કરાવનાર તેઓ એક માત્ર સમર્થ ગુરુ છે. અંશને પંચમી અખંડ કેવલ મુક્તિ મળે તે માટે તેમને પ્રગટ અને ગુપ્ત અમરમંત્ર આપેલો છે. જેના સહારે અંશ જન્મ-મરણના ભવસંકટમાંથી સદાને માટે મુક્તિ પામી શકે છે. તેઓ સર્જનહારના પરમવિશેષ પાટવી અંશ હોઈ સર્જનહારે તેમને નવ બુદ્ધિ અને સોળ વિભૂતિથી વિભૂષિત દિવ્ય દેહ ધારણ કરાવી બ્રહ્માંડમાં મોકલ્યા છે. વળી, જગતના ઈશ્વરો ગણાતા દેવી-દેવતાઓને કર્તાએ એક એક કરુણા આપી કરુણામય બનાવ્યા છે. જ્યારે સર્જનહારે તેમને સર્વ કરુણાઓનો સમૂહ બક્ષેલો હોઈ તેઓ કરુણાસાગર કહેવાયા. તા-જી. આણંદમાં અવેલા સારસા મુકામે એક માત્ર ગુરુગાદી સ્થાપીને બ્રહ્માના પાંચમા મુખના છેદન બાદ ગુપ્ત થયેલા જ્ઞાનને દર્શાવતા “પંચમ સ્વસમ વેદ”ની રચના કરી જગતને નેતિપદથી પર રહેલા પરમપદને પામવાનો સાચો અને ન્યાયપૂર્વક માર્ગ દર્શાવનાર કેવલવેત્તા પુરુષ એટલે દિવ્ય પરમગુરુ શ્રીમત્ કરુણાસાગર.

- બીપીન આર. શાહ

ભજનાનંદ પબ્લિકેશન

978-81-921648-6-1